

sociaino delo

S

Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani

letnik 50 – junij – september 2011 – št. 3-4

**TEMATSKA ŠTEVILKA – MEDNARODNI DOKTORSKI ŠTUDIJSKI SOCIALNEGA DELA
IN SOCIALNE POLITIKE**

UVODNIK

Darja Zavišek, Ana Marija Sobočan – **AKADEMIZACIJA SOCIALNEGA DELA** – 155

ČLANKI

Darja Zavišek – **AKADEMIZACIJA IN INTERNACIONALIZACIJA SOCIALNEGA DELA – NASTANEK
IN RAZVOJ PRVEGA EVROPSKEGA DOKTORSKEGA ŠTUDIJA SOCIALNEGA DELA
IN SOCIALNE POLITIKE INDOŠOW** – 157

Silvia Staub-Bernasconi – **OD POKLICNEGA DVOJNEGA DO PROFESIONALNEGA TROJNEGA
MANDATA – ZNANOST IN ČLOVEKOVE PRAVICE KOT TEMELJA
STROKOVNEGA SOCIALNEGA DELA** – 173

Sarah Banks – **OD STROKOVNE ETIKE DO ETIKE V STROKOVNEM DELU – RAZMIŠLJANJE
O UČENJU IN POUČEVANJU V SOCIALNEM DELU** – 187

Christian Stark – **NEOLIBERALIZEM – IZZIVI ZA PRAKSO IN ETIKO SOCIALNEGA DELA** – 197

Ana Marija Sobočan – **ETIKA V SOCIALNEM DELU – ETIČNA PRAKSA IN AVTONOMIJA
SOCIALNEGA DELA** – 205

Petra Videmšek – **SPREMINJANJE SOCIALNE VKLJUČENOSTI LJUDI Z OSEBNIMI IZKUŠNJAMI
DUŠEVNE STISKE – OD BOJA ZA PRAVICE DO VKLJUČENOSTI V RAZISKOVANJE** – 217

Rasa Naujanienė – **POTREBE UPORABNIKOV SKOZI PRIZMO UPRAVLJANJA S SREDSTVI NA
PODROČJU GERONTOLOŠKEGA SOCIALNEGA DELA** – 229

POROČILI

Annamaria Campanini – **MED SCILO IN KARIBDO – SVETLE IN TEMNE STRANI IZOBRAŽEVANJA
ZA SOCIALNO DELO NA AKADEMSKEM PODROČJU V ITALIJI** – 239

Helle Strauss – **SOCIALNO DELO V NORDIJSKIH DRŽAVAH – TRENDI IN PREMIKI V
IZOBRAŽEVANJU IN POLITIKAH** – 245

INTERVJUJI

Darja Zavišek – **POGOVOR S PROF. SILVIO STAUB-BERNASCONI – SOCIALNO DELO JE POLITIČNO
IN STROKOVNO HKRATI** – 253

Ana Marija Sobočan, Heidrun Wulfekuhler – **POGOVOR S PROF. SARAH BANKS – ETIČNE DILEME,
ALI KOGA ZANIMA?** – 263

Maja Kutin, Ana Marija Sobočan – **POGOVOR Z DR. MERAV MOSHE GRODOFSKY – NASLEDNJI
DAN SO IZRAELCI IN PALESTINCI ŽE SEDELI SKUPAJ** – 269

RECENZIJE

Jelka Zorn – **Darja Zavišek, Birgit Rommelspacher, Silvia Staub-Bernasconi (2010), *Ethical
Dilemmas in Social Work – International Perspective*** – 275

Romana Zidar – **Vesna Leskošek (2009), *Theories and Methods of Social Work – Exploring
Different Perspectives*** – 277

Romana Zidar – **Shulamit Ramon, Darja Zavišek (2009), *Critical Edge Issues in Social Work
and Social Policy – Comparative Research Perspectives*** – 281

Ana Marija Sobočan – **Alexander Kjerulf (2009), *Happy Hour is 9 to 5 – How to love your job,
love your live and kick butt at work*** – 287

POVZETKI

SLOVENSKI – 289

ANGLEŠKI – 293

Izdajatelj
Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Urednik
Bogdan Lešnik

Uredniški odbor
Lena Dominelli, Srečo Dragoš
Tamara Rape Žiberna
Mojca Urek, Darja Zaviršek

Pomočnik uredništva
Borut Petrovič Jesenovec

In memoriam
Jo Campling

Uredniški svet
Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva
Vito Flaker, Andreja Kavav Vidmar, Zinka Kolarič
Anica Kos, Blaž Mesec, Zdravko Mlinar
Marija Ovsenik, Jože Ramovš, Tanja Rener
Bernard Stritih, Nada Stropnik

Naslov
Topniška 31, 1000 Ljubljana
tel. (01) 2809260, faks 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si
www.fsd.uni-lj.si/sd

Subvencije
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

Tisk
Tiskarna Pleško, Ljubljana

Naročnina (cena letnika)
za pravne osebe € 75,00
za fizične osebe € 36,22 (študentje € 31,69)

Oblikovanje
Jaka Modic

Vključenost v podatkovne baze
International Bibliography of the Social Sciences
Linguistics & Language Behavior Abstracts
Mental Health Abstracts
Social Planning/Policy & Development Abstracts
Sociological Abstracts
Studies on Women Abstracts

Časopis izhaja dvomesečno, začenši s februarjem.

Navodila, kako pripraviti in predložiti prispevek
za objavo, in s tem povezane informacije so na
spletnih straneh časopisa
(www.fsd.uni-lj.si/sd – Pisanje za SD).

TEMATSKA ŠTEVILKA:

**MEDNARODNI DOKTORSKI ŠTUDIJ
SOCIALNEGA DELA IN SOCIALNE POLITIKE**

**Gostji urednici: Darja Zaviršek,
Ana Marija Sobočan**

Publisher
University of Ljubljana Faculty of Social Work
All rights reserved

Editor
Bogdan Lešnik

Editorial Board
Lena Dominelli, Srečo Dragoš
Tamara Rape Žiberna
Mojca Urek, Darja Zaviršek

Assistant Editor
Borut Petrovič Jesenovec

In memoriam
Jo Campling

Advisory Board
Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva
Vito Flaker, Andreja Kavar Vidmar, Zinka Kolarič
Anica Kos, Blaž Mesec, Zdravko Mlinar
Marija Ovsenik, Jože Ramovš, Tanja Reiner
Bernard Stritih, Nada Stropnik

Address
Topniška 31, 1000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386 1) 2809260, fax 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si
www.fsd.uni-lj.si/sd/eng

Subventions
Slovenian Book Agency

The Journal is issued bimonthly.

Instructions and information to foreign authors
may be found on the Journal's web pages
(www.fsd.uni-lj.si/sd/eng – To authors).

SOCIALNO DELO, Vol. 50, Issue 3–4
(June – September 2011)

INTERNATIONAL DOCTORAL STUDIES OF
SOCIAL WORK AND SOCIAL POLICY

Guest editors: Darja Zaviršek,
Ana Marija Sobočan

SELECTED CONTENTS

- 157 Darja Zaviršek – Academisation and internationalisation of social work: Establishment and development of the first joint European doctoral studies in social work and social politics Indosow
- 173 Silvia Staub-Bernasconi – From occupational double to professional triple mandate: Science and human rights as foundations of professional social work
- 187 Sarah Banks – From professional ethics to ethics in professional life: Reflections on learning and teaching in social work
- 197 Christian Stark – Neoliberalism – challenges for social work practice and ethics
- 205 Ana Marija Sobočan – Ethics in social work: Ethical practice and the autonomy of social work
- 217 Petra Videmšek – Changing of social inclusion of people with personal experience of mental distress: From fight for rights to inclusion into research
- 229 Rasa Naujanienė – Control of resources vs. clients' needs within gerontological social work practice
- 293 English Abstracts

AKADEMIZACIJA SOCIALNEGA DELA

Tematska številka ima dolgo in nezamisljivo zgodovino. Njen namen je obeležiti večletne napore za ustanovitev prvega mednarodnega študija socialnega dela in socialne politike, saj so njegovi zametki nastali prav na Fakulteti za socialno delo v Ljubljani, in sicer leta 2005. Takrat smo s podporo Evropske unije (mednarodni projekt Socrates-Erasmus Curriculum Development Project, 2005–2009) začeli ustanavljati konzorcij šol za socialno delo. To so danes partnerske visokošolske ustanove doktorskega programa. Razvijati pa smo začeli tudi skupno vizijo in sãmo vsebino doktorskega programa.

Spraševali smo se, kaj resnično pomeni mednarodni študij in kaj določa njegovo identiteto. Je dovolj, da ima doktorand/doktorandka velik raziskovalni interes, ki bo pomenil izvirni prispevek k znanosti socialnega dela, ali pa so potrebne tudi družbena kritičnost, osebna zavzetost in sposobnost za primerjalno raziskovanje? Odločili smo se za slednje: kritičnost, zavzetost in primerjalno perspektivo. Študij smo poimenovali *Indosow – International doctoral studies in social work*.

V letih 2005–2009 so se nam pridružili profesorice in profesorji z uglednimi dosežki in nazivi, za študij pa se danes zanimajo doktorandi z vsega sveta ter nove univerze, ki se želijo pridružiti konzorciju. Nikjer na svetu ni programa, v katerem bi predavali in bili stalni članci akademskega sveta kar dve prejemnici najvišje mednarodne nagrade v socialnem delu Katherine Kendall (nekakšna Nobelova nagrada s področja socialnega dela), ki jo vsaki dve leti podeljuje Mednarodna zveza šol za socialno delo (IASSW). Pri zadnjih dveh po-

delitvah sta jo dobili članci akademskega sveta in sonosilki dveh predmetov študija v okviru Indosowa: profesorica Shulamit Ramon (leta 2008) in profesorica Silvia Staub-Bernasconi (leta 2010).

Med ustanavljanjem študija se nismo zavedali, da mednarodnega študija socialnega dela ni bilo nikjer v Evropi in da spet – kot na številnih drugih področjih – orjemo ledino, a tokrat na mednarodnem prizorišču. Zato smo dosežke ob akreditaciji študija obeležili z veliko mednarodno konferenco »Global Crisis in/and Social Work: The Ambiguities and Challenges« v Ljubljani. Udeležili so se je profesorji in doktorandi z vsega sveta (od Ukrajine do Japonske), odprtje pa so počastili trije »redovi« slovenske pedagoško-znanstvene javnosti: tedanja rektorica dr. Kocijančič, minister s področja sociale prof. Svetlik in direktor nacionalne agencije za raziskovalno dejavnost dr. Demšar. Članki, ki jih vsebuje ta številka, so bili večinoma predstavljeni prav na inavguralni konferenci.

A to je bilo tudi vse, saj na dosežek ni bila pozorna niti domača akademska javnost, kaj šele univerza (ki je tedaj prav tako ustanavljala doktorsko šolo). Celó v domači hiši, na Fakulteti za socialno delo, smo bili večkrat tujek kot paradni konj. A opazila nas je mednarodna akademska javnost, tako da smo novembra 2009 dobili veliko nagrado za odličnost in za izjemne dosežke na področju mednarodnega socialnega dela, ki jo podeljuje ameriški Nacionalni svet za izobraževanje na področju socialnega dela (*National Council of Social Work Education – CSWE*). Od tedaj so minila skoraj tri leta in za nami so tri doktorske

šole Indosow, na katerih smo izvajali skupni doktorski program v mednarodnem kontekstu in na katerih so se vsako leto na 14-dnevnem intenzivnem delu srečali profesorji in doktorandi z evropskih in zunajevropskih univerz.

Ni naključje, da smo kot uvodni znanstveni članek uvrstili prispevek prof. Staub-Bernasconi, saj nas uvede v razmislek o trojnem mandatu socialnega dela, o odgovornosti socialnih delavk v današnjem svetu in o kritični perspektivi, ki ji je namenjen študij Indosow.

Darja Zaviršek

programski vodja Indosow

Ana Marija Sobočan

Darja Zaviršek

AKADEMIZACIJA IN INTERNACIONALIZACIJA SOCIALNEGA DELA

NASTANEK IN RAZVOJ PRVEGA EVROPSKEGA DOKTORSKEGA ŠTUDIJA SOCIALNEGA DELA IN SOCIALNE POLITIKE INDOSOW

Še nikoli se nisem udeležila takšnega akademskega programa in v družbi s tako različnimi in zanimivimi ljudmi sem res uživala. Marsikatero predavanje se mi je zdelo pravi izziv in povod za razmišljanje. Popeljala so me na področja učenja, s katerimi se prej še nisem srečala. Znanje, ki nam je bilo na voljo v predavalnicah, je bilo na trenutne resnično izjemno in mi je ponudilo zelo različne perspektive, poudarke in vidike, ki so razširili moje znanje, in včasih sem se morala spraševati o mojih lastnih prepričanjih, vrednotah in znanju. Zelo prijetno se je bilo tudi družiti z drugimi študenti in študentkami. Hitro smo postali tesno povezana skupina. Zelo velik vtis je name naredila raziskovalna kultura v programu. Želim si, da bi v socialnem delu/socialni politiki našla svojo nišo, ki bi jo raziskovala, in upam, da bom lahko drugim posredovala nova spoznanja in novo znanje na tem področju.

Vicky Stevenson, Univerza Anglia Ruskin
(poletna doktorska šola Indosow 2011)

Zame je bila to odlična priložnost za pridobivanje novega znanja o relevantnih pristopih (zgodovina, raznovrstnost, intersekcijski pristopi) za mojo doktorsko nalogo. Spoznala sem, kako pomembno je razumeti povezanost človekovih pravic s skupnostnim delom, saj je to podlaga za razmišljanje o velikih izzivih, s katerimi se srečuje svet v 21. stoletju, in za spopadanje z njimi. Te pristope bom uporabila v svojih predavanjih za študente na

dodiplomskem študiju na področju hendikepa. Poudarila bom pomen multidisciplinarne in holistične perspektive pri obravnavanju pomembnih družbenih tem, temelječih na konceptu človekovih pravic in socialnega vključevanja.

Natalija Lisak, Univerza v Zagrebu (poletna doktorska šola Indosow 2011)

Cenim priložnosti za razpravljanje. Sodelovanje v razpravah in vključevanje sta ključni za razvijanje kritičnega mišljenja, poslušanja, komunikacije in prepričevanja. Po mojih izkušnjah so socialni delavci in delavke nagnjeni k zadržanosti, kadar morajo svoja mnenja izražati javno. Priložnost za razpravljanje z ljudmi, s katerimi me družijo skupna intelektualna radovednost in zanimanja, me motivira, da presežem svoje omejitve.

Sharon Schneider, Univerza v Siegnu (poletna doktorska šola Indosow 2011)

To je bila odlična priložnost za to, da sem na enem mestu srečala profesorje iz različnih držav. Ne morem si predstavljati, kako bi jih sicer sploh lahko kdaj spoznala. Poletna šola je pripomogla k mreženju profesorjev in študentov v socialnem delu iz različnih držav. Zame je zelo pomembno, da sem lahko del takšne mreže.

Gorana Panić, Univerza v Banjaluki (Indosow poletna doktorska šola 2011)

KO V PROCESU BOLONJSKE REFORME NIHČE NIČ NE PRIDOBI, RAZEN SOCIALNO DELO

Neoliberalizacijska bonanza,¹ ki je bila na področju visokošolskega študija od leta 1999 zavita v celofan »bolonjske reforme visokega šolstva«², je evropskemu socialnemu delu formalno prinesla dvoje: dostop do podiplomskega študija in redefinicijo visokošolskih ustanov – iz zgolj pedagoških v pedagoško-raziskovalne ustanove (Berlinski komuniké 2003³). Ne pozabimo, da je bilo socialno delo od svojih začetkov razumljeno predvsem kot učenje praktičnega poklica pomoči, namenjenega revnim in »moralno padlim« ljudem. Čeprav so ga njegove pionirke (Jane Addams, Alice Salomon, Ilse Arlt, Mary Richmond itd.) videle tudi kot naprežanje za enakost žensk, otrok in delavcev, pa se je ta vizija v učenju praktičnega poklica po večini izgubila v nehistoriziranem učenju oblik pomoči posameznikom, družinam, skupinam in telesu naroda.

Po letu 1999 so nekatere priznane avtorice v socialnem delu ugotovljale, da se je kljub temu, da postajajo socialni delavci in delavke strukturno marginalizirani znotraj razraščajočih se tržno, tehnično in menedžersko usmerjenih družbenih struktur in lastne zbirokratiziranosti, zanimanje za raziskovanje in akademsko delo obratno sorazmerno povečevalo (Lyons 2003, Labonte-Roset 2005). Akademске in učiteljske mreže na področju socialnega dela so postajale vse bolj razširjene. Najbolj znane med njimi so poleg starejše IASSW (Mednarodne zveze šol za socialno delo) in EASSW (Evropske zveze

šol za socialno delo) še ECSPRESS⁴ (Chytil, Seibel 1999), Evropska platforma za svetovno socialno delo (EUSW – European Platform for World-Wide Social Work⁵), Mreža za zgodovinske študije na področju spola in socialnega dela v Evropi (Network for Historical Studies on Gender and Social work in Europe⁶) in najnovejša EEsrASSW (Vzhodnoevropska regionalna zveza šol za socialno delo)⁷.

Cvetoč razvoj magistrskih študijev socialnega dela na univerzah uporabnih znanosti (*Fachhochschulen* ali *universities of applied sciences*) v državah, kjer še velja delitev na univerzitetne in visokošolske izobraževalne ustanove, je pomenil novo svobodo in emancipacijo v odnosu do »močnejših« visokošolskih disciplin (sociologije, pedagogike, psihologije). Socialno delo je prav z bolonjsko reformo dobilo svoje magistrske programe, ki so razvejeni, teoretsko in praktično usmerjeni, interdisciplinarni in transnacionalni. Doktorski študij pa je evropskim zahodnim državam, razen angleško govorečima, ostal prepovedan sadež.

Znajdemo se torej pred paradoksom, da obstaja v državah z najdaljšo in najboljšo prakso socialnega dela prepoved doktorskih programov socialnega dela (v večini zahodnih držav Evrope) in da je, nasprotno, v državah z najkrajšo in slabšo prakso socialnega dela doktorski študij socialnega dela dovoljen in se razvija (po vzhodni Evropi in na Kitajskem). Že samo to zahteva resen razmislek o kakovosti doktorskega študija. Hkrati to dejstvo govori o nujnosti odpiranja manjših nacionalnih držav transnacionalnemu povezovanju. Članek bo predstavil pregled doktorskih študijev socialnega dela po svetu ter nastanek in razvoj prvega evropskega študija socialnega dela Indosow (International Doctoral Studies in Social Work), ki ja nastal na Fakulteti za socialno delo⁸.

¹ Pojem uporabljam v smislu ameriških filmov z Divjega zahoda, kjer je bonanza pomenila naskok na zlate žile in nepričakovano pridobitev velikanskega bogastva.

² Leta 1999 je Bolonjska deklaracija prinesla strukturne spremembe evropskega visokega šolstva. Cilj deklaracije je bil vzpostavitev enotne evropske univerzitetne regije s primerljivimi vpisnimi pogoji in ocenjevalnim sistemom kreditov. To bi omogočilo medsebojno priznavanje diplom na vseh treh stopnjah visokega šolstva, dodiplomski, magistrski in doktorski.

³ Glej: Uresničevanje evropskega visokošolskega prostora http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/links/language/2003_Berlin_Communique-Slovenian.pdf (20. 7. 2011).

⁴ Gre za široko evropski mrežo, ki združuje tri organizacije: ECCE (European Centre for Community Organization), EASSW in FESET (European Social Educator Training).

⁵ Ustanovljena leta 2001. Glej Campanini 2007.

⁶ Ustanovljena leta 2001; glej Hering, Waaldijk 2005.

⁷ Ustanovljena leta 2008 v okviru IASSW.

⁸ Glej tudi spletne strani: www.indosow.net

TEHNICIZACIJA ZNANOSTI IN NJEN VPLIV NA DOKTORSKI ŠTUDIJ

Danes ni kritičnega misleca, ki ne bi pritrdil temu, da je bolonjska reforma omogočila komercializacijo javnih univerz, večjo standardizacijo in uniformiranost prej svobodnejših akademskih institucij. Kritično znanstveno razmišljanje v socialnih znanostih je nadomestila po večini tehnična, pragmatična znanost (Urciuoli 2010). Visokošolski študij je izgubil ekskluzivnost in nekdanjo kakovost in postal oblika »delovne terapije« mladih, saj so z njim vpeti v formalne strukture in do določene mere socialno in disciplinsko nadzorovani pa tudi zavarovani. Tehnična znanost je iz študija izrinila teoretska vprašanja o konstrukciji znanja, razvoju konceptov in proizvajanju resnice, vanj pa vrnila opredelivne problemov, ki se jih najprej osami, dekontekstualizira in dehistorizira, da se za njihovo reševanje razvije specifične inštrumente, katerih učinke se lahko preprosto nadzoruje, predvidi in meri. Od socialne znanosti se pričakuje, da daje hitre in neposredne rezultate in da proizvaja uporabno vrednost.

Študij je povsod po Evropi postal sredstvo prikrievanja brezposelnosti mladih in hkrati sredstvo za ohranjanje mladih v ideološkem aparatu države – šoli. Stopnja brezposelnosti mladih po Evropi je že desetletja v povprečju dvakrat ali celo trikrat višja od splošnih stopenj brezposelnosti. V Sloveniji pa ta trend ni bil tako očiten, saj je bil delež brezposelnih mladih majhen zaradi velikega deleža mladih v izobraževalnem procesu (Kuhar 2011). Leta 2000 je imelo na območju držav Evropske unije povprečno 19,4 odstotkov prebivalcev visokošolsko izobrazbo, leta 2007 pa je ta številka poskočila že na 23,4 odstotka (Kocbek 2009). V Evropski uniji je danes v visokošolski študij vključenih 78 odstotkov ljudi, starih 18 let, na Švedskem pa kar 95 odstotkov (*ibid.*). Tudi ena od direktiv Evropske unije določa, da naj bi bilo do leta 2020 kar 80 odstotkov mladih v starosti med 18 in 24 let vključenih v eno od oblik kontinuiranega izobraževalnega procesa⁹.

Kritično razmišljanje torej ni več nujni pogoj za doktorski študij, še manj usmerjenost k socialni akciji in razvoju. Zanimivo je, da učenje na daljavo (*e-learning*) predstavljajo kot progresivno in zaželeno, medtem ko je učenje v predavalnicah iz oči v oči skoraj staromodno. Avtor enega od člankov v slovenskem dnevnem časopisju (*Finance*, 27. avgust 2008: 22) je opisal, da so slovenski študentje še dandanes zaprti v predavalnice s profesorji, ki sledijo predpisanimu programu in morajo priti na predavanja. Zdi se, da so univerze nekakšni živalski vrtovi, ki zapirajo študente v kletke, e-učenje pa je prikazano kot simbol svobode in osvoboditve.

Takšne sprevržene predstave zakrijejo, da pomeni e-učenje tudi osamljeno ujetost za zidove znanih prostorov brez izzivov in možnosti za medčloveške interakcije, ki so neposrednejše, bolj ogrožajoče, a vir sprememb. Za državo je učenje na daljavo cenejše, vendar pa postaja duševno zdravje študentov vse ranljivejše. Na Japonskem, na primer, kjer se je tehnicizacija vsakdanjega življenja začela veliko prej kot v Evropi in Sloveniji, se je med psihiatričnimi motnjami pojavila nova diagnoza, razširjena med mladimi: *hikikomori* (Borovoy 2008). Označuje popoln umik vse večjega števila mladih iz socialnega življenja in nesposobnost za socialne stike, zato jih imenujejo tudi *the withdrawn* (umaknjeni). Vsakdanjo komunikacijo je nadomestila e-komunikacija, svoboda virtualnega sveta pa se odlično ujema s samozaporniškim življenjem v prostorih z računalniki, ki lahko poveča socialno tesnobo takrat, ko pride do neposrednih človeških stikov. Novo psihiatrično motnjo danes označujejo kot pravo epidemijo, ki se širi po vseh azijskih središčih visokotehnologiziranega, tehniciranega in superkapitalističnega sveta.

Teoretsko razmišljanje in uporaba znanstvenega aparata nista bila značilnost socialnih delavk, saj je bila njihova identiteta bodisi povezana z idejo o »pomoči pomoči potrebnim« bodisi z identifikacijo z aparati oblasti. »Pomoč« je bila bolj značilna za socialno delo na Zahodu, o tem pričajo tudi slavne šale na račun socialnega dela (glej sliko 1 in 2). Nadzorovanje pa je bilo bolj značilno za vzhodnoevropske socialistične (Jugoslavija) ali postsocialistične države (»Ne morete dobiti nikakršne socialne

⁹ Pri nas smo to številko že dosegli, saj je bilo leta 2007 v različne oblike kontinuiranega izobraževanja vključenih kar 89,4 odstotkov osemnajstletnikov (Kocbek 2009).

podpore, ker nimate državljanstva!« »Ko bo ministrstvo to odločilo, bomo začele izvajati!« »Če lahko skrbite za enega otroka, boste pa še za drugega, zato ne rabi biti več v rejništvu!«; »Poglejte, kako ste oblečeni, zakaj rabite socialno pomoč?«¹⁰. Pokončna drža socialne delavke obstaja, a je redkejša.¹¹

Nič nenavadnega torej, da poznamo le šale o socialnih delavkah in delavcih kot tistih, ki pomagajo in razdajajo svojo dobroto, ne pa šal o socialnem delu kot podaljšani roki države. To je nekaj, kar je treba potlačiti, skriti, zamolčati. Šale o socialnih delavkah in delavcih kot »pomočnikih« so bile vsečne stroki in so si jih tudi same socialne delavke in delavci radi pripovedovali. To potrjuje znano Freudovo tezo o nedolžnih šalah, ki prinašajo posebno zadovoljitev (Freud 2003). To po njegovem mnenju razloži tudi ponavljajočo se naravo vicev in šal, saj ponavljanje sproža ugodje in prepreči, da bi razum vdrl v samo vsebino šale. Morebiti bi lahko rekli, da so frustracije, ki so jih socialne delavke in delavci doživljali ob tem, ko so bili bodisi servilni državi bodisi so doživljali pritiske, prikrili in nadomestili s pripovedovanjem znanih vicev o tem, da socialna delavka rada pomaga.

Dejstvo je torej, da doktorski študij zahteva ogromen premik v razmišljanju, pisanju in delovanju, če ga primerjamo s strokovnim delom v praksi in administrativnim delom, ki ga opravljajo socialne delavke. Prav zato je pomenil nastanek mednarodnega doktorskega programa velik izziv. Če ga primerjamo z dosedanjim doktorskim študijem, je njegova glavna značilnost ta, da spodbuja primerjalno raziskovanje in povezovanje z mednarodnim prostorom.

¹⁰ Izjave so nastale med slovenskimi socialnimi delavkami in delavci v obdobju 2009–2011 (etnografski dnevnik, D. Z.).

¹¹ Eden zadnjih primerov je socialna delavka, ki je vodila postopek enostranske posvojitve v istospolni skupnosti. Po pozitivno opravljeni oceni za posvojitve otroka, ki jo je opravila, se je uprla pritiskom, da bi napisala negativno oceno proti posvojitvi. S tem je pokazala, da upošteva etiko socialnega dela in strokovnost, hkrati pa je dokazala, da je mogoča pokončna drža v politično obremenjeni klimi, prežeti s homofobijo v Sloveniji (etnografski dnevnik 2011, D.Z.).

Slika 1

Slika 2

Poudariti velja, da postaja v nekaterih državah tudi strokovni doktorat še posebej primerna oblika študija socialnega dela na doktorski ravni. Strokovni doktorat (ProfDoc) je bil sprva namenjen zadovoljevanju potreb v poslovnem svetu in ekonomiji in je nastal kot

uresničitev vizije o tesnem sodelovanju med univerzami in gospodarstvom. Dobro razvit je v Združenem kraljestvu in Avstraliji (od začetka devetdesetih let 20. stoletja) in se vse bolj širi tudi v družboslovje. Nekateri kritiki ga imenujejo tudi »polovični doktorat«, njegovi zagovorniki pa ga vse pogosteje sprejemajo kot alternativo akademskemu doktorskemu študiju. Ena od največjih inovacij strokovnega doktorata je povezovanje delovnega procesa in dilem na delovnem mestu z akademskim in kritičnim razmišljanjem. Strokovni doktorat je presečišče univerze, kandidatovega poklica in specifičnega raziskovanja na delovnem mestu (Fink 2006). Kot takšen bi bil zagotovo primeren za slovenski doktorski študij socialnega dela, saj so bili dosedanja doktorati večkrat predvsem vezani na strokovno prakso doktorandov.¹²

Graf 1

V Sloveniji imamo do danes 9 doktoratov s področja socialnega dela. Opravljeni so bili na Fakulteti za socialno delo v obdobju 2004–2011 (nebolonjski nacionalni doktorski študij). Vse doktorandke so ženske. To kaže na feminizacijo socialnega področja in hkrati tudi globalno feminizacijo podiplomskega študija, saj ta ne prinaša več niti ekonomskega niti simbolnega prestiža, kot ga je nekoč. Izmed devetih doktoric znanosti (prva je doktorirala leta 2005) jih je šest zaposlenih na Fakulteti za socialno delo, tri pa niso povezane s fakulteto. Skupna značilnost vseh devetih doktoratov je, da uporabljajo večinoma tuje koncepte, ki jih prenašajo v slovenski kontekst. Nobeden od njih ni primerjalna študija. Izmed šestih doktoratov, ki so jih napisale doktorice znanosti, zaposlene na Fakulteti za socialno delo, se

trije ukvarjajo s konceptualno že obdelanimi temami (socialno delo z družino, socialno delo na področju duševnega zdravja in socialno delo na področju starih), trije pa obravnavajo tematike, ki pri nas v socialnem delu še niso bile znanstveno obdelane (ugotavljanje potreb uporabnikov, antirasistično socialno delo in uporabniška perspektiva pri oblikovanju praktičnega študija socialnega dela). Obstaja očitna razlika v kakovosti doktoratov med tistimi, ki so jih napisale doktorice, zaposlene na fakulteti, in tistimi, ki so jih napisali avtorice zunaj fakultete o temah, kot so: menedžment v zdravstveni negi, analiza starih v družinski oskrbi in socialni vidiki feng šuja. Zagotovo lahko trdimo, da je razlika tolikšna, da bi zahtevala razlikovanje med znanstvenimi in strokovnimi doktorati.

Izhodiščna ideja strokovnega doktorata je nekakšna triangulacija med univerzo, delovnim mestom doktoranda in timom na delovnem mestu. Delovno mesto tako postane teren za znanstveno raziskovanje. Nevarnost strokovnih doktoratov pa je, da dajejo prednost zgolj praksi, ki temelji na empiričnih dokazih, ki zagovarja pozitivističen pristop h konstrukciji, definiranju in uporabi znanja. Tam, kjer dobi kandidat plačilo za opravljanje doktorata od organizacije, ki jo zanima pozitivistično raziskovanje, ki naj potrdi ali upraviči spremembe politik na področju socialnega ali socialne politike, postanejo strokovni doktorati ovira za znanstveno delo.

Graf 2

Tako razumljeni doktorat je v nasprotju z definicijo doktorskega dela, ki poudarja, da je doktorat vedno izvorni in enkratni prispevek k znanosti. To je še zlasti pomembno v razmerah vse večje standardizacije podiplomskega študija (natančno določeni »inputi« in »outputi«, določeno število let študija ipd.). Tudi Indosow

¹² V Sloveniji bi bilo treba slediti finskemu vzoru in vzpostaviti bazo podatkov o doktorandih na področju socialnega dela in socialne politike (Lyons, Lawrence 2006: 62).

pomeni določeno mero standardizacije doktorskih študijev na visokošolskih ustanovah, ki so pristopile h konzorciju, hkrati pa ozke nacionalne prostore odpira prepihu mednarodnih tokov, izmenjav in internacionalizaciji.

KRONOLOGIJA INDOSOWA IN NJEGOV INOVATIVNI POTENCIAL

Mednarodni doktorski študij socialnega dela in socialne politike Indosow je imel sprva namen pridobiti skupno mednarodno akreditacijo programa, ker pa kljub »bolonjskih obljubam« to v Evropi še danes ni mogoče, je bil prisiljen v posamične nacionalne akreditacije. Ker Univerza v Ljubljani z akreditacijami skupnih študijskih programov ni imela izkušenj, saj je Indosow prvi tovrstni program, se je slovenski tim Indosowa (Darja Zaviršek, Jelena Petrovič, Tjaša Nabergoj, Nino Rode, Vesna Leskošek in Bogdan Lešnik) skozi proces akreditacije prebijal sam in brez notranje in zunajinstitucionalne podpore (UL je celo poudarila, da ne smemo uporabljati pojma »doktorska šola«, kot da bi šlo za zaščitno znamko, do katere ima izključno pravico Univerza v Ljubljani, ne pa za generični pojem določene vrste pedagoško-znanstvene formacije). Ker Univerza v Ljubljani v šolskem letu 2008/2009 ni dovolila akreditacije skupne diplome, temveč le dvojne, smo bili prisiljeni akreditirati skupni program Indosow s pridobitvijo dvojne diplome (domače in partnerske ustanove).

Začetniki programa smo bili prepričani, da lahko v nacionalnih državah prav mednarodni študij razširi ozke tokove znanja in izboljša doktorski program. Prepričani smo bili, da morajo študentke in študenti v času študija doživeti življenje v tujem okolju, spoznavati specifične stroke v mednarodnem prostoru in s tem izostriti sposobnost za analize podobnosti in razlik na področju socialnega dela in socialne politike. Tako so najpomembnejše značilnosti študija postale: internacionalizacija, primerjalna perspektiva in kritično razmišljanje, ki naj okrepi socialno delo kot znanstveno disciplino. Z Indosowom smo želeli zagotoviti nepretrgano mednarodno izmenjavo v obliki doktorskih znanstvenih sestankov, seminarjev, kolokvijev

za profesorje, mentorje/supervisorje, študente in študentke socialnega dela¹³

Inovacije projekta so bile:

- premik moči od središča na obrobje;
- iskanje rešitev za omejen dostop do doktorskega študija v Nemčiji in Avstriji;
- pridobitev študentov kot enakovrednih partnerjev v procesu in odločitev za dvojno mednarodno ali multiplo mentorstvo vsakemu doktorandu;
- določitev letne doktorske šole Indosow, na kateri se sreča vrstniška skupina študentk, študentov in profesorjev ter profesorice v 14-dnevnem intenzivnem procesu predavanj, razprav, delavnic, predstavitev in konzultacij, kjer pridobijo temeljna znanja iz treh temeljnih predmetov programa.

Dejstvo, da je pobudo za ustanovitev Indosowa dala ena od vzhodnoevropskih univerz, je izziv za utrjena razmerja neenakosti med zahodom in vzhodom Evrope in pomeni prekinitev samoumevne inovativnosti in dominacije zahodnoevropskih visokošolskih institucij. James Midgley (2008) je pokazal, da odnosi znotraj mednarodnega socialnega dela in izmenjav nikoli niso bili vzajemni, temveč enostranski, torej da je bilo zahodnoevropsko socialno delo dominantno in so ga kot takšnega izvažali v vzhodnoevropske države (zlasti po letu 1991). To je vidno še danes na področju raziskovanja, akademskega pisanja in projektnega prijavljanja. Zahodnoevropski pisci se redko potrudijo poiskati lokalne vire in akademske članke, četudi so ti v tujem jeziku, in

¹³ Od začetka leta 2005 so bili najpomembnejši cilji Indosowa tile:

- zagotoviti akademizacijo socialnega dela;
- zagotoviti mobilnost doktorandov;
- omogočiti razvoj discipline tako, da se poveča število tistih, ki so pripravljeni na znanstveno, inovativno in izvorno znanstvenoraziskovalno delo na področju socialne politike in socialnega dela;
- povečati vpliv znanstvenikov s področja socialnega dela na načrtovanje in izvajanje socialne politike in javnih politik;
- spodbuditi sodelovanje interesnih skupin na regionalni, državni in tudi mednarodni ravni (skupni kongresi, timsko delo, raziskovalno delo);
- zagotoviti, da se pri znanstvenem delu v čim večjem obsegu upošteva primerjalna perspektiva;
- zagotoviti znanstveni program, ki bo spodbujal kritično raziskovanje (Zaviršek 2008 b, 2009).

Fotografija 1: Inavguralna konferenca ob ustanovitvi mednarodnega doktorskega študija, september 2009, Ljubljana (Foto: Dražena Perić)

pri tem ne spoštujejo vzajemnosti, saj vzhodnoevropski pisci zahodnoevropske redno citirajo. V večnacionalnih timih pa vzhodnoevropski akademiki predvsem zagotavljajo etnografsko gradivo, ki ga zahodnoevropski akademiki teoretizirajo (Zaviršek 2009).

Študentje in študentke so bili aktivni partnerji v nastajanju programa. Obvezna določitev vsaj dveh mentorjev pa je bila sklep, ki naj vodi k čim večji kakovosti študija. V Evropi je večina doktorskih programov socialnega dela zasnovanih tako, da ne omogočajo oblikovanja kohortnih/vrstniških skupin (tudi zato, ker nimajo določenega zaključnega leta študija), zato je Indosow v času študija namenjal velik poudarek vrstniškim skupinam doktorandov in poudarjal pomen podpore študentkam in študentom. Študentke in študenti morajo poleg lokalnega jezika obvladati vsaj angleščino, pa čeprav v Sloveniji nekateri trdijo, da na univerzi angleščina izpodriva slovenščino, saj

v novih študijskih programih, ki temeljijo na Bolonjski deklaraciji, ni več jasno opredeljena vloga nacionalnega jezika na visokošolskih zavodih in je opaziti vztrajno prodiranje angleščine v študijske vsebine (Jakob 2011).

Opisana skrb je sicer upravičena, a naivna obenem, saj ne uvidi, da je angleščina nujna *lingua franca* današnjega globaliziranega sveta, ki bo nujno spremenila tudi lokalne jezike. Še več, izražena je v maniri, ki spominja na totalitarne slogane (*op. cit.*). V resnici se nemalokrat zgodi, da študentje doktorirajo brez znanja vsaj enega svetovnega jezika, kar mora vnesti dvom v kakovost doktorskega dela v Sloveniji.

Kronologija procesa

2004: Fakulteta za socialno delo ima prvi formalni vpis na doktorski študij, tedanje vodstvo pa začne razmišljati o ideji, da poleg nacionalnega študija na fakulteti uvede mednarodni doktorski študij.

2005: Poimenujemo ga z *Indosow – International doctoral studies in social work and social policy* in se povežemo z dolgoletnimi sodelavci/sodelavkami. Ti projekt takoj podprejo in privolijo v sodelovanje.

2005: Prijavimo se na razpis in pridobimo sredstva Evropske unije za projekt Socrates-Erasmus Curriculum Development s polmilijonskim

financiranjem (v evrih) in 50-odstotnim lastnim vložkom institucije prijaviteljice. To velik projekt ves čas ogroža.

2006–2007: Konzorcij šestih visokošolskih institucij uspešno razvije mednarodni doktorski program študija in sestavi pogodbo o medsebojnem sodelovanju, ki določa posebnosti mednarodnega študija in medsebojne odnose med partnerskimi ustanovami.¹⁴

2008: Akademski svet Indosowa sestavljata po dve članici iz vsake partnerske ustanove. Partnerske ustanove so: Univerza Jyväskylä, Univerza Anglia Ruskin, Univerza v Siegnu, Univerza uporabnih znanosti Alice Salomon, Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani in pridružena članica Univerza uporabnih znanosti St. Pölten.

2008: Članica Akademskega sveta Indosow profesorica Shulamit Ramon prejme na svetovnem kongresu v Durbanu najvišje priznanje na

Fotografija 2: Shulamit Ramon prejme nagrado Katherine Kendall, julij 2008, Durban, Južnoafriška republika (Foto: Darja Zaviršek)

¹⁴ Splošne značilnosti skupnega doktorskega programa so:

- partnerske univerze so enakovredne partnerice konzorcija;
- Fakulteta za socialno delo prevzema vlogo koordinatorske institucije;
- Indosow obsega 180 KT, to ustreza minimalnemu času 6 semestrov študija, z izjemo Univerze Jyväskylä, kjer je dolžina doktorskega študija 8 semestrov (4 leta).
- skupni jezik je angleščina;
- Indosow ima 3 glavne module, ki jih študentje in študentke poslušajo med poletno doktorsko šolo;
- izbirne predmete ponuja vsaka partnerska univerza in se izvajajo na partnerskih univerzah;
- vsaka študentka ima dva mentorja, domačega in tujega na partnerski univerzi (po potrebi tudi več);
- vsaka študentka mora semester opraviti na partnerski univerzi v tujini;
- če je doktorska naloga napisana v prvem jeziku doktorandke, ima obsežen povzetek 50 strani v angleščini;
- kandidati se lahko prijavijo na domači ali tuji partnerski univerzi;
- upoštevajo se nacionalni pogoji vsake partnerske univerze;
- je skupni program, vendar študentka pridobi dvojno diplomu, ker skupne diplome UL ni priznala med akreditacijo;
- vsaka od partnerskih univerz imenuje dva svoja predstavnika/predstavnici v skupnem telesu skupnega programa za pridobitev skupne/dvojne diplome (*double degree*), ki se imenuje Akademski svet.

področju socialnega dela, nagrado Katherine Kendall, ki jo podeljuje Mednarodna zveza šol za socialno delo IASSW.

2009: V Sloveniji akreditiramo skupni doktorski program Indosow (prvi na UL).

2009: Konec projekta zaznamujemo z veliko mednarodno konferenco v Ljubljani z naslovom Globalna kriza v socialnem delu/ in socialno delo: Nasprotja in izzivi (*Global Crisis in/and Social Work: The Ambiguities and Challenges*).

2009: Pridobimo sredstva za prvo mednarodno doktorsko šolo Indosow (Erasmus Intensive programme, CMEPIUS).

2009: Opazila nas je mednarodna akademska javnost; Indosow dobi nagrado ameriškega Nacionalnega sveta za izobraževanje na področju socialnega dela (*National Council of Social Work Education – CSWE, Washington D.C. Commission on Global Social Work Education*) za odličnost in izjemne dosežke na področju mednarodnega socialnega dela. Kot programski vodja mednarodnega doktorskega študija sem nagrado prevzela v St. Thomasu v Teksasu.

Fotografija 3: Podelitev nagrade »2009 Partners in Advancing Education for International Social Work«, 6. november 2009, San Antonio, Teksas (Foto: Ana Marija Sobočan)

2009: Dobimo nagrado Jabolko kakovosti za Erasmus Intensive programme, CMEPIUS, ki jo podeljuje Ministrstvo za šolstvo.

2009–2010: Članice Akademskega sveta Indosowa uredijo tri knjige zbirke Indosow. Objavljene so v angleškem jeziku in postanejo svetovno odmevne.¹⁵

2010: Članica Akademskega sveta Indosow profesorica Silvia Staub-Bernasconi prejme na svetovnem kongresu IASSW v Durbanu najvišje priznanje socialnega dela, nagrado Katherine Kendall, ki jo podeljuje Mednarodna zveza šol za socialno delo IASSW. S tem postane Indosow prvi svetovni program, ki ima v Akademskem svetu dve dobitnici najvišje nagrade.

2010: V Ankaranu organiziramo drugo mednarodno doktorsko šolo Indosow.

2010: Univerza v Ljubljani pokaže zanimanje za Indosow in povabi programsko vodjo na predstavitev študija kot tedaj edinega mednarodnega doktorskega študija na UL.

2011: V Ljubljani poteka tretja mednarodna doktorska šola Indosow. Sprejet je sklep, da se za naslednje obdobje doktorska šola preseli na partnersko univerzo v St. Pölten, ki je uspešno pridobila sredstva za nadaljnje financiranje doktorskih šol Indosow.

2011: Indosow postane uradni doktorski program Fakultete za socialno delo.

RAZLIKE MED PARTNERSKIMI INSTITUCIJAMI V INDOSOWU IN DOKTORSKI PROGRAMI SOCIALNEGA DELA PO SVETU

Čeprav je bolonjska reforma poudarjala »harmonizacijo« in poenotenje pogojev študija po visokošolskih ustanovah Evropske unije, smo pri ustanavljanju skupnega programa naleteli na številne razlike in ovire. Ena največjih je še vedno obstoječa diferenciacija med univerzami in univerzami uporabnih znanosti v Nemčiji in Avstriji, ki še danes niso pristojne za izvajanje doktorskih programov, pa čeprav imajo doktorski modul za diplomске študente socialnega dela in drugih družboslovnih smeri, kot na primer Univerza uporabnih znanosti Alice Salomon. Zato smo morali najti univerzo, ki je bila pripravljena sprejeti Indosow. To nam je uspelo na Univerzi v Siegnu, v Avstriji pa v to ni privolila nobena univerza. Gre za tradicionalno prepričanje, da socialno delo ne more biti akademski študij.

Med partnerskimi institucijami obstajajo razlike v vrsti doktorskih programov (akademski in strokovni doktorati), saj le Inštitut za zdravje in socialno oskrbo Anglia Ruskin podeljuje tudi strokovne doktorate (*ProfDoc*). Obstajajo razlike med dolžino študija, saj ima Finska daljše obdobje obveznega študija in

Fotografija 4: Doktorske študentke iz različnih delov sveta razpravljajo o vsebini konference, september 2009, Ljubljana (Foto: Darja Zaviršek).

¹⁵ Ramon, Zaviršek (ur.) (2009), *Critical Edgen Issues in Social Work and Social Policy*; Leskošek (ur.) (2009), *Theories and Methods in Social Work: Exploring Diferent Perspectives*; Zaviršek, Rommelspacher, Staub-Bernasconi (ur.) (2010), *Ethical Dilemmas in Social Work: International Perspective*.

večje število zahtevanih kreditnih točk (240 namesto 180). Angleške univerze nimajo kreditnega sistema in je definiranje programov po tovrstnem sistemu brezpredmetno. Razlike pa so tudi v največji dovoljeni dolžini študija, saj na nemških visokošolskih ustanovah ta dolžina ni omejena, na angleških pa je najdaljša dovoljenja doba za študij doktorskih študentov ob delu 8 let. Razlika je tudi v znesku šolnin: najvišje so v Angliji sledi Slovenija, v Nemčiji in na Finskem pa jih ne poznajo. Še več, večina doktorskih študentov v Nemčiji dobi za študij nepovratna štipendijska sredstva.

Podobne razlike obstajajo tudi na univerzah zunaj konzorcija Indosow. V nekaterih evropskih državah so šole za socialno delo že vpeljale doktorske programe v drugih pa je mogoče doseči doktorsko raven le prek drugih družboslovnih disciplin, kot je to v Avstriji in Nemčiji. Doktorski študij socialnega dela pa se razlikuje po kakovosti, intenzivnosti in trajanju tudi zunaj Evrope. Nekatere države so razvile vse tri stopnje visokošolskega študija, tudi doktorske programe (Združeno kraljestvo, Švedska, Portugalska, Brazilija, Indija, Finska, ZDA, Madžarska, Slovenija, Južnoafriška republika, Estonija, Češka) (Labonte-Roset 2005, Staub-Bernasconi 2006, Chytil 2009). V francoskem projektu, ki je preučeval položaj

v 12 evropskih državah, so ugotovili, da imajo različne evropske univerze različne pristope k doktorskim programom socialnega dela (Laot 2000). K pregledu položaja v Evropi dodajamo še primere razlik po visokošolskih ustanovah zunaj Evropske Unije in širše (Zaviršek 2009).

Izvajanje programa

Nekateri programi se izvajajo na univerzi, tako kot v Združenem kraljestvu, ali na visokih šolah, povezanih z univerzo, tako kot na Portugalskem.

Ustanovitev doktorske šole na posameznih univerzah

Doktorska šola zagotavlja ne le program, temveč tudi finančna sredstva, srečanja študentov, reševanje specifičnih situacij, internacionalizacijo in interdisciplinarno perspektivo.

V Ukrajini, ki ima vsaj 30 oddelkov socialnega dela na različnih visokošolskih ustanovah, obstaja en doktorski študij socialnega dela na Univerzi Kijev Mohlyja. Njegov status je zelo negotov in zelo lahko se zgodi, da bo program preusmerjen v večje in bolj uveljavljene programe s področja socialnih znanosti. Ta je del Doktorske šole iste univerze.

Fotografija 5: Zasedanje Akademskega sveta Indosow, maj 2011, Fakulteta za socialno delo (Foto: Darja Zaviršek)

Trajanje študija

Nekateri programi imajo omejeno trajanje (v Združenem kraljestvu, na Portugalskem), druge pa od študentov ne zahtevajo, da napišejo svojo doktorsko tezo v določenem časovnem okviru (Nemčija, Rusija). Trajanje študija je odvisno predvsem od tega, ali je študij redni ali izredni, saj slednji potrebuje daljši čas trajanja.

»Gostiteljska disciplina« in »gostiteljska univerza«

Številne evropske države ne podeljujejo doktorata iz socialnega dela (Nemčija, Avstrija, Nizozemska, Grčija, Švica), ampak imajo »gostiteljske discipline«, znotraj katerih je mogoče opraviti doktorsko delo (sociologija, pedagogika, filozofija, pravo, psihologija ipd.). V Nemčiji je Indosow prekinil to tradicijo tako, da smo našli »gostiteljsko univerzo«, ki je sprejela izvajanje programa.

Različni modeli doktorskih diplom:

Obstajajo trije različni tipi doktoratov: klasični, strokovni in doktorat z objavo (Švedska, Združeno kraljestvo, Slovenija).

Razvoj skupnih doktorskih programov

Takšen primer je program Indosow, prvi mednarodni doktorski program v Evropi. Sledili mu bodo novi, še zlasti takrat, ko bo evropskim akademskim ustanovam omogočena skupna akreditacijska agencija.

Ohranjanje tradicionalnih nazivov kljub bolonjizaciji doktorskega študija

V Rusiji in Ukrajini (pristopila k Bolonjski reformi leta 2005) pridobijo študentje in študentke, ki končajo doktorat, naziv kandidat/kandidatka znanosti, njihova dosežena znanstvena stopnja pa je t. i. *aspirantura*. Po njej pa morajo narediti še en doktorat, t. i. *doktorantura*, in šele takrat dobijo pravi znanstveni

doktorski naziv. Ta klasični sistem se ohranja sočasno s prehajanjem na bolonjski študij.

Kljub opisanim razlikam lahko govorimo o globalni akademizaciji discipline socialnega dela, hkrati pa tudi, kot je bilo prikazano v prejšnjih poglavjih, o neoliberalizaciji in deprofesionalizaciji univerzitetnega študija. Na Kitajskem, na primer, kjer je od leta 1989 nastalo več kot 225 oddelkov za socialno delo na različnih univerzah, se je, kot analizirata Yan in Tsang (2008: 195) študij socialnega dela skrčil na učenje tehničnih spretnosti in menedžerializma, brez poglobljenega študija vrednot in etike socialnega dela. Socialno delo je razumljeno predvsem v pozitivističnem slogu, ki socialno delo spreminja v nepolitično obliko strokovne pomoči. Novi socialni delavci in delavke so opremljeni s tehničnim znanjem, a nimajo kritičnega in zagovorniškega znanja. Ti primeri dokazujejo, da že sama akademizacija socialnega dela ne krepi strokovne avtonomije socialnega dela in socialnodelovne sposobnosti za kritično razmišljanje in socialne spremembe. Yan in Tsang trdita celo, da na Kitajskem »socialno delo obstaja v virtualnem svetu akademskega diskurza« (*op. cit.*: 196). To velja še zlasti za tiste, ki so zaposleni v državnih službah in si z doktoratom želijo izboljšati formalno izobrazbo, nimajo pa interesa ali moči za socialne spremembe. Kitajska torej modernizira področje socialnega tako, da pošilja uradnike, ki delajo na socialnem področju, na podiplomski študij. Nekaj podobnega se je dogajalo v povojni Jugoslaviji (v obdobju 1952–1960), ko so lokalne oblasti pošiljale študirat socialno delo le tiste preverjene kadre,

Fotografija 6: Po koncu zasedanja Akademskega sveta Indosow, maj 2011, gostilna Čad (Foto: Vesna Leskošek)

Fotografija 7: Odmor za kavo med poletno doktorsko šolo, maj 2011, Fakulteta za socialno delo (Foto: Darja Zaviršek)

ki so že imeli zaposlitev v različnih državnih institucijah. Čeprav nekateri niso imeli niti srednje šole, so bili povabljeni k študiju na univerzah, da bi razvili socialistično socialno delo (Zaviršek 2005, 2008 a).

Tudi v Sloveniji opažamo zametke takšne deprofesionalizacije. Kljub univerzitetnemu usposabljanju za antirasistično socialno delo ministrstvo za socialne zadeve prek javnih del zaposluje ceneno delovno silo za delo z Romi v segregiranih naseljih, namesto da bi zaposlili več strokovno usposobljenih socialnih delavk in delavcev, ki so posebej občutljivi za nediskriminirajoče delo z etničnimi skupinami (Urh 2008, 2009).

Nekaj podobnega se dogaja na Kitajskem. Tam je kljub tisočim novopečenih diplomiranih študentov socialnega dela država zaposlila na milijone slabo plačanih delavcev v na novo ustanovljenih skupnostnih službah. Gre za delavce, ki so postali nezaposleni, saj so prej delali v velikem državnem aparatu, ali pa gre za mlade brezposelne osebe (Yan, Tsang 2008).

POMEN ODNOSA MED ŠTUDENTOM IN PROFESORJEM V DOKTORSKEM ŠTUDIJU

Ena od ameriških raziskav (Ali, Kohun 2006) je pokazala, da je zaznati pešanje doktorskih programov. Kaže se predvsem v velikem,

kar 50-odstotnem osipu vpisanih študentov in študentk. To pomeni, da vsak drugi študent, ki se vpiše na doktorat, študija ne konča s pridobitvijo naziva. Avtorji raziskave so ugotovili, da so zanemarjene čustvene potrebe doktorskih študentov in da so občutki osamljenosti med doktorskimi študenti poglaviti razlog za prekinitev študija. Opazna je tudi razlika med univerzami v mestnem in podeželskem okolju, saj je večji osip med univerzami v urbanih središčih (*ibid.*). Obstajajo tudi razlike med posameznimi disciplinami: za družboslovje in humanistiko je značilen večji odstotek prekinitev kot v naravoslovju in medicini, saj tu študentje prejemajo večje štipendije in več finančne pomoči, kar vpliva pozitivno na proces študija.

Med najpogostejšimi razlogi za prekinitev študija so osebni razlogi, oblika in struktura doktorskega programa ter demografske posebnosti študentske populacije. Mnogi študentje in študentke ne dobijo jasnih informacij o zahtevah in pogojih študija, pogosto pa dobijo tudi premalo socialne podpore. Do zdaj je bila večina doktorskih programov v Evropi zasnovanih tako, da niso omogočali kohortnih skupin, saj ni bil določen skrajni rok za dokončanje študija. V tem segmentu bo bolonjski študij olajšal vzpostavljanje podporne mreže, saj bodo skupine študentov začele študij ob istem času. Poleg tega bo vse manj univerz

dovoljevalo odprt konec študija in se bodo raje odločale za zaprt proces (konec po treh letih). V programu Indosow vidimo v socialni podpori študentov velik pomen, še pomembneje pa bi bilo, če bi Univerza v Ljubljani izdelala finančno-podporni sistem, ki bi vsakemu doktorskemu programu omogočil zagotovitev ustreznega dela s študenti¹⁶.

Da bi zagotovili kontinuirano kakovostno podporo študentkam in študentom, je postala ena od pomembnih značilnosti Indosowa dvojno mentorstvo. To ni posebnost za zahodni svet, za slovensko okolje pa prava inovacija. Še več, Univerza v Ljubljani dvojno mentorstvo celo odsvetuje, kljub priporočilom Evropske zveze univerz. Enojno mentorstvo pogosto omejuje odnos med mentorjem in študentom/študentko na odnos, ki ga je Michael Vynnytsky, direktor doktorske šole na Univerzi Kijev Mohyla označil kot »sistem, utemeljen na sužnjelastniškem razmerju enega mentorja« (Zaviršek 2009). Doktorski študentje so v primeru enega mentorja pogosto odvisni od zahtev mentorjev, ki presegajo obveznosti, povezane s samo doktorsko disertacijo (kandidat opravlja za mentorja terensko raziskovalno delo, delo tajnice ipd.), in pogosto odvisni od njegove muhavosti (neredno mentorstvo zaradi drugih obveznosti, zavlačevanje ipd.). Sistem dvojnega ali multiplega mentorstva pa tudi samega mentorja osvobaja odvisnosti od študenta v majhnih in potencialno familialistično koruptivnih skupnostih. To velja zlasti v primerih, ko so doktorski študentje tudi nosilci političnih funkcij (vodilni v političnih strankah, uradih in na ministrstvih). V takšnih primerih se pojavlja tudi odvisnost mentorja od doktoranda, ki lahko postane servilen politični moči doktorskega kandidata.

V slovenskem sistemu so poleg tega dok-

torski študentje pogosto možnost horizontalne mobilnosti mentorjev, ki zaradi opravljenega mentorstva napredujejo v višji akademski naziv. V primeru, ko takšen mentor nima dovolj akademskega znanja, lahko dvojno mentorstvo olajša položaj doktoranda in doktorandke, ki bi bila sicer prikrajšana za kvalitetno mentorstvo.

Sistem dvojnih ali trojnih (multiplih) mentorstev kandidatu omogoča osvojiti številne perspektive in znanstveno znanje z različnih področij doktorske disertacije. Na Finskem ima doktorand celo štiri ali pet mentorjev, odvisno od potreb, ki izhajajo iz same vsebine doktorske disertacije. V nemškem univerzitetnem sistemu je dvojno mentorstvo uveljavljeno kot obveza že več desetletij, a kljub temu nemški sistem še pozna tradicionalno poimenovanje, ki govori o razmerju pokroviteljstva, »starševstva« med doktorskim procesom, saj se mentorica in mentor imenujeta *Doktor Mutter* in *Doktor Vater*. Kljub temu v omenjenih državah ni toliko v ospredju tesen odnos odvisnosti med doktorandom in mentorjem, temveč predvsem zadovoljitev potreb po določenih vsebinah, ki so predmet doktorandovega zanimanja, in ki jih lahko zadovolji z akademiki različnih smeri znotraj discipline.

Sklenemo lahko, da je dvojno ali multiplo mentorstvo tako v odnosnem kot v znanstvenem smislu osvoboditev tako za doktorske študentke in študente kot za mentorice in mentorje.

SKLEP

Akademizacija in internacionalizacija socialnega dela sta izredno pomembni še zlasti v razmerah, v katerih strokovna praksa zahteva vse več utilitarnega znanja brez teoretske refleksije. Zdi se, da obstaja vse večje neskladje med znanstvenim znanjem in prakso ter socialnimi procesi v praksi. Čeprav postajajo študijski programi socialnega dela po svetu med seboj vse bolj podobni, pa postaja v praksi socialno delo vse bolj razdrobljeno na različne specifične oblike dela, kot so nosilec primera, rehabilitator, osebni asistent, otroški zagovornik ipd. S tem se izgublja generičnost socialnega dela, ki ostaja le še akademska

¹⁶ To bi vključevalo sredstva za:

- intervjuje s študentkami in študenti pred formalnim vpisom;
- dobrodošlico novim študentkam in študentom, ki so že vključeni v program;
- zagotovitev kakovostne komunikacije med študenti, osebjem fakultete, mentorjem in akademskim osebjem, ki lahko zagotovi podporo študentu ali študentki;
- redna in pogostejša mentorstva.

značilnost discipline in ne praktična izkušnja socialnih delavk in delavcev.

Indosow si prizadeva za kritičen študij, ki potencialno prinaša družbene spremembe. Cilj študija niso le objavljeni doktorati - to mora biti samoumevni rezultat izvirnega znanstvenega raziskovanja - temveč doktorati, ki vnašajo več razumevanja socialnodelovnih procesov, kritično analizo socialnega in vizije, ki vodijo k zmanjšanju neenakosti in človekovim formalnim in dejanskim pravicam.

VIRI

- ALI, A., KOHUN, F. (2006), Dealing with Isolation Feelings in IS Doctoral programmes. *International Journal of Doctoral Studies* 1, 1: 21–33.
- BOROVYOY, A. (2008), Japan's Hidden Youths: Mainstreaming the Emotionally Distressed in Japan. *Culture, Medicine and Psychiatry*, 32: 552–576.
- CAMPANINI, A. (2007), Introduction. Educating Social workers in the context of Europe. V: Frost, E., Freitas, M. J. (2007), *Social Work Education in Europe*. Rim: Carocci (9–20).
- CHYTIL, O. (2009), Is Social Work a Science or Is It Just a Profession? V: Maglajlić, D. M., *Social Work Theory and Practice*. Dubrovnik, Zagreb: InterUniversity Center (221–233).
- CHYTIL, O., SEIBEL, F. (1999), *European Dimensions in Training and Practice of Social Professions*. Blansko: Albert.
- Evropska zveza univerz (*European University Association*, EUA). <http://www.eua.be/Home.aspx> (20. 7. 2011).
- FINK, D. (2006), The Professional Doctorate: Its Relativity to the Ph.D. and Relevance for the Knowledge Economy. *International Journal of Doctoral Studies* 1, 1: 35–44.
- FREUD, S. (2003), Vic in njegov odnos do nezavednega. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- HERING, S., WAALDIJK, B. (2005), Information about the activities of the 'Network for Historical Studies on Gender and Social Work in Europe' (www.sweep.uni-siegen.de). The foundation of the network in 2001 and further activities. *European Journal of Social Work*. 8: 2, 201–204.
- JAKOP, N. (2011), Danes slovensko-jutri angleško. *Delo*, 19.7. 2011.
- KOCBEK, D. (2009), Vsa Evropa se drži za glavo. *Mladina*, št. 27, str. 33.
- KUHAR, M., (2011), Značilnosti prehodov v odraslost v Sloveniji. V: Kuhar, M., Razpotnik, Š. (ur.). *Okviri in izzivi mladinskega dela v Sloveniji: Znanstvena monografija* (Socialno pedagoške teme, 9). Ljubljana: Pedagoška fakulteta (12–47).
- LABONTE-ROSET, C. (2005), The European Higher Education Area and Research-Orientated Social Work Education. *European Journal of Social Work*, 1, 3: 285–296.
- LAOT, F. F. (2000), Doctoral work in the social work field in Europe. *Social Work in Europe* 7, 2: 2–7.
- LYONS, K. (2003), Doctoral studies in social work: Exploring European developments. *Social Work Education* 22, 6: 555–564.
- LYONS, K., LAWRENCE, S. (2006), *Social Work in Europe: Educating for Change*. Birmingham: Venture.
- MIDGLEY, J. (2008), Promoting Reciprocal International Social Work Exchanges: Professional imperialism Revisited. V: Grey, M., Coates, J., Yellow Birds, M. (ur.), *Indigenous Social Work around the World*. Hampshire: Ashgate (191–202).
- RAMON, S., ZAVIRŠEK, D. (ur.) (2009), *Critical Edge Issues in Social Work and Social Policy: Comparative Research Perspective*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- STAUB-BERNASCONI, S. (2006), Social Work as a Profession: Cross-National Similarities and Differences. V: Weiss, I., Welbourne, P. (ur.): *Social Work as a Profession – A comparative cross-national perspective*, Birmingham: Venture Press.
- (2007), *Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft*. Bern: Haupt Buchhandlung.
- URH, Š. (2008), The Development of an Ethnically Sensitive Approach in Social Work in Slovenia. *European Journal of Social Work*, 11, 2: 117–129.
- (2009), *Etnično občutljivo socialno delo z Romi [Ethnically sensitive social work with Roma]*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (doktorska disertacija).
- URCIUOLI, B. (2010), Neoliberal Education: Preparing Students for the New Workplaces. V: Greenhouse, C. (ur.), *Ethnographies of Neoliberalism*. Philadelphia: PENN.

- YAN, M. C., TSANG, A. K. T. (2008), Re-envisioning Indigenisation: When *Bentuhuade* and *Bentude* Social Work Intersect in China. V: Grey, M., Coates, J., Yellow Birds, M. (ur.), *Indigenous Social Work around the World*. Hampshire: Ashgate (191–202).
- ZAVIRŠEK, D. (2005), »You will teach them some, socialism will do the rest!«: History of Social Work Education in Slovenia during the Period 1940-1960. V: Schilde, K., Schulte, D. (ur.), *Need and Care: Glimpses into the Beginnings of Eastern Europe's Professional Welfare*. Opladen, Bloomfield Hills: Barbara Budrich Publishers (237–272).
- (2008 a), Engendering Social Work Education under State Socialism in Yugoslavia. *British Journal of Social Work* 38, 4: 734–750.
- (2008 b), *Indosow: international doctoral studies in social work. International symposium: Doktorhut für Sozialarbeiterinnen - Pd.D. for social workers? Promotionsmöglichkeiten für Absolventinnen von FH Studiengängen für Soziale Arbeit*, Linz, 10. marec 2008. Avstrija (plenarno predavanje).
- (2009) »Can Development of the Doctoral Studies in Social Work Resist the Neo-liberalism Within Academia? Some Comparisons«. V: Ramon, R., Zaviršek, D. (ur.), *Critical Edge Issues in Social Work and Social Policy: Comparative Research Perspective*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (219–237).
- ZAVIRŠEK, D., ROMMELSPACHER, B., STAUB-BERNASCONI, S. (ur.) (2010), *Ethical Dilemmas in Social Work: International Perspective*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Silvia Staub-Bernasconi

OD POKLICNEGA DVOJNEGA DO PROFESIONALNEGA TROJNEGA MANDATA

ZNANOST IN ČLOVEKOVE PRAVICE KOT TEMELJA
STROKOVNEGA SOCIALNEGA DELA¹

Kako doseči, da bo dobrohotnost znanstvena, je velik problem današnje dobe. (Arnold Toynbee 1884)

Dobrodelnost je znanost, znanost o socialni terapiji, in ima zakone kot vse druge znanosti. (Charles D. Kellogg 1880)

Naravoslovna metoda zahteva eksperiment. Pri tem je jasno, da se nekoga, ki je reven ali sicer potreben pomoči, ne sme izrabljati za poskuse. Ob tem splošno veljavnem načelu pa je vendar treba pripomniti: pri (socialnem) skrbstvu se pa sploh samo eksperimentira! (Ilse Arlt 1958)

Najprej je treba dojeti, kako dolgo že obstaja zahteva, da bi se socialno delo povzdignilo na znanstveno raven. V tem pogledu bi moral naslov prispevka, ki opozarja na dejstvo, da je to – predvsem v nemškem govornem prostoru – še nedokončan projekt, zbuditi začudenje. Za tako stanje je, kot bom na kratko prikazala v nadaljevanju, skoraj v celoti odgovorno socialno delo samo. Moja razmišljanja so zato usmerjena k dvema scenarijema, ki zahtevata od izobraževalnih ustanov, poklicnih združenj in tudi odgovornih za socialne zadeve, da se odločijo, ali naj bo socialno delo povsem običajen poklic² ali znanstvena disciplina,

ki bo povezana z mednarodno znanstveno in strokovno skupnostjo in njenimi svetovnimi standardi. S primeri bom prikazala, kaj trojni mandat dodaja k doslej znanemu dvojnemu, ki vključuje pomoč in nadzor.

NEJASNA IN NEUTRJENA POKLICNA IDENTITETA SOCIALNIH DELAVK IN DELAVCEV IN S TEM POVEZANA DVA SCENARIJA ZA PRIHODNOST

Na svetovni konferenci Mednarodne zveze socialnih delavk in delavcev (International Federation of Social Workers – IFSW) v Münchnu leta 2006 je ena od sodelujočih kolegic iz ZDA z začudenjem ugotovila, da se na vseh strokovnih srečanjih, ki se jih udeležujejo nemško govoreči referenti, postavljajo temeljna vprašanja, na primer, kaj socialno delo sploh je, kako naj se definira njegova dejavnost, za kaj naj bo socialno delo pristojno in za kaj ne, zakaj uživa tako skromno družbeno priznanje ipd. Čeprav stvari tudi pri nas v Združenih državah še zdaleč niso najbolje urejene, pa o tovrstnih vprašanjih ne razpravljamo več. Ali nimamo pomembnejših vprašanj, o katerih bi morali razpravljati, pomembnejših problemov, ki jih je treba rešiti? Ali res ne bi mogli doseči neke splošne konsenzualne definicije o temeljnih znanja in ravnanja in se na tej osnovi lotili številnih izzivov za socialno delo?

reflektirano teoretsko znanje, ki se v praksi kaže tako, da socialna delavka svoje poklicne odločitve vedno utemeljuje s strokovnim znanjem, ki pa je že utemeljeno v znanosti in se ne podreja zunanjim zahtevam moči (uredniška opomba – D. Z.).

¹ Izvirni znanstveni članek je bil prvič objavljen v reviji *Sozialarbeit in Österreich*, junij 2007, str. 8–17. Izvirni naslov: Vom beruflichen Doppel- zum professionellen Tripelmandat: Wissenschaft und Menschenrechte als Begründungsbasis der Profession soziale Arbeit.

² Avtorica ločuje med socialnim delom kot »poklicem« in socialnim delom kot »stroko«. Poklic je zanjo zgolj znanje postopkov in je odvisno od razmerij moči in od zunanjih dejavnikov, kot sta država ali zahteve določenega uporabnika socialnih storitev. Stroka pa predpostavlja

Kako naj ji odgovorim na to vprašanje? Potrpite še malo, enkrat se bodo stvari že uredile? Ali: zadevo bo uredil bolonjski sistem študija z novimi dodiplomskimi in magistrskimi študijskimi programi? Ali morda: dokler večina predavateljic in predavateljev na visokih šolah ne bo študirala socialnega dela in dokler se poklicna združenja temu ne bodo uprla, se situacija ne bo spremenila?

Iskanje zasilnega odgovora na ta vprašanja bi bilo seveda možno, vendar bi se bilo veliko pomembneje vprašati, kakšne odgovore nanje ponujajo predstavniki discipline oz. stroke socialnega dela. Kajti: če jih ne bodo ponudili oni, jih bo ponudil kdo drug. Kdor se ni sam sposoben definirati, ga bodo definirali/opredelili drugi in danes je tovrstnih opredeljevalcev, ki zapolnjujejo ta – po mojem mnenju – po lastni krivdi povzročen vakuum, na pretek. Naj navedem nekaj takih primerov.

- Menedžerji z ekonomsko izobrazbo, ki delujejo na socialnem področju, nimajo pa izobrazbe in znanj s področja socialnega dela in drugih socialnih ved, in ki s svojim »samopodjetniškim« neoliberalnim pojmovanjem posameznika in družbe oblikujejo socialno, zdravstveno in izobraževalno področje po svojih predstavah, pri tem pa zahtevajo predvsem učinkovit izid (*outcome*) (Staub-Bernasconi 2007 a).
- Cvetoča ponudba programske opreme za vodenje primerov in urejanje dokumentacije, ki jih ponujajo podjetja, ki ne vedo ničesar o delu na socialnem področju.
- Promotorji nekakšne idealizirane civilne družbe in samopomoči kot nove odrešilne ideje, ki lahko shaja brez socialne države in socialnega dela. Pri tem se pozablja, da so sestavni del civilne družbe tudi konzervativni in skrajno desničarski in levičarski krogi in združenja, desničarsko usmerjene skupine mladostnikov, Nemška nacionalna stranka, fundamentalisti različnih verskih usmeritev, seksisti, rasisti ipd., ki uporabljajo povsem samosvoje oblike samopomoči. In pogosto ni povsem jasno, ali se s sklicevanjem na civilno družbo misli tudi na priseljence, s katerimi se na področju socialnega dela nadpovprečno veliko ukvarjamo, ali samo na

tako imenovane »polnopravne« državljanke in državljane, ki imajo vse formalne in dejanske pravice.

- K zunanjim »opredeljevalcem« socialnega dela sodijo tudi že uveljavljeni strokovnjaki, npr. pravniki, ali na kliničnem področju zdravniki, psihiatri in vedno bolj celo profesionalno negovalno osebje. Slednji socialnih delavk in delavcev ne pojmujejo kot samoumeven del tima; menijo, da je dovolj, če se jih k opravljanju določenih »storitev« pritegne le občasno, kadar je to potrebno. To pomeni, da morajo le izvajati napotke zdravnikov in negovalnega osebja in da socialna anamneza in socialna diagnoza ter načrt psihosocialne pomoči sploh niso potrebni. Socialnemu delu je tako dodeljena le podrejena vloga ponudnika določenih storitev, da, celo le pomožna vloga.
- Ne nazadnje je v novem prispevku nekega teoretika s področja socialnega dela o socialni ekonomiji in socialnem delu celo moč prebrati, da potrebujemo nov poklic, namreč poklic socialnega ekonomista, ki bo pri uveljavljanju »ekonomije skrbstva« po potrebi uporabljal tudi socialno delo (Wendt 2003).

Ne smemo se torej čuditi, da je socialno delo definirano kot »povsem običajen poklic«, kot delovno področje, ki ga je treba dojemati bolj v zgodovinskem kot teoretsko-sistemskem pomenu (Scherr 2001: 26). To je vidno tudi iz rezultatov raziskav, ki dokazujejo, da socialne delavke in delavci v praksi ne uporabljajo obstoječega znanja. Po ogledu nekaterih učnih načrtov pa se postavlja vprašanje, zakaj se ta primanjkljaj pripisuje njim, torej izvajalkam in izvajalcem, ne pa samemu študiju oz. izobraževanju za poklic. Osrednji problem torej niso definicije socialnega dela, ki jih ustvarjajo ljudje zunaj stroke in so zaradi medsebojnega sodelovanja že v načelu neizogibne, ampak predvsem to, da nasproti takim definicijam teoretiki in praktiki socialnega dela ne morejo ponuditi ničesar, kar bi razčistilo: a) za katero problematiko so pristojni; b) na katere koncepte in razlagalne modele se opirajo pri utemeljevanju svojega ravnanja; c) za katere cilje si prizadevajo; č) kako se preverja učinkovitost strokovnega delovanja. Prav naštetu pa

so štiri temelji profesionalnega delovanja. Ta vakuum se celo razglaša kot posebna odlika, kot »socialno delo brez posebnosti« (Kleve 2000). Pojavile so se celo izjave kot »teorija socialnega dela ne bo nikoli obstajala« (Wilhelm 2006).

Nadai *et al.* (2005: 189) v svoji raziskavi o samopodobi socialnega dela tega opisujejo kot skromen poklic, ki mu grozi, da ga bodo »poglodali« drugi, da se bo »izgubil« in da se vrti v krogu:

- pomanjkanja zavesti o pripadnosti stroki in disciplini,
- neuspelega uveljavljanja nasproti prostovoljcem in drugim strokam oz. disciplinam,
- pragmatičnih, individualnih obravnav konkretnih problemov,
- neupoštevanja strokovnih dimenzij,
- omejene avtonomije,
- stalnih pritožb glede tega, kako nepomembna je njihova družbena in strokovna vloga.

Neka druga raziskava o razumevanju socialnega dela kot stroke (Hochstrasser *et al.* 2007: 59) je pokazala, da so se vsi vprašani deklarirali kot strokovnjaki, pri tem pa so nekateri svojo profesionalnost opredeljevali le s svojo izobrazbo in ustreznim odnosom do svojega poklica. To dopušča domnevo, da se pridobljeno znanje več ali manj samoumevno prenaša na njihovo ravnanje. Za druge so relevantna predvsem teoretska vprašanja glede ravnanja, ne pa tudi sistematična znanstvena utemeljitev strokovnega delovanja. Skoraj nihče od vprašanih ni zmožel jasno povedati kaj o predmetu, ciljih in metodah socialnega dela. Njihove tožbe se skoraj ne nanašajo na probleme preprečevanja ali ogrožanja strokovnega dela, veliko bolj se nanašajo na preobremenjenost s številom problemov, okornost upravljanja, preveč administrativnega dela, nizkega družbenega statusa. Toda, kako naj socialne delavke in delavci, ki sami ne vedo, kaj je njihova osrednja naloga, kaj je njihovo temeljno metodično znanje, pričakujejo, da jih bodo priznali drugi poklici, kako naj pričakujejo več družbenega priznanja?

Sommerfeld (2004) ugotavlja, da sta za prihodnost mogoča dva scenarija.

Prvi scenarij: socialno delo ostaja poklic in s tem le izvajalec nalog, ki jih dodeljujejo druge stroke in socialni menedžerji

Socialno delo ostaja preprosta, z veliko predpisi urejena pomožna dejavnost na področju medčloveških odnosov. Namesto specifičnega strokovnega znanja se od njega zahteva obvladovanje inštrumentarija pravil in tehnik organizacijske narave in korektno obravnavo posameznih primerov. Zadovoljuje se s pristopom »namen-sredstvo« in deluje brez diferenciranih diagnoz in razlag. Primeri so obravnavani na podlagi subsumpcijske, torej »dodelitvene oz. alokacijske« logike, temelječe na katalogu storitev, ki vrsto, pogostost in intenzivnost storitev podreja predvsem zmogljivostim izvajalca in nedejanskim potrebam. Neplačani prostovoljni delavci in pomožno osebje naj bi kompenzirali pomanjkanje strokovnega osebja pri obravnavi posameznih primerov, pri tem pa predvsem za pomožno osebje velja, da so mnogi le minimalno usposobljeni in da delajo v zelo neugodnih razmerah.

Pri socialnem delu gre za reševanje problemov, napotitve na druge ustanove in iskanje virov pri posameznikih, njihovih družinah in v bližnjem socialnem okolju, vse to pogosto v kontekstu spodbud oziroma represivnih sredstev, ki naj disciplinirajo uporabnike storitev, ki jih pogosto imenujejo »stranke«. Tako pomoč organizira menedžerska elita. V javnem socialno-političnem diskurzu merila socialnega dela nimajo vloge in znanost socialnega dela ni etablišana.

Socialno delo obstaja kot poklic, ki si ga študenti pridobijo z dodiplomskim študijem. Ta jih usposobi za izvajanje socialnega dela oziroma socialne pedagogike³ (Riedl, Schleicher 2007: 2–3). Za tak scenarij je značilen odmik od teoretskega znanstvenega izobraževanja, poudarek je na praktičnem pristopu kot posebni odliki visokošolskega izobraževanja (Birgmeier 2003: 56ff). Tako »praktično

3 V nemškem izobraževalnem sistemu socialno delo in socialno pedagogiko po navadi poučujejo na skupnih oddelkih in ostra delitev, ki jo poznajo anglosaške države in tudi Slovenija, med socialnim delom in socialno pedagogiko, ni uveljavljena. Ponekod sta socialno delo in socialna pedagogika sinonima za isto družboslovno disciplino (uredniška opomba – D. Z.).

usmerjeno« izobraževanje v svojih teoretskih predstavah in ravnanih strukturne pogoje in omejitve socialnega področja, v okviru katerih naj poteka socialno delo, sprejema kot dane.

Drugi scenarij: socialno delo se v skladu z mednarodnimi standardi razvija kot znanstvena disciplina

Socialno delo je drugim enakovredna stroka, ki ima občutno boljši družbeni in akademsko-znanstveni status, kot ga uživa danes. Je priznana veda v okviru humanističnih in družboslovnih znanosti ali, natančneje, znanostih, kot so medicina, psihiatrija, pedagogika/znanost o vzgoji, socialni menedžment ipd. Svoje ravnanje lahko znanstveno utemelji, svoja znanja pa uveljavlja tako v vsakodnevni praksi kot tudi v okviru različnih transdisciplinarnih in transpoklicnih diskurzov, v strokovnih in razvojnih timih. Njegov družbeni mandat kot prispevek k obravnavi socialnih problemov je v veliki meri nesporen. V javnem diskurzu in pri procesu oblikovanja socialne politike je njegovo strokovno znanje cenjeno in ima vpliv na politične odločitve.

Študij se praviloma konča z magisterijem. Že med dodiplomskim študijem se postavijo znanstveno-humanistični, socialni in praktični temelji, ki se jih poglobi in diferencira v nadaljnjem magistrskem študiju in potem dodatno razvije v okviru doktorskega študija. Celoten študij je – glede na stopnjo študija – raziskovalno naravnani. Dualizem med teorijo in prakso je v smislu teorije ravnani presežen; obe vrsti visokošolskih študijev razvijata in posredujeta temeljno, uporabno in v prakso usmerjeno znanje, čeprav z različnimi poudarki in različno pomembnostjo.

Prvi scenarij bi najbrž ustrezal interesom gospodarstva, mnogih politikov in izvajalcev socialnih dejavnosti, deloma pa ga aktivno podpirajo tudi učitelji na visokih strokovnih šolah in praktiki. Tu gre očitno za scenarij deprofesionalizacije. Posledica tega je, da na mednarodni evropski in svetovni izobraževalni sceni nastaja večinoma nemško govoreči otok. Kljub drugačnim zagotovitvam ostaja profesionalnost le verbalna floskula. Drugi scenarij ne omogoča le povezav na mednarodni ravni, pač

pa tudi razvoj socialnega dela v smeri znanstvene discipline tudi na nemškem govornem območju. V nadaljevanju bom skušala prikazati nekaj ključnih točk te mednarodne razprave.

MEDNARODNA DEFINICIJA IN SKUPNE OSNOVE ZNANJA TER GLOBALNI STANDARDI IZOBRAŽEVANJA KOT IZHODIŠČE »PROFESIONALIZACIJE SOCIALNEGA DELA«

Od leta 2000 imamo zavezujočo mednarodno definicijo socialnega dela, etični kodeks in od leta 2004 tudi globalne standarde izobraževanja. Postavlja pa se vprašanje, kaj natančno so ti mednarodni standardi, ki so bili objavljeni v dokumentu *Globalni standardi izobraževanja in usposabljanja za socialno delo* (2005).

Konsezualna mednarodna definicija discipline socialno delo

Mednarodna definicija socialnega dela, ki jo je sprejelo 80 poklicnih združenj (v imenu Avstrijskega poklicnega združenja socialnih delavk in delavcev jo je podpisal Herbert Paulschin), med drugimi tudi Združenje šol za socialno delo (IASSW) za razvoj »globalnih standardov pri študiju in izobraževanju«, se glasi:

Stroka socialnega dela spodbuja socialne spremembe, premagovanje problemov v človeških odnosih in opolnomočenje ter osvoboditev ljudi za to, da se doseže večja blaginja. S praktično uporabo teorij človeškega vedenja in socialnih sistemov socialno delo posreduje tam, kjer ljudje prihajajo v interakcije s svojim okoljem. Temeljni načeli socialnega dela sta načeli človekovih pravic in socialne pravičnosti.

Pri tem je zanimivo, da nemško poklicno združenje disciplino razume kot poklic, to pa kaže na ambivalentnost glede tega, kaj disciplina sploh je.

V komentarju k tej definiciji, ki je izšel leta 2008 kot priloga k strokovni reviji *International Social Work*, je pod geslom »theory« moč prebrati:

Metodologija socialnega dela temelji na empirično preverljivem znanju (*evidence-based knowledge*), ki temelji na raziskavah in evaluacijah, upoštevajoč pri tem znanja, pridobljena iz lokalnih, konkretnih okoliščin. [...] Socialno delo upošteva kompleksna razmerja med posamezniki in njihovim socialnim okoljem, kot tudi dejstvo, da na njih vpliva okolje, in nasprotno, da posamezniki vplivajo na okolje, in sicer upoštevajoč biopsihosocialne dejavnike. Pri tem se sklicuje na teorije človekovega razvoja, njegovega vedenja in socialne sisteme; na podlagi tega analizira kompleksne situacije, omogoča in spodbuja individualne, organizacijske, socialne in kulturne spremembe.

Zanimivo pri tem je, da so takšno mnenje oblikovale socialne delavke in delavci, ki delajo v praksi in ne morda učiteljice in učitelji socialnega dela.

Razmeroma konsezualno sprejeta mednarodna baza znanja o socialnem delu

Mednarodna primerjalna študija o stanju profesionalizacije je na podlagi različnih dejavnikov analizirala stanje v desetih državah: Čile, Nemčija, Združeno kraljestvo, Indija, Mehika, ZDA, Španija, Madžarska, Švedska in Južnoafriška republika. Na tem mestu povzemam le del zadnjega poglavja o temeljih znanja (Weiss, Welbourn 2007; za situacijo v Nemčiji primerjaj: Staub-Bernasconi 2007 b).

Na začetku 20. stoletja je bila odsotnost lastne baze znanja podlaga za mnenje, da socialno delo ni stroka (Flexner 1915). V šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja je socialno delo veljalo za nekakšno polstroko (Toren 1972, Etzioni 1969). Od osemdesetih let pa se je baza znanja socialnega dela močno povečala (zaradi uvedbe številnih doktorskih študijev). Zaradi tega so socialno delo opisovali kot »razvijajočo se« stroko (Johnson, Yanca 2001, Skidmore *et al.* 1991).

Analiza aktualnih vsebin znanja kaže, da se je v desetih državah, ki jih zajema študija, razvila – čeprav v različnem obsegu – poseb-

na, specifična baza znanja za socialno delo in razvija se še naprej. Ta znanja obsegajo:

- znanje o socialnih problemih;
- znanje o ranljivih skupinah prebivalstva, ki so žrtve zatiranja, diskriminacije in socialne izključenosti;
- razumevanje njihove življenjske situacije in izkušenj v vsej njihovi raznovrstnosti, razumevanje tako pomena, ki ga pripisujejo tem življenjskim izkušnjam tisti, ki so (bili) zatirani, kot tudi predstav in upanj, ki jih imajo glede spremembe svoje situacije;
- tudi znanje o značilnostih in vzrokih njihovih problemov ter njihovih kompleksnih učinkih in vplivih na posameznike, družine, skupnost in družbo.

Poleg tega se tovrstna znanja nanašajo na teoretska in praktična znanja, in sicer:

- glede sredstev in načinov delovanja (v smislu politik) za zmanjševanje in lajšanje teh problemov in izboljševanja kakovosti življenja omenjenih skupin prebivalstva;
- strokovno znanje glede intervencij na ravni posameznika, družine, skupine, skupnosti in države.

Posebnost pri razvoju tega znanja je težnja, da bi našli poti in sredstva za integrativne, transdisciplinarne in medstrokovne intervencije oziroma rešitve problemov, to se pravi načine, ki upoštevajo socialni, ekonomski in kulturni kontekst, pa tudi osebne in kulturno pogojene značilnosti posameznikov, ki imajo zaradi slednjih probleme. Znanje o obeh področjih intervencije vključuje individualno pomoč, socialno krepitev (*empowerment*) pri-krajšanih posameznikov in skupnosti, nadalje možnosti za vzpodbujanje in usposabljanje posameznikov za to, da bi sodelovali v procesih socialnega spreminjanja.

Raven strokovnega znanja je od države do države različna, pri čemer je npr. Španija šele v zgodnji fazi, ZDA in Združeno kraljestvo pa kažeta visoko raven profesionalnosti. Kljub temu pa je prav pri zadnjih dveh opaziti močne pritiske, da bi se prilagodili novim menedžerskim praksam, tudi t. i. menedžerializem (torej nadomeščanje metod socialnega dela z menedžerskimi) ter multistrokovno delovanje (v pomenu brisanja razmejitev znanj in odločanja od

zunaj namesto samoodločanja). Na nekaterih področjih delovanja se je tako že začel proces deprofesionalizacije. Kljub vsem razlikam in neuspehom pa je v vseh omenjenih državah navzoča težnja, da bi še naprej razvijali strokovna znanja; v ta namen so tudi nastali programi in mehanizmi, ki spodbujajo raziskovanje na področju socialnega dela in razvoj teoretsko podkrepljenih praktičnih pristopov.

Mednarodno opredeljene ključne kvalifikacije

Razlogi, ki so najbolj pripomogli k razvoju globalnih standardov, so: zaščita uporabnikov socialnega dela pred neprofesionalnim, samovoljnim nasilnim socialnim delom, upoštevanje globalizacije pri učnih načrtih in izvajanju socialnega dela, lažje komuniciranje in izmenjava študentov ter učiteljev med posameznimi univerzami, primerjava nacionalnih in mednarodnih standardov ipd.

Dokument, dolg 39 strani (*Globalni standardi*), navaja ključna znanja socialnih delavk in delavcev:

- Sposobnost socialnih delavk in delavcev za analiziranje/razlaganje socialnih problemov in za odločanje za najučinkovitejše delovne metode in konceptualizacijo ravnanja »javnih politik«, ki omogočajo lajšanje, reševanje in preprečevanje socialnih problemov,
- omogočanje vključevanja marginaliziranih, socialno izključenih, nezaščitenih, brezpravnih posameznikov in skupin,
- spretnost, da socialne delavke in delavci delujejo na več ravneh – individualni, družinski, skupnostni, organizacijsko-socialni – in da usposabljujejo ljudi za to, da krepijo lastno dobro počutje, in za reševanje konfliktov in problemov,
- spretnost, da si socialne delavke in delavci na vseh omenjenih ravneh prizadevajo za strukturno kvalitetnejše storitve in družbene razmere, ki to omogočajo,
- spretnost, da socialne delavke in delavci v strukturnih in kulturnih konfliktih posredujejo po načelu fair-playa in spoštovanja oz. da znajo postaviti meje,
- spretnost zagovorništva posebej nezaščitenih, ranljivih posameznikov in skupin,

- spretnost, da uporabnice in uporabnike socialnega dela opogumijo in usposobijo za to, da se angažirajo v svojem socialnem okolju,
- spretnost, da v vsakodnevem življenju opozarjajo na človekove pravice in jih ureničujejo,
- spretnost, da znajo aktivno sodelovati v javnih diskurzih o socialnih problemih (npr. s svetovanjem politikom),
- spretnost, da raziskujejo v skladu z znanstvenimi normami.

Iz omenjenega je razvidno, da stroka temelji na znanstveno osnovanih ravnanjih, na specifičnih komunikacijskih in interakcijskih spretnostih socialnih delavk in delavcev, ko se srečujejo z uporabnicami in uporabniki storitev in z njihovim socialnim okoljem (vključno z organizacijami, ki izvajajo določeno dejavnost), in na profesionalni etiki temelječi na pravičnosti in človekovih pravicah.

OD POKLICNEGA DVOJNEGA DO PROFESIONALNEGA TROJNEGA MANDATA SOCIALNEGA DELA

»Dvojni mandat«, sestavljen iz pomoči in nadzora, je po Böhnischu in Löschu (1973: 27–29) osrednja strukturna značilnost funkcije zagotavljanja storitev socialnih delavk in delavcev. Na ta način mora socialna delavka/socialni delavec vzdrževati

vedno ogroženo ravnovesje med zakonskimi pravicami, potrebami in interesi klientov na eni strani in interesi javnih služb po nadzoru na drugi strani. (*Op. cit.*: 27).

Zgodovinsko gledano je socialno delo produkt družbenega procesa, ki uporablja »socialno razpoložljivost kot institut nadzora in discipliniranja prikrajšanih družbenih skupin« (*op. cit.*: 22).

Z nadzorom sta torej – če na zadevo gledamo socialno kritično – večinoma mišljeni prevlada in represija ali, natančneje, pomoč kot nadzor. Ob takem razumevanju svojega delovanja – definiranega kot skupek predstav in pričakovanj socialnih delavk in delavcev tako glede ciljev svojih naročil (mandata) kot tudi glede možnosti za izvajanje teh naročil

v okviru institucij – eksplicitna znanstvena usmerjenost ni predvidena. Celotno nasprotno: profesionalizacija, definirana kot »distancirano«, posplošujoče »vodenje primerov« ali kot »pomoč posameznemu primeru«, ki vodi k socialni izolaciji (*op. cit.*: 25), se označuje kot beg pred zgodovinskim bremenom dediščine, ko naj bi se verjelo v socialnega delavca/delavko kot neodvisnega izvedenca (*op. cit.*: 24). Avtorja trdita, da se izstop iz te zgodovinsko-strukturne ujetosti lahko zgodi le tako, da socialne delavke in delavci prevrednotijo svoje delo – delo, ki ga morajo opraviti – in sklenejo zaveznitvo z drugimi institucijami in interesnimi skupinami in delujejo politično, npr. z javnim izražanjem lastnih stališč (*op. cit.*: 36). V tej ideji ne le, da znanstvene utemeljitve nimajo nikakršne vloge, namesto njih se zahtevata celo negativno vrednotenje in politična akcija. Zato se zastavlja vprašanje, od kod pa naj pridejo merila in strokovno znanje, ki bi pri takšnem delovanju socialno delo, njegove vrednote in standarde, pa tudi znanstveni pristop, ločilo od delovanja političnih strank?

Če dvojni mandat razlagamo zelo ozko, je torej dovolj poznati družbene norme, zakone in metode dela, in že lahko – če naj upoštevamo logiko subsumpcije – pripišemo odstopajoča stanja (neuspeh v določeni vlogi) nekaterim zakonom, pravilom, postopkom, predpisom in številu primerov, ki jih je treba obdelati. Nekoliko širša razlaga tega dvojnega mandata v smislu »kompetenčnega modela« profesionalnosti Maje Heiner (2004: 20) pa zahteva bolj kompleksno razumevanje dejanskega stanja kot tudi samega ukrepanja. Zahteva namreč spretnost za vzpostavljanje odnosov, motiviranje, pogajanje in mediacijo med različnimi interesi in pravicami uporabnikov ter nalogami, pooblastili, interesi in dolžnostmi, ki jih imajo izvajalci. Ta mediacija pa poteka v okviru določenih razmerij moči, tako da obstaja nevarnost, da bo izid v korist izvajalcev storitev. Ne glede na omenjene razlike pa tako razumljen dvojni mandat še vedno pomeni le socialni poklic, ne pa tudi stroke.

Stroka ima namreč poleg omenjenih dveh še tretji mandat, ki vključuje še dve komponenti:

- Prva je znanstvena utemeljenost metod, ki vse-

bujejo sebi lastne teorije ravnanja, od katerih je moč pričakovati, da bodo blažile socialne probleme ali delovale preventivno. Znanstvena utemeljitev pomeni transdisciplinaren opis situacije oz. problema in zakonitosti, ki ga povzročajo. Poleg tega pa gre pri stroki za to, da so znanstvena spoznanja smernice za delovanje v praksi, pri tem pa vedno obstaja tudi tveganje, da bo treba tako imenovano »zdravo pamet«, sprejete teorije, intuicijo, vrednote in metode popraviti oz. spremeniti.

- Sestavni del tretjega mandata je tudi tako imenovan kodeks etike, ki ga je neodvisno od zunanjih vplivov stroka sprejela sama, ga sama nadzoruje in ga tudi mora sama nadzorovati. Primerjajmo to s Hipokratovo prisego zdravnikov. Etični kodeks socialnih delavcev in tudi konsenzualna mednarodna definicija socialnega dela kot etične smernice stroke posebej poudarjata človekove pravice in pravičnost. To sta regulativni ideji, na podlagi katerih se definira, razlaga in ocenjuje problem in na podlagi katerih morajo uporabniki storitev in tudi nosilci dejavnosti ovrednotiti spreminjanje stanja. S sklicevanjem na človekovo dostojanstvo, kot temelja delovanja v socialnem delu (Staub-Bernasconi 2006), se tako preprečuje razvrednotenje pomoči posameznikom v korist strukturnega ali strokovno-političnega dela.

Tretji mandat je nadrejen in daje socialnim delavkam in delavcem legitimnost za sprejem ali zavrnitev naročil in s tem tudi za možnost, da si sami dodelijo naloge ali jih tudi zavrnejo. Gre za stroki lasten znanstveno in etično utemeljen referenčni sistem, ki omogoča kritično refleksivno distanco do uporabnikov, politike, izvajalcev storitev, ki ga mora stroka socialnega dela seveda – glede na dejansko situacijo – v praksi tudi udejaniti (Müller 2001: 146, Schneider 2001).

Tako razumljena profesionalnost torej še ne pomeni, da analiza in vrednotenje individualnih in družbenih vzrokov za težave in stiske »prikrasanih družbenih skupin« in posameznikov nista možna, kot se bojita Böhmisches in Lösches (1973). S takim tretjim mandatom bi postala odvečna tudi neskončna prerekanja o tem, ali ima socialno delo politični mandat (Merten 2001). Tovrstne razprave se v tem kontekstu

kažejo kot nesmiselne, kajti socialno delo s svojim sklicevanjem na človekove pravice do-biva kot stroka možnost tako teoretske kot tudi etične kritike družbe in izvajalcev storitev. Tudi če nima »političnega mandata, je sposobno političnosti« (Müller 2001). Pomembno je, da profesionalnost ne izključuje sposobnosti političnega delovanja, usmerjenega na družbene procese, ampak jo vključuje. Vendar, ne glede na to, kako paradoksalno to zveni: osnovni pogoj za političnost socialnega dela je prav njegova ločitev od politike in njenih predstavnikov.

To je, razumljivo, tudi razlog za to, da mnogi tako kritizirajo in negirajo takšen mandat socialnega dela in mu celo nasprotujejo.

Skratka: znanstvena utemeljitev in poklicni kodeks socialnemu delu ne le zagotavljata osnovo za neodvisno oceno situacij, problemov, za njihovo razlago in vrednotenje, izbiro ustreznega ravnanja, ampak mu dajeta tudi legitimnost in pooblastilo (mandat), da si socialne delavke in delavci sami določijo svoje strokovne naloge. V kritičnih situacijah socialnim delavkam in delavcem torej ni treba nujno čakati na to, da dobijo mandat, naročilo ali pogodbo, kar bi bilo tako ali tako povezano z »dolгим čakanjem«.

ZNANSTVENA USMERJENOST IN USMERJENOST K ČLOVEKOVIM PRAVICAM KOT DVE OSREDNJI DIMENZIJI PROFESIONALNEGA MANDATA

V nadaljevanju prikazujem nekaj primerov, ki ponazarjajo moje navedbe: najprej dva, ki ilustrirata znanstveno utemeljeno socialno delo.

Teorija potreb kot teoretsko ozadje za odklonsko in nasilno vedenje mladih in njihovo nespoštovanje navodil za ravnanje, ker socialne ustanove za mlade ne upoštevajo teorije potreb

Rezultati novejših raziskav kažejo, kaj vse gre lahko narobe v življenju ljudi, če niso zadovoljene njihove osnovne, ne le biološke,

temveč tudi psihične in socialne potrebe, oziroma so zadovoljene pomanjkljivo (Grawe 2004). Otrok, katerega potrebe po psihični stimulaciji, usmerjanju, stabilnosti, smislu, socialni navezanosti, ljubezni, priznanju in pravičnosti niso zadovoljene, bo razvil vzorec ravnanja, za katerega je značilno stalno nihanje med previdnim, nezaupljivim približevanjem in sočasnim izogibanjem stabilni zvezi s člani socialnega okolja in tudi s socialnimi delavci, to pa ustvarja distanco. Oseba lahko to kaže z nespoštljivim ali agresivnim, destruktivnim, nasilnim vedenjem do drugih ali s konfliktno-destruktivnim izstopom iz družinskih, prijateljskih, šolskih, delovnih ali pomagajočih odnosov. Primaren cilj bi moral torej biti vzpostavitev temeljnega, »nosilnega« odnosa (*tragende Beziehung*). Pri individualni obravnavi bi bilo treba upoštevati tudi to, da je za potrebe mladostnika in njegove cilje odločilno tisto, kar se mu v danem trenutku dogaja. Natančneje: upoštevati je treba, kako pomembno vlogo ima vsak trenutek interakcije za mladega človeka in njegovo potrebo po navezanosti, za njegova ravnanja izogibanja in približevanja, za njegova latentna ali odkrita vprašanja in za njegove strahove, ali in kdaj bo spet zavržen (*ibid.*: 436).

Pri skoraj vseh primerih, ki smo jih raziskali, je bilo ugotovljeno, da socialne ustanove za mlade niso upoštevale teh ugotovitev. Tako se je npr. v okviru t. i. intenzivne individualne pedagoške obravnave dogajalo, da so se ključne delavke in delavci menjavali, da je bilo nenadoma, včasih celo predčasno ukinjeno financiranje pomoči, da se je zaradi finančnih razlogov izsililo, da je mlad človek moral oditi v manjše stanovanje ali drugam in je zato moral zamenjati tudi ključne delavke in delavce. Skratka, namesto da bi socialne ustanove za mlade reševale probleme, so jih le še povečale.

Sovraštvo do tujcev in javni diskurzi o strpnosti

Vsakodneven in večinoma tudi političen odgovor na probleme v zvezi s sovražnostjo do tujcev na medkulturne konflikte je zahteva po strpnosti in medkulturnem dialogu.

Rezultati raziskav pa dokazujejo, da obstajajo določene zakonitosti glede sovraštva do tujcev, in sicer:

- sovraštvo do tujcev je mogoče opredeliti kot psihični odziv, kot strah ljudi pred neznanim, pred vsebinami, ki jih ne morejo integrirati v svoj obstoječi interpretacijski sistem;
- sovraštvo do tujcev pa je tudi odziv na občutek strukturne socialne ogroženosti, npr. strah pred tem, da se bo domačinom znižal socialni status ali da se jim je to že zgodilo, strah pred izgubo dela, omejenimi možnostmi izobraževanja, prikrajšanjem na področju socialne varnosti, neželena poroko hčere s tujcem.

Če to drži, so vsi moralni pozivi k strpnosti udarec v prazno. Kdor tujost dojema kot nekaj, kar strukturno ogroža obstoječi sistem, bo postal sovražen do tujcev, če politika oziroma socialne delavke in delavci tovrstnih strahov ne bodo zaznali in upoštevali. V nadaljevanju opisujem primer, kako lahko znanstveno utemeljeno znanje vodi do povsem drugačnih smernic za ravnanje, kot so tiste, ki smo se jih naučili:

- v prvem primeru gre za navezovanje na čustva, posebej na strah prizadetih, da bi lahko »tuje« umestili v svoj obstoječ kognitivni interpretacijski okvir, torej za učni proces;
- v drugem primeru pa gre za socialno-politične ukrepe, in sicer tako za domače prebivalstvo nižjega in srednjega razreda, ki mu grozi zniževanje socialnega statusa, kot tudi za spodnji razred priseljencev; pozivi k strpnosti in s tem kulturalizaciji socialnih problemov so pač cenejši – to tudi pojasnjuje, zakaj se jim daje prednost.

Če naj torej socialno delo pripomore k zmanjšanju sovraštva do tujcev (npr. z zunanjskimi izobraževalnimi programi ali političnim svetovanjem), to predpostavlja zgodovinsko poznavanje razlogov tega sovraštva. Če so ti znani, je treba še vedno sprejeti etično odločitev, te pa ni mogoče izpeljati iz od realnosti odmaknjenih znanstvenih ugotovitev: namreč, da je sovraštvo do tujcev nezaželeno in socialen problem. To ni samoumevno, če pomislimo, da je prav netenje sovraštva do tujcev tisti temelj, na katerem desničarske in desničarsko nacionalne stranke rekrutirajo svoj

podmladek. Iz jedrnato predstavljenih zakonitosti je moč tudi doumeti, kako je mogoče netiti sovraštvo do tujcev.

Kot smo prikazali, je znanstvena utemeljenost sicer potreben, a ne zadosten temelj za disciplino; pri odločanju mora upoštevati tudi etična načela, upošteva pri tem tako zelena kot neželena dejstva, tako cilje kot načine ravnanja. Drugi primer opozarja na etično predstavo o pravični delitvi, ki je vključena tudi v mednarodno definicijo socialnega dela in etični kodeks. V nadaljevanju predstavljam še dva primera, iz katerih vidimo, da so človekove pravice postale žrtev normativno regulacijske etike.

Institucija varuha človekovih pravic za razkrivanje samovoljnega ravnanja uradnih organov in kršitev človekovih oz. socialnih pravic – Berlinski sklad za pravno pomoč mladim Jugendhilfe

Kljub obstoječi zakonodaji in pravicam posameznikov se v Nemčiji – a ne samo tam – krati ali zmanjšuje pravice do pomoči, pogosto z utemeljitvijo, da so finančna sredstva že izčrpana ali da organizacijske zmogljivosti pomoči ne omogočajo. To pomeni, da se zaradi saniranja proračuna z instrumenti pavšaliziranih minimalnih stroškov in omejene porabe izvajajo varčevalni ukrepi, ki kršijo ustavno načelo pravne države in s tem tudi pravice do zagotavljanja eksistence in skrbi, kot jih zagotavljata Listina o človekovih pravicah ter Listina o človekovih socialnih pravicah. Celotno na področju pomoči otrokom in mladostnikom se mnogi izvajalci dejavnosti vidijo v vlogi izvršitelja ukrepov po Hartz IV.⁴ Primeri:

Če vam odobrim pomoč, bo šlo to na račun mojega proračuna; tako ne bom imel(a) sredstev za druge otroke, ki so še bolj potrebni pomoči. To prošnjo bom ignoriral(a). Seveda si lahko dobite pomoč za reševanje vaših osebnih problemov, vendar pa vas svarim

⁴ Hartz IV je nemško finančno nadomestilo za brezposelne in socialno ogrožene. Je kombinacija prej veljavne pravice do nadomestila za brezposelnost in socialne pomoči – op. prevajalke.

(dvigne kazalec): ne spuščajte se v spor z mano.

Svoje hčerke le nočete vzeti k sebi (iz doma). Biti zaposlen in skrbeti za dva otroka je pač udobneje, kot skrbeti za tri otroke.

Ker uporabniki socialnih storitev nimajo močnega lobija, ki bi jih podpiral, kot zdravniki pa tudi pacienti, in ker tudi nimajo potrebnih virov, s pomočjo katerih bi lahko zastopali oz. si izbojevali svoje pravice, je poleti 2002 v Berlinu nastal Sklad za pravno pomoč (*Berliner Rechtshilfefonds*), katerega projektni vodja je postal absolvent magistrskega študijskega programa »socialno delo kot stroka o človekovih pravicah«⁵. V primeru spora sledi najprej poskus zunajsodne poravnave prek mediacije in če je ta neuspešna, je v mnogih primerih dovolj že jasno izražena pripravljenost na pravni postopek, torej na sklicevanje na pravo kot na vir moči, da se socialne službe za mladino uklonijo in izrazijo pripravljenost za kompromis. Če ta informacija, ki jo je seveda treba razumeti kot grožnjo, ne obrodi sadov, je treba zakonitost dejanj državnih organov uveljaviti sodno, če ne gre drugače, tudi na Evropskem sodišču za človekove pravice v Strasbourgu.

Ker je opisan razvoj eksemplaričen za prakso mnogih socialnih služb, bi morala biti prva naloga socialnega dela, da v vsakem večjem mestu oz. okrožju ustanovi urad za varstvo pravic (ombudsmanstvo).

Odrekanje oz. priznavanje pravice do eksistence za otroke prosilk in prosilcev za azil

V Švici so oblasti v porodnišnici novorojenčkom prosilk za azil odrekale pravico do uradnega potrdila o rojstvu. Ti otroci niso obstajali niti za Urad za register prebivalstva niti za davčni urad ali za morebitnega delodajalca staršev (dodatki za otroke, davčne olajšave ipd.). To je očitno kršenje otrokovih pravic. Šele grožnja pravnika švicarskega združenja Pro Juventute, da bo tožil Švico pri odboru

za pravice otrok Združenih narodov je prvega od kantonov pripravila do tega, da je takšno ravnanje spremenil. Le upati je, da mu bodo sledili tudi drugi kantoni.

O ZNANSTVENEM RAZISKOVANJU ČLOVEKOVIH PRAVIC KOT TEMELJU ZA AVTONOMEN IN STROKOVEN MANDAT SOCIALNEGA DELA

Povod, torej socialni problem, o katerem tu pišem, je legalizacija nasilja nad otroki in mladostniki, na kratko: strukturno nasilje. Zakoni tako v teoriji kot tudi v praksi socialnega dela veljajo za dane okvirne pogoje, ki jih skorajda ni moč spremeniti. Da ni treba, da je tako, dokazuje naslednji primer, iz katerega je razvidno, kako lahko neki uradni organ spremeni pravila ravnanja na državni ravni:

43. člen kanadskega kazenskega zakonika zagotavlja staršem, učiteljem in drugim vzgojiteljem pravico do izvajanja telesnega kaznovanja otrok, če to koristi vzgojnemu ciljem (*corrective force*) in v danih okoliščinah ne prekorači razumnih meja. Ta člen pa je kršil pravice otrok; listina o otrokovih pravicah v 19. členu namreč navaja, da morajo države zagotoviti ustrezne ukrepe »za zaščito otrok pred kakršnimkoli telesnim ali psihičnim nasiljem«. S ciljem, da bi ukinili ta člen zakonodaje, so se združili strokovnjaki in drugi akterji; pri tem so se sklicevali na rezultate raziskav, ki dokazujejo, da imajo otroci, ki so jih starši telesno kaznovali, zaradi tega negativne posledice (Thompson Gershoff 2002). V primerjavi z otroki, ki niso bili podvrženi telesnemu kaznovanju, so otroci, ki so jih fizično kaznovali, kazali simptome:

- nezadostno sprejemanje moralnih standardov,
- večja agresivnost,
- več delinkventnosti,
- problematični odnosi med starši in otroki,
- težave z duševnim zdravjem,
- večja verjetnost, da postanejo žrtve nasilja,
- povečana agresivnost v odrasli dobi,
- večja verjetnost, da bodo telesno zlorabljali svojega partnerja in otroke.

Skratka, dejstvo je, da je edini »pozitiven učinek«, ki ga je moč pripisati telesnemu

⁵ Ustanoviteljica in vodja tega magistrskega študija je Silvia Staub-Bernasconi – op. urednice D. Z.

kaznovanju, takojšnja konformnost. Ko je ontarijsko vrhovno sodišče leta 1999 obravnavalo prve tovrstne primere, je razsodilo, da 43. člen ne krši otrokovih pravic; leta 2001 je tudi ontarijsko prizivno sodišče potrdilo omenjeno razsodbo. Strokovnjaki so se nato obrnili na Odbor Združenih narodov za otrokove pravice in ta je Kanadi naložil, da ukine pravico do uporabe »razumnega telesnega kaznovanja«. Zaradi posredovanja Združenih narodov se je moralo s tem problemom ukvarjati vrhovno sodišče in to je najprej odločilo, da kanadska zakonodaja ustrezno ščiti pravice otrok. Ker pritisk javnosti ni popustil in zaradi zahtev Združenih narodov je vrhovno sodišče končno sprejelo omejitve glede uporabe telesnega kaznovanja:

- za otroke, stare manj kot dve leti,
- za otroke z različnimi ovirami,
- za najstnike (verjetno, ker bi toliko star otrok lahko pomenil nevarnost za starše oz. vzgojitelje!),
- za telesno kaznovanje ni dovoljena uporaba predmetov,
- niso dovoljeni udarci v glavo,
- ni dovoljen ponižujoč, nečloveški ali ogrožajoč odnos staršev oz. vzgojiteljev,
- telesnega kaznovanja ne sme spremljati jeza/bes (!).

Naslednji cilj mrež, ki se ukvarjajo s preprečevanjem telesnega kaznovanja, je, da bi 43. člen postal sestavni del civilnega prava ali, natančneje, zakona o zaščiti otrok in mladostnikov, po katerem bi imele družine, v katerih so otroci žrtve nasilja, pravico do pomoči.

Omenjeni primer dokazuje, da tu socialno delo uresničuje svoj cilj, četudi včasih v nasprotju z voljo odgovornih akterjev, ki upravljajo družbena pravila oz. podeljujejo javna naročila. Legitimnost za tako vsiljevanje sprememb daje socialnemu delu upoštevanje človekovih in otrokovih pravic. Blokade na državni ravni je torej deloma mogoče premagati s pomočjo mednarodnih instanc. Združeni narodi in njihova Komisija za človekove pravice sicer nimajo izvršne moči, lahko pa s svojimi priporočili odvzamejo prestiž, se pravi, da lahko izrečejo »kognitivne kazni«. In te se skoraj vedno pokažejo kot učinkovite, če se le

Slika 1: Silvia Staub-Bernasconi prejme nagrado Katherine Kendal v Hongkongu leta 2010 iz rok predsednice IASSW Angeline Yuen (Foto: Ana Marija Sobočan)

dovolj dolgo vztraja. Tako profesionalno angažiranje se poleg tega lahko opira na znanstvene raziskave. In končno: pravice, zakoni niso le instrumenti obvladovanja in nadzora, ampak tudi instrumenti družbenih sprememb.

Ta primer kaže na to, da obstajajo socialni problemi, za reševanje katerih socialne delavke in delavci in profesorice (iniciatorka omenjenega projekta je bila visokošolska profesorica) ne morejo pričakovati pooblastil (mandat) od družbe, torej si jih morajo podeliti sami. To ni dejanje samovolje, saj temelji na znanstvenih spoznanjih, poklicni etiki in pravu, ki je usmerjeno v korist ljudi. Vse te utemeljitve pa ne zadostujejo, če jih ne spremlja tudi velika mera vztrajnosti, potrebnih virov moči in državljskega poguma. Na koncu zato predstavljam še primer državljskega poguma v času neoliberalističnih zahtev po varčevanju v socialnodelovnem vsakdanu.

Socialne delavke in delavci, zaposleni v neki socialni ustanovi za mlade v nekem nemškem

mestu, so ugotovili, da se v razmerah, v katerih so prisiljeni upoštevati predvsem ekonomsko računico, vedno pogosteje dogajajo primeri zanemarjanja otrok in nasilja do njih. Otroci tako niso deležni pravočasne strokovne obravnave, to pa je grobo kršenje človekovih pravic. Odgovornost za tovrstno deprofesionalizacijo in nestrokovno delo, ki sta posledica pritiskov politike in menedžmenta, bi morali pripisati ustanovam, ki se ukvarjajo s socialnim področjem. Po skrbnem zbiranju podatkov, iz katerih je bilo razvidno, da v obstoječih razmerah ni mogoče upoštevati strokovnih, diagnostičnih in svetovalnih standardov, da obstajajo dolgi sezname čakajočih in dolge čakalne dobe, in po obdelavi statističnih podatkov o tem, koliko socialnih delavk in delavcev zboleva za depresijo, drugimi boleznimi, sindromom izgorevanja, koliko jih doživi živčni zlom, ipd., je 220 socialnih delavk in delavcev podpisalo poročilo in zahtevo po ustreznih spremembah. Ob tem so poudarili, da so prav *oni* odgovorni za primere, ki so pred kratkim prišli v javnost, npr. ekstremnega zanemarjanja, zlorabe, celo smrti otrok. Ta akcija je bila še posebej aktualna, ker je odgovorni resorni politik za to področje v nekem dnevnem časopisu, ki je poročilo dobilo iz anonimnega vira (*whistler-blowerja*), zagotavljal, da je na področju socialnih služb in služb za otroke in mladostnike vse v najlepšem redu. Ker je bil postopek voden strogo v skladu s pravili, so bili opomini in grožnje o odpovedi delovnega razmerja neuspešni. In končno je bilo odobreno še 15 novih delovnih mest.

Pogoj za take akcije pa je, in s tem se spet vračam na začetek prispevka, trdna profesionalna identiteta socialnega dela s pripadajočimi diagnostičnimi, znanstvenimi, metodičnimi in etičnimi standardi. Glede tega stanje ni najboljše. Da bi ga izboljšali, se morajo učitelji, poklicna združenja in praktiki jasno opredeliti za drugi scenarij. To pa vodi do tega, kar sem v članku predstavila kot pot od poklicnega dvojnega do strokovnega trojnega mandata.

Prevedla: Irena Kuštrin

Strokovno pregledala: Darja Zaviršek

VIRI

- BÖHNISCH, L., LÖSCH, H. (1973), Das Handlungsverständnis des Sozialarbeiters und seine Institutionelle Determination. V: Otto, H.-U., Schneider, S. (ur.): *Gesellschaftliche Perspektiven der Sozialarbeit*, 2. zv. Neuwied/Berlin: Luchterhand.
- BIRGMEIER, B. R. (2003), *Soziale Arbeit: »Handlungswissenschaft«, »Praxiswissenschaft« oder »Praktische Wissenschaft«?* Eichstätt: Diritto.
- ETZIONI, A. (1969), *The semi-profession and their organization*. New York: The Free Press.
- FLEXNER, A. (1915). Is social work a profession? V: National Conference of Charities and Corrections, *Proceedings of the National Conference of Charities and Corrections at the Forty-second annual session held in Baltimore, Maryland, May 12-19, 1915*. Chicago: Hildmann.
- Globalni standardi izobraževanja in usposabljanja za socialno delo: Predlog novega etičnega kodeksa* (2005), Ljubljana: Skupnost centrov za socialno delo, Fakulteta za socialno delo (Prevedla: Jelka Zorn).
- GRAWE, K. (2004), *Neuropsychotherapie*. Göttingen, Bern, Toronto: Hogrefe.
- HEINER, M. (2004), *Professionalität in der Sozialen Arbeit*. Stuttgart: Kohlhammer.
- HOCHSTRASSER, T., MUGGLI, R., NÜESCH, P. (2007), *Professionelle Soziale Arbeit: Science oder Fiction. Eine Untersuchung über das Professionsverständnis der Sozialen Arbeit*. Zürich: Hochschule für Soziale Arbeit Zürich (diplomsko delo).
- JOHNSON, L., YANCA, S. (2001). *Social work practice: A generalist approach* (7. izdaja). Boston: Allyn and Bacon.
- KLEVE, H. (2000), *Die Sozialarbeit ohne Eigenschaften. Fragmente einer postmodernen Professions- und Wissenschaftstheorie Sozialer Arbeit*. Freiburg/Br.: Lambertus.
- NADAI, E., SOMMERFELD, P., BÜHLMANN, F., KRATTIGER, B. (2005), *Fürsorgliche Verstrickung. Soziale Arbeit zwischen Profession und Freiwilligenarbeit*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- MÜLLER, S. (2001), *Soziale Arbeit: Ohne politisches Mandat politikfähig*, V: Merten R. (ur.): *Hat die Soziale Arbeit ein politisches Mandat? Positionen zu einem strittigen Thema*. Wiesbaden: Leske+Budrich (145-152).

- SCHERR, A. (2001), Soziale Arbeit – Profession oder ganz normaler Beruf? *Sozialextra* 25, 4: 10–31.
- KELLOGG, C. D. (1880), The Objects, Principles and Advantages of Association in Charities. *Journal of Social Science*, XII.
- SCHNEIDER, V. (2001), Sozialarbeit zwischen Politik und professionellem Auftrag. V: Merten R. (ur.), *Hat die Soziale Arbeit ein politisches Mandat? Positionen zu einem strittigen Thema*. Wiesbaden: Leske+Budrich (27–40).
- SKIDMORE, R., THACKERAY, M., FARLEY, O. (1997). *Introduction to social work* (7. izdaja). Boston: Allyn and Bacon.
- SOMMERFELD, P. (2004), Die Zukunft der Sozialen Arbeit hängt von ihr selber ab. V: *SozialAktuell*, 21: 2–5.
- STAUB-BERNASCONI, S. (2006), Theoriebildung in der Sozialen Arbeit. Stand und Zukunftsperspektiven einer handlungswissenschaftlichen Disziplin – ein Plädoyer für Integrierten Pluralismus. *Schweiz. Zeitschrift für Soziale Arbeit*, 1: 10–36.
- (2007 a), *Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft. Systemtheoretische Grundlagen und Praxis der Profession Sozialer Arbeit*. Bern: UTB/Haupt.
- (2007 b), Germany. V: Weiss, I., Welbourne, P. (ur.), *Social Work as a Profession – A comparative cross-national perspective*. Birmingham: Venture Press.
- THOMPSON GERSHOFF, E. (2002), Corporal Punishment by Parents and Associated Child Behaviors and Experiences: A Meta-Analytic and Theoretical Review. *Psychological Bulletin* 128, 4: 539–544.
- TOYNBEE, A. (1884). Lectures on The Industrial Revolution in England. Dostopno na <http://socserv.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/toynbee/indrev> (2. 7. 2011).
- TOREN, N. (1972), *Social Work: The Case of a Semi-Profession*. Beverly Hills: Sage Publications.
- WEISS, I., WELBOURNE, P. (ur.) (2007), *Social Work as a Profession – A Comparative Cross-National Perspective*. Birmingham: Venture Press.
- WENDT, W. R. (2003), *Sozialwirtschaft – eine Systematik*. Baden-Baden: Nomos.
- WILHELM, E. (2006), Abschied von der grossen Erzählung. Stand und Zukunftsperspektiven der Theoriebildung in der Sozialen Arbeit, V: *Schweiz. Zeitschrift für Soziale Arbeit*. 1: 37–46.

Sarah Banks

OD STROKOVNE ETIKE DO ETIKE V STROKOVNEM DELU RAZMIŠLJANJE O UČENJU IN POUČEVANJU V SOCIALNEM DELU

UVOD

Prispevek prinaša nekaj razmišljanj o značilnostih tradicionalne literature o strokovni etiki, ki je v uporabi pri poučevanju v angleško govorečem svetu in večinoma temelji na kodeksih, ravnanju in razumskem odločanju v težavnih primerih. Nekateri trdijo, da takšen pristop ponuja precej umetno, abstraktno in ozko pojmovanje etike. Pogledali bomo, kakšen je vpliv na učenje in poučevanje, če etiko v strokovnem delu pojmujeemo bolj večplastno in se bolj osredotočimo tako na predano delo in lastnosti strokovnih delavcev in delavk kot tudi na posebnosti konteksta, v katerem delajo.

STROKOVNA ETIKA

Literatura na področju strokovne etike se hitro povečuje. To je še posebej vidno pri socialnih poklicih (socialno delo, socialno skrbstvo, socialna pedagogika, delo z mladimi in skupnostno socialno delo), saj so bili še pred kratkim knjige in članki s tega področja razmeroma maloštevilni (za kratek pregled relevantne literature gl. Banks 2008). Z vse večjim številom posebnih učbenikov in ustanovitvijo dveh novih revij (spletna revija *Journal of Social Work Values and Ethics* od leta 2005 in *Ethics and Social Welfare* od leta 2007) smo bili v prvem desetletju 21. stoletja priče novemu razvoju na področju etike za socialne poklice.

»Strokovno etiko« kot vedo (področje študija) in prakso (kar strokovni delavci in delavke delajo in govorijo) oblikujejo akademska in strokovna literatura ter prakse organizacij in

delavcev, delavk. Na učenje in poučevanje na področju strokovne etike zelo vplivajo učbeniki s specializiranih tematskih področij (npr. socialno delo, zdravstvena nega, medicina) in dokumenti, ki jih objavljajo strokovna telesa, še posebej etični kodeksi. V literaturi v angleškem jeziku je »strokovna etika« pogosto sinonim za kodekse, upoštevanje pravil, analizo težavnih primerov ter razvijanje in uporabo modelov etičnega odločanja. Na kratko bom povzela, kaj označujem kot tradicionalni angloameriški pristop k strokovni etiki. Pri tem bom poudarila tri njegove najpomembnejše lastnosti.

Etični kodeksi

Opazna je težnja k povezovanju študija in prakse »strokovne etike« z etičnimi kodeksi. Etični kodeksi so zapisani ali nenapisani sklopi norm, ki navadno označujejo osrednji namen stroke in opišejo etična načela in pravila ali standarde strokovne prakse. Po navadi jih napišejo in regulirajo strokovna ali nadzorna telesa in vplivajo na določitev meje stroke, promocijo strokovne identitete, vodenje in nadzor praktikov ter na varovanje uporabnikov (Banks 2003). Te norme lahko označimo kot »zunanje«, saj ne izvirajo iz posameznega strokovnega delavca ali delavke, ki dela v praksi. Sestavljajo jih splošna načela in pravila, ki nepristransko veljajo za vsakogar, ki dela v določenem poklicu (gl. npr. dokumente organizacij: British Association of Social Workers 2002, National Association of Social Workers 1999, National Youth Agency

2001). V Združenem kraljestvu, ZDA in morda tudi v drugih državah je množično pojavljanje etičnih kodeksov na področju javnega življenja in etike v raziskovalni praksi (slednjo uvajajo in nadzorujejo raziskovalne etične komisije/institucionalni nadzorni odbori) pripomoglo k podobi »etike« kot nečesa, kar pomeni predvsem upoštevanje navodil in standardov.

Ravnanje

Strokovna etika se osredotoča na ravnanje, se pravi na dejanja tistih, ki so v vlogi strokovnjakov. Gre za razmislek o odločitvah glede tega, kaj bi bilo treba storiti, in za presojanje, ali so bila storjena dejanja pravilna ali napačna glede na objektivna etična načela. Etični kodeksi nas spodbujajo k razmišljanju na tak način, kot velja tudi za številne učbenike, ki si po navadi za ponazoritev ali razpravo obilno pomagajo s primeri, usmerjenimi k delovanju (npr. Banks 2006, Beckett, Maynard 2005, Congress 1999, Reamer 1990).

Primeri

Primeri, ki jih najdemo v učbenikih strokovne etike, imajo velikokrat posebno obliko. Iztrgani so iz časa in kraja in dajo le malo podatkov o značaju, čustvih ali posebnih okoliščinah akterjev (Chambers 1997). To še posebej velja za značilne kratke primere, ki jih uporabljajo pri poučevanju, saj so o situaciji ali dogodku navedeni le najosnovnejši podatki o kontekstu, študentke in študenti pa morajo razpravljati in se odločiti o tem, kaj naj bi protagonisti v navedeni situaciji naredili ali kaj bi sami storili v takem primeru (Banks, Williams 1999). Pogosto so primeri označeni in navedeni kot »dileme« (izbire med enako nezaželenima alternativama) in včasih učitelji študente spodbujajo, naj si pomagajo z modelom za odločanje.

V tem delu bom pozornost namenila »primerom strokovne etike« in modelom odločanja, ki jih pogosto priporočajo kot pomoč študentkam in študentom ter praktikom pri razmišljanju o težavnih primerih.

PRIMERI STROKOVNE ETIKE: ODLOČANJE

Uporabila bom primer, ki ga je sestavil kolega (Imam 1999) in smo ga uporabljali v Evropskem projektu socialne etike (*European Social Ethics Project*) pri raziskovanju in poučevanju etike s študenti (Banks, Nøhr 2003). Primer temelji na resničnih izkušnjah in je bil v okviru predavanj in vaj s študenti predstavljen kot »kulturni konflikt«.

Primer kulturnega konflikta

K strokovni delavki, ki je delala v projektu azijskih žensk, je prišla članica, katere hči Aša je obiskovala skupino za mlajše ženske. Mati je bila zaskrbljena zaradi vedénja svoje hčere, saj so jo v skupnosti videvali z njenim belopoltim fantom. To je v skupnosti spodbudilo veliko zgražanja, saj so menili, da je hči preveč »zahodnjaška« in da »se odreka svoji kulturi«. Ker je bila mati samska in vdova, jo je vedenje njene hčere zelo vznemirilo. Ustrašila se je, kako bo to vplivalo na njeno lastno čast in ugled, pa tudi na čast in ugled njenih drugih hčera v skupnosti. Delavko je prosila, naj poskuša njeno hčer prepričati, da se bo s fantom razšla. Tudi Aša se je o zadevi prišla pogovoriti s strokovno delavko in jasno povedala, da ima po njenem mnenju pravico, da se sama odloča o svojem prihodnjem partnerju in da ji je pravzaprav vseeno, kaj si njena skupnost misli o njej. Kaj naj delavka stori?

Primer je predstavljen kot izbira delavke – ali bo podprla mater ali hčer. Ne vključuje veliko podrobnejših podatkov o akterjih. Delavka je morda tudi sama Azijka, a o tem ne moremo biti prepričani. Ne vemo, v kateri državi se dogaja ta primer, kaj pomeni »azijski«, kako dobro delavka pozna družino, koliko je Aša stara in kakšen je njen fant, razen to, da je »belopolt«. Vse to so vprašanja, ki jih po navadi v razpravi postavijo študentke in študenti. Največkrat je razplet takšen, da postane delavka mediatorica med materjo in hčerjo. Takšni primeri so pri poučevanju zelo uporabni.

Vendar pa zaradi usmerjenosti učbenikov za strokovno etiko na težavne primere dobimo

vtis, da se »etične« teme pojavijo le takrat, ko doživljamo problematičen primer ali težavno dilemo. To poudarjajo Rossiter *et al.* (2000) na podlagi raziskave med kanadskimi socialnimi delavkami in delavci. Poročajo, da ti razumejo teme, vezane na kontekst ali politike pri svojem delu (ki niso oblikovane kot »primeri«), predvsem kot del »politike« in torej ne kot del vplivnega polja njihovega odločanja. Osredotočenost na primere povzroča tudi zanemarjanje etičnih razsežnosti drugih plati prakse, ki niso povezane z delovanjem in odločanjem – npr. motivov, odlik značaja ali moralnega dojetja kot pokazateljev razkrievanja načel ali sprejemanja odločitev. Ker so značilni etični primeri iz učbenikov po navadi precej dekontekstualizirani zapisi dejanj (brez navedbe časa, kraja, države), o katerih se je treba odločiti, je analiza nujno osredotočena na razmišljanje o etičnem odločanju s pomočjo načelnih etičnih pristopov.

Da bi študentom pomagali analizirati takšne primere, učbeniki pogosto ponujajo modele za odločanje. Loewenberg in Dolgoff (1996), na primer, ponujata hierarhijo etičnih načel, ki naj bi pomagala pri odločanju v socialnem delu. Kadar si načeli nasprotujeta, ima prednost načelo, ki je više na lestvici:

1. varovanje življenja
2. enakost in neenakost
3. avtonomija in svoboda
4. najmanjša škoda
5. kakovost življenja
6. zasebnost in zaupnost
7. iskrenost in podajanje vseh informacij

V primeru Aše in njene matere bi lahko sklepali, da je na podlagi navedene hierarhije spoštovanje Ašine avtonomije pomembnejše od ogrožanja materinega ugleda ali njene kakovosti življenja. Zanimivo je, da sta Harrington in Dolgoff (2008) ugotovila, da se socialne delavke in delavci razlikujejo po tem, kako razvrščajo načela, in da to pomeni, da se ideja o trdni hierarhiji v resničnem svetu ne obnese. Drugi pristopi k etičnemu odločanju vključujejo modele linearnega stopenjskega odločanja, ki naj bi študenta ali strokovnega delavca vodili pri sistematični analizi in ocenjevanju različnih plati posameznega primera ter izbiri možnosti

za delovanje. Goovaerts (2003), na primer, ponuja sedemstopenjski model:

1. Kakšna so dejstva?
2. Čigavi interesi so v igri?
3. Za kaj gre pri tej dilemi?
4. Kakšne so alternative?
5. Kakšna je sklepna ugotovitev?
6. Kako uresničiti odločitev?
7. Evalvacija in refleksija.

Obstaja še veliko drugih modelov, npr. model Ann Gallagher, imenovan ETHICS, po kraticah za *Enquire about facts, Think through options, Hear views, Identify principles, Clarify meaning, Select action* (Ugotovi dejstva, premisli možnosti, poslušaj mnenja, prepoznav načela, razjasni pomen, izberi delovanje) (Gallagher, Sykes 2008).

Rossiter *et al.* (2000) so poročali, da niso srečali socialnih delavk ali delavcev, ki bi v praksi uporabljali modele za etično odločanje. Mislim, da bi bila večina zelo presenečena, če bi se pokazalo, da jih uporabljajo. In to ne le zato, ker v številnih primerih ni dovolj časa, da bi strokovna delavka lahko upoštevala stopenjski model, ampak ker (kljub retoriki) ti modeli niso ustvarjeni za uporabo v vsakdanjem življenju. Namen modelov je predvsem spodbuditi študente in študentke (pogosto v predavalnici ali med supervizijskim srečanjem) k sistematičnemu razmišljanju o etičnih vprašanjih v praksi; nekateri vidiki tega razmišljanja lahko pozneje postanejo del intuicije ali »druga narava« pri praktičnem delovanju v socialnem delu. Čeprav so ti modeli odločanja v tem pogledu uporabni, so bolj ali manj problematični, saj implicirajo, da je »etične« teme mogoče ločiti od drugih vidikov prakse (tehničnega, političnega, pravnega ipd.), poleg tega pa nekateri modeli zbujajo vtis, da je etično dilemo ali problem mogoče razrešiti z uporabo pretirano poenostavljenega racionalno-deduktivnega modela odločanja, ki vključuje uporabo splošnih etičnih načel (npr. iz etičnega kodeksa).

Vsem tem kritikam je mogoče nasprotovati in to se je pravzaprav že zgodilo. Učbeniki, namenjeni strokovni etiki, postajajo z leti vse bolj izpopolnjeni in kompleksni: druge, tretje, četrte izdaje vsebujejo vse več vsebin s področja etike vrlin, etike skrbi, postmodernih in

diskurzivnih pristopov. Hkrati razvijajo nove in izboljšane modele etičnega odločanja. Na primer, McAuliffe in Chenoweth (2007) ponujata »inkluzivni model etičnega odločanja«, ki je po obliki krožen in upošteva številne kritike, ki so jih bili deležni simplistični, stopenjski modeli. Njun model temelji na štirih temeljih (odgovornost, posvetovanje, kulturna senzibilnost in kritična refleksija). Izhajajo iz »pomembnih temeljnih vrednot in načel« ter »so osnova dinamičnemu petstopenjskemu procesu, ki uporablja refleksiven, pa vendar pragmatičen pristop k prepoznavanju in analizi vseh relevantnih plati etične dileme.« Za ta model je značilen bolj pretanjen in prilagodljiv pristop k etičnemu odločanju in vključuje vidike senzibilnosti in kritične refleksije. V tem pogledu priznava večplastno in kontekstualizirano naravo praktičnega dela. Vendar je kljub temu del tradicionalnega modela strokovne etike, ki se posveča reševanju etično težavnih situacij na logičen in racionalen način, z analizo vseh vidikov situacije in razmeroma nepristransko.

ETIKA V POKLICNEM ŽIVLJENJU

Da bi se lahko »osvobodili« nekaterih od navedenih asociacij na strokovno etiko, bi bilo morda koristno narediti zavesten premik od koncepta »strokovna etika« h konceptu »etika v strokovnem oz. poklicnem življenju«. Uporaba izraza »v poklicnem življenju« preusmeri našo pozornost k ideji »poklicnega življenja« kot celote: ljudje ga živijo, ima preteklost in prihodnost, lahko ima vsebino in poseben kontekst. S tem nakažemo, da je »etika« področje študija, ki je prepleteno z življenjem, in da etiko in vrednote živimo in kažemo v življenju. To sicer ne pomeni, da moramo zavreči strokovno etiko, pomeni samo, da je treba razširiti gledišče in poleg etičnih kodeksov, vedénja in primerov vključiti še predanost, značaj in kontekst. Pomeni vključitev bolj relevantnih pristopov iz moralne filozofije, ki poudarjajo kontekstualno naravo etike, kot so etika vrlin, etika skrbi in moralna fenomenologija (skupaj z moralnim zaznavanjem, domišljijo in sočutjem). Takšne pristope vse bolj zagovarjajo avtorice in avtorji literature o etiki v socialnem delu, vendar po-

gosto na filozofski in teoretski ravni, namesto v pomenu relevantnosti za poučevanje in učenje. Izhajamo lahko tudi iz empiričnih raziskav v socialnem delu (tako iz univerzitetnih vrst kot iz prakse), ki ponujajo zapise o tem, kaj ljudje v praksi in uporabniki pravijo, mislijo, čutijo in delajo v praksi. Takšne empirične raziskave po navadi niso povezane z literaturo o strokovni etiki, lahko pa so zelo uporabne, saj ponujajo pripovedne zapise in analize moralnega diskurza in prakse.

Trije ključni elementi etike v strokovnem/poklicnem življenju so:

1. *Predanost* – Pozorni moramo biti na notranje ustvarjene vrednote tistih, ki prevzemajo vlogo strokovnjaka, ki dela v praksi, se pravi, da bi jih morali obravnavati kot ljudi, ki so predani množici vrednot, na primer osebnim, političnim, strokovnim in družbenim. Upoštevati moramo motive, ki jih imajo ljudje za opravljanje svojega dela, tudi pomembnost strasti in »poklicanosti« v strokovnem življenju.
2. *Značaj* – Če upoštevamo pomen značaja ali moralnih lastnosti strokovnjakov, ki delajo v praksi, pozornost usmerjamo na osebo, ne pa na njena dejanja ali ravnanje. Pomembna vprašanja v tem pogledu so npr.: »Kako naj živim?«, »Kakšna oseba bi moral biti?«, »Kako sem lahko skrbna, pogumna ali samo strokovna delavka?«.
3. *Kontekst* – Gre za spoznanje, da strokovne delavke in delavci delajo v določenih kontekstih, v katerih politika, socialne in druge politike, poklic in organizacija, kjer so zaposleni, določajo, kaj je pomembno. Potreben je celosten pristop, ki strokovno delavko umešča v mrežo odnosov in odgovornosti. Upoštevati je treba pomen moralne usmerjenosti, zaznavanja, domišljije in čustvenega dela.

ETIKA V KONTEKSTU: ZGODBE IZ POKLICNEGA ŽIVLJENJA

V nasprotju s konstruiranim etičnim primerom bom zdaj navedla odlomek iz intervjuja z britansko socialno delavko Nicolo, ki dela v hospicu (ustanovi, ki zagotavlja bolnišnič-

no in dnevno oskrbo na smrt bolnim). To je edini hospic v srednje velikem mestu. Nicola je izkušena bela britanska socialna delavka, ki je delala v različnih strokovnih okoljih. Zdaj dela kot socialna delavka z ljudmi, ki so oskrbovanci v hospicu, in z na smrt bolnimi ljudmi in njihovimi družinami na domu. Nicola je prva socialna delavka, ki so jo zaposlili v hospicu. V njem zdravstveno osebje še ne ceni ali razume socialne vloge skrbi. Na začetku se je odločila, da bo delala skupaj z Macmillanovimi medicinskimi sestrami (specializirane so za skrb za ljudi, ki umirajo za rakom).

Na mestu v intervjuju, od koder je odlomek, je Nicola spraševalcu govorila o pomenu spoštovanja uporabnikovih pogledov. Kot primer je navedla situacijo, v kateri je šla na obisk na dom z eno od Macmillanovih medicinskih sester. Ne pojasni sicer ozadja obiska, ampak kot kaže, je šlo za prvi obisk moškega, čigar diagnoza je bila smrtna bolezen. Odlomek je del veliko daljšega intervjuja, v katerem Nicola pripoveduje o različnih platih svojega dela, o svojih vrednotah in motivih za delo socialne delavke. Navedeni odlomek pa je že sam po sebi zaokrožena celota. V tem kontekstu niso pomembni podatki o tem, kje natanko se je dogodek zgodil, kdo so akterji ali kakšna je vloga socialne delavke v hospicu, ampak predvsem Nicoline misli, razmišljanje in pogovor s kolegico medicinsko sestro.

Nicolina zgodba

Kot sem rekla medicinski sestri tisti dan, ko sva hodili po poti proti domu tega moškega: »Ta moški gleda skozi okno in si mora misliti: ‚Moje življenje je prišlo do tega, tukaj sem in nasproti mi prihajata socialna delavka in medicinska sestra.‘« V življenju ne moreš biti kaj dosti na slabšem, ker to pove nekaj o življenju tega moškega. Pove, da se mora na vseh področjih zateči k podpori, in to je zelo daleč od moškega, ki je nekoč verjel, da je neodvisen, oseba z nadzorom nad svojim življenjem. Ena od njiju pravi: »Umirate«, druga pa: »Ne morete imeti več socialnega življenja.« In veste, če pomislite, kako se je moral počutiti, je moral biti zanj

pogled na naju hudo depresiven, na naju, ki prihajava proti njemu, na to gručo ljudi, ki mu govorijo: »Potrebujete veliko podpore na vseh področjih.« Nekoga, ki tega ni vaju, mora to strašansko prizadeti. In zavedati se moram, da moja navzočnost ni vedno dobrodošla. Lahko si mislim, da ljudem pomagam, ampak ko vidijo, da je naokrog prišla socialna delavka, je to [si mislijo] nekaj popolnoma drugega: »Konec je z mano.«

Zgodba se razlikuje od prejšnje, v kateri je opisan kulturni konflikt. Prikazuje razmišljanje socialne delavke. Ne vključuje odločanja niti kakšne posebne težave. Je samo zgodba o tem, kako Nicola opravlja svoje vsakodnevno delo, zgodba, ki ima tudi etične razsežnosti. Nicola govori o sebi, kako razmišlja o tem, kaj morda premišljuje moški, ki ga bo obiskala, podaja zgodbo o sebi kot o osebi, ki opravlja veliko psihološkega dela, ki se pripravlja na srečanje s tem moškim. Poskuša se moralno pripraviti na srečanje, ki se bo kmalu zgodilo, pri tem pa izhaja iz svoje moralne imaginacije, dojemanja in občutljivosti.

Kako lahko analiziramo Nicolino zgodbo in kaj se iz nje lahko naučimo? Če pogledamo navedeni odlomek, bi lahko rekli, da Nicola pripoveduje spraševalcu zgodbo o sebi kot o »dobri socialni delavki« (z izrazom iz moralne filozofije bi lahko rekli: o »vrli socialni delavki«). Sebe predstavi kot občutljivo, kot nekoga, ki se zaveda, da drugi morda ne vidijo stvari tako kot ona. Proces, v katerem podaja zgodbo spraševalcu, lahko razumemo kot moralno izvajanje. Konstruira se kot oseba, ki se zaveda sama sebe in je pozorna na mnenje drugih. V tem primeru je sočutna do ljudi, ki so na smrt bolni.

To, da zagleda obraz na oknu, jo spodbudi, da razmišlja o tem, o čem bi moški lahko premišljeval. Zanimivo je, da sama ne uporabi izraza »bi lahko«, ampak »si mora misliti«, in glagol »morati« ponovi tudi pozneje, ko pravi: »Je moral biti zanj pogled na naju hudo depresiven.« Govori z glasom tega moškega, artikulira njegove misli: »Moje življenje je prišlo do tega, tukaj sem in nasproti mi prihajata socialna delavka in medicinska sestra.« Očitno je, da moškega še ni spoznala. Domnevamo

lahko, da ima nekaj informacij o njem, da je njo in medicinsko sestro nekdo napotil k nje-mu, da torej predvidoma potrebuje negovalno in socialnodelavsko oskrbo. Ko tako hodi po ulici, na oknu zagleda njegov obraz. Pa vendar še ne ve, kakšna osebnost je ta možki ali kako se bo odzval nanjo. Z njim še nima osebnega odnosa, pa vendar mu že pripisuje misli. Videti je, kot da se pripravlja na srečanje, na trenutek, ko se bo možki iz »primera« spremenil v osebo.

Nicola opravlja veliko dela. Pripoveduje spraševalcu in se mu predstavlja kot določene vrste oseba – kot dobra socialna delavka. To ni le običajen opis dogodkov. V svoji pripovedi tega, kar je počela takrat, ko je po poti hodila proti moškemu, se napreza, da bi se pripravila na srečanje z moškim. Osredotočena je na srečanje z njim, še preden pride do njegovih vrat. Sami bi si zlahka lahko predstavljali drugačen scenarij za obe strokovni delavki, ki hodita po potki: lahko bi klepetali o nečem, kar nima nobene zveze s tem moškim. Toda Nicola se je že osredotočila na svojo nalogo in na to usmerja tudi medicinsko sestro. Zanj bi lahko rekli, da opravlja »etično delo« – podobno konceptu čustvenega dela, ki ga je Arlie Hochschild (1983) razvila v svoji študiji o delu stevardes. Hočem reči, da se Nicola trudi ugotoviti zorni kot moškega, ki ga bo vsak hip srečala. Lahko bi celo rekli, da dela preveč zavzeto: nagiba se celo k stereotipiziranju moškega kot na smrt bolnega človeka, ki bo srečanje s socialno delavko in medicinsko sestro verjetno doživel kot »hudo depresivno«, kot nekaj, kar »ga mora strašansko prizadeti«. Lahko pa bi na njeno početje gledali kot na nekakšno umsko vajo, v kateri si zamišlja scenarije, v katerih ni dobrodošla, da bi se spravila v mentalno stanje, v katerem ji drugi narekujejo njeno delovanje.

Če hočemo izhajati iz spoznanj moralne filozofije, si lahko ogledamo nekaj besedil o moralnem zaznavanju, domišljiji in sočutju. Blum (1994: 30–61) piše o »moralnem zaznavanju« kot o dvostopenjskem procesu: 1) pravilno prepoznanje značilnosti situacije, 2) prepoznanje značilnosti situacije, ki je že opredeljena kot moralno pomembna. Moralno pomembne značilnosti situacije lahko opišemo kot »značilnosti, ki imajo za vpletene ljudi

pomen v dobrem in slabem« (Vetlesen 1994: 6). Opazimo lahko na primer, da je nekomu neprijetno, prepoznamo njegovo upanje, strahove, odpor ali bolečino, ali v določeni situaciji vidimo nevarnost ali grožnjo. Kot pravi Blum (1994: 30):

Ena najpomembnejših moralnih razlik med ljudmi je tista, ki razlikuje ljudi, ki ne opazijo različnih moralnih značilnosti situacij, v katerih se znajdejo, in ljudi, ki jih opazijo.

Kar Blum imenuje »moralno zaznavanje«, ni, kot trdi, ena sama sposobnost, ampak kompleksen niz sposobnosti (*op. cit.*: 46). Nekateri ljudje so boljši v prepoznavanju nekaterih moralno izrazitih značilnosti situacij kot drugi (npr. trpljenja, rasizma, nepoštenosti) in so tudi bolj občutljivi za stisko določenih skupin (npr. na smrt bolnih, temnopolnih, ljudi z ovirami).

Blum poda tri primere situacij, ki vključujejo moralno zaznavanje.

1. Prepoznanje nelagodja pri ženski na podzemni železnici. Pri tem je potrebna pozornost, usmerjena na nekaj zunaj sebe (ne smemo biti leni ali usmerjeni le nase). To zagotovo drži v Nicolinem primeru.
2. Bel (ameriški) možki počasi spoznava, da je taksist ustavil njemu, ne pa temnopolti ženski z otrokom, ki sta čakala pred njim, in da je to pravzaprav rasizem (moški si predstavlja, kaj se mota v taksistovi glavi, pripisuje mu motive za njegovo vedenje). Nekaj podobnega počne tudi Nicola: moškemu, ki ga ne pozna, pripisuje misli in čustva – predpostavlja si ga kot določeno osebo.
3. Direktorica podjetja, ki razume vpliv delavčeve oviranosti na njegovo delo in življenje (potrebno je sočutje; skrb za to osebo in njeno doživljanje lastne oviranosti). Ali Nicolino početje razumemo kot »sočutje«, je odvisno od tega, kako razumemo sočutje. Goldie (2000) v svoji knjigi *Čustva: Filozofsko raziskovanje* poda uporaben opis sočutja kot procesa, v katerem si oseba zamišlja zgodbo (misli, čustva in občutke) druge osebe (*op. cit.*: 135). Piše, da za sočutje obstajajo trije nujni pogoji: 1) zavedam se drugega kot središča zavesti, ki ni moje, ki je drugačno

od mene; 2) drugi je nekdo, ki ga lahko na poseben način opredelim; 3) v mislih si lahko sestavim oris zgodbe, ki je zgodba nekoga drugega. Očitno je, da Nicola v svojem primeru ne more opredeliti moškega, ki ga vidi na oknu – ne ve, kakšen je psihološko, ne pozna njegove biografije. Brez opredelitve, trdi Goldie (*op. cit.*: 198), si ni mogoče drugega zamisliti v središču. Tako lahko rečemo, da je Nicolina pripoved povezana z uporabo moralne domišljije, ne pa s sočutjem. Vendar pa Goldie pozneje piše o sočutju do namišljenega lika in kot primer navede sebe, kako hodi po rimski cesti v Italiji in si zamišlja, kako se je s klanecem in poletno vročino spopadal rimski vojak. Piše, da bi to lahko razumeli kot sočustvanje z pripovedovalcem (vojakom) kot tipom, pri tem pa o tej osebi ne vemo nič natančnega, zaradi česar bi ga lahko individualizirali, ga oddvojili od drugih rimskih vojakov. To pa je že bolj podobno Nicolinemu razmišljanju o izkušnjah moškega kot tipa neozdravljivo bolnih ljudi.

Nicolin opis lastnega početja je zanimiv, ker ne gre za preprost primer sočutne domišljije, o kakršni piše Goldie. V ospredju je specifična oseba v specifični situaciji, vendar podatki o tej osebi ali situaciji niso znani. Zato v njeni domišljiji ta moški izraža generalizirane občutke in misli na smrt bolnih (to verjetno temelji na njenih delovnih izkušnjah v hospicu).

Nicolin opis lastnega početja – zamišljanje misli in občutkov moškega, ki ga bo obiskala – je po eni strani zanimiva pripoved o nekom, ki se je zelo vživel v vlogo socialne delavke: gre za osebo, ki preudarno stopa po poti, z določeno mero senzibilnosti za na smrt bolne in s sočutjem do njih (to pomeni biti »dobra socialna delavka«). Po drugi strani pa, ko bralci ali poslušalci malo podrobneje razmislimo o njeni pripovedi, bi lahko postavili takšna vprašanja:

- Ali se Nicola preveč trudi, se preveč in prezgodaj vživlja v vlogo socialne delavke? Si prezgodaj buri domišljijo in si prezgodaj ustvarja podobo tega moškega, namesto da bi ostala odprta do samega srečanja z njim?
- Ali pogled moškega (drugega) v njej zbujata takšno zavedanja samega sebe, kot ga opisuje Sartre (1958: 252–302) v svojem konceptu

pogleda [*le regard*]? Ali, če se navežemo na Levinasa (1989: 82–86), ali jo obraz na oknu vabi, zahteva od nje odgovor?

Nicolina zgodba bi bila prav tako kot primer kulturnega konflikta za študentke in študente uporabna kot priložnost za razpravljanje in razmišljanje o etiki. Poleg navedenih vprašanj za razpravo ponuja tudi dobrodošlo spodbudo za spoprijemanje z literaturo o moralni filozofiji, eksistencialistični etiki in etiki odnosov, pa tudi o vlogi moralnega dožemanja in domišljije. Pri učenju in poučevanju bi lahko uporabili podobne pripovedi samih študentov o vsakdanjih plateh praktičnega dela.

SKLEPNI KOMENTAR: VPLIV NA UČENJE IN POUČEVANJE

Na teoretski ali hipotetični ravni je bilo o pomenu situacijskih pristopov k etiki (etika skrbi, etika vrlin, eksistencialna etika, etika odnosov) napisanega že kar precej, predvsem z namenom, da bi bolje razumeli etiko v kontekstu dela znotraj socialnih poklicev (Banks 2004, Clifford 2002, Gray, Lovat 2007, Huggan 2005, Orme 2002, Thompson 2008). Večje pomanjkanje je pri prikazovanju, kako bi to lahko delovalo v praksi in kako lahko takšne pristope vključimo v poučevanje in učenje o etiki. Več o etiki vrlin lahko najdemo v Banks in Gallagher (2008), tule najavam samo nekaj točk, pomembnih za situacijsko etiko v poklicnem življenju.

1. *Videti etiko povsod* – Namesto da ločujemo etiko kot posebno področje študija in abstrahiramo etične teme iz praktičnega učenja, lahko prepoznavamo prepletenost etike s praktičnim delom in v vsem kurikulumu.
2. *Delo s kontekstualiziranimi življenjskimi zgodbami/pripovedmi* – Poleg učenja s kratkimi primeri, ki so predstavljeni kot zagate ali vključujejo težavne odločitve, lahko študente in tiste, ki že delajo v praksi, spodbudimo, naj podajajo daljše, bolj osebne pripovedi o svojem vsakodnevem poklicnem življenju, govorijo naj tudi o svojih občutkih, zamislih, idejah in strahovih.
3. *Ravnovesje med logičnim mišljenjem (analiza) in strastjo (občutki, čustva, domišljija)*

– Čeprav vemo, da moramo biti v svojem poklicnem življenju sposobni opravičiti svoje odločitve, razmišljati logično in koherentno argumentirati, je enako pomembno tudi, da pri študentih in ljudeh, ki delajo v praksi, razvijamo sposobnost za moralno dojemljivost, občutljivost in sočutje. Razumeti moramo, da je tudi to del učenja o etiki.

4. *Uporaba igre vlog, simulacije, leposlovja, poezije, gledališča* – Na področju izobraževanja in praktičnega usposabljanja za socialne poklice je uporaba igre vlog in drugih ustvarjalnih metod že uveljavljena, še posebej pri poučevanju sposobnosti za komuniciranje. Ti pristopi so enako dragoceni tudi pri učenju in poučevanju etike. Nicolino zgodbo bi lahko uporabili kot zgled. Na primer, študentom bi lahko predlagali igro vlog – uprizoriti bi morali prvi obisk nekoga, ki so mu pred kratkim ugotovili, da je na smrt bolan.

5. *Osredotočanje na razvijanje sposobnosti pri ljudeh v praksi za »etično delo«* – Ideja »etičnega dela« izhaja od koncepta »čustvenega dela«, ki ga je Arlie Hochschild (1983) predstavila v svoji študiji o stevardesah, da bi z njim pojasnila delo, ki ga je treba vložiti v prizadevanje za skrbnost, pozornost in sočutje v situacijah, v katerih to ne bi bil naš naravni odziv. Kot »etično delo« bi lahko opisali uporabo domišljije in moralne občutljivosti pri socialni delavki iz hospica. Koncept »etičnega dela« vključuje čustveno delo, ima pa še dodatne razsežnosti:

- moralno zaznavanje ali pozornost na izrazite moralne lastnosti situacij;
- prepoznavanje političnega konteksta praktičnega dela in strokovne moči, ki jo ima oseba, ki dela v praksi, nad uporabnikom (refleksivnost);
- moralno prizadevanje, da bi bili dober strokovni delavec ali delavka – vzdrževanje osebne in poklicne integritete ob hkratnem izvajanju zahtev določene organizacije ali službe, v kateri delamo. To vključuje spoprijemanje z moralno stisko, ki izhaja iz ugotovitve, kaj bi bilo treba storiti, pa to ni mogoče. To vključuje tudi razvijanje moralnih odlik poguma in poklicne/strokovne modrosti.

Ta uvodna razmišljanja o konceptu »etike v poklicnem življenju« so del razvijajočega se trenda v filozofiji, da bi razširili študij etike od racionalnega, na načelih temelječega delovanja tudi na študij vrlin, odnosov in čustev. Še posebej je pomembno razvijanje takih pristopov k etiki v socialnih poklicih zato, ker nas racionalne, menedžerialistične težnje silijo v nasprotno smer.

ZAHVALE

Prispevek je daljša različica članka, ki je bil prvotno objavljen leta 2009 v reviji *Ethics and Social Welfare* (3, 1: 55–63) in je imel naslov »From Professional Ethics to Ethics in Professional Life: Implications for Learning, Teaching and Study«. Zahvaljujem se založniku Taylor and Francis, da sem lahko uporabila nekatere prvine iz tega članka. Zelo hvaležna sem tudi Silvii Staub-Bernasconi za izjemno koristne komentarje zgodnejše različice tega prispevka. Na koncu pa bi se rada zahvalila tudi Cynthii Bisman, ker mi je dovolila uporabo transkripta intervjuja, iz katerega je odlomek o socialni delavki iz hospica, in intervjujanki za njeno razmišljanje. Ime socialne delavke je spremenjeno. Obširnejšo razpravo o tem odlomku je mogoče najti v Banks, Gallagher (2008).

Prevedla: Ana Marija Sobočan

VIRI

- BANKS, S. (2003), From oaths to rulebooks: A critical examination of codes of ethics for the social professions. *European Journal of Social Work*, 6, 2: 133–44.
- (2004), *Ethics, Accountability and the Social Professions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- (2006), *Ethics and Values in Social Work* (3. izdaja). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- (2008), Critical commentary: Social work ethics. *British Journal of Social Work*, 38, 6: 1238–1249.
- BANKS, S., GALLAGHER, A. (2008), *Ethics in professional life: Virtues for health and social care*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- BANKS, S., NØHR, K. (ur.) (2003), *Teaching Practical Ethics for the Social Professions*. København: FESET.
- BANKS, S., WILLIAMS, R. (1999), The personal and the professional: Perspectives from European social education students. *Social Work In Europe*, 6, 3: 52–61.
- BECKETT, C., MAYNARD, A. (2005), *Values and Ethics in Social Work: An Introduction*. London: Sage.
- BLUM, L. A. (1994), *Moral Perception and Particularity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- British Association of Social Workers (2002), *The Code of Ethics for Social Work*. Birmingham: BASW.
- CHAMBERS, T. (1997), What to Expect from an Ethics Case (and What it Expects from You). V: Nelson, H. (ur.), *Stories and their limits: Narrative approaches to bioethics*. New York, London: Routledge (171–184).
- CLIFFORD, D. (2002), Resolving uncertainties? The contribution of some recent feminist ethical theory to the social professions. *European Journal of Social Work*, 5, 1: 31–41.
- CONGRESS, E. (1999), *Social work values and ethics: Identifying and resolving professional dilemmas*. Chicago: Nelson-Hall.
- GALLAGHER, A., SYKES, N. (2008), A Little Bit of Heaven for a Few? A Case Analysis. *Ethics and Social Welfare*, 2, 3: 299–307.
- GOLDIE, P. (2000), *The Emotions: A Philosophical Exploration*. Oxford: Oxford University Press.
- GOOVAERTS, H. (2003), Working with a staged plan. V: Banks, S., Nøhr, K. (ur.) *Teaching Practical Ethics for the Social Professions*. København: FESET (83–93).
- GRAY, M., LOVAT, T. (2007), Horse and Carriage: Why Habermas's Discourse Ethics Gives Virtue a *Praxis* in Social Work. *Ethics and Social Welfare*, 1, 3: 310–28.
- HARRINGTON, D., DOLGOFF, R. (2008), Hierarchies of Ethical Principles for Ethical Decision Making in Social Work. *Ethics and Social Welfare*, 2, 2: 183–196.
- HOCHSCHILD, A. (1983), *The Managed Heart: Commercialisation of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press.
- HUGMAN, R. (2005), *New Approaches in Ethics for the Caring Professions*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- IMAM, U. (1999), Youth workers as mediators and interpreters: Ethical issues in work with black young people. V: Banks, S. (ur.), *Ethical Issues in Youth Work*. London: Routledge (125–44).
- LEVINAS, E. (1989), Ethics as First Philosophy (prevedel Seán Hand). V: Hand, S. (ur.), *The Levinas Reader*. Oxford: Blackwell (75–87).
- LOEWENBERG, F., DOLGOFF, R. (1996), *Ethical Decisions for Social Work Practice*. Itasca, Illinois: F. E. Peacock.
- MCAULIFFE, D., CHENOWETH, L. (2007), Leave No Stone Unturned: The Inclusive Model of Ethical Decision-making. *Ethics and Social Welfare*, 2, 1: 38–49.
- National Association of Social Workers (1999), *Code of Ethics*. Washington: NASW.
- National Youth Agency (2001), *Ethical Conduct in Youth Work: A statement of values and principles from the National Youth Agency*. Leicester: The National Youth Agency.
- ORME, J. (2002), Social work, gender, care and justice. *British Journal of Social Work*, 32, 6: 799–814.
- REAMER, F. (1990), *Ethical Dilemmas in Social Service* (2. izdaja). New York: Columbia University Press.
- ROSSITER, A., PRILLELTENSKY, I., WALSH-BOWERS, R. (2000), A postmodern perspective on professional ethics. V: Fawcett, B., Featherstone, B., Fook, J., Rossiter, A. (ur.), *Postmodern Feminist Perspectives: Practice and Research in Social Work*. London: Routledge (83–103).
- SARTRE, J.-P. (1958), *Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology* (prevedla Hazel Barnes). London: Methuen.
- THOMPSON, N. (2008), Existential Ethics: From Nietzsche to Sartre and Beyond. *Ethics and Social Welfare*, 2, 1: 10–23.
- VETLESEN, A. J. (1994), *Perception, Empathy, and Judgment: An Inquiry into the Preconditions of Moral Performance*. University Park: Pennsylvania State University Press.

Christian Stark

NEOLIBERALIZEM – IZZIVI ZA PRAKSO IN ETIKO SOCIALNEGA DELA

POSKUS DEFINIRANJA NEOLIBERALIZMA

Izraz neoliberalizem so na konferenci v Parizu leta 1938 skovali ekonomisti Friedrich August von Hayek, Wilhelm Röpke, Walter Eucken in drugi. Zasnovali so ga kot nasprotni ekonomski koncept keynesianski teoriji (cf. Hennecke 2000: 137–139, Dixon 2000: 7–9). Ekonomska teorija Johna M. Keynesa trdi, da je slabost kapitalizma v tem, da trg ni zmožen ustvariti učinkovitega sistema produkcije in distribucije, ki bi zagotavljal varnost za celotno prebivalstvo. Keynes je trdil, da mora država zaradi te nesposobnosti kapitalizma nujno posegati v sistem z dopolnilnimi ukrepi (cf. Wilke 2002: 30–126).

Čeprav imamo lahko Friedricha A. von Hayeka za utemeljitelja neoliberalnih idej, pa ne moremo govoriti o eni sami šoli neoliberalne misli. Nasprotno, obstaja mnogovrstna institucionalizirana mreža, znotraj katere lahko druga ob drugi sobivajo različne oblike neoliberalne misli. Osrednja teorija neoliberalizma temelji na neoklasični teoriji in monetarističnih načelih čikaške šole.

Za Oskarja Negta (1997: 38) je neoliberalizem kapitalizem, osvobojen vseh demokratičnih in družbenih prepovedi in pomislekov:

Dandanes se je kapitalizem prvič znašel v položaju, v katerem logika kapitala deluje natančno tako, kakor jo je opisal Marx. Logika kapitala se je prvič osvobodila vseh zavor, ki se jih je dolgo upoštevalo tako v notranjih kakor tudi v zunanjih zadevah.

Neoliberalizem lahko opišemo kot ekonomski projekt za kapitalistično elito. Njegove

poglavitne značilnosti so predstavljene v nadaljevanju.

POGLAVITNI ELEMENTI NEOLIBERALNE MISLI

Ekonomizacija vseh področij življenja – univerzalna ureditev trga

Za načelo neoliberalne ekonomije velja, da velja za vsa področja življenja. Elmar Altvater (1981: 15) piše o imperializmu ekonomije. Vsa področja življenja so podvržena tržni logiki, logiki optimizacije in individualnemu maksimiranju izkoriščanja. Celo posameznik je obravnavan v luči tržne logike – spremenjen je v človeški kapital. Posameznik postane podjetnik. Oseba postane podjetje, nekakšen »Jaz d.o.o.«, ki se nenehno optimizira. Odnos do sebe in drugih je razumljen samo z zornega kota denarja.

Šibka država: manj države, več zasebnega podjetništva?

V skladu z neoliberalno mislijo država ni dolžna ravnati kot podjetnik. Javni sektor je treba omejiti na račun zasebnega sektorja. Spodbuja se privatizacija nacionaliziranih gospodarskih družb in prav tako privatizacija državnih monopolov in holdingov v telekomunikacijah, transportu, energetiki in preskrbi z vodo. Država mora izpolnjevati naloge, ki jih določijo neoliberalni ekonomisti. Namen države je, da zagotovi pogoje, ki so potrebni za delovanje prostega trga. V skladu z neoliberalnim konceptom postane država blaginje nacionalna

konkurenčna država, katere naloga je, da s svojo politiko zagotavlja, da država ostane konkurenčna na svetovnem trgu. Država tako spodbuja neoliberalne zasebne poslovne interese.

Ekonomska globalizacija

Neoliberalna misel odobrava globalizacijo, ker spodbuja prosto trgovino med državami, bodisi s pomočjo globalnih organizacij, kot je STO, in njenih sporazumov, kot so GATT, GATS ali TRIPS, bodisi podpira prosto trgovino in posebne ekonomske cone. Meje je treba odpreti za globalni pretok dobrin, storitev, kapitala in naložb. Uredbe in zakonodaja, kot so zaščitne carine ali državne subvencije za določene gospodarske panoge, zavirajo prosto trgovino in jih je treba odpraviti, ker ovirajo investiranje. Za neoliberalno misel je globalizacija proces naravne rasti, ki sili industrijske države k zniževanju socialnih in tudi okoljskih meril, da bi ostale konkurenčne na svetovnem trgu. Sredstvi za doseg tega cilja sta razgradnja socialnih storitev in zmanjšanje državnih primanjkljajev, za katere velja, da ovirajo uspešnost.

Vendar pa se ti ukrepi izvajajo samo, dokler so v prid neoliberalnim ekonomijam: države tako imenovanega tretjega sveta morajo omogočati prosto trgovino, hkrati pa so ZDA uvedle zaščitne carine za blago iz teh dežel, Evropska unija pa obilno subvencionira svoje kmetijstvo.

Deregulacija

Deregulacije ne pomeni, da se država odpove svojim predpisom, ampak da so skoncentrirani na povečevanje konkurenčne gospodarske dejavnosti in dobička od kapitala. Država zaradi spodbujanja investicij in konkurenčnosti zmanjša obdavčitev podjetij, čim bolj pa zmanjša tudi ovire, kot so predstavništvo delavcev in posredovanje države. Predpisi o varovanju zdravja, varnosti in varovanju okolja veljajo za ovire pri investicijah in podjetnikom omejujejo prosti trg.

Kakšno obliko svobode neoliberalizem zahteva za podjetnike? Svobodo izkoriščanja delavcev? Svobodo volka za tatinski lov svobodnih piščancev v svobodnem kurniku?

Proti interesom večine prebivalstva je treba vsiliti neomejeno avtonomijo za lastnike denarja in produkcijskih sredstev.

Neoliberalizem in socialna politika

Za neoliberalno misel je revščina usoda, ki jo človek nakoplje samemu sebi; pravzaprav je revščina samo kazen za zavračanje dela ali za nezmožnost posameznika, da na prostem trgu uspešno proda sebe ali svoje delo. Država in podjetja so razbremenjena odgovornosti za izpolnjevanje etičnih ali socialnih načel – to je izključno odgovornost posameznika, kot pravi Friedman (1962: 12):

V resnici je poglobitni cilj liberalcev, da se posameznik sam spoprijema s problemom etike.

Ustvarjanje množične brezposelnosti ali prepuščanje ljudi stradanju ni razumljeno kot pomanjkanje pomoči, ampak kot stranski učinek prostega trga, zato ga ni mogoče kritizirati (Gerlach 2000).

Po Friedmanovem mnenju (1971: 176) je edina družbena odgovornost podjetij, da ustvarjajo dobiček za delničarje:

Le malo razvojnih teženj je, ki lahko spodkopljejo temelje naše družbe tako korenito kakor ideja, da imajo podjetja še kako drugo odgovornost, kot je ustvarjanje čim večjega dobička za svoje delničarje.

Friedrich A. von Hayek (v Kurz 2001: 752) sploh ne more razumeti pojma »socialno«:

Več kot deset let sem intenzivno preučeval pomen izraza »socialna pravičnost«. Pomena nisem našel ali, bolje rečeno, ugotovil sem, da ta izraz za družbo svobodnih ljudi ne pomeni nič [...] Socialno se ne nanaša na ideal, ki bi ga bilo mogoče definirati in je danes namenjen zgolj temu, da odvzame pomen pravilom svobodne družbe, ki ji moramo biti vsi hvaležni za našo blaginjo. Čeprav se bodo nekateri ob tem zgrozili, moram reči, da ne znam misliti »socialno«, ker ne vem, kaj to pomeni.

Zahteve po socialni pravičnosti omejujejo pravico do neomejene osebne lastnine. Altruizem in solidarnost veljata za nizko kolek-

tivno moralo in plemenski nagon; po teoriji socialnega darvinizma se celo upirata višjim standardom civilizacije in ju je treba šteti za nemoralni (Blankenburg 1997).

NASTAJANJE NEOLIBERALNEGA PROJEKTA

Nastanek neoliberalnega projekta sega v trideseta leta 20. stoletja – potem ko je v prvi tretjini 20. stoletja propadel klasični liberalizem. Leta 1938 so se na že omenjeni konferenci v Parizu srečali ekonomisti pod vodstvom Friedricha von Hayeka, da bi poiskali nasprotni koncept keynesjanstvu. Leta 1947 je Hayek ustanovil miselni trust z imenom Društvo Mont Pelerin, ki naj bi širilo njegove ideje.

Posledica tega je bila ustanovitev mednarodne mreže skladov (npr. Heritage Foundation leta 1973 v Washingtonu), inštitutov (npr. Institute of Economic Affairs leta 1971 v Londonu), raziskovalnih centrov, tiskanih medijev, akademikov in predstavnikov za odnose z javnostmi, ki se je posvečala uveljavljanju neoliberalne ideologije. K političnemu preboju je pripomogla vrsta dobitnikov Nobelove nagrade za ekonomijo (prvič so jo podelili leta 1969). Med njimi so bili številni neoliberalni ekonomisti – tudi Friedrich von Hayek leta 1974 in Milton Friedman leta 1976 (cf. Michalitsch 2002).

Tako je neoliberalna misel prevzela nadzor nad diskurzom v ekonomiji, prodrla je na polje realne politike in do ključnih ljudi v medijih, to pa je vplivalo na vsa področja življenja.

Prvi poskusni zajček za uporabo neoliberalne ekonomske politike je bil Čile. Leta 1975 so se predstavniki čikaške šole, tako imenovani čikaški fantje (*Chicago Boys*), s pomočjo vojaške hunte generala Pinocheta lotili neoliberalnega prestrukturiranja države.

Pod skrbništvom Milтона Friedmana so čikaški fantje sprejeli skrajno avtoritarni režim, ki je podprl načrt vpeljave njihovega modela gospodarstva. Pinochetov režim je veljal za izjemno primerne za uporabo tega modela. Člana delovne skupine in pozneje čilskega finančnega ministra Sergia De Castra so 15. februarja 1976 citirali v *Il Mercuriu* (Valdés 1995: 51):

[...] resnično svobodo človeku zagotavlja samo avtoritarni režim, ki svojo oblast izvaja s pomočjo za vse enako veljavnih normativov.

Z zmago Margaret Thatcher leta 1979 v Združenem kraljestvu in z izvolitvijo Ronalda Reagana za ameriškega predsednika leta 1980 se je neoliberalcem uspelo z obrobja prebiti v središče. Ronald Reagan z reagonomijo in Margaret Thatcher s thatcherizmom sta bila prvi pomembni politični osebnosti, ki sta neoliberalne doktrine uporabili v industrijskih državah. Toda za uveljavitev neoliberalizma kot prevladujoče ekonomske ideologije je bil odločilen propad sovjetskega komunizma.

KONSTRUKCIJA SOGLASJA – SPREJETJE NEOLIBERALNE MISLI

Na koncu gre zasluga za preboj neoliberalnega načrta uspešni »izdelavi konsenza« (Chomsky 1996). Predstavniki neoliberalizma so iskali prepričljivejše načine za spoprijem s socialnimi definicijami in načini razmišljanja. V javno zavest so začele prodirati strupene pripovedi o socialnih zlorabah, razprave o varčevanju in virov ter slogani. Sčasoma so se tako posamezniki kot družba podredili ideološki preobrazbi in jo sprejeli.

V tem pogledu mentalni strup izsiljevanja številna gospodarstva sili v nelojalno konkurenco. Vsebine razprav o varčevanju se zlorablja za razgradnjo socialne države, pogovori o zlorabah socialnega sistema in o žicarjih pa pozornost preusmerjajo od resnično krivih. Žrtve postanejo storilci: za krivce so razglašene žrtve, ne pa multinacionalke, ki se izogibajo plačevanju davkov, in multimilijonarji, ki uničujejo skupnost. Za prazno javno blagajno so torej odgovorni brezposelni, prejemniki socialne pomoči. Politiki in menedžerji govorijo o »zategovanju pasu«, o »življenju nad našimi možnostmi«, medtem ko si sami polnijo žepe (Gerlach 2000).

Delavska zakonodaja in socialne pravice, kot so zaščita pred nezakonitim odpuščanjem, podpora za brezposelne, plačilo bolniške – in ne zasebno imetje multimilijonarjev – so postale pogon za nepojasnjeno demontažo zaščitne delavske zakonodaje, hkrati pa se ni poskušalo

privarčevati pri birokraciji, ki disciplinira brezposelne in prejemnike socialne pomoči, niti pri administraciji EU. Zbadljivi slogani neoliberalne ideologije so oblikovani tako, da spodkopavajo odnose družbene solidarnosti in solidarnost spreminjajo v dobičkonosno odvisnost od tistih zgoraj in v brezobzirnost do tistih spodaj (*ibid.*).

Socialnih pojavov, ki veljajo za negativne, se ne preprečuje več, nasprotno, jemlje se jih za socialno neizogibno stanje oziroma za tako imenovane »materialne omejitve«. Razvpit domislek gospe Thatcher »Ni druge možnosti« (*There is no alternative*) še poudari to domnevno neizogibnost. Politično ravnanje, ki ga usmerjajo določeni interesi, se lažno prikazuje kot neizogiben ukrep anonimnih sil, ki je usmerjen v edini možni in smiselni izhod.

Ta negativna dogajanja, ki jih evfemistična govornica samo še zaostri, so prikazana kot zaželena: vse bo postalo fleksibilno in racionalizirano. Ovire za naložbe bodo odpravljene, podjetja morajo postati bolj vitka in »fit«, zaposlene pa je treba »sprostiti«. Delavec mora biti vedno na voljo za delo, klic lahko pričakuje katerokoli uro in katerikoli dan. Delavci morajo postati bolj prilagodljivi, se pravi bolj produktivni, zato morajo biti zadovoljni z nižjim plačilom.

Koncept reform, ki so ga združili s prejšnjim načrtom za doseg večje socialne pravičnosti, boljših izobraževalnih možnosti in socialno-varstvene mreže, je zdaj sopomenka za zniževanje standardov socialnih storitev.

Neoliberalni miti in dogme se spajajo s temi strupenimi neoliberalnimi idejami. Neoliberalizem je videti kot nova svetovna religija, ki zase terjata tisto absolutno veljavnost, ki jo sicer povezujemo z različnimi oblikami verskega fundamentalizma. Neoliberalne dogme in miti se kažejo v sloganih, kakršni so: »Ne moremo si več privoščiti države blaginje«, »Če gospodarstvo uspeva, je vsak premožnejši« ali »Ekonomska rast ustvarja delovna mesta«.

Politiki, ekonomisti in predstavniki medijev tako dolgo ponavljajo vse te toksične ideje in mite kot mantra, dokler izmišljotina ne spremeni laži v resnico. Pierre Bourdieu (1998: 39) ta proces opiše kot

simbolični odtis [...] novinarji in navadni državljani so ponavljali, kar so določeni intelektualci namerno spravili v obtok.

To pojasni, zakaj so ti septični koncepti tako globoko zasidrani v zavesti prebivalstva, čeprav jih izpodbijajo njihova lastna empirična izkušnja o tem, kaj se pravzaprav dogaja, in številne raziskave (*cf.* WIFO-Weissbuch 2006, Reimon, Felber 2003, Stiglitz 2003):

- Vprašanje zmožnosti financiranja države blaginje ni vprašanje pomanjkanja sredstev, temveč politične volje in razdelitve sredstev.
- Zdajšnji prepad med bogatimi in revnimi – ne samo znotraj držav, temveč tudi med državami – jasno kaže na zmoto dogme, da je uspešno gospodarstvo blagoslov za vse in da rast prinaša delovna mesta.
- Če podjetja ustvarjajo dobiček, se cena delnice poveča, vendar to še ne pomeni, da je zato vsakdo premožnejši – bogatijo samo člani upravnih odborov, menedžerji in delničarji. Delavci nimajo nič od tega.
- Če bi bili blaginja in ekonomska stiska odvisni od nizkih plač ali dodatnih stroškov za pokojnine in plačilo socialnega zavarovanja, kakor trdijo neoliberalci, bi imele države, kot sta Bangladeš in Somalija, že zdavnaj polno zaposlenost in ljudje bi tam živeli v izobilju.

POSLEDICE ZA SOCIALNO DELO

Razgradnja države blaginje

Dve od posledic neoliberalne politike sta razgradnja socialne države in poglobljanje prepada med bogatimi in revnimi med državami in tudi znotraj posameznih držav. Ulrich Beck je v svoji knjigi *Družba tveganja: Na poti v neko drugo moderno* (1986) raziskoval učinek socialnega dvigala, ki je vse razrede in družbene sloje dvignilo hkrati. Glede na poznejši razvoj globalne skupnosti od leta 1986 pa je bolj smiselno govoriti o učinku krožnega dvigala paternostra: za toliko, za kolikor se nekemu uspe dvigniti, se drugi spusti (*cf.* Butterwegge 2006). Zato so se pojavile nove oblike socialnih težav in z njimi več nalog za socialno delo, vendar jih je treba opraviti

v razmerah, v katerih so denarni viri bodisi blokirani ali zmanjšani.

Ekonomizacija socialnega dela – novo javno upravljanje

Z izrazom »ekonomizacija socialnega dela« mislim na realnost, v kateri je socialno delo podrejeno logiki dobička in trga. S tem je povezan povečan pomen, ki so ga dobili metode in koncepti vodenja in upravljanja podjetja ter vodenje socialnega dela kot zasebnega podjetja. Socialno delo je šlo v ekonomizacijo z obljubami o večji učinkovitosti in storilnosti in s tem povezanim vidnim izboljšanjem kakovosti socialnega dela.

Na začetku devetdesetih let je v Avstriji začelo poslovno vodenje (menedžerializem) vdirati na področje skupnostne socialne politike. Pojavilo se je kot »novi javni menedžment« (novi nadzorni model ciljno usmerjenega vodenja). Novi javni menedžment upošteva menedžerski racionalizem, za katerega je javna uprava ena od storitvenih industrij, zato v njej poskušajo vpeljati inštrumente modernega vodenja.

Tekmovanje namesto solidarnosti

Socialna združenja in institucije so se spremenile v podjetja, ki temeljijo na menedžerskem razmišljanju in delovanju, saj uporabljajo pogodbe, ki poudarjajo učinkovitost, in konkurenčne javne razpise za zbiranje ponudb. To je povzročilo ekonomizacijo institucij, filozofija stroškovne učinkovitosti pa je med organizacijami socialnih storitev povzročila konkurenčne odnose. Ne da bi se javnost dovolj zavedala, je v takih okoliščinah konkurenčnost dobila veliko večji pomen in dosegla stopnjo, na kateri so posledice postale razdiralne. Skupnostne organizacije tekmujejo med seboj in vse pogosteje tudi s komercialnimi ponudniki teh storitev. Centralne, pokrajinske ali lokalne oblasti, ki plačujejo račune, zato pričakujejo, da bo večja konkurenčnost povečala storilnost zaposlenih in učinkovitost ponujene storitve, posledica tekmovalnosti pa naj bi bili predvsem nižji stroški.

Konkurenčnost lahko povzroči tako imenovane učinke »penjenja« oziroma selekcioniranja v tistem delu podpornega sistema, ki zajema

obrobne skupine: izpodriva se zlasti najšibkejše odjemalce v korist tistih, za katere je mogoče lažje poskrbeti s pozitivnimi rezultati. Obravnavo in svetovanje dobijo samo tisti, ki se v težavnem položaju niso znašli zaradi svoje nepremišljenosti in brezbriznosti in katerim se lahko podpora zaračuna na stroškovno učinkovit način.

Odgovorni za zaščito socialnih pravic so zato postali individualni kupci socialnih storitev, ki morajo za te storitve, ki jih določata ponudba in povpraševanje, plačati.

Javne dobrine, ki jih država blaginje zakonsko zagotavlja svojim državljanom v skladu s socialnimi določili in ljudem zagotavljajo ustrezne življenjske razmere, so postale dobrine, ki jih je treba kupiti. Državljanji z neodtujljivimi pravicami so postali ekonomski državljanji, ki imajo pravico samo do tistega, kar lahko kupijo. Odjemalci socialnega dela so se spremenili v stranke in kot taki so sami odgovorni za razloge svojih težav in predvsem za rešitev svojih problemov, s tem pa za svoj uspeh ali neuspeh.

Ekonomija pred strokovnostjo

V analizi ekonomskih procesov socialnega dela od devetdesetih let 20. stoletja se je premalo pozornosti posvečalo temu, da izhodišče nista blaginja odjemalca in izboljšanje kakovosti socialnega dela, temveč težnja po varčevanju z denarnimi viri.

Ekonomizacija socialnega dela je nekakšen trojanski konj. Profesionalno socialno delo se izrablja za doseganje ciljev, ki so škodljivi za to stroko: za varčevanje namesto za pomoč, ki je povezana s potrebo po zagotavljanju življenjskih razmer, ki ustrezajo ljudi.

Kaj naj bi bilo koristno, učinkovito in izvedljivo, določajo predvsem strogo gospodarjenje in stroški – ne strokovna diagnoza; uspešno varčevanje je praviloma pomembnejše od uspešnega zagotavljanja pomoči. Socialno delo poganja logika upravljanja s financami, kot se kaže v konkurenčnih pogodbah, formalizaciji svetovanja in v supervizorskih storitvah, ki so produkt in podobne tistim v standardizirani produkciji teh storitev: namesto za ustvarjanje odnosa z odjemalcem gre le še za najbolj

storilnostno naravnano vodenje primera. Posledica tega je, da dejavnost socialnega dela in vse, kar je povezano z njim, zanemarja odjemalce (Schnurr 2005: 239).

Dinamična države blaginje – delo za golo preživetje (*workfare*) namesto blaginje (*welfare*)

Namesto aktivne države blaginje imamo dinamično državo blaginje.

S pomočjo neoliberalnih neologizmov, kot so »Promoviraj in zahtevaj«, »Pomoč samo tistim, ki jo zares potrebujejo«, »Naj ljudje pomagajo sami sebi in se opirajo na svojo lastno pobudo«, »Dol z mentaliteto državne pomoči«, sta brezposelnost in revščina v skladu s kanonom socialnega darvinizma postala problem posameznika, značajske šibkosti in znamenje pomanjkanja pripravljenosti za delo.

S sklicevanjem na te slogane se v krizi brezposelnosti, ko manjka dela, ne pa tudi tistih, ki so pripravljeni delati, še povečuje pritisk, da je treba delati, vendar umanjajo vsakršna prizadevanja za izboljšanje življenjskih možnosti socialno prikrajšanih ljudi.

Skupnost se razdeli na trg države blaginje na eni strani in na dobrodelno državo na drugi.

Tisti državljani, ki si to lahko privoščijo, kupijo socialno varnost (to je oskrbo za ostarele). Nasprotno pa *work-fare* država ponuja zgolj minimalne storitve, ki preprečujejo, da ljudje ne bi stradali in zmrzovali, sicer pa so prepuščeni zasebnim dobrodelnim organizacijam. Čeprav se sklicuje na »osebno odgovornost«, ta dejansko pomeni dodatno breme za tiste, ki delajo in za ljudi z najnižjimi pokojninami.

V širšem kontekstu je »aktivacija« nekakšen avtoritarni preklic socialnih pravic: pomoč pri iskanju dela se spremeni v grožnje prisilnega dela. Zato država blaginje postane ciljno naravnana *workfare* država, ki je osredotočena na izvrševanje represije in socialno izključevanje (cf. Dimmel 2006).

ODZIV SOCIALNEGA DELA

Socialno delo se različno odziva na ekonomizacijo socialne sfere. Haiko Kleve (2003)

govori o ambivalentnem odnosu socialnega dela do ekonomizacije.

Socialni delavec s svojega zornega kota neoliberalne preobrazbe skupnosti države blaginje ne more niti eksplicitno obsoditi niti je ne more z zadovoljstvom pozdraviti. (Kleve *et al.* 2006: 14.)

Dimmel (2006) opozori na tako imenovano prilagoditveno stališče, ki ne kritizira ekonomizacije socialnega dela zaradi njene učinkovitosti, temveč neoliberalno razumevanje ekonomizacije.

Druga strategija govori o ekonomizaciji kot sprejetju in uporabi poslovnih konceptov in aparata v socialnem delu, ki pa večinoma niso preizkušeni. Neoliberalne dogme se ponavljajo na papagajski način. Storilnost in učinkovitost neoliberalne ekonomije se prikazujeta razmerno nekritično in brez premisleka o tem, kje sploh sta v enačbi. Zaradi javnega in zasebnega financiranja v oddelke socialnih služb prihajajo izvedenci, ki nimajo pojma o socialnem delu, a kljub temu verjamejo, da so usposobljeni za ocenjevanje, ali naj ukinjajo delovna mesta ali ne. Tem primerom Dimmel pravi asimilacijsko stališče (*op. cit.*).

Zadnji odziv govori o obnovitvi družbeno-kritične politične funkcije socialnega dela (cf. Hauptert 2005, Lindenberg 2000, Kruse 2004). Socialno delo velja za »stroko, ki se ukvarja s človekovimi pravicami«, kakor ga je imenovala Slivia Staub-Bernasconi (1995: 57ff). Po mnenju Pierra Bourdieuja (1998) socialno delo v tem kontekstu izpodbija »neoliberalno invazijo« in je usmerjeno k družbeni pravičnosti.

SKLEP

Eden od najbolj znanih gurujev menedžmenta, Peter Drucker (1955), je takole pojasnil razliko med učinkovitostjo in storilnostjo:

Biti učinkovit pomeni delati na pravih stvareh; biti storilen pomeni delati prave stvari; učinkovit in storilen pa pomeni delati pravilno prave reči.

Če izhajam iz zgornje definicije, bi zagovornike neoliberalne ekonomije vprašal tole:

kako učinkovita in storilna je svetovna ekonomija, ki jo obvladuje neoliberalna ideologija, če vsak dan strada 18.000 otrok, medtem ko hkrati uničujejo presežke hrane (Organizacija za hrano in kmetijstvo 2005)?

Kako učinkovita oziroma storilna je ekonomija, ki vidi v pridelovanju in izvozu ogromnih količin hrane v državah tretjega sveta krmo za evropsko živino, medtem ko lokalno prebivalstvo živetari pod eksistenčno ravno in občasno strada?

Kako učinkovita je globalna ekonomija, ki uničuje okolje in neusmiljeno izkorišča delavce zaradi maksimiranja dobička in ki je odgovorna za to, da 186 milijonov otrok dela v razmerah, ki se ne razlikujejo prav veliko od suženjstva, in to samo zato, da se povečajo dobički multinacionalnih družb (Mednarodna organizacija dela 2002)?

Drugi primeri o tem, kako učinkovito se izkorišča delavce, pustoši okolje, privatizira javne dobrine, so podrobno opisani v Črni knjigi (Werner, Weiss 2006, Reimon, Felber 2003).

Skoraj vsak dan nam, pogosto prek medijev, kažejo, kako različna podjetja učinkovito razsipavajo denar.

Ali je resnično nujno, da se socialno delo usmerja po takih vzorih in se spušča na raven neoliberalne storilnosti in učinkovitosti, ki ljudi zaničuje? Samoumevno je, da si mora socialno delo vedno postavljati vprašanja, ali opravlja prave reči in ali jih dela pravilno, poleg tega pa mora o njih razmišljati in jih ocenjevati znanstveno in strokovno. Vendar ne pod univerzalnim nadzorom direktorjev in fetišistov poslovnega upravljanja, za katere storilnost pomeni maksimiranje dobička, učinkovitost pa »čim bolj gospodarno opravljanje dela«.

Logika socialnega dela ni logika trga in dobička. Trg ne sme odločati, ali naj nekdo prejme sredstva, s katerimi bo živel človeku dostojno življenje, ali ne. Socialno delo ni storitev z enakimi značilnostmi kot prodajano blago, temveč je rezultat skupnega truda vseh vpletenih – socialnega delavca in odjemalca – pri sočasnem urejanju in obvladovanju okoliščin. Zaradi tega je lahko uspešnejše v svojih prizadevanjih. Poslovni menedžment je

lahko v najboljšem primeru samo dopolnilna znanost, ne sme pa usmerjati socialnega dela.

Socialno delo je sestavni del socialne politike. Zato ga ne smemo razumeti kot podjetje za popravila, ki izboljšuje negativne družbene in gospodarske posledice. Za socialno delo to pomeni, da mora pri analizi vzrokov socialnih problemov in reševanja teh problemov usmeriti svojo pozornost v strukturne družbene dejavnike, o njih pisati in spoznanja razširjati v aktualnih družbeno-političnih razpravah ter s tem graditi kritični, alternativni javni prostor. Bolje integrirana mreža socialnih delavcev in socialnih institucij bi lahko ustvarila pritisk na odgovorne politike, da bodo opazili probleme socialnih delavcev in jih vzeli resno. Sposobnost, da se uprejo vsakemu nadaljnjemu poslabšanju osnovnega socialnega položaja v obliki krčenja socialnih služb, mora biti osrednja naloga socialnih delavcev (Butterwege 2006: 15).

Tudi za Mednarodno federacijo socialnega dela (IFSW 2004) je to osrednja naloga publicnega delovanja socialnega dela:

Dolžnost socialnih delavcev je, da opozorijo svoje kliente, odločevalce, politike in javnost na razmere, v katerih ni dovolj denarja oziroma so merila za razdeljevanje denarja in prakse zatiralska, nepravična in škodljiva.

Prevedla: Nina Kozinc

VIRI

- ALTVATER, ELMAR (1981), Der gar nicht diskrete Charme der neoliberalen Konterrevolution. V: *Prokla* 44: 5–23.
- BLANKENBURG, S. (1997), Der Neoliberalismus als theoretisches Konzept und Wegbereiter des modernen Rechtsextremismus. Freier Markt und Meinungsführerschaft. V: Schui, H., Ptak, R., Blankenburg, S., Bachmann, G., Kotzur, D. (ur.): *Wollt ihr den totalen Markt? Der Neoliberalismus und die extreme Rechte*. München: Droemersch Verlaganstalt Th. Knaur Nachfolger (53–11).
- BOURDIEU, P. (1998), Der Mythos »Globalisierung« und der europäische Sozialstaat. V: Bourdieu, P.: *Gegenfeuer: Wortmeldungen im Dienste des*

- Widerstands gegen die neoliberale Invasion.* Konstanz: Universitätsverlag Konstanz (39–52).
- BUTTERWEGGE, C. (2006): *Globalisierung, demographischer Wandel und Sozialarbeit im Wohlfahrtsstaat.* http://www.sozialarbeit.at/butterwegge_wandelsozialarbeit.pdf (7. 1. 2007).
- CHOMSKY, N. (1996), *Wege zur intellektuellen Selbstverteidigung: Medien, Demokratie und die Fabrikation von Konsens.* München: Marino VERLAG, TROTZDEM VERLAG.
- DIMMEL, N. (2006), *Verbetriebswirtschaftlichung, Privatisierung und sozialarbeiterisches (Doppel) Mandat – ein Bermuda-Dreieck der sozialen Arbeit?* <http://www.sozialarbeit.at> (7. 1. 2007).
- DRUCKER, P. (1955), *The Practice of Management.* New York: Collins. <http://www.qualisci.com/aboutus.asp?xYu3P=bcpvuvt> (7. 1. 2007).
- DIXON, K. (2000), *Die Evangelisten des Marktes: Die britischen Intellektuellen und der Thatcherismus.* Konstanz: Uvk
- FRIEDMAN, M. (1962), *Capitalism and Freedom.* Chicago: University of Chicago Press.
- (1971), *Kapitalismus und Freiheit.* Stuttgart: Seewald.
- GERLACH, T. (2000), *Denkgifte: Psychologischer Gehalt neoliberaler Wirtschaftstheorie und gesellschaftspolitischer Diskurse, Dissertation.* Bremen: Universität Bremen. <http://www.kritischepsychologie.de/texte/tg2000a.pdf>. (7. 1. 2007).
- HAUPERT, B. (2005), *Gegenrede: Wider die neoliberale Invasion der Sozialen Arbeit.* <http://www.qualitative-sozialforschung.de/hauptert.htm> (7. 1. 2007).
- HENNECKE, H. J. (2000), *Friedrich August von Hayek: Die Tradition der Freiheit.* Düsseldorf: Wirtschaft und Finanzen.
- IFSW (2004), *Ethics in social work.* <http://www.sozialarbeit.at> (7. 1. 2007).
- KLEVE, H. (2003), *Sozialarbeitswissenschaft, Systemtheorie und Postmoderne.* Freiburg i.B.: Lambertus.
- KLEVE, H., HAVE, B., HAMPE-GROSSER, A., MÜLLER, M. (2006), *Systemisches Case-Management: Falleinschätzung und Hilfeplanung in der Sozialen Arbeit.* Dunaj: Carl-Auer-Systeme.
- KRUSE, J. (2004), *Soziale Arbeit als disziplinierende Simulation: Eine kritische Analyse der Ökonomisierung Sozialer Arbeit.* V: *Soziale Arbeit* 7: 256–262.
- KURZ, R. (2001), *Schwarzbuch Kapitalismus: Ein Abgesang auf die Marktwirtschaft.* München: Ullstein.
- LINDENBERG, M. (2000), *Von der Sorge zur Härte: Kritische Beiträge zur Ökonomisierung Sozialer Arbeit.* Bielefeld: Kleine Verlag.
- Mednarodna organizacija dela (International Labour Organisation) (2002), *Jedes Kind zählt.* Ženeva.
- MICHALITSCH, G. (2002), *Was ist Neoliberalismus?* http://www.attac.at/uploads/media/neoliberalismus_michalitsch_02.pdf (7. 1. 2007).
- NEGT, O. (1997), *Neuzugänge zum Marx'schen Denken.* *Zeitschrift Marxistische Erneuerung* 30: 38–46.
- Organizacija za hrano in kmetijstvo (Food and Agriculture Organisation) (2005), *The State of Food Insecurity in the World 2005.* <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/008/a0200e/a0200e.pdf> (28. 6. 2011).
- REIMON M., FELBER C. (2003), *Schwarzbuch Privatisierung.* Dunaj: Ueberreuter.
- SCHNURR, S. (2005), *Managerielle Deprofessionalisierung?* V: *Neue Praxis* 3: 239–242.
- STAUB-BERNASCONI, S. (1995), *Systemtheorie, soziale Probleme und Soziale Arbeit: lokal, national, international oder: Vom Ende der Bescheidenheit.* Bern: Paul Haupt.
- STIGLITZ, J. (2003), *Schatten der Globalisierung.* München: Goldmann.
- VALDÉS, J. G. (1995), *Pinochet's Economists.* Cambridge (ZDA): Cambridge University Press.
- WERNER, K., WEISS, H. (2006), *Das neue Schwarzbuch Markenfirmen: Die Machenschaften der Weltkonzerne.* Dunaj/Frankfurt am Main: Ullstein.
- WIFO-Weißbuch (2006), *Mehr Beschäftigung durch Wachstum auf Basis von Innovation und Qualifikation.* [http://test.wifo.ac.at/www/servlet/www.upload.DownloadServlet/bdoc/S_2006_weissbuch_zusammenfassung_27639\\$.PDF](http://test.wifo.ac.at/www/servlet/www.upload.DownloadServlet/bdoc/S_2006_weissbuch_zusammenfassung_27639$.PDF) (7. 1. 2007).
- WILKE, G. (2002), *John Maynard Keynes.* Frankfurt am Main: Campus.

Ana Marija Sobočan

ETIKA V SOCIALNEM DELU

ETIČNA PRAKSA IN AVTONOMIJA SOCIALNEGA DELA

POMEN RAZISKOVANJA ETIKE ZA SOCIALNO DELO¹

Socialne delavke in delavci so v središču interakcije med osebnim in družbenim (Payne 2006), pričakovanja in naloge, ki jih morajo izpolnjevati, pa so številni, saj segajo od

¹ V prispevku na več mestih uporabljam pojma etika/etično in morala/moralno, pojma, za katera mi ni uspelo najti širše sprejete poenotene opredelitve raziskovanja med njima, pa vendar ju ne moremo brati kot sinonimna. V prispevku sta vezana na kontekst socialnega dela in ljudi, ki delajo v socialnem delu. Pojem etika uporabljam kot skupek teorije o moralnem ravnanju in prakticanja norm, ki izhajajo iz moralnih predpostavk – v tem okviru etiko razumem predvsem kot strokovno etiko, torej etiko, ki izhaja iz vrednot in etičnih načel posamezne stroke (socialnega dela), etično ravnanje v socialnem delu pa kot ravnanje in prakso, ki temeljita na vrednotah in etičnih načelih socialnega dela kot poklica. Pojem je s tem seveda tudi »kontekstualen« (ni niti atemporalen niti univerzalističen), saj je vezan na spoznanja in vrednotni okvir socialnega dela v današnjem času in (večinoma zahodnem) kulturnem prostoru. S tem ga tudi razlikujem od svojega razumevanja in uporabe pojma morala/moralno. S tem pojmom mislim na vrednotni sistem in naravnost posameznikov, ki se je oblikovala zunaj normativnega sistema socialnega dela (in se morda deloma preoblikovala znotraj izobraževanja za socialno delo ali zaradi izkušenj dela v socialnem delu). Razlika je najbolj očitna takrat, kadar se osebni moralni okvir ne sklada z etičnim okvirom socialnega dela (npr. osebno moralno prepričanje socialne delavke je, da je abortus nesprejemljivo dejanje, načela socialnega dela pa zahtevajo podporo ljudem pri samoodločanju glede dejanj, ki zanje niso škodljiva, svobodno izbiro žensk na tem področju pa določa tudi veljavna slovenska zakonodaja). Etiko v socialnem delu torej razumem kot ravnanje v skladu z vrednotami in načeli socialnega dela, kot ravnanje, h kateremu so socialne delavke in delavci zavezani v svojem poklicu, moralo pa razumem kot niz osebnih vrednot, ki se ali pa ne (vsaj ne v celoti) skladajo z etiko socialnega dela (v negativnem ali tudi pozitivnem smislu).

individualnega dela z uporabniki do zagovorništv in dela v skupnosti, vse to v kontekstu zahtev različnih sistemov ali glasov, ki pogosto niso v soglasju (uporabniki, svojci – skrbniki, skupnost, organizacija, v kateri so zaposleni, socialna politika, zakoni in pravila, osebni moralni sistem ipd.). Vrednote, kot so človekove pravice, dostojanstvo in enakost, na katerih temelji socialno delo, so hkrati v (vse večjem) nasprotju z obstoječim ekonomskim redom, v katerem socialno delo deluje (npr. Ife 1997).

Upoštevanje vrednot socialnega dela pogosto radikalno omejujejo politično-družbenoekonomski cilji (kapitalistične) družbe (Manning 1997), v kateri sta v središču socialnega predvsem zmanjševanje tveganj (predvsem tveganj za organizacijo in strokovnjake, ki ponujajo storitve, ter za družbo – v smislu varnosti in ekonomskih vidikov) in večanje (ekonomske) učinkovitosti. Na eni strani lahko opazamo povečevanje potreb, ki so posledica predvsem političnih in ekonomskih problemov in vzrokov, na drugi pa zmanjševanje zmožnosti in sredstev za zadovoljevanje teh potreb. V tem kontekstu bi lahko rekli, da odločanje v socialnem delu poteka na dveh ravneh, ki nista nujno vedno skladni: socialna delavka mora pri ravnanju odgovoriti na praktična vprašanja (kaj je treba storiti, da bo želeni cilj dosežen) in na etična vprašanja (kakšno ravnanje je etično in kateri cilji so etični)?

V praksi socialnega dela se porajajo številne etične dileme, saj se strokovni delavci in delavke v socialnem delu nenehno srečujejo s konfliktnimi situacijami, ki nastajajo na presečišču odgovornosti do uporabnikov, skupnosti,

organizacije, v kateri delajo, in sistema, v katerem delujejo. Downie in Loudfoot (1978) naštejata štiri vrste pravic in dolžnosti, vezanih na poklic socialnega dela: (1) pravne pravice in dolžnosti do uporabnikov, delodajalcev in drugih, (2) poklicne pravice in dolžnosti, ki izhajajo iz pripadnosti poklicu, ki ima svoja pravila in standarde, (3) moralne dolžnosti, ki izhajajo iz tega, da se socialna delavka srečuje s specifičnimi posamezniki v specifičnih situacijah, in (4) družbene dolžnosti, ki izhajajo iz tega, da je socialna delavka tudi državljanka, ki ima več možnosti in moči za vplivanje npr. na socialne politike kot običajni državljani. Sarah Banks (2006) je temu dodala še peto točko: proceduralne pravice in dolžnosti, ki izhajajo iz tega, da je vsaka socialna delavka zaposlena v organizaciji, ki ima svoja lastna pravila dela.

Dragoš (2003) piše o petih vrstah normativnih sistemov, ki so relevantni za odločanje v posamezni situaciji: družbeno-kulturni normativni, zakonodajni, poklicno-etični, službeni in osebni. Opozarja na to, da lahko v kompleksnejših etičnih situacijah po navadi govorimo o več normativnih sistemih, moralne dileme pa se pojavljajo predvsem na presekih med njimi (*ibid.*: 288).

Vprašanje etike in socialnega dela postaja vse zanimivejše oz. pomembnejše in znanstveno odmevno. To se na eni strani kaže pri nastajanju in specializaciji oz. prenovi etičnih kodeksov in dokumentov. Na primer, Mednarodna federacija socialnih delavk in delavcev (IFSW) je leta 2004 nadomestila prejšnji etični dokument z novim, *Etika v socialnem delu, načela (Ethics in Social Work, Statement of Principles)*. V zadnjih desetih letih so nastali ali se preoblikovali etični kodeksi številnih poklicnih združenj v socialnem delu²: AASE (Avstralija, 2000), ACTS/CASW (Kanada, 2005), DS (Danska, 2000), ANAS (Francija 2002), DBSH (Nemčija, 1997), IASW (Irska, 2007), USW (Izrael 2007), OAS (Italija, 2002), JASW (Japonska, 2004), FO (Norveška 1998), USESW (Rusija, 2003), SASW (Singapur, 2004), SSR (Švedska, 2006), AvenirSocial (Švica, 2006), NASW (ZDA, 2008) idr.

Leta 1998 se je začel razvijati *European Social Ethics Project* (deluje na področju izobraževanja in etike v socialnem delu), leta 2004 je bil ustanovljen *Journal of Social Work Values and Ethics*, leta 2007 pa *The Ethics and Social Welfare Journal*. Nemško poklicno združenje socialnega dela (DBSH) je aprila 2010 organiziralo prvi nacionalni simpozij o etiki. Svetovni kongres socialnega dela, ki so ga v letu 2010 organizirale IASSW, ICSW, IFSW³, je vključeval celodnevni dogodek, posvečen etiki v socialnem delu. Na evropskem kongresu socialnega dela v organizaciji mreže ENSACT (European Network for Social Action: Evropska mreža za socialno akcijo) aprila 2011 je bil organiziran celodnevni dogodek *Etika, človekove pravice in socialno delo*. O pomenu etike za socialno delo in zanimanju za to področje pa priča predvsem vse več znanstvenih člankov, monografij in priročnikov (npr. Rhodes 1986, Popple, Reid 1992, Reamer 1993, 1999, Hugman, Smith 1995, Manning 1997, Gambrell, Pruger 1997, Clark 2000, Wilken 2000, McBeath, Webb 2002, Banks 2004, 2006, Beckett, Maynard 2005, Schneider 2006, Parrott 2006, Martin 2007, Banks, Gallagher 2009, Dolgoff, Loewenberg, Harrington 2009, Barsky 2010).

Večji del literature s področja etike v socialnem delu se ukvarja z deontološkimi in utilitarnimi pristopi, hkrati pa se je oblikovala tudi literatura, ki obsega področja etike vrlin, etike skrbi, feministične etike, postmoderne etike, narativne etike (dober pregled je mogoče najti v Hugman 2005, Banks 2006, 2008). Z oblikovanjem posebnih predmetov in modulov, namenjenih področju etike v socialnem delu, pa nastaja tudi literatura o metodah učenja in poučevanja na tem področju (npr. Banks, Nøhr 2003, Gray, Gibbon 2007, Congress *et al.* 2009).

Staub-Bernasconi v svojem prispevku o tretjem mandatu (objavljen v tej številki *Socialnega dela*) meni, da sta etični kodeks in

² Navajam datume zadnjih sprememb; letnice zadnjih veljavnih dokumentov.

³ IASSW: International Association of Schools of Social Work (Mednarodna zveza šol za socialno delo); IFSW: International Association of Social Workers (Mednarodna zveza socialnih delavk in delavcev); ICSW: International Council on Social Welfare (Mednarodni svet za socialno varstvo).

zavezanost človekovim pravicam ključna za socialno delo kot poklic. Preliminarni rezultati spletne ankete o etiki v socialnem delu, ki jo izvajam od februarja 2011, kažejo, da socialne delavke in delavci verjamejo, da je etični kodeks nekaj, kar morajo kot strokovni delavci ponotranjiti in upoštevati vsak dan.

Pomen obstoja etičnega kodeksa kot temeljnega gradnika poklica oriše tudi Congress, ko piše o nastanku etičnega kodeksa v ZDA: poročilo iz leta 1915 (Flexner Report) socialnemu delu ne pripisuje identitete poklica prav zato, ker v tistem času še ni imelo svojega etičnega kodeksa (Gray 2010: 19). Etični kodeksi v socialnem delu večinoma temeljijo na načelih (pravica in dolžnostih) po vzoru deontološke teorije, manj pa utilitarističnih pristopov (*cf.* Banks 2006). Nekateri etični kodeksi vključujejo tudi navezavo na vrline (ameriški kodeks npr. govori o »posameznikih z dobrim značajem«, NASW). Kodeksi se seveda razlikujejo, predvsem zaradi različnih nacionalnih zakonskih okvirov, družbeno-kulturnih razlik in odnosa do države blaginje ali socialnih storitev, vendar so si v mnogočem seveda tudi zelo podobni (med drugim tudi zato, ker so številni nastali na podlagi že obstoječih).

Še ena ključna skupna lastnost etičnih kodeksov bi lahko bila, da se večinoma ne dotaknejo realnega družbenega in ekonomskega konteksta, v katerem se socialno delo izvaja, ampak ostajajo na abstraktni (in tudi idealizirani) ravni. Večina etičnih kodeksov izraža pomen spoštovanja posameznika (njegove enkratnosti, dostojanstva, avtonomije) in spodbujanja uporabnikovega samoodločanja (pravice do izbire), čeprav nekateri zagovarjajo predvsem varovanje uporabnikovih pravic (NASW). Posebno mesto ima po navadi tudi načelo zaupnosti, vendar imajo do njega različne kulture in države različen odnos in poglede: zaupnost, na kateri temelji individualni delovni odnos, ponekod ni omejena na posameznika ali posameznico in delavko, delavca, ampak vključuje tudi širšo skupnost, npr. v nekaterih afriških in azijskih državah (Gray *et al.* 2008, Healy 2001).

Naslednje pomembno načelo v etičnih kodeksih je načelo socialne pravičnosti (zanjo

sicer ne obstaja enotna definicija). Posebej pomembno mesto ima socialna pravičnost v kanadskem (CASW) in avstralskem (AASW) kodeksu etike. Nekateri kodeksi eksplicitno omenjajo »zmanjševanje krivic« (AvenirSocial) ali nalogo socialnih delavk in delavcev, da razkrivajo sistemske neenakosti, krivice ipd, in se bojujejo proti njim (FO).

Osrednjega pomena je tudi poklicna integriteta: ne nazadnje je namen etičnih kodeksov prav to – javna afirmacija predanosti pripadnikov poklica posebnim načelom in vrednotam ter delovanje v skladu z njihovim položajem v družbi. Poklicna integriteta je tako osrednja vrednota etičnih kodeksov (AASW, BASW, NASW) in se navezuje na lastnosti, kot so iskrenost, zanesljivost, nepristranskost. Etični kodeksi, ki sem jih pregledala, pa ne izražajo, ali imajo (oz. ali naj bi imeli) prednosti pred pravili, ki so določena v posamezni delovni organizaciji ali socialnovarstvenem servisu; med njimi je izjema kanadski kodeks (CASW), saj eksplicitno omenja, da ima kodeks prednost, kadar pride do konflikta interesov v strokovnem delu. Vloga in pomen etičnega kodeksa sta predvsem v tem, da pripomore k »poklicnemu statusu« določenega poklica, vzpostavi in vzdržuje poklicno identiteto, vodi strokovne delavce pri njihovem delovanju, varuje uporabnike storitev pred zlorabami ter regulira poklic (Banks 2006: 97).

Hkrati pa npr. Ronnby piše (*op. cit.*: 131), da se etika socialnega dela ne bi smela razlikovati od drugih humanističnih idealov; da bi pravzaprav vsako socialno delavko morala voditi osebna etična naravnost, ki temelji na spoštovanju drugih, s tem pa pravzaprav niti ne bi bilo potrebe po etičnem kodeksu za socialno delo.

V sami odločitvi v etično problematičnih okoliščinah se torej stekajo različni normativni sistemi, ki vplivajo na izobraževanje, poklicno prakso – izkušnje, službeno »kulturo«, kolegialno podporo, verska in druga osebna prepričanja ipd. Ključno je torej, kaj se zgodi na njihovem stičišču in kakšni so vzroki za to, saj je le tako mogoče spodbuditi reflektirano prakso in etično-strokovne odzive.

PREGLED NEKATERIH RAZISKAV S PODROČJA ETIKE IN ETIČNEGA ODLOČANJA V SOCIALNEM DELU

Etično odločanje izhaja z dveh ravni: prva, intuitivna obsega osebne občutke, ideje in poglede na to, kaj je »prav« ali »narobe« v dani situaciji; druga, kritična, reflektivna raven pa obsega racionalne sodbe in oceno situacije. Druga vključuje poznavanje in razmislek o etični teoriji, etičnih načelih, pravilih, vrednotah in standardih poklica v zvezi s specifičnim položajem, v katerem je treba sprejeti odločitev. Rest (1994) je prepoznal štiri ravni moralnega vedenja⁴. Prva je moralna občutljivost, t. j. zavedanje, kako naša dejanja vplivajo na druge; v socialnem delu je to še posebej vidno v zahtevi po vzpostavljanju delovnega odnosa, ki temelji (med drugim) tudi na empatiji. Druga je raven moralnega presojanja in sodb: zmožnost, da presojamo kritično, glede na moralne vrednote in obstoječe možnosti (da znamo presoditi, katero dejanje ali odločitev je moralno upravičena), naj gre za racionalni, deduktivni proces odločanja ali odločanje glede na druge, znane primere ipd. Tretja raven je moralna motivacija. Pri tem postavimo moralne vrednote nad druge, ki niso moralne narave (v praksi socialnega dela bi to lahko bile npr. vrednote, povezane z interesi nadrejenih v določeni organizaciji). Četrta raven se nanaša na moralni značaj: na osebnostne lastnosti (kot so pogum, stanovitnost, samozavest), ki so potrebne za etično ravnanje – Rest namreč opozori, da je lahko oseba tako moralno občutljiva, zmožna moralnih sodb kot tudi moralno motivirana, vendar morda zaradi odsotnosti zadnje ravni v določenih okoliščinah, npr. pod pritiskom ali zaradi strahu, ni zmožna moralnega dejanja oz. odločitve.

Navedeni elementi so zagotovo pomembni za razumevanje, kako socialne delavke in delavci sprejemajo etične odločitve oz. kako se razvijajo v etično občutljive in kompetentne strokovne delavce. Kljub temu pa je moralno občutljivost, motivacijo in značaj težje definirati in se jih naučiti kot moralno presojanje na podlagi etičnih

načel. Slednje poteka npr. z učenjem na podlagi primerov etičnih dilem, pri katerih je v ospredju delovanje v konkretnem primeru, manj pa so motivacija in kompleksne mreže odnosov in čustvovanja vpletenih oseb (cf. članek Sarah Banks v tej številki *Socialnega dela*). Učenje poteka na podlagi abstrahiranja določenega problema ali situacije; z razdelitvijo na etično, praktično, tehnično, politično; z razdelitvijo na osebno, poklicno, družbeno, religiozno; z razdelitvijo na čustveno in racionalno. Navedene delitve sicer delujejo umetno, vendar so koristne pri nadaljnjem razmišljanju o etičnih razsežnostih situacij in osredotočanju na načela in procese etičnega odločanja (Banks 2006: 158).

Doyle, Miller in Mirza (2009) ugotavljajo, da obstaja le malo sistematičnih raziskovalnih poskusov, ki naj bi razkrili kompleksen proces etičnega odločanja pri socialnih delavkah in delavcih. Vendar je razprava o etičnem odločanju in ravnanju v socialnem delu ključna, saj je povezana z zavezo socialnega dela k vrednotam enakosti, pravičnosti ipd. Socialno delo kot poklic lahko krepí svojo identiteto, vlogo in pomen le, če vztrajno uresničuje cilje, ki sestavljajo njegovo vrednostno podstat.

Raziskave, ki so bile osredotočene na vprašanja etike in socialnega dela, etičnih kodeksov in odnosov moči, so pogosto ugotovljale, da socialne delavke in delavci delujejo predvsem pod vplivom svojih osebnih moralnih okvirov (Asquith, Cheers 2001, Dolgoff, Skolnik 1996, Landau 1999, Scheel 1997).

Na področju raziskovanja osebnih moralnih okvirov je Landau pokazala, da demografski dejavniki (starost, spol, število let delovnih izkušenj) le malo vplivajo na razlike v etičnem odločanju; kot najpomembnejšo spremenljivko je npr. prepoznala razliko med verujočimi in neverujočimi socialnimi delavkami in delavci. Scheel (1997) je primerjala zaposlene v javnih in zasebnih organizacijah socialnega dela in ugotovila, da na oboje v veliki meri vplivajo predvsem osebni moralni pogledi. Dolgoff in Skolnik (1996) sta raziskovala etično odločanje znotraj timskega dela in pripisala poseben pomen osebnim moralnim pogledom, poleg teh pa znanju, ki izhaja iz prakse (učenje iz izkušenj, supervizije, od kolegov in kolegic); pri

4 Rest uporablja izraz »moralni«, ne etični, čeprav sta v anglosaški tradiciji oba pojma tudi zamenljiva (cf. Banks 2006: 4–5). Pojem »moralni« pri navajanju Resta uporabljam v skladu z njegovo terminologijo.

tem sta poudarila, da respondenti nikakor niso povezovali etičnega kodeksa s tem znanjem.

Poleg tega so študije tudi pokazale, da imajo sistemi moči in hierarhični odnosi v delovnem okolju večji vpliv na prakso in etično odločanje kot pa etični kodeksi in vrednote, na katerih temelji socialno delo kot poklic (Cohen 1998, Guterma n, Bargal 1996, Krug 1994, McAuliffe 1999). Cohen (1998) je raziskovala razmerja moči, kot jih doživljajo in prepoznavajo uporabniki socialnovarstvenih storitev, hkrati pa preiskovala možnost doseganja vrednot, na katerih temelji socialno delo (npr. sodelovanje, vzajemnost, skupno odločanje), in ugotovila, da se je treba aktivno ukvarjati z razmerji moči med strokovnimi delavci in uporabniki in vzvodi v posamezni organizaciji, ki hromijo etično odločanje.

Krug (1994) je ugotavljal vpliv razmerij moči na tisto, kar je imenoval »moralna izkušnja« oz. »nerešljivi moralni problemi«: njegovi respondenti so poročali o omejenih možnostih za lastno strokovno učinkovitost, ki naj bi bile neposredna posledica razmerij moči v organizacijski strukturi služb, kjer so bili zaposleni. Krug je ugotovil štiri razsežnosti »moralne bolečine« kot posledice občutkov nemoči, neučinkovitosti in preobremenjenosti: nezmožnost, zavrnitev, osamitev in odtujitev. »Nezmožnost« opisuje položaj socialnih delavk in delavcev, v katerem zaradi pomanjkanja virov in razsežnosti uporabnikovih potreb ne morejo zadostiti potrebam uporabnikov. »Zavrnitev« legitimnosti socialnega dela so respondenti navedli takrat, kadar so bila njihova prizadevanja sprejeta z negativnimi odzivi uporabnikov ali kritične širše javnosti. »Osamitev« je bila posledica pomanjkanja kolegialne podpore in komunikacije. »Odtujitev« je povezana z osamitvijo, povečujejo pa jo birokratizacija, fragmentacija storitev in spoznanje, da socialno delo ne more premagati strukturne revščine, brezdomstva in drugih problemov, ki jih socialno delo samo na sebi ne more odpraviti ali rešiti. Krug je tudi pokazal, da se socialne delavke in delavci z »moralno bolečino« spopadajo individualno in jo po lastnih močeh poskušajo čim bolj zmanjšati.

McAuliffe (1999) je pisala o marginalizaciji tistih socialnih delavk in delavcev, ki so v

konfliktnih situacijah zavzeli moralno držo, če je bila ta v nasprotju z navodili organizacije, kjer so bili zaposleni. Guterma n in Bargal (1996) pišeta, da so socialne delavke in delavci poročali o tem, da vidijo hierarhične odnose in politiko posamezne socialnovarstvene organizacije kot veliko močnejše od sebe, medtem ko poskušajo upoštevati vrednote socialnega dela.

S študijami so poskušali raziskati, kako strokovna etika vpliva na odločitve v praksi (Asquith, Cheers 2001, Brill 1989, Dolgoff, Skolnik 1996, Jayaratne, Croxton, Mattison 1997). Avtorice in avtorji so raziskovali odnos med načeli socialnega dela in socialne pravičnosti, kot so vključena v etične kodekse, in tem, kako respondenti opisujejo etične zagate v praksi. Ugotavljali so, da strokovni delavci in delavke pomanjkljivo poznajo strokovno etiko in da skoraj ne uporabljajo etičnega kodeksa pri svojem delu ali pa ga sploh ne uporabljajo.

Kugelman-Jaffe (1990) je v raziskavi pokazala, da manj kot polovica njenih respondentov pozna načela, vključena v njihov etični kodeks; večina ne bi trdila, da upoštevajo načela, kot so zapisana v kodeksu. Podobno je ugotavljala Brill (2001): polovica njenih respondentov npr. ni vedela, da je eno od načel kodeksa tudi spoštovanje načela različnosti. Raziskava Jayaratne, Croxton in Mattison (1997) je pokazala, da so socialne delavke in delavci pogosto zmedeni glede tega, kaj pomeni strokovno delo, in sprejemajo idiosinkratične odločitve, ki izražajo tudi lastne interese. Mattison (1994) je svojo raziskavo zastavila tako, da so se njeni respondenti odzvali na tri etične dileme. Ugotovila je: udeleženci raziskave so izražali nepripravljenost in negotovost v zvezi z analitičnim in logičnim reševanjem etičnih zagat; poročali so o tem, da so jih le minimalno izobrazili o etiki; poleg tega so udeleženci pokazali odklonilen odnos do etičnih kodeksov in do modelov za razreševanje etičnih dilem – večinoma so v zvezi z individualnimi primeri verjeli tudi v individualni pristop k reševanju problema (v nasprotju z univerzalnim). Kugelman-Jaffe (1990), Jayaratne, Coxton in Mattison (1997) npr. še posebej poudarjajo pomen izobraževanja o strokovni etiki in povezovanju prakse s poklicnimi standardi in načeli.

ETIČNE DILEME, KOT JIH VIDIJO ŠTUDENTKE IN ŠTUDENTJE SOCIALNEGA DELA V SLOVENIJI

Sama sem se s procesi etičnega odločanja in etičnimi dilemami v praksi socialnega dela v preteklih treh letih poskusila ukvarjati pri delu s študenti in študentkami v povezavi z njihovim praktičnim usposabljanjem. Raziskovala sem, kako etične situacije, probleme in dileme razumejo, doživljajo in se z njimi spoprijemajo študentke in študentje socialnega dela Fakultete za socialno delo v Ljubljani.

Raziskovanje je potekalo takole: za študentke in študente smeri skupnostna skrb sem pripravila nekaj osnovnih predavanj o etiki v socialnem delu. Potem sem jim dala »domačo nalogo«: v času voje prakse naj bi zapisali etično zadrego ali situacijo, v kateri so prepoznali etične vidike. Naloga ni bila posebej strukturirana, saj, prvič, tega po le nekaj urah pridobivanja teoretskega znanja ni bilo mogoče pričakovati, drugič, v času praktičnega dela so bili le v vlogi učencev, torej večinoma ne v vlogi odločevalcev, in tretjič, tudi sama sem kot raziskovalka prvič zahtevala takšne naloge od študentov in študentk in nisem vedela, kaj od njih pričakovati.

Struktura oddanih esejev (prejela sem 24 nalog) je bila zato zelo raznovrstna: nekateri so imeli obliko zgodbe, drugi so samo povzeli dogodek in dodali svoja opažanja, nekateri so navedli tudi načela socialnega dela ali odlomke iz etičnega kodeksa, ki je upravičeval potek njihove argumentacije in identifikacije primernega ravnanja v situaciji. Nekateri študentke so svoje naloge začele s pojasnjevanjem, kaj jim beseda etika pravzaprav pomeni; večina od njih je zapisala, da etična vprašanja navsezadnje pomenijo spraševanje samega sebe o pomenu dobrega, pravičnega, primernega. Nekateri so zapisali, da etika pomeni skupek idej o moralnem vedenju, ali pravila, ki jih je treba upoštevati. Tole so nekatere od izjav:

Etika je ena izmed najpomembnejših temeljnih prvin socialnega dela ter eden od bistvenih pogojev za njihovo profesionalnost.

Etična situacija pomeni trčenje mojih osebnih pogledov in družbenih norm in zahtev.

Etika pomeni, da se odrečeš svojim političnim, ideološkim, religioznim, osebnim, institucionalnim vplivom in interesom.

Analiza nalog je pokazala, da študentke in študentje razumejo etiko in etična vprašanja ne le kot nekaj, kar je povezano z njihovo strokovno vlogo, ampak tudi kot odgovornosti, prepričanja, ki izhajajo iz naše kulture ali normativnih sistemov in odnosov, zato ni nenavadno, da so pisali ne le o etičnih načelih, ampak tudi o pričakovanjih, omejitvah in kontekstu posamezne etično obarvane situacije. Študentke in študentje so v večini primerov poskušali presoditi, kaj je prav in kaj narobe, kaj je treba obsoditi kot neprimerno in kaj opredeliti kot ustrezno vedenje ali dejanja. Po navadi so prepoznali, kaj je (šlo) v določeni situaciji narobe in razmišljali o tem, ali bi sploh lahko intervenirali ali poskušali situacijo popraviti in kako. Večina primerov opisuje, strokovno-etično nesprejemljivo vedenje bodisi oseb širše v družbi bodisi strokovnih delavcev in delavk (zdravstvenega osebja, socialnih delavk in delavcev ipd.).

Primere, ki so jih opisovali študentke in študentje, bi v grobem lahko razdelili v tri kategorije: »družba« (kulturne norme in vrednote), »poklic« (strokovno vedenje) in »sistem« (sistem socialnega varstva). V zadnjo kategorijo pravzaprav sodi le eden od primerov, vendar ga kljub temu navajam, saj je avtorica predstavila preveliko obremenjenost in birokratizirano strokovno vlogo socialnih delavk kot etično dilemo – preobremenjenost preprečuje socialnim delavkam, da bi dobro opravljale svoje delo in zagotavljale kakovostne storitve. V kategoriji »družba« je bil v ospredju vidik izključenosti in diskriminacije: nekatere študentke in študenti so prepoznali splošno sprejete poglede in odnos do določenih pojavov ali ljudi kot nasprotujoče socialni pravičnosti in načelom enakosti. Na področju »poklica« je bilo še posebej zanimivo, da so bili študentke in študenti precej kritični do strokovnih delavk in delavcev, vendar so kljub temu čutili, da se v dani situaciji ne morejo soočiti s posamezno osebo, ampak se lahko le pogovorijo s svojim mentorjem ali mentorico

na praksi. Zavedali so se, da imajo le omejeno moč glede spreminjanja situacije, hkrati pa so v večini primerov čutili tudi odgovornost, da se o zadregi pogovorijo s svojim mentorjem oz. mentorico, ki ima socialnodelavsko izobrazbo. V večini primerov v tej kategoriji je šlo za to, da se strokovna delavka ali delavec ni vedel v skladu s tem, kar je študentka/študent menil, da je strokovno (ali po njihovem osebnem mnenju tudi moralno) sprejemljivo. V etično občutljivih situacijah so vedno opisovali le sebe kot tistega, ki se sprašuje, kaj storiti, nikoli niso izrazili, da bi lahko bila tudi strokovna delavka ali delavec v dilemi, kaj je prav in kaj ni. Kadar določene situacije niso razumeli, so jo poskušali kontekstualizirati (to je včasih vključevalo tudi veliko posploševanja in psihologiziranja) ali pa so odigrali vloge v svoji glavi. Kontekst je navadno vključeval razmišljanje o čustvih uporabnika ali drugih delavcih, predvsem pa o pravih vedenja v organizaciji, kjer so bili.

Glede čustvenega doživljanja so nekateri študenti in študentke izražali dvome in strah:

Bila sem v šoku.

To je bila zame popolnoma nova situacija, nisem vedela, kako naj se odzovem nanjo.

Posebej izrazito je bilo to v primerih, v katerih so bili študentke in študenti priče nasilju, niso pa se čutili dovolj močne ali zmožne, da ga ustavijo. Dve od študentk sta zapisali:

Obnašala sem se kot strahopetec.

Ničesar nisem storila, ker me je bilo strah. Ampak vem, da bi morala nekaj narediti.

Nekateri so izražali občutke zmedenosti in opisovali, da se ne počutijo dovolj kompetentne, da bi situacijo razumeli in obvladali. Nekateri so izražali razočaranje nad strokovnim osebjem, saj so od njega pričakovali izkušnost, odločnost, pravičnost in pripravljenost na interveniranje, kadarkoli je to potrebno. Nekateri so izražali tudi občutke neizogibnosti, določenosti: kulturni in družinski vzorci naj bi ljudem preprečevali, da bi si izboljšali življenje.

Z racionalnega vidika so bili opaženi tile vidiki: v polovici opisanih primerov študentje in študentke niso storili ničesar, da bi spremenili

situacijo ali ukrepali glede tega, kar so ocenili kot sporno ali nestrokovno, neetično; v drugi polovici so se aktivno lotili iskanja rešitev. Večina je kljub temu ocenjevala, da ne bodo mogli ničesar spremeniti ali da njihovo ukrepanje ne bo spremenilo situacije. Razlogi za takšno oceno so bili povezani predvsem s tem, da so menili, da niso dovolj izkušeni, in da so bili negotovi, saj so se znašli v novih okoliščinah. Posebej so bili previdni pri ravnanju v novem kulturnem okolju. Po navadi so bili prepričani, da vedo, kaj je v določeni situaciji pravilno ravnanje, hkrati pa so menili, da niso dovolj kompetentni, da bi vplivali na takšno ravnanje. Izražali so potrebo po večji količini znanja, številni so kot dobro kombinacijo za sprejemanje pravih odločitev predstavili upoštevanje intuicije in znanja. Pomanjkanje znanja ali informacij so najpogosteje označili kot razlog za neprimerno, nestrokovno oz. neetično ravnanje. Večina je v sklepnem delu zapisa navedla potrebo po nenehnem izobraževanju, v dani situaciji pa se jim je zdelo, da je pri iskanju rešitve treba govoriti z vsemi udeleženci in situacijo kontekstualizirati.

Najpogostejši dilemi socialnega dela, s katerima bi lahko označili primere, o katerih pišejo študentke in študenti, sta bili vprašanja avtonomije uporabnika in poseganja v njegovo življenje in odločitve. Vrednote, ki jih je kot najpomembnejše izluščila analiza nalog, so zaupanje, iskrenost, samoodločanje in enakost, pri čemer so se študentke in študenti spraševali, kje je meja brezpogojnega spoštovanja želja uporabnika, uporabnice. Vprašanja, ki se v nalogah posredno pojavijo kar nekajkrat, bi lahko oblikovali kot: komu moram biti lojalna – socialni delavki, ki je moja mentorica, ali uporabnici, ki se mi je zaupala – in kje so meje moje poklicne vloge: ali imam pravico ljudem govoriti, kaj naj naredijo (naj bodo to uporabniki ali pa drugi strokovni delavci).

Študentke in študenti so raziskovali svoje osebne vrednostne sisteme in včasih tudi trčili ob tisto, v kar so verjeli. Vedeli so, da morajo razmišljati v skladu s svojo poklicno vlogo, ob tem pa jih je kar nekaj med njimi naletelo na nasprotja z vrednotami ali postopki, dejanji, ki so jih srečali v organizaciji ali zavodu, kjer so

opravljali prakso. Nenehno je bil v ospredju njihov osebni vrednostni sistem in izražali so ga s poudarjanjem svojih verovanj, osebnega mnenja in prepričanj. V nekaterih nalogah je bilo še posebej očitno, da je študentka ali študent pod vplivom svojih čustev in občutkov, ki izhajajo iz njihovih moralnih prepričanj, in hkrati pod enako velikim vplivom navodil ali strokovnih metod in načel. To je bilo posebej vidno, kadar so tehtali, kako uravnotežiti upoštevanje splošnih načel pravičnosti in enake obravnave (ki ju je treba upoštevati v poklicnem življenju) v situacijah, v katerih so bili motivirani za skrb in pozornost določenim posameznikom (tudi to sta pomembna vidika poklicne vloge).

Ta drobni eksperiment, ki smo ga izvedli s študentkami in študenti socialnega dela, je bil, upam, zanje uporaben predvsem v smislu prepoznavanja, kako je v težavne odločitve v praksi vpleten niz vprašanj in vidikov. Hkrati so se zaradi razmišljanj o etičnih dilemah v svoji praksi začeli spraševati tudi o svojih lastnih vrednotah. Etično odločanje v praksi mora namreč vključevati raziskovanje vseh vidikov in informacij o situaciji, ki sega od namena pomoči in zavedanja občutkov in čustev drugih do splošnih načel pravičnosti, premisleka o vseh možnih izidih in posledicah kot tudi politikah in pravilih, ki veljajo v določenem poklicnem okolju.

Pri študentkah in študentih je bilo razvidno, da pogosto občutijo strah, krivdo ali zmedenost, niso jim jasne razsežnosti strokovne vloge strokovnih delavk in delavcev socialnega dela, vzroki pa so lahko tudi idealizem, pomanjkanje informacij in priložnosti za učenje na podlagi izkušenj. Občutijo nizko raven zaupanja v svoj položaj in vlogo, še posebej v odnosu do drugih strokovnih delavcev; strah pred svojim mentorjem v praktičnem delu, nejasno razumevanje vloge socialnega dela, omejene izkušnje in znanje v novi, neznanji situaciji, omejeno in ozko osredotočenost na potrebe ali pravice posameznega uporabnika ali uporabnice, ne da bi lahko razumeli kompleksnost situacije; kadar razumejo kompleksnost situacije, pa je ne morejo zaobjeti. Zbiranje esejev o etičnih dilemah v času praktičnega usposabljanja študentov in študentk je pokazalo, da so se le

v polovici primerov študentke in študentje aktivno spoprijeli s situacijo, ki je bila po njihovi oceni etično sporna ali problematična. Večina jih je imela občutek, da ne morejo ničesar spremeniti, predvsem zato, ker se niso čutili dovolj izkušene ali so menili, da je njihovo znanje premajhno. Po navadi so menili, da vedo, kaj bi bilo v dani situaciji pravilno ali potrebno storiti, vendar sami tega niso zmogli. Vprašanja, ki sta najpogosteje opisovali refleksijo študentov in študentk, sta: komu moram biti lojalna/lojalna (nadrejenemu ali uporabniku) in kakšne so moje strokovne oz. poklicne vloge (ali imam pravico usmerjati uporabnika in soditi, kaj je v njegovo dobro). Najpogostejši razlog, ki so ga navajali kot ključnega za neprimerno ali nestrokovno ravnanje, je bil pomanjkanje znanja; številni so izrazili, da je za dobro etično odločanje treba imeti veliko znanja, hkrati pa tudi poslušati svojo intuicijo. Korak, ki ga študentke in študentje še niso prepoznali, pa je pomen refleksije pri delovanju v praksi.

SKLEP

Delo s študentkami in študenti kaže, da bi bilo še posebej koristno in potrebno razvijati etično osveščeno in samozavedanje na primeru raznovrstnih odzivov v posamezni situaciji in razvijanje sposobnosti za prepoznavanje kompleksnosti situacij in niz različnih in pogosto nasprotujočih si interesov, pravic, potreb in dolžnosti. Ozkost najdemo predvsem pri neizkušeni, ki situacije navadno vidijo predvsem z zornega kota interesov in občutkov uporabnika ali uporabnice, ne raziščejo pa vseh kompleksnosti v posameznem primeru.

Refleksija pri delu v praksi je verjetno eden od ključnih pogojev za dobro, etično prakso socialnega dela. Kot opozarja Dragoš (2003: 283), nereflektirana drža proizvaja troje vrst slabih izidov: »nezmožnost razlikovanja moralnih dilem«, »nezmožnost za inovacije v rutinah z moralno konotacijo« in »nezmožnost razreševanja moralnih protislovij«.

Zasnove vrednot in etičnega ravnanja v praksi socialnega dela so kodificirane v etičnem kodeksu in so posredovane v izobraževanju in literaturi s področja socialnega dela, vendar

pa zasnove ne morejo ponuditi konkretnih navodil, kako v praksi udeležati ideale socialnega dela (blaginja in družbena pravičnost za vse ljudi) kljub strukturnim omejitvam, ki ustvarjajo neenakosti. Strukturne omejitve na eni strani kratijo avtonomijo pri odločanju socialnih delavk in delavcev, na drugi strani pa prav raziskovanje slednjega lahko pripomore k ugotavljanju možnosti za preseganje teh omejitev in ustvarjalnost socialnih delavk in delavcev, da v diskurzivnem polju socialnega dela skupaj z uporabniki soustvarjajo rešitve, ki temeljijo tudi na etični praksi.

Socialno delo se lahko vzpostavlja in ohranja kot avtonomen poklic le tako, da ostaja zavezano vrednotam in etičnim načelom, na katerih temelji in ki se morajo skozi čas tudi reflektirati in dopolnjevati tako, da lahko v vedno novih družbenih situacijah zagotavljajo orodje za boj z nepravilnostjo in izključevanjem. Metode socialnega dela in strokovno znanje, ki temeljijo na teh vrednotah in načelih, pa bi morali ostati ključni medij za dialog z drugimi poklici v iskanju najboljših izidov za ljudi, ki potrebujejo pomoč oz. so uporabniki storitev, predvsem pa osrednje orodje za ravnanje s (konfliktnimi) pričakovanji in nalogami. V socialnem delu se srečujemo s situacijami, ki pravzaprav nimajo samo »srečnih« izidov, in prav strokovna in reflektirana praksa verjetno razlikuje med etičnim in neetičnim ravnanjem.

VIRI

- ASQUITH, M., CHEERS, B. (2001), *Morals, ethics and practice – In search of social justice*. *Australian Social Work*, 54, 2: 15–26.
- BANKS, S. (2004), *Ethics, Accountability and the Social Professions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- (2006), *Ethics and values in social work*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- (2008), *Ethics and social welfare: The state of play*. *Ethics and Social Welfare*, 2, 1: 1–9.
- BANKS, S., GALLAGHER, A. (2009), *Ethics in professional life: Virtues for health and social care*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- BANKS, S., NØHR K. (ur.) (2003), *Teaching Practical Ethics for the Social Professions*. Odder: Narayana Press.
- BARSKY, A. E. (2010), *Ethics and Values in Social Work. An Integrated Approach for a Comprehensive Curriculum*. New York: Oxford University Press.
- BEAUCHAMP, T. L., CHILDRESS, J. F. (2001), *Principles of Biomedical Ethics*. 5. izdaja. Oxford: Oxford University Press.
- BECKETT, C., MAYNARD, A. (2005), *Values and Ethics in Social Work. Introduction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- BRILL, C. (2001), Looking at the social work profession through the eye of the NASW Code of Ethics. *Research on Social Work Practice*, 11, 2: 223–234.
- CLARK, C. L. (2000), *Social Work Ethics. Politics, Principles and Practice*. Basingstoke: Macmillan.
- CLARK, C. L., ASQUITH, S. (1985), *Social Work and Social Philosophy – A Guide for Practice*. London: Routledge and Kegan Paul.
- COHEN, M. (1998), Perceptions of power in client/worker relationships. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 79, 4: 433–443.
- CONGRESS, E. P., BLACK P. N., STROM-GOTTFRIED, K. (ur.) (2009), *Teaching Social Work Values and Ethics. A curriculum resource*. Alexandria: Council on Social Work Education.
- ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, G. (2003), Jezik socialnega dela. *Socialno delo*, 4, 5: 199–203.
- (2009), New ethical dilemmas in social work: The ethics of participation. Global crisis in/and social work/Indosow Inaugural Conference, 4.–6. september, Ljubljana. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- DOWNIE, R., LOUDFOOT, E. (1978), Aim, Skill and Role in Social Work. V: Timms, N., Watson, D. (ur.), *Philosophy in Social Work*. London: Routledge and Kegan Paul (111–126).
- DOLGOFF, R., LOEWENBERG, F., HARRINGTON, D. (2005), *Ethical Decisions for Social Work Practice*. Belmont, CA: Brooks Cole.
- DOLGOFF, R., SKOLNIK, L. (1996), Ethical decision-making in social work with groups: An empirical study. *Social Work with Groups*, 19, 2: 49–64.
- DOYLE, O. Z., MILLER, S. E., MIRZA, F. Y. (2009), Ethical Decision-Making in Social Work: Exploring Personal and Professional Values. *Journal of Social Work Values and Ethics*, 6, 1. <http://www.socialworker.com/jswe/content/view/113/67/> (12. 9. 2010).
- DRAGOŠ, S. (1996 a), Profesionalne etike pri delu z ljudmi. *Socialno delo*, 35, 1: 49–55.

- (1996 b), Socialna etika: Med prepričanjem in odgovornostjo. *Socialno delo*, 35, 3: 217–225.
- (2003), Metaetika v socialnem delu. *Socialno delo*, 42, 5: 283–291.
- GAMBRILL, E., PRUGER, R. (ur.) (1997), *Controversial Issues in Social Work Ethics, Values and Obligations*. Needham Heights: Allyn and Bacon.
- GRAY, M., GIBBON, J. (2007), There are no answers, only choices: Teaching ethical decision making in social work. *Australian Social Work*, 60, 2: 222–38.
- GRAY, M., COATES, J., YELLOW BIRD, M. (2008), *Indigenous social work around the world: Towards culturally relevant social work practice*. Aldershot: Ashgate.
- GRAY, M., WEBB, S. A. (ur.) (2010), *Ethics and Value Perspectives in Social Work*. Houndmills, New York: Palgrave Macmillan.
- GUTERMAN, N., BARGAL, D. (1996), »Social workers« perceptions of their power and service outcomes. *Administration in Social Work*, 20, 3: 1–20.
- HEALY, K. (2001), *International social work: Professional action in an independent world*. New York: Oxford University Press.
- HUGMAN, R., SMITH, D. (1995), *Ethical Issues in Social Work (Professional Ethics)*. London: Routledge.
- HUGMAN, R. (2005), *New Approaches in Ethics for the Caring Professions: Taking Account of Change for Caring Professions*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- IFE, J. (1997), Realising the purpose of social work for stakeholders – Maintaining the vision and making a difference in a world of change. *25th AASW National Conference: Social Work Influencing Outcomes*, Australian National University, Canberra, Avstralija.
- JAYARATNE, S., CROXTON, T., MATTISON, D. (1997), Social work professional standards: An exploratory study. *Social Work*, 42, 2: 187–197.
- KUGELMAN-JAFFE, W. (1990), *Ethical decision-making of social work practitioners in organisational settings*. New York: City University of New York (doktorska disertacija).
- KRUG, S. (1994), *The moral ecology of public sector social work practice: An exploration of the moral experience of social workers in a protective service agency*. Boston, Austin: Simmons College School of Social Work, University of Texas (doktorska disertacija).
- MANNING, S. (1997), The social worker as moral citizen: Ethics in action. *Social Work*, 42, 3: 217–312.
- MARTIN, E. (2007), *Sozialpädagogische Berufsethik: Auf der Suche nach dem richtigen Handeln*. Weinheim. [Http://osopc4.ub.uni-osnabrueck.de:8080/DB=1/SET=5/TTL=1/MAT=/NOMAT=T/CLK?IKT=1008&TRM=%3C&cvtourl%3E](http://osopc4.ub.uni-osnabrueck.de:8080/DB=1/SET=5/TTL=1/MAT=/NOMAT=T/CLK?IKT=1008&TRM=%3C&cvtourl%3E).
- MATTISON, M. (1994), *Ethical decision-making in social work practice*. Teza: Columbia University.
- McAULIFFE, D. (1999), Exploring the ethical minefield: Practitioner experiences of ethical dilemmas in front line practice. *Joint Conference AASW IFSW APASWE AASWWE: Promoting Inclusion – Redressing Exclusion: The Social Work Challenge*, Brisbane, Avstralija, Vol. 2, Sheraton Brisbane Hotel, Avstralija (67–72).
- McBEATH, G., WEBB, S. A. (2002), Virtue Ethics and Social Work: Being Lucky, Realistic, and not Doing one's Duty. *British Journal of Social Work*. 32, 8: 1015–1036.
- PAYNE, M. (2006), *What is Professional Social Work?* Bristol: Policy Press.
- PARROT, L. (2006), *Values and Ethics in Social Work Practice*. Exeter: Learning Matters.
- POPPEL, P., REID P. (ur.) (1992), *The Moral Purposes of Social Work: The Character and Intentions of a Profession*. Chicago: Nelson-Hall.
- RAWLS, J. (1971), *A Theory of Justice*. (2. izdaja 1999.) Cambridge, MA: Harvard University Press.
- REAMER, F. G. (1990), *Ethical Dilemmas in Social Service*. New York: Columbia University Press.
- (1999), *Social Work Values and Ethics*. New York: Columbia University Press.
- REST, J. (1994), Background: Theory and Research. V: Rest, J., Narvaez, D. (ur.), *Moral Development in the Professions: Psychology and Applied Ethics*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates (1–26).
- RHODES, M. (1986), *Ethical Dilemmas in Social Work Practice*. Boston, MA: Routledge and Kegan Paul.
- ROSSITER, A., PRILLETENSKY, I., WALSBOWERS, R. (2000), A postmodern perspective on professional ethics. V: Fawcett, B., Featherstone, B., Fook, J., Rossiter, A. (ur.), *Postmodern Feminist Perspectives: Practice and Research in Social Work*. London: Routledge (83–103).
- SHEEL, J. (1997), *Personal and professional values of private and agency social workers*. Teza: Yeshiva University.
- SCHNEIDER, J. (2006), *Gut und böse – falsch und richtig: Zu Ethik und Moral der sozialen Berufe*. Frankfurt na Majni: Fachhochsch.-Verl.

- SOBOČAN, A. M. (2010), Etične dileme: Perspektiva študentk in študentov socialnega dela. Ljubljana: rokopis (še neobjavljeno).
- STROM-GOTTFRIED, K. (2007), *Straight talk about professional ethics*. Illinois: Lyceum Books.
- ŠUGMAN BOHINC, L. (2005), Epistemologija podpore in pomoči. *Časopis za kritiko znanosti*, 33, 221: 167–181.
- WILKEN, UDO. (2000), *Soziale Arbeit zwischen Ethik und Ökonomie*. Freiburg im Breisgau: Lambertus.
- ZAVIRŠEK, D., VIDEMŠEK, P. (2009), Service users involvement in research and teaching: Is there a place for it in Eastern European social work. *Ljetopis socialnog rada*, 16, 2: 207–222.
- Etični kodeks IASSW in IFSW**
- IFSW, Ethics in Social Work, Statement of Principles (2004). [Http://www.ifsw.org/p38000324.html](http://www.ifsw.org/p38000324.html) (3. 3. 2010).
- Navedeni nacionalni etični kodeksi**
- ANAS, Code de déontologie. [Http://www.ifsw.org/p38000198.html](http://www.ifsw.org/p38000198.html) (3. 3. 2010).
- Australian Association of Social Workers, Code of Ethics (2002). [Http://www.ifsw.org/cm_data/Australia_Code_of_Ethics_2002.pdf](http://www.ifsw.org/cm_data/Australia_Code_of_Ethics_2002.pdf) (3. 3. 2010).
- AvenirSocial, Berufskodex der Professionellen Sozialer Arbeit. [Http://www.ifsw.org/cm_data/Berufskodex_A4_d_1.pdf](http://www.ifsw.org/cm_data/Berufskodex_A4_d_1.pdf) (3. 3. 2010).
- Canadian Association of Social Workers /Association canadienne des travailleuses et travailleurs sociaux, Code of Ethics (2005). [Http://www.ifsw.org/cm_data/CASW_Code-of-Ethics_E.pdf](http://www.ifsw.org/cm_data/CASW_Code-of-Ethics_E.pdf) (3. 3. 2010).
- Canadian Association of Social Workers /Association canadienne des travailleuses et travailleurs sociaux, Guidelines for Ethical Practice (2005). [Http://www.ifsw.org/cm_data/CASW_Code-of-Ethics_E.pdf](http://www.ifsw.org/cm_data/CASW_Code-of-Ethics_E.pdf) (3. 3. 2010).
- Danish Association of Social Workers (DS) Etikvejledning – Ethiske principper i socialt arbejde (2000). [Http://www.ifsw.org/p38000195.html](http://www.ifsw.org/p38000195.html) (3. 3. 2010).
- Deutscher Berufsverband für Soziale Arbeit e.V., Berufsethische Prinzipien des DBSH (1997). [Http://www.ifsw.org/p38000199.html](http://www.ifsw.org/p38000199.html) (3. 3. 2010).
- Irish Association of Social Workers, Code of Ethics. [Http://www.iasw.ie/index.php/press-releases/iasw-publications/188-iasw-publications](http://www.iasw.ie/index.php/press-releases/iasw-publications/188-iasw-publications) (3. 3. 2010).
- NASW, Code of Ethics. [Http://www.socialworkers.org/pubs/code/code.asp](http://www.socialworkers.org/pubs/code/code.asp) (3. 3. 2010).
- Norwegian Union of Social Educators and Social Workers (FO), Erklæring om etiske prinsipper i sosialt arbeid. [Http://www.ifsw.org/p38000293.html](http://www.ifsw.org/p38000293.html) (3. 3. 2010).
- Ordine Assistenti Sociali, Codice deontologico dell'Assistente Sociale (2002). [Http://www.ifsw.org/cm_data/italy_codicedeontologico.pdf](http://www.ifsw.org/cm_data/italy_codicedeontologico.pdf) (3. 3. 2010).
- Singapore Association of Social Workers, Code of Professional Ethics. [Http://www.sasw.org.sg/site/constitution/code-of-professional-ethics-preamble-guiding-principles.html](http://www.sasw.org.sg/site/constitution/code-of-professional-ethics-preamble-guiding-principles.html) (3. 3. 2010).
- SSR, Ethics in Social Work. [Http://www.ifsw.org/cm_data/Socialt_arbete_etik_08_Engelsk_LR.pdf](http://www.ifsw.org/cm_data/Socialt_arbete_etik_08_Engelsk_LR.pdf) (3. 3. 2010).
- The Association for the Advancement of Social Work Founded by the Union of Social Workers, Code of Professional Ethics of the Social Workers in Israel. [Http://www.ifsw.org/p38001829.html](http://www.ifsw.org/p38001829.html) (3. 3. 2010).
- The Russian public organization The union of social educators and social workers, The ethical guideline of social educator and social worker. [Http://www.ifsw.org/cm_data/Russian_ethical.pdf](http://www.ifsw.org/cm_data/Russian_ethical.pdf) (3. 3. 2010).

Petra Videmšek

SPREMINJANJE SOCIALNE VKLJUČENOSTI LJUDI Z OSEBNIMI IZKUŠNJAMI DUŠEVNE STISKE

OD BOJA ZA PRAVICE DO VKLJUČENOSTI V RAZISKOVANJE

UVOD

Socialno delo je stroka, ki se zavzema za socialno pravičnost kot eno temeljnih načel delovanja. Socialna pravičnost se nanaša na spoznanje, da so družbene neenakosti posledica strukturnih značilnosti in ne individualnih izbir, zato je treba za ljudi na obrobju poskrbeti in jim omogočiti dostojno življenje (Leskošek 2010). To spoznanje sili socialne delavce in delavke v družbenopolitični aktivizem, ki temelji na odzivanju na sistemske nepravilnosti. Nanje so nas v največji meri opozarjala uporabniška gibanja.

Uporabniška gibanja so pripomogla k osamosvojitvi svojih članov od najrazličnejših vrst zatiranja in diskriminacije. Opozorila so, da socialnega vključevanja in zmanjševanja družbenih neenakosti ne bo, če ljudje nimajo dostopa do najosnovnejših virov in so izključeni iz odnosov, ki jim omogočajo družbeno sodelovanje (Dragoš, Leskošek 2003).

Na podlagi razvoja uporabniških gibanj lahko danes z gotovostjo rečemo, da so uporabniki socialnovarstvenih storitev in služb za duševno zdravje oblikovali teorijo, ki opozarja na razloge za izključevanje ljudi z izkušnjami duševne stiske, in pozornost usmerili v preučevanje značilnosti organiziranja družbe. Dela avtorjev z osebno izkušnjo duševne stiske (Chamberlin 1977, Lamovec 1993, 1995, Degegan 1988), ki so bila ključna pri snovanju tega članka, so opozorila na vzroke za izključenost posameznika in skupin ter predlagala rešitve za odpravljanje izključenosti.

V članku predstavimo razvoj uporabniških gibanj, ki so pripomogla tako k spremenjenim

vlogam ljudi z osebno izkušnjo duševne stiske (od pasivnih udeležencev k aktivnim sogovornikom) kot tudi k njihovi stopnji socialne vključenosti. Socialna vključenost je sicer širok in večdimenzionalni koncept, ki ga v kontekstu članka predstavimo predvsem na mikroravni socialne vključenosti. V jeziku socialnega dela bi lahko rekli, da vključenost na mikroravni pomeni možnost govoriti zase, o sebi in pomeni soustvarjanje rešitev v socialnem varstvu.

Mojca Urek (2005: 72) navaja, da je z vključenostjo uporabnikov v govor o njih samih moč na strani tistih, ki krojijo zgodbo in ustvarjajo mnenje pri pomembnih bralcih in katerih interpretacija na koncu obvelja kot resnična in veljavna. Na podlagi del, ki so jih napisali predvsem ljudje z lastnimi izkušnjami hendikepa in duševne stiske (Chamberlin 1977, Oliver 1992, Morris 1993, Beresford, Croft 1993 a, b, Lamovec 1995, Wallcraft 2005), lahko vidimo, da so uporabniki oblikovali svojo teorijo (teorija onesposabljanja), da so razvili svoje koncepte (koncept neodvisnosti, koncept okrevanja), da sooblikujejo kampanje proti diskriminaciji.

Hkrati pa pregled uporabniških gibanj pokaže, da so se njihova prizadevanja spreminjala in so si prizadevali za čim večjo vključenost na vsa področja odločanja o svojem življenju, tudi na področjih, kot sta izobraževanje in raziskovanje (Beresford, Croft 1993 b, Fisher 1999, Ramon 2003, Shafer 2003, Videmšek 2009, Zaviršek, Videmšek 2009, Škerjanc 2010). Pokazalo se je, da zgolj vključenost v načrtovanje ne zadostuje in da bo za večje

spremembe treba vključiti ljudi z osebnimi izkušnjami tudi v raziskovanje. V članku se ukvarjamo predvsem s tem. Odločitev za to temelji na prepoznavanju vključevanja in učenju tega, kaj lahko v stroki socialnega dela naredimo za vključenost.

RAZVOJ UPORABNIŠKIH GIBANJ NA PODROČJU DUŠEVNEGA ZDRAVJA

Razvoj uporabniških gibanj lahko spremljamo v delih, ki so jih napisali ljudje z osebnimi izkušnjami sami (Beer 1906, Chamberlin 1977, Beresford Croft 1993 a, b, Lamovec 1995, Wallcraft 2005, Beresford 2005, Russo, Stastny 2009). Na podlagi njihovih del lahko povzamemo, da so se uporabniška gibanja razvila iz nekaj posameznikov v številne in močne skupine ljudi, ki se med seboj povezujejo tako na državni kot na mednarodni ravni.

Povod za razvoj uporabniških gibanj gre pripisati sprva posameznim avtorjem: Johnu Thomasu Percevalu (1803–1876), prvemu uradnemu zagovorniku uporabnikov, Elizabeth Parsons Ware Packard (1816–1897), prvi zagovornici pravic žensk in ljudi s težavami z duševnim zdravjem, Dorothei Lynde Dix (1802–1887), sprva učiteljici, pozneje pa reformatorki zdravljenja ljudi s težavami z duševnim zdravjem, in Cliffordu Whittinghamu Beeru ([1908] 2006), ki je v knjigi *Um, ki se je našel* [*A Mind that Found Itself*], opisal svojo osebno zgodbo in odkrito spregovoril ne samo o osebni izkušnji z boleznijo, temveč tudi o brutalnih načinih zdravljenja v institucijah in o nasilju, ki so ga v ustanovah doživljali uporabniki. Omenjeni avtorji so pripomogli k razvoju govora o osebnih izkušnjah in pomenu prepoznavanja teh izkušenj in spodbudili povezovanje ljudi z osebnimi izkušnjami duševne stiske. Povezovanje je bilo opaznejša v drugi polovici 20. stoletja.

Na razvoj uporabniških gibanj na področju duševnega zdravja je zelo vplivala tako imenovana alternativna psihiatrija, znana tudi kot antipsihiatrično gibanje. Njegovi vodilni predstavniki so bili Ronald David Laing, Thomas Szasz in David Cooper. Omenjeni avtorji

so zanikali obstoj duševne bolezni.¹ Trdili so, da je samo plod slabega funkcioniranja družbe, ki išče krivca za svoje slabo delovanje. Njihova kritika je nastajala vzporedno z deli Goffmana (1961) in Foucaulta (1967), ki sta razvijala svojo kritiko psihiatrije in institucij za duševno zdravje.

Antipsihiatrično gibanje je spodbudilo nastanek številnih skupin uporabnikov. Razloge za nastanek Vito Flaker (1995: 50) pripisuje egalitarni usmerjenosti antipsihiatričnega gibanja, saj je omogočilo uveljavljanje uporabnikov. V šestdesetih letih 20. stoletja so se razvila uporabniška gibanja, ki so opozarjala na neenakosti in socialno izključenost. Na eni strani so si prizadevala za odpravo družbene izključenosti, na drugi strani pa za povečanje moči njenih članov. Izhajala so iz zahtev po političnih in ekonomskih spremembah, ki bi vplivale na oblikovanje skupnostnih služb, v skladu z njihovimi idejami.

Uporabniška gibanja so dosegla nekatere pomembne cilje, med katere sodita prenos moči odločanja na posameznika in individualizacija.² V dolgoletni praksi na področju duševnega zdravja ljudje z osebno izkušnjo duševnih stisk namreč niso mogli uveljavljati svoje avtonomije. Bivanje v okviru institucij jim ni omogočilo, da presežejo podrejeno vlogo v odnosu do strokovnega kadra, ki jih s svojim odnosom do njih vedno znova potiska v vlogo bolnika.

¹ V tem kontekstu namenoma uporabimo izraz duševna bolezen, ker je bil to prvotni izraz, ki so ga uporabljali avtorji.

² Pri uporabi pojma individualizacija je treba poudariti nekatere pasti, ki jih prinaša koncept individualizacije. Po mnenju mnogih avtorjev (Beresford 2000, Ramon 2000, Škerjanc 2010) je individualizacija kot proces povzročila razgradnjo tradicionalnih podpornih mrež, odgovornost za posameznikov položaj pa je prenesla na posameznike. Posameznik je sam odgovoren za nastalo situacijo ali kot pravi Ulricke Beck (2001: 132): »je individualizacija naprtena ljudem kot osebna usoda.« Pojem individualizacije se je v socialnem delu pojavil predvsem kot načelo in dobra praksa (Flaker *et al.* 2007). Past individualizacije, ki smo ji priče v socialnem varstvu, je v tem, da se pojem povezuje predvsem s konceptom potrošništva, po katerem ima uporabnik pravico izbire v okviru obstoječe ponudbe. Pravica do izbire pa je zavajajoča. Uporabnik ne prevzame vloge kupca, ki si lahko kupi karkoli, saj je prisiljen izbirati med že ponujenimi možnostmi.

Zaradi omenjenega bi razvoj uporabniških gibanj lahko razdelili na tri obdobja, in sicer na obdobje boja za državljske pravice, obdobje vključevanja v načrtovanje skupnostnih služb ter na obdobje vključevanja v izobraževanje in raziskovanje.

BOJ ZA DRŽAVLJANSKE PRAVICE

Če izhajamo iz definicije socialne vključenosti, po kateri je vključujoča družba tista, ki v osnovi omogoča enako dostopnost za vse in hkrati zagotavlja, da se sliši glas vsakega člana družbe in ne samo glas ene skupine ljudi (Adam *et al.* 2004), lahko zgodnja prizadevanja uporabniških gibanj opredelimo kot boj za politični prostor, v katerem se bo slišal glas posameznika. Poleg boja za politični prostor pa so bile zahteve uporabniških gibanj osredotočene tudi na enakost in pravice uporabnikov (Chamberlin 1977, Beresford, Croft 1993 a, Shafer 2003, Wallcraft 2005, Davis 2005).

Vesna Leskošek (2010) navaja, da enakost pomeni, da se ljudje ne ločijo po socialnih statusih na ljudi prvega in ljudi drugega reda, torej večvredne in manjvredne. Enakost omogoča participacijsko demokracijo: različne skupine ljudi imajo glas v javnosti, ne glede na njihov nacionalni izvor, spol, vero, raso, spolno usmerjenost ipd.

Osnovno načelo obravnave ljudi kot enakovrednih članov skupnosti zagotavlja koncept državljanstva in socialnih pravic državljanov. Te pogosto povežemo z angleškim sociologom, vodilnim poznavalcem nastanka koncepta državljanstva, Thomasa Humphreyja Marshalla. Avtor (1963: 74) pravi, da državljanstvo

zajema vse posameznike v družbi in pomeni enako in enakopravno obravnavo vsakega posameznika, ki tej družbi pripada.

Zavzemanje za državljske pravice je poglobljena tema uporabniških gibanj v šestdesetih letih 20. stoletja. Avtorjeva definicija se osredotoča predvsem na pravice posameznikov, ki vključujejo pravno, politično in socialno razsežnost. Civilno državljanstvo tako zajema svobodo izražanja, mišljenja in verovanja ter pravico do lastnine in pravičnega sojenja. Po-

litično državljanstvo avtor opredeljuje kot tiste pravice, ki državljanom omogočajo vključenost v skupnost, in pravice do vodenja skupnosti, tudi volilno pravico. Politično državljanstvo zajema pravico do sodelovanja v javnih zadevah. Socialno državljanstvo in ekonomske pravice posameznikov sovpadajo z nastankom države blaginje in vključujejo pravico do zdravstvene oskrbe, izobraževanja in pravico do socialne varnosti v skladu z ekonomskimi, socialnimi in kulturnimi standardi v določeni družbi. Socialne pravice po Marshallu zajemajo tako pravico do ekonomske blaginje in varnosti kot tudi pravico do popolnega sodelovanja posameznika pri dedovanju in pravico do življenja civiliziranega posameznika po standardih, ki v določeni družbi prevladujejo (Marshall 1963: 74).

Koncept državljanstva v 20. stoletju je tako privedel do spoznanja, da državljanstvo ni samo pravni in politični koncept, temveč tudi socialni. Državljanstvo ni samo status, ki mu pripadajo vrste aktualnih in domnevnih pravic, ampak praksa, v kateri posameznik vzpostavi zvezo s skupnostjo in državo. Na neenako obravnavo so opozorili ljudje z osebno izkušnjo duševne stiske, ker so občutili drugačno obravnavo in so bili v primerjavi z drugimi državljani deprivilegirani.

Poglavitni cilji uporabniških gibanj takratnega obdobja so bili osvoboditev uporabnikov od uzakonjenega psihiatričnega zdravljenja, spoštovanje njihovih pravic in zagotovitev enake kakovosti življenja, kot jo imajo drugi državljani (Chamberlin 1977, Beresford, Croft 1993 a, Lamovec 1995). Njihova prizadevanja za pravice so v sociologiji in socialni politiki pripomogla k obnovitvi koncepta državljanstva, ki je izviral iz odnosa med posameznikom in skupnostjo, etnično večino in manjšino, moškim in žensko ter je temeljil na državljskih pravicah (Ramon 1993).

Socialno državljanstvo tako poudarja blaginjo posameznika kot državljana in temelji na »enaki obravnavi vseh posameznikov v družbi«. Socialno državljanstvo je podlaga za socialno vključenost. Urek in Ramon (2008) socialno vključenost opredelita kot progresivno izboljšanje pravic, ki omogočajo dostop

do družbenega in ekonomskega sveta, novih možnosti in vnovične pridobitve statusa in hkrati zmanjšujejo učinek oviranosti.

Koncept državljanstva tako zajema prakso, v kateri so posamezniki aktivni udeleženci pri definiranju in ustvarjanju civilne družbe, ki vključuje in upošteva različnosti. Pri tem je pomembno, da imajo ljudje možnost prispevati svoj delež k razvoju. V torišču civilne družbe to pomeni možnost za ljudi, ki imajo težave z duševnim zdravjem, na primer, da ustanovijo alternativne oblike služb in pridobijo ustrezno podporo v času krize, saj s tem pripomorejo k zmanjšanju stereotipov. Ključna vprašanja socialne vključenosti pa so povezana z vrsto možnosti, ki jih ljudje imajo. Socialno vključenost je možno doseči le tako, da so zagotovljene enake možnosti za vse državljane (Sheppard 2006, Leskošek 2010).

VKLJUČEVANJE V NAČRTOVANJE SLUŽB

Zahteve uporabniških gibanj so bile v osemdesetih letih 20. stoletja usmerjene v strukturno vključenost, v smislu vključenosti v načrtovanje programov. Ljudje z osebno izkušnjo duševne stiske so zahtevali, da so navzoči pri načrtovanju storitev zanje in da je udejanjano temeljno načelo enakosti, ki omogoča udeleženo (Chamberlin 1977, Beresford, Croft 1993 a, 1993 b, Lamovec 1995, Rose, Lucas 2007). Njihove zahteve pomenijo vnovično vključevanje ljudi iz institucij v skupnost.

V širšem družbenem kontekstu sodelovanje uporabnikov pri načrtovanju socialnovarstvenih storitev pomeni dosežek vključujoče skupnosti, v kateri so ljudje, ki so bili preslišani, stigmatizirani in izključeni iz glavnih tokov družbe, slišani in upoštevani. V tem obdobju so uporabniška gibanja želela širšo javnost informirati o spreminjajočih se pogledih na področje duševnega zdravja.

Angleško združenje za pravice ljudi s težavami z duševnim zdravjem MIND, denimo, je pripravilo obsežnejšo kampanjo z naslovom Domov iz institucij [*Home from Hospitals*], ki je opozorila na stanovanjski problem ljudi s

težavami z duševnim zdravjem. Demonstranti so opozorili, da je večji problem od bolezni brezdomstvo.

V slovenskem prostoru je te trditve potrjevala aktivistka Tanja Lamovec (1999). Avtorica navaja, da ni res, da je njihov največji problem bolezen: njihov največji problem je revščina, bolj kot strokovnjake potrebujejo ustrezno bivalno okolje (*op. cit.*: 65).

V Sloveniji segajo zametki uporabniških gibanj na konec osemdesetih let 20. stoletja. Uporabniki so v sodelovanju z radikalnimi strokovnimi delavci in akademiki, ki so opozarjali na nevzdržne razmere v Zavodu za živčno bolne v Hrastovcu, leta 1988 ustanovili Odbor za družbeno zaščito norosti (Urek 1991, Flaker 1991). Odbor je bil ustanovljen z namenom, da se ljudem, ki živijo v Hrastovcu, zagotovi večja kakovost življenja. Okvir za ustanovitev so bili mladinski delovni tabori, ki so v Hrastovcu potekali v obdobju 1987–1989. Kot poroča Flaker (*op. cit.*), so se z ustanovitvijo odbora zavzeli za razvijanje praktičnega in teoretskega pristopa k norosti. Na določen način je ustanovitev odbora mejnik pri vračanju ljudi v skupnost in je vplivala na to, da so se prvi stanovalci iz Hrastovca preselili v Ljubljano (*op. cit.*: 47).

Osemdeseta leta 20. stoletja lahko označimo kot obdobje oblikovanja teorije hendikepa (Chamberlin 1977, Oliver 1992, Morris 1993, Beresford, Croft 1993 a, Lamovec 1995, Pečarič 2004, Wallcraft 2005) in kot razvoj postmodernih konceptov (koncepta neodvisnosti in okrevanja). K temu je prav gotovo pripomogla potreba po razumevanju osebnega, socialnega in družbenega položaja, ki ga imajo ljudi z osebnimi izkušnjami duševnih stisk. Razumevanje posameznikove situacije vključuje razumevanje tega, s čim se izključene skupine in posamezniki srečujejo v vsakdanjem življenju in kaj izključenost pomeni za vsakega od njih posebej (Leskošek 2010).

Iz potrebe po razumevanju socialnega in družbenega položaja ljudi z osebno izkušnjo duševnih stisk se je razvila ideja vključevanja ljudi tudi na področje raziskovanja. Z vključitvijo uporabnikov v vlogi raziskovalcev se radikalno spremenijo namen, proces in

predvidevanja raziskovanja. Zato je za razumevanje družbenega položaja in za učinkovito raziskovanje nujna vključenost ljudi z osebno izkušnjo duševne stiske.

Peter Beresford in Suzy Croft (1993 b) navajata, da bi moralo biti uporabniško raziskovanje izhodiščni element vsake socialne politike in prakse. Kajti če želimo doseči povečanje vpliva uporabnikov, je nujno, da se ti vključijo v načrtovanje na začetku dejavnosti, ne potem, ko je služba že oblikovana in imajo možnost raziskovanja in ocenjevanja te službe. Mojca Urek (2005: 72) dodaja, da je raziskovanje ena izmed oblik moči, in eno izmed vprašanj je, kako to moč prenesti na uporabnike.

VKLJUČEVANJE LJUDI Z OSEBNIMI IZKUŠNJAMI DUŠEVNIH STISK V RAZISKOVANJE

Uporabniško raziskovanje je metoda, s katero se ustvarja novo znanje – znanje na podlagi izkušenj, znanje, ki je bilo vrsto let prikrito, znanje ljudi, ki so jim strokovni delavci, svojci ali širša javnost pogosto dodali oznako »nesposobnih«, »invalidov« ali »nekompetentnega« sogovornika.

O tem, da je znanje moč, je pisal že Foucault (1979: 129). Opisal je, kako posameznik ali skupina ljudi lahko generira alternativne oblike znanja in socialne prakse v že obstoječem znanju in razumevanju. Po njegovem mnenju imajo uporabniki storitev enkratno znanje že sami po sebi. V okviru uporabniškega raziskovanja je to znanje pomembno področje vedenja, ki je bilo do zdaj spregledano.

Razlogov za to, da je bilo spregledano, je seveda več in jih je moč pripisati argumentom, ki jih najpogosteje navajajo izvajalci programov. Razlogi so povezani tako s teorijami opravičevanja potreb (uporabniki ne pokažejo zanimanja za sodelovanje, finančno je sodelovanje nevzdržno, niso sposobni za sodelovanje ipd.) kot tudi s teorijo nekonkurenčnosti (vključevanje bo upočasnilo potek dela, organizacijsko je neizvedljivo). Vključevanje ljudi z osebnimi izkušnjami v raziskovanje in evalvacije do pred kratkim ni bila praksa socialnih služb, čeprav je neposredno povezano s samimi cilji

socialnih služb (za to si ne nazadnje prizadeva tudi socialna politika države).

Vključenost uporabnikov v raziskovanje je mogoče tudi na podlagi razvoja kvalitativnih metod raziskovanja. Blaž Mesec (1998) navaja, da smo v obdobju zadnjih trideset let na področju socialnega dela priče pravi renesansi tako imenovanih kvalitativnih metod, ki so nekoč spremljale prve korake vede socialnega dela (*op. cit.*: 19). Iz pregleda metod je vidno, da se je raziskovanje v obdobjih spreminjalo predvsem zato, da bi bolje razumeli družbena dogajanja in bi bolje predstavljali značilnosti stvarnih problemov ljudi.

Z razvojem novih tehnik zbiranja podatkov in analize kvalitativnega empiričnega gradiva so ustvarjene razmere za vključenost uporabnikov v raziskovanje. Na to sta v sedemdesetih letih 20. stoletja opozorila že John Mayer in Noel Timms (1970) v študiji Uporabniki spregovorijo: Ocena vpliva na patronažno službo (*The clience speaks: Working class impressions of casework*). Študija je bila izvedena leta 1968 v Londonu in je zajela 61 uporabnikov omenjene socialne službe. Avtorja sta v vzorec vključila tako tiste uporabnike storitev, ki so bili zadovoljni s servisom, kot one, ki niso bili zadovoljni. Cilja raziskave sta bila poiskati vzroke, ki vodijo ljudi v zadovoljstvo in nezadovoljstvo, ter predstaviti načine vzpostavljanja stikov uporabnikov z obstoječo službo iz uporabniške perspektive. Njuna raziskava je bila povod za nadaljnje vključevanje ljudi z izkušnjami v raziskovanje.

Angleški sociolog Philip Abrams (1978) prav tako sodi med pionirje na področju vključevanja ljudi z izkušnjami v raziskovanje. Pravi, da je delo Timmsa in Mayerja eno izmed najbolj revolucionarnih del na področju oskrbe in razkriva potencial, ki ga vključenost ljudi z izkušnjami in njihovo znanje prinašata na področju kvalitativnega raziskovanja (*op. cit.*: 96 v Offer 1993: 13).

Uporabniško raziskovanje se je razvilo na podlagi uporabniških gibanj po letu 1980. Na področju duševnega zdravja je znan primer uporabniškega raziskovanja, ki ga izvaja »Gibanje ljudi, ki slišijo glasove [*The Hearing Voices movement*]. Osnovni namen njihovega

raziskovanja je razlikovanje med »izkušnjami ljudi s stisko« ter razlago in odgovori, ki so jih ti dobili od strokovnih delavcev. V okviru njihovega raziskovanja so želeli opozoriti na to, da stisko kot uporabniki drugače razumejo in da prihaja do navzkrižja pri podpori, ki jo prejemajo, kajti ta ni odgovor na njihov stisko (Esheer v Ramon 2003).

Vključenost v raziskovanje pomeni, da imajo uporabniki moč vplivanja na dogajanje, spreminjanje in potek raziskovanja. Ljudje z različnimi izkušnjami menijo, da so podatki, pridobljeni od ljudi z osebno izkušnjo, edini verodostojni in da imajo samo ti podatki svojo dodano vrednost. Pri raziskovanju je namreč pomembno odgovoriti na vprašanje, čemu je raziskovanje namenjeno in kdo je naročnik raziskave (Oliver 1992, Barnes 1993, Beresford, Croft 1993 b, Barnes, Bowl 2001, Russo, Stastny 2009).

Na podlagi lastnih izkušenj vključevanja ljudi v raziskovanje trdimo, da vključenost ljudi z osebnimi izkušnjami v raziskovanje omogoča udejanjiti načelo socialne vključenosti predvsem v segmentu vključevanja v govor o njih samih (Zaviršek, Videmšek 2009, Videmšek 2009). Vključenost ljudi z osebnimi izkušnjami v raziskovanje je okvir za dialoški proces, kot to opredeli Paolo Friere (1985). V njem so udeleženci subjekti spreminjanja situacije in ne objekt spremembe. Poleg dialoškega procesa lahko raziskovanje, v katerem so raziskovalci uporabniki, uporabimo kot orodje za večanje moči posameznikov tako na individualni kot na kolektivni ravni.

Na podlagi izkušenj lahko potrdimo, da vključevanje ljudi z osebno izkušnjo v raziskovanje omogoča prenos koncepta krepitev moči uporabnika v prakso, hkrati pa ponuja odgovore, ki jih brez vključenosti ljudi z osebnimi izkušnjami ne bi dobili. Uporabniško raziskovanje tako v stroko socialnega dela vnaša razvoj novega znanja in ponuja

način razvijanja teorije, vrednot in prakse, ki ne predpostavlja, da vse teorije oblikujejo dominantne skupine ljudi, predvsem strokovni delavci na posameznem področju. (Maglajlić 2007: 57.)

Z vključenostjo uporabnikov v razlikovanje se začeta spreminjati tako teorija kot praksa socialnega dela. Na to kažejo številna tuja (Ramon 2003, Beresford, Croft 1993 a, Schafer 2003, Maglajlić 2007, Russo, Stastny 2009) kot tudi domača dela (Lamovec 1995, Zaviršek 2000, Urek 2005, Zaviršek, Videmšek 2009), ki odkrivajo znanja in izkušnje ljudi. Z vključevanjem ljudi v raziskovanje se je v stroki socialnega dela sprožilo pomembno vprašanje konstrukcije vednosti. Mojca Urek (2005: 218) je zapisala, da postmoderna misel poudari lokalno in kontekstualno naravo vednosti. Ne išče več univerzalne človekove narave, temveč pogledamo, kakšne pomene imajo konstrukcije na naše življenje. Jezik tako ni svet, s katerim bi lahko opisali objektivni svet, pač pa sredstvo, s katerim svet konstituiramo.

PREDNOSTI VKLJUČEVANJA LJUDI Z OSEBNIMI IZKUŠNJIAMI V RAZISKOVANJE³

Uporabniško raziskovanje je izziv tako za stroko socialnega dela kot tudi za ljudi s težavami z duševnim zdravjem. Za socialno delo je izziv zaradi vsaj sedmih razlogov.

1. Uporabniško raziskovanje omogoča uporabo temeljnih načel socialnega dela v praksi (etika udeležnosti, krepitev moči, participacija, soustvarjanje rešitev).
2. Socialno delo z vključitvijo ljudi s težavami z duševnim zdravjem nazorneje pokaže svoj prispevek k znanosti socialnega dela, saj pokaže značilnosti posameznih skupin, ki izhajajo iz njihovega konteksta. Rezultati pa so uporabni, če jih raziskujejo in formulirajo ljudje, ki so bili sami v situaciji, ki je predmet raziskave (Ajduković 2008).
3. Z vključenostjo ljudi s težavami z duševnim zdravjem zagotovimo vrnitev k izviri spoznanja – k neposredni izkušnji, kot to opredeljuje fenomenologija (Lamovec 1995). Fenomenologija govori o »svetu, ki

³ Navedbe temeljijo na raziskovalnem gradivu, ki smo ga pridobili za potrebe doktorske disertacije, v okviru katere smo pet ljudi z osebnimi izkušnjami usposobili za raziskovalce in z njimi smo izvedli sodelovalno uporabniško raziskovanje (Videmšek 2011).

- ga živimo, in ne o subjektivnih reprezentacijah objektivnega sveta» (Urek 2005: 218).
4. Z vključitvijo uporabnikov v raziskovanje stroka socialnega dela omogoča tistim brez družbene moči, da izrazijo svoje poglede. Za dobro raziskovanje je »edino pomembno metodološko vprašanje to, kako v največji meri vključiti uporabnike« (Maglajlić 2007: 57). Uporabniki tako lahko pomagajo pri oceni veljavnosti rezultatov in podrobnejši razlagi pridobljenih podatkov.
  5. Z vključenostjo uporabnikov v raziskovanje je omogočen dostop do skritih realnosti. Odgovori so bolj neposredni in odkriti (Beresford 2000, Russo, Stastny 2009).
  6. Z vključenostjo uporabnikov v raziskovanje stroka socialnega dela promovira način razmišljanja, ki temelji na ideologiji vključenosti in različnosti.
  7. Vključenost uporabnikov v raziskovanje je izziv za znanost socialnega dela, kajti s tem na področje znanosti vnaša novo vrsto znanja, znanje na podlagi osebnih izkušenj. V znanstvenem diskurzu pa je vpeljava uporabniškega raziskovanja pomembna ne le zato, da se sliši »glas utišanih«, temveč tudi zato, ker znanstvenim raziskovalcem in raziskovalkam omogoča razumeti procese konstrukcije vednosti, ki se ustvarja v interakciji med udeleženi.

POMEN UPORABNIŠKEGA RAZISKOVANJA ZA RAZISKOVALCE Z OSEBNO IZKUŠNJO

Vključenost ljudi z osebno izkušnjo v raziskovanje pomeni pomemben paradigmatški premik: ljudje z osebno izkušnjo so videni ne samo kot posamezniki s težavami, temveč predvsem kot ljudje, ki imajo številne izkušnje, ki jih v veliki meri niso prepoznali niti strokovni delavci in uporabnikov sami niti drugi raziskovalci in načrtovalci politike na področju socialnega varstva (Ramon 2000, Barnes Bowl 2001, Wallcraft 2005, Russo, Stastny 2009).

Prednosti, ki jih vključevanje v raziskovanje prinaša raziskovalcem z osebno izkušnjo, bi lahko strnili v tale seznam.

1. Udeležba v raziskovanju pomeni življenjski prispevek, ki ga lahko v okviru raziskovanja

dajo ljudje z izkušnjami. Raziskave, ki so jih izvajali uporabniki, so pokazale, da uporabniki poročajo o boljših odzivih, kadar jih intervjuvajo s strani drugi uporabniki (Simpson, House 2002 v Rose, Lucas 2007: 226).

2. Ustaljenost vlog je presežena. Uporabniki so prevzeli novo vlogo spraševalca.

Strokovnjaki so me zares jemali resno. Strokovna delavka si je vzela čas in se pogovorila z menoj. Ugotovil sem, da razmišlja podobno kot jaz. Nikoli še nisem videl socialne delavke na tak način. (Fokusna skupina.)

3. Vključenost v raziskovanje posameznikom omogoča, da se predstavijo in razvijejo svoj pogled nase. S tem jim, kot pravi Mojca Urek (2005), damo legitimno pravico do svojega poimenovanja resničnosti, to pa pomeni imeti pravico do razširjanja svoje vednosti.
4. Ustvarja se nova perspektiva. Uporabniki govorijo v prvi osebi. Uporabniki kot raziskovalci vplivajo na prepoznavanje izkušenj in druge opogumljajo, naj govorijo o svojih izkušnjah. Vključenost v raziskovanje pomeni vrednotenje posameznikovih izkušenj s težavami v duševnem zdravju in tudi vrstniško vrednotenje.
5. Z vstopom v raziskovanje ljudje, ki so poznavalci zaradi osebne izkušnje, pridobijo družbeno vrednotene vloge.
6. Uporabniško raziskovanje je pomemben prispevek tako v karieri posameznega raziskovalca z osebno izkušnjo kot tudi pri raziskovanih. Raziskovani vidijo v raziskovalcu z izkušnjo priložnost za spremembo po načelu »če je uspelo njemu, zakaj ne bi tudi meni«.

Z vstopom v raziskovalno polje so ljudje z osebno izkušnjo duševne stiske v položaju tistih, ki sooblikujejo teorijo, ki je pomembna za »znanje za ravnanje«. Ljudje z osebno izkušnjo duševne stiske postanejo del iskanja odgovorov in soustvarjanja rešitev. Iz pasivnih prejemnikov storitev se spremenijo v aktivne iskalce rešitev. Philip Abrams (1978: 96) je menil, da je prednost vključevanja uporabnikov v raziskovanje predvsem v konstituiranju

neizmerne vira evalvacij, ki so dolgoročna podlaga za načrtovanje socialne politike oskrbe. Z vključenostjo uporabnikov v raziskovanje zagotovimo, da teorije ne izhajajo samo iz strokovno zasnovanih dedukcij, temveč iz izkušenj uporabnikov (Abrams v Offer 1999).

Uporabniško raziskovanje je pomembno tudi zaradi *postavljanja »pravih« vprašanj*. Mesec (1998) uporabi rek, da je narava za naravoslovca kot odprta knjiga; znati ji mora le postaviti pravo vprašanje in dobil bo odgovor. Čeprav je narava venomer razkrita, ničesar ne razkrije tistemu, ki ne zna vprašati. Tudi družboslovec naj bi tako kot naravoslovec naravi postavljala »družbi« natančna vprašanja, ki izvirajo iz njegove teorije, in zapisal odgovore (*op. cit.*: 27).

Pri uporabniškem raziskovanju smo videli, da so ljudje, ki so poznavalci zaradi osebne izkušnje, postavljali drugačna vprašanja, kot bi jih raziskovalec brez osebne izkušnje. Vprašanja so se nanašala na konkretno življenjsko situacijo in so kazala na poznavanje bivalnih razmer v skupini: je dovoljeno imeti v skupini domače živali? Katero domačo žival bi želeli imeti? Kaj narediš, ko te je strah? Kako odplačuješ kredit? Kje delaš, da preživiš? Si zadovoljen z dostopom do interneta? Kaj te pri pripravi hrane najbolj moti?

Vprašanja so usmerjena tako v delovanje kot tudi v retoriko. Vprašanja so osredotočena na konkretne spremembe, ki jih bo raziskovanje prineslo. Shula Ramon (2003 a: 15) navaja, da uporabniško raziskovanje vključuje empatično razumevanje instrumentov raziskovanja, ki pripomore k postavljanju pomembnih vprašanj v nasprotju z manj pomembnimi.

DILEME UPORABNIŠKEGA RAZISKOVANJA

Raziskovanje, v katerem so raziskovalci uporabniki, prinaša vrsto dilem, ki jih je treba v stroki socialnega dela razrešiti. Predvsem gre za dilemo med profesionalizacijo in deprofesionalizacijo socialnega dela. Številni sogovorniki in poslušalci so med raziskovanjem spraševali, ali vključenost v raziskovanje ne prinaša deprofesionalizacije socialnega dela.

Naš odgovor je vsekakor nikalen. Prvič zato, ker si v stroki prizadevamo podpreti ljudi pri doseganju njihovih ciljev. Drugič zato, ker na ta način ostajamo dosledni in upoštevamo temeljna načela stroke, ki pripomorejo k vključenju ljudi in povečanju moči uporabnikov.

Tako se stroka utrjuje in še bolj profesionalizira. Profesionalizacija pomeni udejanjanje ciljev socialnega dela. O stroki socialnega dela tako govorijo ljudi, ki te storitve uporabljajo. Za ta korak pa je potreben miselni preobrat, da so ljudje tega sposobni. Z usposabljanjem uporabnikov za raziskovalce nič ne izgubimo. Pridobimo pa različnost raziskovalnih tem in različnost perspektiv.

Med dileme sodita tudi veljavnost pridobljenih podatkov in vprašanje uporabe metodologije. Metodološko sporna je denimo izbira sogovornikov za potrebe raziskave. Vprašanje je, koliko so lahko sogovorniki, si se med seboj poznajo, objektivni pri podajanju informacij. Tako v naši raziskavi kot v tisti, ki so jo vodili uporabniki sami, se je pokazalo, da izbirajo med svojimi prijatelji. Na vrsto niso prišli tisi uporabniki, ki imajo največji obseg potreb in imajo najšibkejšo socialno mrežo.

VPLIV UPORABNIŠKIH GIBANJ NA STROKO SOCIALNEGA DELA

Niel Thompson (2002: 716–717) je zapisal, da je danes povsem jasno, da so gibanja spodbudila razvoj stroke socialnega dela. Razvoj se kaže v načinu razmišljanja in dela na številnih področjih. Izraz tega je tudi razvoj novih oblik podpore za ljudi, ki jo potrebujejo. V šestdesetih letih 20. stoletja je veljalo, da strokovni delavci in delavke v socialnem delu najbolj vedo, kaj je dobro za posameznika (to je čas nastajanja družbenih gibanj), za osemdeseta leta (čas uveljavljanja družbenih gibanj) pa je značilen paradigmatični premik k soustvarjanju. Strokovni delavec in delavka nista več tista, ki najbolj veda, kaj je dobro, temveč so sogovorniki povabljeni k sodelovanju in soustvarjanju rešitev, kot to poimenuje Gabi Čačinovič Vogrinčič (2008).

Paradigmatični premik se je zgodil predvsem zato, ker so ljudje z osebni izkušnjami

duševne stiske začeli opozarjati na pomankljivost socialnih služb. To obdobje je čas premika od medicinskega modela dela z ljudmi z osebnimi izkušnjami duševne stiske k socialnemu. Družbena gibanja ljudi z osebnimi izkušnjami zahtevajo vključevanje v govor o njih samih.

Na podlagi izkušenj ljudi in njihovega vključevanja v govor o njih samih so se razvile postmoderne teorije. Pozornost so preusmerile od evidentiranja, patologizacije in ocenjevanja k iskanju rešitev in redefiniranju koncepta pomoči (Mešl 2008, Čačinovič Vogrinčič 2008, Zorn 2006, Dominelli 2009, Zaviršek 2010). Z emancipacijo in vključitvijo uporabnikov v govor o njih samih se socialno delo odmakne od zgolj izvrševalca dolžnosti k širšemu družbenemu okvirju, ki zajema strukturne in družbene mehanizme vključenosti. Brez tega bi ravnanje socialnih delavcev še danes temeljilo na nestvarnih predpostavkah, ki so oddaljene od stvarnosti ljudi. Prizadevanja uporabniških gibanj so se spreminjala – cilj je bila čim večja vključenost na vseh področjih odločanja o življenju uporabnikov.

Uporabniška gibanja na področju duševnega zdravja so povzročila številne spremembe v praksi socialnega dela in ena izmed njih se kaže v boju za vključenost uporabnikov na področje raziskovanja. Pri tem vključenost pomeni, da imajo uporabniki moč vplivanja na dogajanje, spreminjanje in potek raziskovanja. Pomembno metodološko vprašanje pri vključenosti uporabnikov je, koliko in kako so ljudje z izkušnjami duševne stiske vključeni v raziskovanje.

Pregled literature namreč pokaže, da se uporabniška raziskovanja med seboj razlikujejo predvsem po stopnji vključenosti ljudi z izkušnjami. Lahko jih razdelimo na:

- raziskovanje, pri katerem so uporabniki prepoznani kot poglobljeni nosilci raziskave (cf. Barnes 1993, Beresford, Croft 1993 a, b, Wallcraft 2005, Beresford 2008, Russo, Olsen 2009),
- raziskovanje, pri katerem so uporabniki podprti pri vodenju raziskave skupaj s strokovnjaki (cf. Ramon 2000, Humphries 2001, Beresford 2008),
- raziskovanje, ki ga popolnoma nadzorujejo in vodijo uporabniki (cf. Wiltshire and Swin-

don Users Network 1996, Maglajlić 2007, Beresford 2008, Russo, Olsen 2009, Russo, Stastny 2009).

Vidimo, da vključevanje uporabnikov v raziskovanje pomeni temeljni preobrat v odnosu moči, ki je osrednja tema v okviru uporabniškega raziskovanja. Na eni strani govorimo o moči med raziskovalci samimi (kdo določa teme raziskovanja, kdo analizira podatke, kdo jih predstavlja), na drugi strani pa gre za odnose moči med raziskovalci in raziskovanimi.

Vključenost in s tem sodelovanje ljudi z osebnimi izkušnjami v raziskovanju imata številne prednosti. Ne samo v smislu boljših rezultatov, temveč tudi zato, ker raziskovanje omogoča, da se povečanje moči ljudi z osebno izkušnjo duševne stiske res zgodi. Da koncept krepitev moči uporabnika oživimo, pa moramo kot strokovni delavci posameznika z izkušnjami spodbuditi, naj nam predstavi svoje izkušnje in znanje. Vključitev v raziskovanje je le eden izmed načinov, kako lahko ljudje uporabijo svoje življenjske izkušnje.

VIRI

- ADAM, F., RONČEVIČ, B., TOMŠIČ, M. (2004), Družbena kohezivnost. [Http://www.slovenijajutri.gov.si/fileadmin/urednik/dokumenti/dkoh.pdf](http://www.slovenijajutri.gov.si/fileadmin/urednik/dokumenti/dkoh.pdf) (11. 4. 2011).
- AJDUKOVIČ, M. (2008), Vloga doktorskega študija pri razvoju socialnega dela. *Socialno delo*, 47, 3–6: 269–279.
- BARNES, M. (1993), Introducing New Stakeholders – user and researcher interests in evaluative research. A discussion of methods used to evaluate the Birmingham Community Care Special Action Project. *Policy and Politics*, 21, 1: 47–58.
- BARNES, M., BOWL, R. (2001), *Taking over the asylum: Empowerment and mental health*. New York: Palgrave.
- BECK, U. (2001), Družba tveganja: Na poti v novo moderno. Ljubljana: Krtina.
- BEER, C. W. ([1908] 2006), *A Mind That Found Itself: A Memoir of Madness and Recovery*, West Valley City: Waking Lion Press.
- BERESFORD, P., CROFT, S. (1993 a), *Citizen involvement: A practice guide for change*. London: Macmillan Press.

- (1993 b), Research note: Research and empowerment: *British Journal of Social work*, 29, 5: 671–7.
- (2000) »Service user knowledges and social work theory: collaboration or conflict«. *British Journal of Social work*, 30, 4: 489–503.
- (2005), Developing Self-defined Social Approaches to Madness. V: Ramon, S., Williams, J. E. (ur.), *Mental Health at the Crossroads: The Promise of the Psychosocial Approach*. London: Ashgate (109–126).
- (2008), User research: Its History and Future in the United Kingdom. Presentation in Helsinki 28. 5. 2008 (neobjavljeno).
- CHAMBERLIN, J. (1977), *On our Own*. London: Mind.
- ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, G. (2008), *Socialno delo z družino*. Ljubljana: FSD.
- DAVIS, A. (2005), User involvement in mental health research and development. V: Sallah, D. Clarke, M. (ur.), *Research and development in Mental Health: Theory frameworks and Models*. Amsterdam: Elsevier Science.
- DEEGAN, P. E. (1988), Recovery: The lived experience of rehabilitation. *Psychosocial Rehabilitation Journal*, 307: 473–476.
- DOMINELLI, L. (2009), Social work research: Contested knowledge for practice. V: Adams, R., Dominelli, L., Payne, M. (ur.), *Practising social work in a complex world*. Palgrave: Macmillan (241–257).
- DRAGOŠ, S., LESKOŠEK, V. (2003), *Družbena neenakost in socialni kapital*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
- FLAKER, V. (1991), Sup-psihiatrične študije, Hrastovski anali. ČKZ, 138–139: XIX.
- (1995), Vizija služb za ljudi z dolgotrajnimi psihosocialnimi stiskami. *Socialno delo*, 34: 6: 395–400.
- FLAKER, V., MALI, J., KODELE, T., GREBENC, V., ŠKERJANC, J., UREK, M. (2008), *Dolgotrajna oskrba. Očrt potreb in odgovorov nanje*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- FLAKER, V., CUDER, M., NAGODE, M., PODBEVŠEK, K., PODGORNIK, N., RODE, N., ŠKERJANC, J., ZIDAR, R. (2007), *Vzpostavljanje osebnih paketov storitev. Poročilo o pilotskem projektu »Individualiziranje financiranja storitev socialnega varstva«*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- FOUCAULT (1967), *Madness and Civilization: A history of insanity in the age of reason*. London: Tavistock.
- (1979), *Power/Knowledge – selected interviews and other writings, 1972–77*. Harmondsworth: Penguin.
- FREIRE, P. (1985), *The politics of education: Culture, power and liberation*. Westport: Bergin & Garvey.
- GOFFMAN, E. (1961), *Asylums*. New York: Doubleday & Co.
- HUMPHRIES, B. (2001), Putting participative research into practice. *Care Plan*. Marec: 23–25.
- LAMOVEC, T. (1993), Zagovorništvo v ustanovah duševnega zdravja. *Ib revija*, 27: 5–6, 3–7.
- (1995), *Ko rešitev postane problem in zdravilo postane strup*. Ljubljana: Lumi. (Ponatis 2006. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo).
- (1999), *Kako misliti drugačnost*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Leskošek, V. (2010), *Socialno izključevanje. Gradivo za kolokvij – praksa 1*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- MAGLAJLIČ, R. A. (2007), *Cross National Co-operative inquiry of social work education in England and Bosnia and Hercegovina*. Cambridge: Anglia Ruskin University (doktorska disertacija).
- MARSHALL, T. H. (1963), *Class, citizenship and social development: Essays by T. H. Marshall*. London: UCL- Press.
- MAYER, J., TIMMS, N. (1970), *The clience speaks: Working class impressions of casework*. London: Routledge.
- MESEC, B. (1998), *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- MEŠL, N. (2008), *Razvijanje in uporabna znanaja v socialnem delu z družino. Procesi soustvarjanja teoretskega znanja v praksi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- MORRIS, J. (1993), *Independent lives, community care and disabled people*. London: Macmillan.
- OFFER, J. (1999), *Social Workers, the Community and Social Interaction: Intervention and the Sociology of Welfare*. London: Jessica Kingsley.
- OLIVER, M. (1992), Changing the social relations of research production? *Disability, Handicap & Society*, 7, 2: 101–114.
- PEČARIČ, E. (2004), *Neodvisno življenje*. Ljubljana: YHD.
- RAMON, S. (1993), Razvoj duševnega zdravja v skupnosti v Veliki Britaniji in Severni Ameriki. *Socialno delo*, 32, 1–2: 5–19.

- (2000), Participative mental health research: Users and professional researchers working together. *Mental Health Care*, 3, 2: 224–228.
- (ur.) (2003), *Users researching Health and Social Care: An empowering Agenda*. Birmingham: Ventura press.
- ROSE, D., LUCAS, J. (2007), The Users and survivor movement in Europe. V: Martin Knapp, D., McDaid, E. M., Graham T. (ur.), *Mental health policy and practice across Europe: The future direction of mental health care*. Maidenhead: Open University Press (336–355).
- RUSO, J. OLSEN (2009), ENUSP and the European Research: Some Principles, Current Projects and Perspectives. V: Nothing about us without us. How to make this a reality? Empowerment seminar, 13.–14. 3. 2009, Bruselj. [Http://enusp.org/](http://enusp.org/) (6. 2. 2011).
- RUSO, J. STASTNY, P. (2009), Beyond Involvement: Looking for a Common Perspective on Roles in Research. V: Wallcraft, J. Schrank, B., Amering, M. (ur.), *Handbook of service User Involvement in Mental Health Research*. Willey: Blackwell (61–73).
- SCHAFFER, T. (2003), Researching User Empowerment in Practice: Lessons from the Field in Service User research Enterprise service User Research Group of England. V: Ramon, S. (ur.), *Users researching Health and Social Care: An empowering Agenda*. Birmingham: Ventura press.
- SHEPPARD, M. (2006), *Social work and social exclusion: The idea of practice*. London: Ashgate Publication Limited.
- ŠKERJANC, J. (2010), Prispevek uporabnikov socialnovarstvenih storitev k oblikovanju konceptov za praktični študij socialnega dela. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (doktorska disertacija).
- THOMPSON, N. (2002), Social movements, social justice and social work. *British Journal of Social Work*, 32, 711–72.
- UREK, M. (1991), Uvodnik. Sup-psihiatrične študije, Hrastovski anali. *ČKZ*, 138–139: XIX.
- (2005), *Zgodbe na delu*. Ljubljana: *cf.
- UREK, M., RAMON, S. (2008), Uveljavljanje načela enakopravnosti glede etničnosti in spola v duševnem zdravju, *Socialno delo*, 47, 3–6: 177–186.
- VIDEMŠEK, P. (2009), From the Margine to the centre: Service users as researchers in Social Work Practice. V: Leskošek, V. (ur.) *Theories and Methods of Social Work: Exploring Different Perspectives*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (179–194).
- (2011), *Vpliv ljudi s težavami v duševnem zdravju na delovanje skupnostnih služb za duševno zdravje v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (doktorska disertacija).
- WALLCRAFT, J. (2005), The Place of Recovery. V: Shulamit, R., Williams, E. J. (ur.), *Mental Health at the Crossroads, The Promise of the Psychosocial Approach*. London: Ashgate Publication.
- Wiltshire and Swindon Users Network (1996). *I am in Control: Research into User's Views of the Wiltshire Independent Living Fund*. Devizes: WCCUIN.
- ZAVIRŠEK, D. (2010), *Gradivo za kolokvij – praksa II*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- ZAVIRŠEK, D., VIDEMŠEK, P. (2009), Uključivanje koristnika usluga u istraživanje i poučevanje: Ima li tome mjesta u istočnoeuropskom socialnom radu. *Ljetopis socialnog rada*, 16, 2: 189–207.
- ZORN, J. (2006), Socialno skrbstvo po drugi svetovni vojni. Nova ideologija in stare vrednote. V: Zaviršek, D., Leskošek, V. (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (60–82).

Rasa Naujanienė

POTREBE UPORABNIKOV SKOZI PRIZMO UPRAVLJANJA S SREDSTVI NA PODROČJU GERONTOLOŠKEGA SOCIALNEGA DELA

UVOD

Veliko strokovnjakov meni, da ekonomske spremembe, ki izhajajo iz globalizacije, na različne načine vplivajo na prakso socialnega dela. Fook (2004: 30), na primer, opaža, da

ob procesih globalizacije socialna praksa poteka v bolj kompleksnem, negotovem in spremenljivem okolju.

Globalizacija povečuje tekmovalnost (Dominelli 1996, Trevillion 1997), zato so socialni delavci prisiljeni prevzemati vlogo socialnih menedžerjev (Parton 1998). Globalizacija prinaša spremembe v organizaciji socialnega dela, ki »lahko povzročijo dezorientacijo, odtujenost in izgubo profesionalne identitete« (Trevillion 1997: 5).

Vpliv ekonomskega diskurza je vse bolj viden tudi v izrazoslovju prakse socialnega dela. Iskanje »bolj ekonomičnih rešitev« in »gospodarna izraba finančnih sredstev« sta le dva izmed številnih primerov prehajanja izrazoslovja ekonomskega diskurza v besednjak prakse socialnega dela. Z novim menedžerističnim pristopom so v številnih razvitih državah ideje in načela delovanja svobodnega trga vdrtli na področje socialnih služb ter zdravstvene oskrbe, v prepričanju, da

se na prostem tržišču oblikujejo boljše in cenejše storitve, kot jih lahko ponudijo vladne ustanove (Healy 1998: 32).

V evropskih državah se zato poraja vprašanje, kakšen je vpliv ekonomskega, še posebej pa neoklasičnega ekonomskega diskurza na prakso socialnega dela. Osrednja razprava v članku je tako usmerjena na raziskavo vpliva

ekonomskega diskurza na prakso socialnega dela v Litvi, ki je leta 1990 spet postala neodvisna. Posebno pozornost bomo namenili antagonističnemu odnosu med upravljanjem s sredstvi in potrebami uporabnikov.

KLJUČNE PREDPOSTAVKE NEOEKONOMSKEGA DISKURZA

Neoekonomski diskurz temelji na nekaterih ključnih domnevah in te je treba osvetliti v kontekstu prakse socialnega dela. Healy (2005: 28) trdi, da neoklasično ekonomsko mišljenje temelji na ideji prostega trga. Avtorica se sklicuje na Sandlerja (2001: 20) in ugotavlja, da je ustrezno delovanje prostega trga »lahko zelo lepo«, saj zagotavlja smotrno razporejanje sredstev s čim večjim učinkom, to pa vodi k čim večjemu ustvarjanju dobička. Načela delovanja prostega trga namreč vzpostavljajo ravnovesje med interesi kupcev in prodajalcev, to pa potrošnikom omogoča, da izberejo najugodnejšo storitev ali izdelek (Healy 2005: 28). Poleg tega teorija neoekonomskega diskurza kot prednost prostega trga predpostavlja vzpostavitev konkurence med ponudniki, ta pa prav tako pripomore k učinkovitemu razporejanju sredstev.

Neoklasična ekonomija je usmerjena na določanje cen, donosov in razporeditev prihodka glede na ponudbo in povpraševanje (Wikipedia 1). V ospredje postavlja koristoljubnega, racionalnega posameznika, ki deluje v skladu z načelom svobode izbire, ki je eden izmed ključnih pojmov neoklasičnega ekonomskega diskurza. Zagovorniki ekonomskega diskurza namreč trdijo, da je svoboda izbire temeljna človekova pravica, ki jo je treba spoštovati, dokler ne posega v svobodo

drugih. Ob možnosti izbire se bodo posamezniki odločili za tisto storitev, ki je po njihovem mnenju zanje najučinkovitejša ali najugodnejša (Healy 2005: 29). Neoklasični ekonomski diskurz prav tako zavrača kakršnokoli obliko posredovanja tretje stranke brez predhodne zahteve prejemnika storitev, saj so takšni posegi pokroviteljski in si jih uporabniki po navadi ne želijo in jih zato tudi ne cenijo (*op. cit.*).

Vpliv neoklasičnega ekonomskega diskurza je opazen ne le v praksi socialnega dela, temveč tudi v teoriji in raziskovanju, trg socialnih storitev pa je v marsikaterem pogledu obravnavan kot kvazitrg (*op. cit.*: 28). V prid temu govori tudi dejstvo, da naročniki po navadi niso tudi prejemniki storitev. Storitve plačajo vladne ustanove ali zavarovalniške družbe, v nekaterih primerih pa vlada (ali občina) storitev sama ponudi in tudi krije stroške zanjo. Fook (2002: 20) trdi, da se »socialno delo v zahodnem svetu večinoma financira iz javnih sredstev« in da ga že tradicionalno uvrščamo med nepridobitne dejavnosti. »Tretja stranka« je pravzaprav že samodejno vpletena v storitve in naročnik ni nujno tudi tisti, ki krije finančno breme storitve.

Drug pomemben vidik je ta, da imajo uporabniki socialnih storitev pogosto omejene finančne zmogljivosti za plačilo storitev oziroma, v primeru nekaterih korektivnih storitev, takšnih storitev sploh nočejo plačati ali uporabiti. V tem primeru načeli ponudbe in povpraševanja ter interesi kupcev in ponudnikov niso povsem identični z načeli delovanja prostega trga, kot to opredeljuje neoklasični ekonomski diskurz (Healy 2005). Z omejenimi možnostmi plačila storitev je tesno povezana tudi omejitev svobode izbire. Ljudje, ki nimajo finančnih sredstev ali imajo samo zelo omejene zmožnosti plačila storitev, so izločeni iz »kvazitrga« oziroma njihova izbira ne temelji na učinkovitosti, temveč na cenovno najugodnejši ponudbi. Pojavljajo se tudi kritike predpostavke, da se ljudje vedejo racionalno, češ da takšno gledanje ne upošteva pomembnih plati človekove nravi, saj se zdi, da se »ekonomski človek« precej razlikuje od »realnega človeka« (Business Dictionary 2011).

Socialni delavci bi morali imeti do idej in konceptov neoklasičnega ekonomskega

diskurza kritično distanco. Lahko bi se sicer pretvarjali, da so poslovneži, vendar pa v resnici to niso, saj je tovrstno delovanje že v osnovi v nasprotju s cilji in poslanstvom socialnega dela. Poleg tega kritično držo do vplivov neoekonomskega diskurza na socialno delo opravičujejo učinki neoklasičnega ekonomskega diskurza na globalni in družbeni ravni. Na globalni ravni je najbolj negativna posledica neoklasičnega diskurza vidna v poglobljanju prepada med najbogatejšimi in najrevnejšimi državami sveta. Čeprav se je v povprečju bogastvo na svetovni ravni povečalo, je porazdeljeno neenakomerno (Wikipedia 2). Tudi na družbeni ravni lahko govorimo o neenakomerno razporejenem bogastvu, saj je prepad med najbogatejšimi in najrevnejšimi sloji prebivalstva čedalje večji. Glede na doktrino neoklasičnega ekonomskega diskurza so uporabniki socialnih storitev, ki ne ravnavo tako, kot se to pričakuje od »ekonomskega človeka«, ali imajo slabo premoženjsko stanje, stigmatizirani kot »neproduktivni« in postanejo »breme davkoplačevalcev«. V tem primeru država socialnih storitev ne ponuja ali pa jih dopušča zgolj kot »izhod v sili« (Healy 2005).

Kljub opisanim slabostim po mnenju nekaterih obstajajo tudi pozitivni vplivi neoklasičnega ekonomskega diskurza. Kot ugotavlja Healy (2005: 33), »nas načelo svobodne izbire spodbuja h kritični refleksiji o paternalizmu v naših praksah«. Dominelli (1996: 161) opozarja, da je v predlogih za prakso socialnega dela pogosto premalo poudarjena »racionalna poraba sredstev«. Trevillion (1997: 1) opaža, da se »število centrov za socialno delo zmanjšuje« in poudarja potrebo po »vzpostavljanju medsebojnih povezav in usmeritvi k odprtemu reševanju problemov«. Fook (2002: 20) trdi, da so na decentralizacijo socialnih storitev vplivale spremembe v organizaciji socialnih služb, ki so vodile k »razcepu na kupca in ponudnika« in v imenu večje učinkovitosti ustvarile konkurenčni odnos med ponudniki socialnih storitev.

SOCIALNO DELO V LITVI

V obdobju po osamosvojitvi se je v Litvi razkrila vrsta socialnih težav, ki so zahtevale

ustrezno strokovno obravnavo (Lukoševičienė 1996). Leta 1990 se je tako začelo oblikovati socialno skrbstvo kot praktično usmerjena dejavnost in v obdobju 1990–1992 je dobila tudi uradni naziv »socialno delo« (Bagdonas 2001: 15–17). K boljšemu razumevanju trenutnega položaja socialnega dela v Litvi pripomore kratek zgodovinski oris razvoja evropskega socialnega dela po drugi svetovni vojni. Evropske razprave o socialnem delu so se takrat osredotočile na zagotavljanje univerzalne občutka varnosti ter na

spremembo v interpretaciji vloge prejemnika socialnih storitev, ki ni zgolj klient, temveč predvsem državljani. (Nygren *et al.* 2000: 15.)

Na Finskem, na primer, so leta 1971 zahtevali »enakomerno porazdelitev storitev med vse državljane« in zagovarjali, da

bi sporazum zaobjel celotno področje socialne varnosti, tako kot to velja za zdravstvo ali izobraževanje. (*Op. cit.*: 17.)

Obdobje med letoma 1945 in 1980 v Evropi bi lahko poimenovali razvoj modernističnega socialnega dela, ki obsega

zaupanje v napredek, znanost, možnost osebne svobode [...] socialno pravičnost, socialno integracijo in socialno razsežnost državljanstva [...]. (Trevillion 1997: 2.)

Zato lahko v številnih evropskih državah ta čas označimo kot obdobje »razcveta« socialnega dela.

Kot ugotavlja Trevillion (*op. cit.*:3), so se po letu 1980 razmere spremenile. Evropski monetarni sistem in evropska ekonomska politika sta »zelo vplivala na razvoj socialne strategije«, saj so se morali socialni delavci v evropskih državah sprijazniti z »zmanjševanjem stroškov« in je bilo za socialno skrbstvo namenjenih vse manj sredstev. Teoretska razprava, predstavljena na začetku članka, razkriva trenutni vpliv ekonomskega diskurza na teorijo in prakso socialnega dela. Socialno delo se je v Litvi torej začelo, ko se je socialno delo v Evropi iz »modernega« preoblikovalo v »postmoderno«, z vsemi imanentnimi možnostmi in omejitvami. Prav v tem premiku je

vpliv neoekonomskega diskurza na socialno delo zelo opazen. Postavlja se vprašanje, kako ekonomski diskurz vpliva na socialno delo v Litvi, v državi, ki ni nikoli doživela »razcveta« socialnega dela, kjer storitve socialnega dela še zdaleč niso vsesplošno javno dostopne in kjer je pomoč uradno dodeljena samo ob doslednem upoštevanju meril, ki izhajajo iz dokumentacije, čeprav zapletena narava socialnega dela v resničnosti po navadi zahteva več kot zgolj upoštevanje obstoječih pravil in zakonov. Woodak (1997: 175) zagovarja mišljenje, da je v ustanovah

pomembno razlikovati med eksplicitnimi zahtevami in pričakovanji uradne institucionalne ideologije in implicitnimi pravili, ki urejajo vsakodnevno delovanje v družbi. Oba kompleta norm sta pogosto v protislovju.

Rezultati empirične študije, ki jo je izvedla avtorica članka, bi lahko spodbudili nove poglede na zdajšnji vpliv neoliberalnega ekonomskega diskurza na prakso socialnega dela v Litvi.

METODOLOGIJA

S študijo, ki je predstavljena v članku, želim dokazati navzočnost neoliberalnega ekonomskega diskurza v govoru socialnih delavcev o socialni oskrbi na domu za starejše, pri tem pa me zanimajo predvsem protislovja med zahtevo po nadzorovanju sredstev in potrebami uporabnikov.

Če se sklicujem na Luhmanna (1995: 361), protislovje v tej študiji »ni stvar nasprotujočih si interesov«, ampak »nedoločenosti sistema«, ker vključuje pomene, ki jih je težko smiselno povezati v skladno celoto. Izsledki, predstavljeni v članku, so del moje širše zastavljene raziskave. Kontekstualna socialna konstrukcija je bila teoretsko ozadje raziskave, cilj pa je bil prikazati naravo gerontološkega diskurza v praksi socialnega dela na podlagi poročil gerontoloških socialnih delavcev o vključevanju starih ljudi v različne oblike oskrbe (Naujaniene 2007 a). Raziskava temelji na teoretskem izhodišču, da je socialno delo kot profesionalna usmeritev socialni konstrukt.

Nanj lahko gledamo kot na diskurz, ki opredeljuje, kdo je klient, kdo je socialni delavec in kakšna so pravila glede interakcije med njima. Socialno delo kot dejavnost se vedno izraža v odnosu med klientom in socialnim delavcem. Ta argument potrjuje idejo, da je proces, v katerem se konstruira klient, že sam po sebi socialni konstrukt.

Namen študije je zajeti oba pola, tako teoretskega kot praktičnega. Chambon (v Chambon, Irving 1999: 75) trdi, da »stvari ne obstajajo, dokler jih ne poimenujemo«. Rekli bi lahko, da vidijo ljudje stvari na različne načine glede na koncepte in teorije, ki so jih razvili v odnosu do teh stvari. Svojestven pogled na resničnost vsakega posameznika je tako odvisen od tega, kako stvarnost poimenuje in opiše, kako si jo razlaga in napoveduje. Teorija in praksa se oblikujeta na enak način. Zato se sama struktura prakse razkrije šele takrat, ko se lotimo razprav o njeni strukturi (Naujaniéné 2007 a).

V raziskovalne namene študije smo opravili pogovore s petimi socialnimi delavci na »procesualen način«, s ponovljenimi intervjuji (Flick 1998: 49), in 20 pogovorov med socialnimi delavci in raziskovalcem. Med pogovorom z raziskovalcem je socialni delavec opisoval različne dogodke iz prakse: kaj se je dogajalo, kako se je socialni delavec odzval in, do določene mere, zakaj se je odločil za takšno ravnanje. Neizogibno se je v pogovorih razkrila tudi vloga klienta. Da bi bila v ospredju vsebina pogovorov, je bil kot metoda pogovora uporabljen »epizodni intervju« (op. cit.: 106–107). Vsak pogovor z novim intervjuvancem se je začel z vprašanjem odprtega tipa: »Kako je biti socialni delavec v vaši ustanovi?« V skladu s Silvermanovo idejo (1985: 96), da je treba »zmanjšati pomen tega, kar ljudje mislijo, in povečati pomen tega, kar počnejo«, so pogovori temeljili na obliki »aktivnega intervjuja« (Holstein, Gubrium 1997: 113–114), da bi pridobili čim več podrobnosti in se izogniti posplošenemu ali abstraktnemu načinu odgovaranja.

Pri analizi transkripcije pogovorov, ki so nastali med raziskavo, je bila uporabljena Willigova (2001) različica Foucaultove diskurzivne analize. Ta analiza razkriva vlogo jezika pri ustvarjanju socialnega in psihološke-

ga profila udeležencev v diskurzu. Willig na podlagi Parkerjevega analitičnega branja diskurza (Parker 2005: 82) oblikuje šest korakov ali stopenj Foucaultove diskurzivne analize: »diskurzivne konstrukcije«, »širši diskurz«, »kontekst diskurza«, »vloge osebnosti«, »prakse« in »subjektivnost«.

Odlomka iz intervjujev s socialno delavko (odlomek 1 in odlomek 2) sodita k prej omenjeni obsežnejši raziskavi. Socialna delavka dela v ustanovi, ki zagotavlja pomoč na domu. Z ustanovo upravlja občina. V središču predstavljene raziskave so diskurzivni kontekst ter položaja uporabnika in socialne delavke, predvsem s stališča tega, kako socialna delavka (intervjuvanka) in raziskovalec med pogovorom vanj umestita uporabnika, ki v samem pogovoru ni udeležen. Pri analizi sem skušala s čim natančnejšo oznako opredeliti »vlogo« uporabnika. Vsaka prvič navedena vloga je zapisana v ležečem tisku.

V raziskavi je bila pozornost usmerjena tudi na diskurzivne prakse, povezane s klientovimi položaji, s katerimi bi razkrili vzgibe, ki so klienta vodili k določenim dejanjem. Poleg tega se je z diskurzivno prakso, ki se je navezovala na opredelitev socialne delavke do določenega položaja klienta, razkrila tudi vloga socialne delavke.

V raziskavi je intervju potekal med raziskovalcem in socialno delavko, poimenovano Aldona. Neposredne navedbe iz raziskovalnega intervjuja so zapisane v navednicah, s spremljajočo številko vrstice odlomka.

NAPELJEVANJE K NAROČILU STORITVE (PRIMER 1)

Prvi odlomek je iz drugega raziskovalnega intervjuja med socialno delavko in raziskovalcem. Aldona pripoveduje o starejšem moškem s hudimi zdravstvenimi težavami (amputirane noge, sladkorna bolezen), ki ga je po odpustu iz bolnišnice skušala prepričati o smiselnosti pomoči na domu. V tem primeru je predstavljena diskurzivna oblika, ki jo raziskovalec imenuje »spodbujanje«. Spodbujanje je vidno v Aldoninih poskusih, da bi potencialni klient sklenil dogovor z ustanovo, ki zagotavlja stori-

Odlomek 1

- 1 A: Različni so. Nekateri tudi hudo jezni. Eden, h kateremu sem prišla [...]
- 2 Samo da sem odprla vrata, pa me je že zasul z vsemi mogočimi besedami, tudi neprimernimi. [...]
- 3 Postane ti jasno, da tudi pije. Tudi prav! Sladkorno ima, brez ene noge je, za povrh
- 4 pa še pije. Takšen primer je res bolj kompliciran.
- 5 R: In sta se sporazumela?
- 6 A: Nekako sva se. Jasno, ni mi dal nobenih dokumentov, tako da ne morem izpolniti
- 7 nobenih obrazcev. Samo pogovarjala sva se. Rekla sem [posnema pogovor s klintom], vsaj kruh
- 8 vam bi prinesli dvakrat na teden, vsaj kruh. Kar je najnujnejše, kruh, ne slanika v olju,
- 9 ko mi kaže slanik v olju. Dajte, dajte, rečem, kakšen slanik. Če že, potem kruh, to, kar je
- 10 najnujnejše. Bi vam bilo všeč, če bi to prinesli? [...] Prišli smo na obisk, ampak nič ni
- 11 kupil. Ker nikoli nič ne potrebuje in tako.
- 12 R: In kaj ste potem naredili?
- 13 A: No, jaz in patronažna sestra sva prišli samo zato, ker smo bili dogovorjeni za tisti dan. Prišli
- 14 sva, ker kljub vsemu rabi kruh. Vsaj kruh, zdravil ne. On ne rabi ničesar. Tudi zdravil ne. Ničesar
- 15 ne potrebuje. Pa še sladkorna, tako da ne vem, kako bo šlo to naprej. Prideva, pogledava, če kaj
- 16 rabi, pogovorimo se, izgleda, da ne rabi nič. Če nič ne rabi, pač nič ne rabi.
- 17 R: Je to neplačljiva storitev?
- 18 A: Plačljiva.
- 19 R: Plačljiva? Torej on plača.
- 20 A: Njegov dohodek. Več kot petsto dobi.
- 21 R: Njegov dohodek je več kot petsto. Torej, kako plača, ta oseba, če ne potrebuje ničesar?
- 22 A: Ja, to je. Ne plača nič. Ni nobenih takih storitev. Nobenega zaslužka ne bo od njega.
- 23 R: On ...
- 24 A: Kakšen mesec bomo še počakali, potem pa ga bomo šli pogledat. Kaj lahko zdaj
- 25 naredimo? Bomo videli. Če po enem mesecu res ne bo hotel pomoči, ga pač ne bomo več
- 26 obiskovali. Zdaj je bilo že drugič, da sva šli k njemu in nisva nič opravili.

tve na domu. Vsi podatki, ki bi lahko razkrili konkretno osebo ali ustanovo, so bili pri transkripciji spremenjeni ali izpuščeni.

V tem izseku so s potencialnim klientom povezani izrazi: »vsaj kruh« (vrstica 7), »bi prinesli« (vrstica 8), »bi prinesli dvakrat na teden« (vrstica 8), »kar je najnujnejše, kruh, ne slanika v olju« (vrstica 8), »bi vam bilo všeč, če bi to prinesli« (vrstica 10). Nanj nakazujejo tudi izrazi kot: »kljub vsemu rabi kruh« (vrstica 14), »vsaj kruh, zdravil ne« (vrstica 14). Te navedbe sodijo v diskurzivno obliko spodbujanja bodočih klientov k uporabi storitev.

Odlomek je iz drugega dela intervjuja z raziskovalcem. Socialna delavka Aldona najprej govori na splošno o skrbih, ki jih imajo klienti, in o njihovih odnosih, potem pa brez besedne spodbude raziskovalca doda o uporabnikih: »Različni so. Nekateri tudi hudo jezni« (vrstica 1). V nadaljevanju Aldona preide na

opisovanje osebne izkušnje s konkretnim človekom. Zaznati je spodbujanje potencialnega klienta k storitvam. V diskurzivnem kontekstu je to vidno v izrazu »Takšen primer je res bolj kompliciran« (vrstica 4).

Oseba, ki je v diskurzu konstruirana kot klient v diskurzivni obliki prepričevanja, je subjektivno predstavljena z različnih vidikov. Aldona z referenco »sladkorno ima, brez ene noge je« (vrstica 3) klienta uvrsti med *hendikepirane*. Hkrati izrazi osebno mnenje, da je za henikepirane uporaba alkohola neprimerna, kljub temu pa ta moški »pije« (vrstica 4). Zaradi moraliziranja postane hendikepirana oseba tudi *odvisnik*. Aldona v nadaljevanju doda: »Ni mi dal nobenih dokumentov,« (vrstica 6) in: »Samo pogovarjala sva se« (vrstica 7). To pogovarjanje ima cilj: spodbuditi hendikepirano osebo, da bi sprejela pomoč ustanove. Zato izbere taktiko prepričevanja in ponuja,

»kar je najnujnejše« (vrstica 8), in skuša s tem doseči dodatni obisk. Moški z oviro trdi, da je s hrano doma preskrbljen, in s tem sporoča, da ne potrebuje pomoči socialne službe, a Aldona ga kljub temu želi prepričati o nasprotnem in ga prepričuje, da potrebuje pomoč na domu. Zaradi tega uporabnik dobi položaj *kljubovalne osebe*, ki se upira ponudbam socialne delavke in želi obdržati nadzor nad odločanjem o svojem življenju.

Ob Aldoninem drugem obisku kljubovalni klient zagotavlja, da »ne rabi ničesar« (vrstica 14), torej nobene oblike pomoči socialne ali patronažne službe. Aldona opiše predlagano pomoč kot »plačljivo« (vrstica 18), z dohodkom »več kot petsto« (vrstica 20) pa je potencialni klient označen kot *plačilno sposoben*. Aldonine besede »nobenega zaslužka ne bo od njega« (vrstica 22) umestijo klienta med *prinašalce dohodka* za socialno ustanovo. Klient je torej opisan kot telesno prizadeta oseba, ki privoli v nego na domu, a bi moral sam poravnati stroške storitev. V konkretnem primeru se ob nadaljnjem odklanjanju pomoči na domu moškemu s telesno oviro obeta: »Če po enem mesecu res ne bo hotel pomoči, ga pač ne bomo več obiskovali« (vrstici 25–26).

Primer ponazarja konflikten odnos med socialno delavko in potencialnim klientom, saj imata nasprotujoča si cilja. Starejši moški s hudo telesno oviro želi ohraniti samostojnost in se izogniti nadzoru, Aldona pa je slepa za njegove potrebe in ga poskuša prepričati, naj sprejme storitve. Ob tem že vnaprej ve, kaj moški potrebuje, zanima jo samo »zaslužek od njega«. Klientove potrebe so spregledane, v ospredju je njegova plačilna sposobnost.

Klienta, ki mu je pripisan status kljubovalnega odvisnika, lahko uvrstimo v kategorijo »slabih klientov«, ker jasno izraža nepripravljenost, da bi sprejel »pomoč socialnih delavk« (Hall *et al.* 2001: 228). V tem delu intervjuja se omenjeni statusi oblikujejo na izrazito negativen način, večinoma z obtoževanjem. Na obtoževanje socialne delavke se klient lahko odzove samo z odporom. Nenaklonjenost socialne delavke izražajo tudi njene besede »za povrhu pa še pije« (vrstica 3). Aldona brez razumevanja komentira: »Tudi

prav!« (vrstica 3). Pomanjkanje sočutja, neupoštevanje etičnega načela individualizacije in pomanjkanje poslušanja za klientovo dostojanstvo lahko razumemo kot vzgibe za uporabnikovo uporno držo in kot odziv, ki ni skladen z opisom »dobrega klienta«.

Gledano z drugega zornega kota bi plačilna sposobnost uporabnika lahko umestili v kategorijo »dobrih klientov«, saj je ena izmed lastnosti »dobrega klienta« prav zmožnost, da sam poravnava stroške storitve in omogoči dohodek ustanovi, ki zagotavlja storitve na domu. V opisanem primeru klient zavrača vlogo »dobrega klienta«. Njegov položaj telesno prizadete osebe je le omenjen in ima med pogovorom le obrobno vlogo, vlogo, ki ga umešča v »sivo povprečje« klientov. Potreba po pomoči zaradi telesne oviranosti je podrejena vsiljevanju storitev.

Aldona se na neuspešen poskus, da bi klienta uvrstila med prinašalce prihodka, odzove z razočaranjem. Kljubovalni klient ohrani svojo samostojnost in se poskuša izogniti nadzoru socialne službe. V tem primeru ne poudarja eksplicitno, da je razlog za odpor plačljivost storitev.

Lahko bi rekli, da diskurzivna praksa prepričevanja uporabnika glede smiselnosti ponujenih storitev sovpada s strategijo socialno-varstvene ustanove, da pride do zaslužka oziroma, v ekonomskem izrazoslovju, da učinkovito uporabi sredstva. Tako se klient konstituira kot objekt, ki ga je mogoče ovrednotiti na podlagi višine osebnega dohodka, saj je s tem povezan tudi znesek, ki ga uporabnik nameni za pomoč na domu. Če klient zavzame položaj prinašalca prihodka, se sprožijo procesi prepričevanja in vplivanja. Zdravstveni problemi in družinske okoliščine kot formalni merili pri vključevanju občanov v različne oblike pomoči za starejše so drugotnega pomena.

ISKANJE POMOČI (PRIMER 2)

V nadaljevanju je analiziran odlomek iz četrtega intervjuja med raziskovalcem in Aldono (odlomek 2). Aldona govori o svojem prvem srečanju s potencialno uporabnico storitev, starejšo občanko. V odlomku Aldona opisuje obisk ženske v ustanovi, kamor je prišla po

Odlomek 2

- 1 A: Danes je prišla neka gospa. Nima stikov s hčerjo. S sorodniki, nekaj sorodnikov še ima,
2 tudi nima stikov. Kakorkoli, to ni dobro. Rojena je bila v dvajsetih, ima že kar nekaj let.
3 R: Štiriinosemdeset.
4 A: Ja, kar precej. Zadelo jo je kap in pozablja besede, kako stvari tečejo, in podobno. Res je
5 bolna. [...] Živi v podstrešni sobi, treba je zakuriti peč na drva, drva prinesiti do
6 stanovanja, potrebuje hrano, v bistvu potrebuje osnovne stvari. [...] Vidim, da ... Vidim, da
7 njeno stanje ni dobro [...]. Hodi od enega zdravstvenega doma do drugega. Pravim ji, naj ostane
8 pri enem, naj jih ne menja ves čas. [...] Z nobenim ni zadovoljna,
9 skrega se z vsakim. [...]
10 R: Je bil to vaš prvi obisk?
11 A: Ja.
12 R: Zanimivo bo videti, v kakšno smer bo šlo naprej.
13 A: Mogoče.
14 R: Kdaj jo nameravate spet obiskati?
15 A: Poslala ji bom patronažno sestro. Ne vem, kaj se bosta domenili. Ne vem. Jaz bi rada več ...
16 ona bi rada več storitev, ampak morala bo plačati. Cene niso visoke, ampak ne ostane dosti za
17 dnevne potrebe. In potem moram nižati in nižati. In pišem in pišem in potem si rečem,
18 da sem črtala že vse (storitve na domu). Ostala je samo hrana, ne, oprostite, ne hrana, ampak
19 pospravljanje njenega stanovanja. Zato, ker se ne more prikloniti, pretežko se ji je prikloniti.
20 Enkrat na mesec pripeljejo perilo in asistirajo pri poravnavi stroškov za stanovanje in vse ostalo.

pomoč, in Aldonin obisk na domu te ženske.

V tem delu je potencialni uporabnik oseba, ki mora »zakuriti peč na drva« (vrstica 5), »prinesiti drva do stanovanja, potrebuje hrano, v bistvu potrebuje osnovne reči« (vrstici 5–6). »Njeno stanje ni dobro« (vrstica 7) in dogovarja se o storitvah na domu. Te reference tvorijo diskurzivno konstrukcijo potencialnega uporabnika, ki išče pomoč.

Odlomek, v katerem je opisano iskanje pomoči, se pojavi po Aldoninem pripovedovanju o težavah v praksi in o nujnosti, da kot aktivna socialna delavka pri izvajanju dejavnosti da vse od sebe. Aldona poudarja, da naredi vse, kar lahko, kot primer svojega nesebičnega dela pa navede dogodek z »neko gospo« (vrstica 1), ki je prišla v socialnovarstveno ustanovo po pomoč. V tem pogovoru je potencialni klient v obliki iskanja pomoči konstituiran kot primer nesebičnega dela socialnega delavca.

Oseba, ki je v procesu diskurzivne formacije konstituirana kot klientka, ki išče pomoč, je opredeljena na več načinov. Na začetku je poimenovana kot ženska, ki »nima stikov s hčerjo« (vrstica 1). Socialna delavka doda, da

tudi z drugimi sorodniki »nima stikov« (vrstica 2), stara je že »štiriinosemdeset« (vrstica 3), »zadelo jo je kap in pozablja besede« (vrstica 4). Pove, da »je res bolna« (vrstica 5). Te reference določajo uporabnici položaj *ostarele gospe s telesno okvaro*, ki živi »v podstrešni sobi«, kjer »je treba zakuriti peč na drva, drva prinesiti do stanovanja, potrebuje hrano, v bistvu potrebuje osnovne stvari« (vrstici 5–6). Te navedbe kažejo, da starejša gospa za bivanje doma potrebuje pomoč drugih. Z delno negativno konotacijo socialna delavka doda, da ženska »hodi od enega zdravstvenega doma do drugega« (vrstica 7). Skuša jo prepričati, da je nenehno menjavanje zdravstvenih domov nesmiselno. Pri ženski zazna nasprotovanje, češ da en zdravnik ni dovolj dober zanjo (vrstica 8). Aldona ugotovi, da se ostarela ženska »skrega z vsakim« (vrstica 8).

Na koncu odlomka dobi uporabnica status stare gospe s telesno oviro, ki si želi »več storitev« (vrstica 16). Ker pa »bo morala plačati« (vrstica 16), se dogovorita, da »pripeljejo perilo in asistirajo pri poravnavi stroškov za stanovanje in vse ostalo« in za »pospravljanje

stanovanja» (vrstice 19-20). Te navedbe podelijo gospe položaj *novega klienta* ustanove, čeprav pomeni končni dogovor razočaranje za obe strani. Gospa ne dobi pričakovanih storitev, prav tako si je socialnovarstveni servis obetal boljši zaslužek kot v prvem primeru, a iztrži slabši dogovor z manj storitvami, kot jih je predvidevala socialna delavka.

Katero diskurzivno prakso bi aplicirali ob umestitvi klienta v okvir diskurzivne formacije iskanja pomoči? Pri oznaki »stara gospa s telesno okvaro« bi lahko rekli, da prevladuje pokroviteljski odnos. Aldona že vnaprej ve, kakšen bo potek dogodkov, in že pri prvem obisku skuša potencialni uporabnici vsiliti svoj pogled na resničnost. S prepričevanjem, pridiganjem in vsiljevanjem lastnega mnenja dokazuje, da je bilo spoštovanje dostojanstva sogovornice prezrto. Status stare ženske s telesno oviro se krepi z obtoževanjem in žensko umešča v kategorijo »slabih« klientov. In kaj pravzaprav počne »slab« klient? V tem primeru si skuša priskrbeti pomoč na domu. V intervjuju socialna delavka omeni, da je uporabnica prekinila stike s hčerjo, da ima težavne odnose z zdravniškim osebjem in nenehno išče novega zdravnika. Proti koncu odlomka, ko Aldona spregovori o svojem dogovoru z novo uporabnico, da bo sama poravnala stroške opravljenih storitev, postane obtoževanje socialne delavke še očitnejše. Aldona ne skriva razočaranja glede dogovora in izrazi dvom o storitvah, ki bi jih uporabnica lahko uporabljala v prihodnje. Doda, da ženske ne namerava več obiskati sama, raje bo poslala »patronažno sestro« (vrstica 15). Zdi se, da v kategorijo »sive mase klientov« sodijo tudi klienti, ki zmorejo naročiti in plačati le nekaj storitev. V to kategorijo sodi tudi stara gospa s telesno oviro.

To epizodo bi lahko uvrstili v pogajalski del prakse socialnega dela, v katerem je treba uskladiti potrebe in želje potencialnega klienta s storitvenimi možnostmi socialnovarstvene ustanove. Po drugi strani pa se zdi, da diskurzivna formacija, kot je iskanje pomoči, predstavlja antagonistični odnos med starejšo osebo, ki potrebuje pomoč na domu, in socialno delavko, ki zavira izvajanje zelenih storitev. Aldona

od potencialne uporabnice izsili informacije o stikih s hčerjo, čeprav je formalna zahteva za pristop k storitvam izpolnjena že s tem, da gospa živi sama. Kljub vsemu starejši gospe s svojo pokončno držo uspe skleniti dogovor vsaj za nekatere storitve socialne oskrbe na domu in to lahko označimo za pozitivni izid te diskurzivne formacije.

SKLEP

Analiza prvega primera razkrije kljubovanje upravičenca, da bi postal uporabnik socialnovarstvenih storitev na domu. To sovпада z rezultati raziskav, opravljenih pri klientih, deležnih dolgotrajne nege v socialnovarstveni ustanovi (Naujanienė 2007 b: 189). Predstavljen je primer posameznika, ki ne želi postati uporabnik socialnega servisa in odpor kaže s konfliktnim, na trenutke agresivnim vedenjem. Upiranje pa je najboljši pokazatelj tiste oblike pomoči, ki jo uporabnik pravzaprav potrebuje. Neiskren odnos socialne delavke brez pravega spoštovanja do potencialnega klienta sproži upor, ki ga vsak posameznik izraža na svojstven način. Zgornji primer razkriva »vzgib notranje moči, da posameznik prevzame nadzor nad lastnim življenjem« (Parton, O'Byrne 2000: 84), in bi lahko spodbudil socialne delavce, da s kritičnim pogledom ocenijo svoje delovanje in vpliv na uporabnike.

Pri analizi drugega primera se pokaže, da stara ženska s telesno okvaro živi sama v slabih stanovanjskih razmerah in formalno izpolnjuje pogoje, da postane uporabnica socialne oskrbe na domu. Pravzaprav je presenetljivo, kako ji je tako dolgo uspelo shajati brez pomoči. Pri Aldoninem opisu primera se zdi, da si socialna delavka kljub vztrajnim prošnjam starejše gospe o ugoditvi njene vloge v resnici ne želi, da bi gospa postala uporabnica socialne oskrbe na domu. Glede na uradna pravila ji lahko socialni servis ponudi le plačljive storitve, a uporabnica bi težko poravnala nastale stroške. Kakšna je potemtakem vloga socialnega delavca? V konkretnem primeru se socialna delavka odloči za »moralno spodbudo« in starejši gospe predlaga obnovitev stikov s hčerjo, stalnost pri izbiri zdravniške oskrbe ipd.

V obeh primerih sta potencialna uporabnika storitev prikazana kot moralno šibka, socialna delavka pa ob obiskih na domu z moralno večvrednostjo poskuša čim prej vzpostaviti »klientov individualni občutek odgovornosti« (Gregory, Halloway 2005: 46). Prevlada moraliziranja in zbujanja krivde kaže na to, da je pozornost usmerjena na vedenje uporabnika, zamolčana pa je skrita želja po smotrni izrabi sredstev, s katerimi razpolaga socialnovarstveni servis.

Oba primera bi lahko označili za deviantna. Po mnenju Juhile (2003: 84) so deviantni primeri tisti, pri katerih »pričakovanja udeležencev glede svojih institucionalnih vlog ne sovpadajo«. Pri deviantnem vedanju uporabnik doživi psihološko bolečino, ker sta zmanjšani njegova samostojnost in možnost za obvladovanje svojega življenja (Naujanienė 2007 b). Da bi čim bolj omejili najstajanje novih deviantnih primerov, bi bilo smiselno upoštevati tole:

Problem ni v osebi niti ni oseba sama problem, problem je preprosto v problemu. Socialni delavec in uporabnik storitev lahko sodelujeta pri razrešitvi obstoječega problema. (Parton, O'Byrne 2000: 83.)

Analiza intervjujev s socialno delavko je razkrila, da pri izvajanju pomoči na domu za stare ljudi obstaja izrazito nasprotje med nadzorom nad sredstvi in uporabnikovimi potrebami. Zdi se, da pravica do izbire storitev ni povezana z dejanskimi uporabnikovimi potrebami, temveč je nabor izvajanih storitev odvisen od finančnih zmogljivosti potencialnega uporabnika. Socialni delavec deluje na trgu socialnih storitev v skladu s tako imenovano miselnostjo »menadžerskega podjetništva« (Heffernan 2006: 141), ki deluje po načelu, da imajo finančno močnejši posamezniki boljši dostop do storitev, osebe, ki si socialne oskrbe na domu ne morejo privoščiti, pa so prepuščene izoliranosti in negotovosti. Izločenost uporabnikov, ki ne morejo poravnati stroškov storitev, in poskusi socialnih delavcev, da bi to upravičili, so pravzaprav posledica dejstva, da imajo prednost pri obravnavi plačilno sposobni posamezniki. Vloga socialnih delavcev kot odločujočih pri izbiri je povezana z nadzira-

njem dostopa do storitev in sredstev. Potrebe uporabnikov so prezrte. Nadzor nad sredstvi in favoriziranje tistih posameznikov, ki lahko poravnajo stroške, sta postala ustaljena praksa pri vključevanju uporabnikov v socialnovarstvene ustanove, pri tem pa so tisti, ki niso kos konkurenci kvazitrga, izločeni.

Zmanjševanje pomena uporabnikovih potreb in poudarjanje učinkovitega razporejanja sredstev ta hip nista značilnosti prakse socialnega dela samo v Litvi, čeprav je res, da so se v tej državi socialnovarstvene storitve šele začele razvijati. Socialna ustanova, predstavljena v obeh primerih, je edina ustanova v občini z več kot 200.000 prebivalci, ki zagotavlja storitve socialne oskrbe na domu. Če je potencialnemu uporabniku dostop do storitev v tej ustanovi zavržen, je odvisen od svoje iznajdljivosti in morebitne dobrodelne pomoči.

Predstavljena kritična razprava o vplivu neoklasičnega ekonomskega diskurza na prakso socialnega dela razkriva, kar je sicer nevidno in prikrito. Pripomore lahko k iskanju ustrežnejših načinov delovanja s premostitvijo obstoječih omejitev. Pokroviteljski odnos v socialnem delu je treba zmanjšati. Ob kritični analizi diskurzov v prevladujočem neoekonomskega diskurzu bi ob spoštovanju človekovih pravic ter upoštevanju načel socialne pravičnosti in socialne odgovornosti lahko omilili negativne vidike neoklasičnega diskurza.

Prevedla: Nina Stropnik Kunič

VIRI

- BAGDONAS, A. (2001), Socialinis darbas Lietuvoje: Raidos, praktikos ir akademinis aspektai. *STEPP: Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 1: 10–36.
- Business dictionary (2011). [Http://www.businessdictionary.com/definition/economic-man.html](http://www.businessdictionary.com/definition/economic-man.html) (10. 8. 2011).
- CHAMBON, A. S., IRVING, A. (1999), Conclusion: Issues to Look Forward to. In: Chambon, A. S., Irving, A. (ur.), *Reading Foucault for Social Work*. New York: Columbia University Press (259–268).

- DOMINELLI, L. (1996), Deprofessionalising social work. *British Journal of Social Work*, 26: 153–175.
- FLICK, U. (1998), *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage Publications.
- FOOK, J. (2002), *Social Work: Critical Theory and Practice*. London: Sage Publications.
- (2004), What professionals need from research. V: Smith, D. (ur.), *Social Work and Evidence-Based Practice*. London: Jessica Kingsley (29–46).
- GREGORY, M., HOLLOWAY, M. (2005), Language and the Shaping of Social Work. *British Journal of Social Work*, 35: 37–53.
- HALL, C., JUHILA, K., PARTON, N., PÖSÖ, T. (ur.) (2003), *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services: Interaction, Identities and Practices*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- HEALY, J. (1998), *Welfare Options: Delivering Social Services*. New South Wales: Allen and Unwin.
- HEALY, K. (2005), *Social Work Theories in Context: Creating Frameworks for Practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- HEFFERNAN, K. (2006), Social Work, New Public Management and the Language of »Service User«. *British Journal of Social Work*, 36: 139–147.
- HOLSTEIN, J. A., GUBRIUM, J. F. (1997), Active Interviewing. V: Silverman, D. (ur.), *Qualitative Research: Theory, Methods and Practice*. London: Sage Publications (113–129).
- JUHILA, K. (2003), Creating a 'Bad' Client: Disalignment of Institutional Identities in Social Work Interaction. V: Hall, C., Jokinen, A., Suoninen, E. (ur.), *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services*. London: Jessica Kingsley Publisher (83–95).
- LUHMANN, N. (1995), *Social Systems*. Stanford: Stanford University Press.
- LUKOŠEVIČIENĖ, I. (1996), *Profesinio socialinio darbo pagrindai*. Kaunas: Caritas.
- NAUJANIENĖ, R. (2007 a), *Social construction of entering clienthood in gerontological social work*. Rovaniemi: University of Lapland (doktorska disertacija).
- (2007 b), The Meaning of Client's Resistance for Social Work Practice. *Specialus ugdymas* 2, 17: 183–193.
- NYGREN, L., ANDERSSON, M., EYDAL, G. (2000), New policies, new words: The service concept in Scandinavian social policy. V: Sipilä, J. (ur.), *Social Care Services: The Key to the Scandinavian Welfare Model*. Aldershot: Ashgate (9–26).
- PARKER, I. (2005), *Qualitative Psychology: Introducing Radical Research*. Buckingham: Open University Press.
- PARTON, N. (1998), Advanced liberalism, (post) modernity and social work: Some Emerging Social Configurations. V: Meinert, R. G., Pardeck, J. T., Murphy, J. W. (ur.), *Postmodernity, Religion and the Future of Social Work*. New York: Haworth (71–88).
- PARTON, N., O'BYRNE, P. (2000), *Constructive Social Work: Towards a new practice*. London: Palgrave.
- SANDLER, T. (2001), *Economic Concepts for the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SILVERMAN, D. (1985), *Qualitative Methodology and Sociology*. Aldershot: Gower.
- TREVILLION, S. (1997), The Globalization of European Social Work. *Social Work in Europe*, 4, 1: 1–9.
- Wikipedia 1. [Http://en.wikipedia.org/wiki/Economic_growth#Negative_effects](http://en.wikipedia.org/wiki/Economic_growth#Negative_effects) (10. 8. 2011).
- Wikipedia 2. [Http://en.wikipedia.org/wiki/Neoclassical_economics](http://en.wikipedia.org/wiki/Neoclassical_economics) (10. 8. 2011).
- WILLIG, C. (2001), *Introducing Qualitative Research in Psychology: Adventures in Theory and Method*. Buckingham: Open University Press.
- WODAK, R. (1997), Critical Discourse Analysis and the Study of Doctor-Patient Interaction. V: Gunnarsson, B. L., Linell, P., Nordberg, B. (ur.), *The Construction of Professional Discourse*. London: Longman (173–200).

MED SCILO IN KARIBDO

SVETLE IN TEMNE STRANI IZOBRAŽEVANJA ZA SOCIALNO DELO NA AKADEMskem PODROČJU V ITALIJI

Staro reklo »med Scilo in Karibdo« se nanaša na grški mit o dveh pošastih, ki prežita vsaka na svoji strani Messinskega preliva. Scila (Scylla) in Karibda (Charybdis) sta si tako blizu, da se bodo mornarji, ki bi se radi izognili Karibdi, preveč približali Scili, in obrnjeno. Nekaj podobnega izraža tudi angleški pogovorni izraz: »med skalo in trdo steno«. Ta metaforični izraz je še posebej uporaben za interpretacijo položaja, v katerem je danes izobraževanje za socialno delo v Italiji.

V prispevku bom razpravljala o nasprotujočih si učinkih poskusa, da bi izobraževanje za socialno delo v Italiji prešlo na akademsko raven, in primerjala te učinke z zahtevami bolonjskega procesa in stanjem v Evropi.

KRATKA ZGODOVINA

Začetki socialnega dela v Italiji segajo na konec druge svetovne vojne, ko so se številne, tako laične kot katoliške organizacije odločile ustanoviti šole, v katerih bi usposabljali socialne delavke in delavce v imenu demokracije in z namenom rekonstruirati državo. Takoj se je razvila žgoča razprava o tem, katera institucija naj bi gostila izobraževanje za socialno delo. Mnogim pobudnikom se je zdelo, da akademski okvir univerz ne more zagotoviti

strokovnega usposabljanja; to je bil tudi razlog, da je izobraževanje ostalo izključno v zasebnem sektorju (Bernocchi Nisi 1984).

Številni učitelji in učiteljice iz različnih disciplin (pravo, medicina, humanistika in družboslovje) so izhajali z univerz, z izjemo učiteljic in učiteljev socialnega dela, ki sta jih označevali velika motivacija in akulturacija in so se usposabljali pri ameriških strokovnjakih.

Odločitev, da bo izobraževanje potekalo v zasebnem sektorju, je omogočila strokovno pripravo in učne načrte, usmerjene k razvijanju spretnosti in kompetenc, ter močno povezovalje z javnimi organizacijami. Hkrati pa je imela tudi negativne posledice: naziv socialni delavec (v italijanščini: *assistente sociale*) ni mogel postati pravno priznan, pomenila pa je tudi precejšnjo raznovrstnost – po vsebini in standardih – predavanj po Italiji.

Zaradi dobrih odnosov med nekaterimi akademiki in zasebnimi šolami, na katerih so akademiki predavali, se je v šestdesetih letih sedem univerz odločilo vključiti v svoj program izobraževanje za socialno delo z vodilom »šole z usmerjenim programom« (*scuole dirette a fini speciali*); trajalo je tri leta in se končalo z diplomom iz socialnega dela. Da bi oblikovali nov univerzitetni dodiplomski študij, je bilo v skladu z italijansko zakonodajo treba predstaviti in predlagati zakon, ki bi ga potrdili obe veji parlamenta. Takšni poskusi so se dogajali že tudi v prvem desetletju izobraževanja za socialno delo, vendar brez uspeha, tudi zato, ker so bile v tistem času vlade kratkotrajne – in vsaka vlada je spremenila postopke, zato se jih je bilo treba lotiti vedno znova.

Priložnost, ki se je pokazala na področju sodelovanja s specifičnimi univerzami in organizacijami navedenega tipa izobraževanja, je bila torej tudi edina možnost za vstop v akademsko sfero. Prvo takšno sodelovanje, katerega posledica je bila ustanovitev šole za socialno delo, je bilo v Sieni leta 1965. Šole za socialno so potem ustanovili še v Rimu (leta 1966), Parmi in Firencah (leta 1969), Perugii in Pisi (leta 1970). Struktura šole je bila zelo podobna tisti v zasebnih šolah: izbor določenega števila študentov in študentk, socialnodelavski predmeti, ki so jih

učili učitelji in učiteljice iz specifičnih disciplin z letno obnovljivimi pogodbami, in velik del ur namenjen delu v praksi (študente in študentke so spremljali mentorji). Šele v osemdesetih, ko se je v Italiji zgodila splošna prevetritev izobraževalnih politik v povezavi z diplomami in specializiranimi šolami na različnih univerzah, je postalo socialno delo regulirano tudi na državni ravni in edina pot do poklica socialnega delavca je postala izobrazba na univerzi. Odlok (št. 162 z dne 10. 3. 1982) je definiral, kako naj bo organizirano izobraževanje za socialno delo, prepoznal je »šole z usmerjenim programom« kot najprimernejši kontekst za izobraževanje socialnih delavcev in utemeljil, da je pridobitev univerzitetne diplome prvi pogoj za zaposlitev socialnega delavca v socialnem sektorju.

Tako je socialno delo prvič postalo legitimno in legalno-pravno priznано; predavanja na univerzi so postala prepoznana kot edina izobraževalna pot za socialne delavce in delavke na vseh italijanskih univerzah.

V tem obdobju so številne univerze uvedle učne programe za socialno delo, pogosto z uporabo izkušenj, kompetenc in včasih celo osebnih virov zaposlenih na zasebnih šolah (tistih, ki so veljale za kakovostne), ki so se še tri leta integrirale v univerze.

Z odlokom z dne 30. 4. 1985 je bil določen enotni učni načrt za vse programe socialnega dela v Italiji. Določal je tudi nekatere osrednje elemente profesionalizacije:

- načela in osnove socialnega dela (na letni ravni),
- metode in tehnike socialnega dela (na triletni ravni),
- načrtovanje, administracija in organizacija socialnih storitev (na dvoletni ravni),
- raziskovanje za socialno delo (na dvoletni ravni),
- socialna politika (na letni ravni).

Vede, kot so pravo, sociologija, psihologija, so bile prepoznane kot osnova za izobraževanje, ki je bilo zastavljeno kot večdisciplinarno.

Primerjava učnih načrtov na vseh sedmih univerzah in številnih zasebnih šolah pokaže, da je predmetna podoba trenutnih programov veliko siromašnejša od prej navedenega načrta.

Največje spremembe pri poenotenju so se zgodile na področju metod in tehnik (predmeti, ki potekajo vsa tri leta izobraževanja), dela s posamezniki in skupinami, skupnostne skrbi (v številnih šolah je vse to zajeto v sedmih enoletnih programih), predmet etika v socialnem delu pa je bil ukinjen. V številnih primerih se je tudi število ur, namenjeno praktičnemu usposabljanju, zmanjšalo.

Nova preobrazba »šol z usmerjenim programom« v »diplomski program iz socialnega dela« (odlok z dne 20. 7. 1993) je dodelila univerzam več avtonomije pri organiziranju učnih načrtov in prepoznala različna področja izobraževanja, ki morajo biti v ravnovesju.

To je pomenilo novo zmanjšanje števila ur predmetov socialnega dela, vezanih na področje obče sociologije. Socialno delo samo ni bilo prepoznano kot avtonomna disciplina in sociologi, ki so pokrivali predmete obče sociologije, so lahko učili tudi socialno delo, ne da bi za to potrebovali posebne izkušnje s področja socialnega dela.

Položaj učiteljev in učiteljic predmetov socialnega dela v tem času je bil kritičen. Pogodbene obveznosti učiteljev socialnega dela na univerzah so določale število delovnih ur, ki je bilo enako številu ur predavanj, vanje pa so bile vključene tudi vse druge obveznosti, ki jih imajo pedagoški delavci na univerzah (izpiti, mentorstvo pri pisanju nalog, sestanki). Plačilo za delo je bilo smešno majhno (moja osebna izkušnja z Univerze v Parmi je bila, da sem številna leta za 60 ur poučevanja prejela 100 evrov na leto, čeprav je moje delo vključevalo tudi vse druge obveznosti do študentov ipd.), učitelji in učiteljice nikoli niso bili sprejeti kot del kolektiva, nobene možnosti ni bilo za to, da bi lahko kandidirali za raziskovalna sredstva pri razpisih ministrstva ipd. Učitelji in učiteljice so morali hkrati opravljati še eno plačano delo, da bi lahko preživeli, to pa je zelo omejevalo čas, ki bi ga lahko posvetili nadaljnjemu študiju in objavam – akademskemu napredovanju in vključevanju v akademsko skupnost.

Vse to je v zanimivem nasprotju s takratnim položajem v Španiji. Tam je bilo socialno delo v procesu akademizacije prepoznano kot

posebna disciplina. Na univerzi so zaposlovali učiteljice in učitelje iz zasebnih šol ter jim ponujali možnost, da v desetih letih pridobijo diplome in doktorate – da lahko ustvarjajo »akademsko« kariero. V Italiji ni bilo podobnih zagotovil za učitelje in učiteljice, ki so poučevali še v prejšnjem sistemu; niso imeli možnosti, da bi enakopravno kandidirali za profesorska mesta na univerzi.

Kljub vsem tem »sencam«, ki so padle na proces akademizacije v Italiji, pa je bilo tudi nekaj svetlih točk. Neposredna posledica izobraževanja za socialno delo na univerzah je bila ustanovitev registra strokovnih delavcev leta 1993, nekaj let pozneje pa je nastal tudi deontološki kodeks (Campanini v Campanini, Frost 2004).

Še ena pomembna posledica pa je bila udeležnost v evropeizaciji. Zaradi akreditacije izobraževanja za socialno delo na univerzah lahko učiteljice, učitelji in študentke, študenti sodelujejo pri priložnostih, ki jih ponuja program Erasmus Socrates (Campanini 2007).

Leta 1994 so na univerzi v Trstu ustanovili posebni doktorski program »sociologija, teorija in metodologija socialnega dela«. Nanj se lahko vpišejo socialni delavci in delavke, ki imajo diplome iz sorodnih ved. Številni od tistih, ki so se vpisali na program, so tudi učitelji in učiteljice socialnega dela – dobro priložnost za to, da končno postanejo del univerzitetne skupnosti na bolj strukturiran način.

Ta program je skupaj z iniciativo za ustanovitev eksperimentalnega četrtega letnika na univerzi v Trstu, ki bi omogočil pridobitev izobrazbe, potrebne za vpis na doktorski program, spodbudil več kot 5000 socialnih delavcev in delavk iz vse Italije, da nadaljujejo akademsko izobraževanje (Campanini 2001), in pomeni pomemben korak k vzpostavitvi vseh ravni izobraževanja o socialnem delu.

IZOBRAŽEVANJE ZA SOCIALNO DELO DANES

V skladu z načeli Bolonjske deklaracije, ki so jo v Bologni leta 1999 podpisali ministri Evropske unije za visoko šolstvo, je bila v Italiji

sprejeta nacionalna reforma visokega šolstva. Po njej poteka izobraževanje na univerzitetnih fakultetah na dveh ravneh visokošolskega dodiplomskega izobraževanja.

Na področju socialnega dela obstajata v Italiji diploma, imenovana »vede socialnega dela«, in magistrska diploma, imenovana »načrtovanje in menedžment v politiki in socialnih službah«. V šolskem letu 2008/2009 je v Italiji obstajalo: 41 diplomskih programov (prve stopnje), 37 magistrskih programov (druge stopnje) in samo 5 doktorskih programov namenjenih socialnim delavkam in delavcem (Trst, Rim, Milano Bicocca, Sassari, Trento). Obstoj vseh treh ravni izobraževanja za socialno delo je zagotovo uspeh, ki je najverjetneje posledica akademizacije.

Še vedno pa je velik problem na področju poučevanja socialnega dela: do zdaj je bilo zelo malo profesorskih mest namenjenih profesorici in profesorjem socialnega dela. Prav zdaj na različnih italijanskih univerzah obstajajo tale mesta: eno mesto rednega profesorja (Lorenz 2006), tri mesta izrednih profesorjev in osem mest raziskovalcev, ki prihajajo iz socialnega dela – po načelu standardov izobraževanja, ki jih je potrdila Mednarodna zveza šol za socialno delo (IASSW) in jih zahteva Mednarodna federacija socialnih delavcev in delavk (IFSW). Kot je bilo prikazano v prvem delu prispevka, je zgodovinsko položaj takšen, da večino predmetov s področja socialnega dela poučujejo učitelji in učiteljice s polovično zaposlitvijo, zato za svoje delo prejemajo slabo plačilo in se ne morejo posvetiti razvijanju strokovnega znanja in vključevati v raziskovalno dejavnost.

Drug problem je, da je italijanski parlament takoj po podpisu Bolognske deklaracije (že leta 2000) sprožil strukturne spremembe, ki jih zahteva bolonjski proces, torej vzpostavitev treh ravni (diplomske, magistrske, doktorske), vendar se metodologija in filozofija izobraževanja nista ob tem niti malo spremenili.

Struktura učnih načrtov socialnega dela je tako kot za vse druge vede določena na državni ravni, vendar nanjo močno vplivajo akademski lobiji. Kljub usmerjenosti, ki jo utemeljuje register strokovnih delavcev, kljub Zvezi ita-

lijanskih učiteljev in učiteljic socialnega dela (AIDOSS) in intervenciji Evropskega združenja šol za socialno delo (EASSW) so rezultati na področju učnih načrtov socialnega dela zelo nezadovoljivi. Od 180 kreditnih točk, potrebnih za pridobitev diplome na prvi stopnji, navodila pristojnega ministrstva zahtevajo le 15 kreditnih točk s področja socialnega dela in 18 kreditnih točk za praktično usposabljanje (študentska praksa)! Številne univerze se sprijaznijo s tem minimumom, saj nimajo dovolj učiteljev socialnega dela, pač posledica akademske politike, ki je usmerjena v razpisovanje profesorskih mest za sociologe namesto za socialne delavce.

Čeprav je bolonjski proces usmerjen v ustvarjanje učnih načrtov v smeri pridobivanja kompetenc in poudarja učne izide, povezave med pridobljeno diplomom in zaposlitvijo na področju socialnega dela skoraj ni: na študij je sprejetih preveč študentov, zato jih je nemogoče organizirati v skupine in izvajati bolj individualni učni proces. Izobraževanje je organizirano na zelo tradicionalen način, saj različne vede stojijo ena ob drugi, namesto, da bi se povezovala – študenti in študentke težko povezujejo prispevke različnih ved. Italijanske univerze so bolj usmerjene v razvijanje teoretske analize in znanja ter v pripravlanje študentov za pridobitev diplome, ne pa v pripravlanje za poklic. Metode poučevanja pogosto temeljijo na enostranski komunikaciji, na odnosu do znanja, ki večinoma temelji na prenosu vsebine (Quaglino 1985). To dobro ponazarjajo že predavalnice: mize in stoli so pritrjeni na tla v vrstah! Učni proces temelji na prenosu učnih vsebin, ne pa na študentih, kot predlaga evropska metodologija tuning, ki je namenjena razumevanju in usklajevanju kurikulov po Evropi.

Položaj je zelo nezadovoljiv, a so seveda tudi nekatere izjeme, vendar je tudi zaradi ekonomske krize, ki je prizadela tudi univerze, redke primere odličnosti vedno težje ohranjati.

POLOŽAJ, V KATEREM JE SOCIALNO DELO KOT VEDA

Lahko bi trdili, da so bili narejeni nekateri premiki k prepoznanju socialnega dela kot

vede. So posledica sodelovanja med učitelji in učiteljicami, ki so ustanovili Italijansko zvezo učiteljev socialnega dela (AIDOSS). Ti premiki vključujejo delo, ki izhaja iz prizadevanj za poenotenje metod socialnega dela (srečanje v Sieni l. 1983), uporabo drugih ved za ustvarjanje teoretskih modelov (Verona 1985), koncept usposabljanja kot del izobraževalnega procesa in raziskovanje odnosa med teorijo in prakso (srečanja v Trstu l. 1985 in Benetkah l. 1987), in teme, ki se nanašajo na socialno delo kot poklic in vedo, kot tudi izobraževanje v univerzitetnem kontekstu (Rim 1996). Te teoretične razprave so spodbudili pomembnejši prispevki, ki so, ko so bili objavljeni, postali referenčne točke v evoluciji socialnega dela v Italiji. Primerjave z drugimi vedami so postale vse pogostejše (Bianchi *et al.* 1983), posebej s sociologijo. Ta odnos med vedami bi, ko je premagan vzajemni odpor in strah pred kolonizacijo, lahko utemeljil avtonomijo socialnega dela kot verodostojne vede (Campanini 1999, Gui 1999).

Zadnji korak k utemeljitvi socialnega dela kot akademske discipline pa je bila objava slovarja v letu 2005. Slovar, katerega urednica je Maria Dal Pra Ponticelli, obsega 141 gesel, ki jih je pripravilo 130 avtorjev. Slovarje rezultat skupnih prizadevanj profesorjev, strokovnjakov in strokovnih delavcev iz različnih generacij in delov Italije. Čeprav je posvečen socialnemu delu, so prispevke zanj napisali tudi avtorji iz drugih ved (sociologija, psihologija, politologija). To je pripomoglo k obogatitvi in boljšemu definiranju socialnega dela kot vede; v njem različni dogodki, ideje in načrti orisujejo preteklost, sedanjost in prihodnost socialnega dela.

Na tem mestu lahko potrdimo, da ima socialno delo posebno teoretsko ozadje; ključno je, da je znotraj akademske sfere prepoznano kot avtonomna disciplina in da se oblikujejo delovna mesta za redne profesorje in raziskovalce iz socialnega dela, saj bi to okrepilo strukturo in specifično izobraževanja o socialnem delu. Ta vidik je tudi tesno povezan s potrebo po razvijanju raziskovanja v socialnem delu. Raziskovanje zahteva čas in finančna sredstva: raziskav ni mogoče dobro opravljati,

če so omejene le na prosti čas in priložnostna sredstva. Prav tu je mogoče opaziti popolno zaostajanje Italije v primerjavi npr. s standardi v severni Evropi, kajti tam je razprava o raziskovanju v socialnem delu in za socialno delo na še posebej visoki ravni in v akademski sferi poteka že dolgo. Prvi korak je bil v Italiji narejen, ko so štirje timi z univerz v različnih italijanskih regijah s pomočjo sredstev, ki jih je zagotovilo ministrstvo, pripravili celovito raziskavo položaja, v katerem je poklic socialnega delavca (Facchini).

Drug pomemben vidik, ki ga je omogočil proces akademizacije, je razvijanje širših, trdnejših in bolj sistematičnih povezav na evropski ravni. Številne pobude znotraj programa Socrates Erasmus (npr. tematska mreža EUSW) so pripomogle k spoznanju, da se mora socialno delo kot veda ustaliti na evropski ravni. Vsaka država ima seveda svoje posebne značilnosti, vendar je mogoče prepoznati skupno osnovo. Kot so potrdila medsebojna povezovanja, lahko odkrivanje skupnih vidikov, osnovnih razsežnosti, vzpostavljanje obče teorije socialnega dela (vsaj v njenem jedru) na evropski ravni pripomorejo k boljši vidnosti discipline in bolj artikulirani strukturi, kajti skupno referenčno točko lahko najdemo celo za razlike.

Ker je zdaj položaj v znamenju učinkov ekonomske krize, procesov globalizacije in sprememb v posameznih državah, ki so posledica krčenja blaginjskih politik, je izobraževalni sistem pred izzivom: socialne delavke in delavce mora pripraviti na to, da bodo te pojave lahko razumeli in ravnali z njimi.

Trdno navezovanje na teoretske okvire je zelo pomembno in univerza lahko ponudi priložnost za krepitev dialoga med različnimi disciplinami, da bi tako lahko boljše razumeli kompleksnost naše družbe. Hkrati pa proces akademizacije, kot pravi Lorenz (2006: 55), pomeni tveganje za

zmanjševanje strokovne ravni izobraževanja, saj ga izpostavi le akademskim merilom kakovosti, še pomembneje pa je, da gre za akademska merila, ki jih večinoma ne določa »domača disciplina«.

Prav to se je zgodilo v Italiji. Jasno je, da nočemo, da bi nas zaneslo proti Scili, vendar se hkrati že tudi bojujemo z nevarnostmi Karibde. Želimo si, da bi lahko z jadrni socialnega dela zapluli v mirnejše vode.

Annamaria Campanini

Prevedla: Ana Marija Sobočan

VIRI

- BERNOCCHI NISI, R. (1984), *Le Scuole di Servizio Sociale in Italia: Aspetti e momenti della loro storia*. Padova: Fondazione Zancan.
- BIANCHI E., DAL PRA PONTICELLI M., DE SANDRE I., GIUS E., 1983, *Servizio sociale, sociologia, psicologia: Ripresa critica di un dibattito teorico*. Padova: Fondazione Zancan.
- CAMPANINI, A. (1999), *Servizio sociale e sociologia. Storia di un dialogo*. Trst: Lint.
- (2001), *L'esperienza di Trieste. Rapporto sulla situazione del servizio sociale*, 1° rapporto. Rim: EISS.
- (2007), *Europeanization process in Italian social work education. Social Work & Society*, 5. [Http://www.socwork.net/2007/festschrift/esw/campanini](http://www.socwork.net/2007/festschrift/esw/campanini) (17. 1. 2010).
- CAMPANINI, A. FROST. E. (ur.) (2004), *European Social Work- Commonalities and differences*. Rim: Carocci.
- DAL PRA PONTICELLI, M. (ur.) (2005), *Dizionario di Servizio Sociale*. Rim: Carocci.
- FACCHINI, C. (2010). *Tra impegno e professione. Gli assistenti sociali come soggetti del welfare*. Bologna: Il Mulino.
- GUI, L. (1999), *Servizio sociale fra teoria e pratica*. Trst: Lint.
- LORENZ, W. (2006), *Education for the social professions*. V: Lyons, K., Lawrence S. (ur.), *Social work in Europe: Educating for Change*. Birmingham: Venture Press.
- QUAGLINO, G. P. (1985), *Fare formazione*. Bologna: Il Mulino.

SOCIALNO DELO V NORDIJSKIH DRŽAVAH

TRENDI IN PREMIKI V IZOBRAŽEVANJU IN POLITIKAH

Predstavili bomo vidike države blaginje, sledil bo kratek uvod v značilnosti evropskih blaginjskih modelov. Opisali bomo nekaj prelomnic v razvoju države blaginje na Danskem, pa tudi nekaj izzivov v spreminjajoči se poklicni vlogi socialne delavke. Prikazali bomo tudi, kako na socialno delo v nordijskih državah vplivajo svetovni, evropski in nordijski trendi in kakšen vpliv imajo lahko mednarodne strokovne organizacije.

DRŽAVE BLAGINJE

Kaj pomeni država blaginje, je mogoče interpretirati in opredeliti na zelo različne načine. Poglejmo nekaj primerov:

Države blaginje ne moremo razumeti le v okvirih pravic, ki jih zagotavlja. Upoštevati je treba tudi, kako se dejavnosti države prepletajo z vlogo, ki jo imata pri zagotavljanju socialnih dobrin trg in družina. To so tri pglavitna načela, ki jih je treba natančneje pojasniti, preden spregovorimo o kakršnemkoli teoretskem modelu države blaginje. (Esping-Andersen 1990: 21.)

Država vpliva na družbo z zakonodajo in organiziranjem funkcij v družbi. Država s

temi dejavnostmi na številne načine vpliva na življenjske razmere in vedênje posameznikov. Za blaginjo posameznika v širšem pomenu je pomembnih več takšnih ureditev. (Jonasen 2003: 15.)

Države blaginje temeljijo na idealu blaginje za vsakogar. S tem so mišljene dobre življenjske razmere, saj sta državljanom zagotovljeni ekonomska in socialna varnost. Država si prizadeva za ta ideal, pri tem pa ustvarja več enakosti in se bojuje proti revščini. Socialna politika je temeljni element v politiki države blaginje. Zdravstvo in izobraževanje sta druga dva temeljna elementa. V socialni državi so državljani po navadi upravičeni do nekaterih osnovnih socialnih pravic. Najpomembnejše so pravica do zdravljenja v primeru bolezni, pravica do izobrazbe in pravica do nadomestila v primeru brezposelnosti, bolezni ali starosti. (Plovsing 2004.)

Prva definicija govori o medsebojni povezanosti sistema države, trga in družine, drugi dve pa predpostavljata velik vpliv države. Interpretacija države blaginje temelji na tem, kako je sistem podpore posamezniku uravnotežen med njegovimi tremi sestavnimi elementi:

- država
- trg/organizacije
- družina/mreža

Naj zdaj predstavimo kratke orise štirih različnih modelov države blaginje v Evropi. Ker so evropske države tesno povezane in nanje vpliva socialna politika drugih držav, ti modeli ne morejo popolnoma opisati različnih sistemov, ampak lahko le osvetlijo očitne razlike med njimi.

1. Beveridgeov model, imenovan tudi anglosaški ali liberalni model: socialni prejemki so zagotovljeni le tistim, ki jih najbolj potrebujejo. Javno in obvezno zavarovanje ima zmeren vpliv, saj blaginjo zagotavljajo trg ali posameznik. Največjo vlogo imajo zasebno zavarovanje in zasebne organizacije, ki ponujajo pomoč. Socialni sistem je skromen in zagotavlja le omejeno pomoč posameznikom, ki jo potrebujejo (Anglija).

2. Celinski, korporativni, srednjeevropski ali konzervativni model: socialna varnost je na razmeroma visoki ravni, zgrajena na zapletenem sistemu obveznega zavarovanja, ki je povezano z delom in ga določa zakonodaja. Prejemniki transferjev so večinoma ljudje, ki so bili vključeni v trg dela in so bili vključeni v sistem zavarovanja, ki zagotavlja nadomestila v primeru brezposelnosti, bolezni, bolnišnične oskrbe in starosti. Večji del nadomestil sestavljajo prispevki od obveznega zavarovanja za trg/delovna mesta in ne iz običajnega sistema davkov. Ljudje, ki niso bili vključeni v trg delovne sile, so tako upravičeni do razmeroma majhne socialnovarstvene pomoči (Nemčija, Francija).
3. Subsidiarni, južноеvropski ali katoliški model: za socialne probleme naj bi poskrbela večinoma družina ali razširjena socialna mreža (Španija, Italija, Grčija).
4. Nordijski model, imenovan tudi institucionalni, univerzalni ali socialnodemokratski model: skladen je z davčnim sistemom, ki ima široko davčno osnovo in visoke, progresivne davčne stopnje. Nordijski model pozna radodarnije transferje kot anglosaški in več redistribucije kot celinski. Večino socialnovarstvenih storitev izvajajo država in občine, ne posamezniki, družina, cerkev ali zasebne človekoljubne organizacije.

Danska in druge nordijske države imajo bolj strukturirano organizacijo socialnih storitev in sistem socialnih transferjev za vse državljane kot druge evropske države. Prejemki se dodeljujejo po načelu univerzalnih pravic za vse; če posameznika kaj prikrajša za običajne dohodke ali se rodi otrok z oviro, bo država zagotovila podporo, da bi tako zmanjšala težave, ki so s tem povezane. Problem, ki ga ima posameznik, ni njegov lasten, ampak družbeni problem, zato ga je treba reševati s pomočjo družbe po načelu solidarnosti, ki izhaja iz (progresivnega) davčnega sistema.

Izraz »socialnodemokratski model« je nekoliko zavajajoč, saj so k razvoju države blaginje pripomogle skoraj vse politične stranke. Vendar si za razliko od začetka 19. stoletja danes večina državljanov ali politikov ne predstavlja več družbe brez države blaginje.

Ključne besede države blaginje so: preprečevanje, zdravljenje, rehabilitacija, varnost in blaginja. Danska država blaginje skupaj z drugimi nordijskimi državami blaginje uživa mednarodni ugled. Ne gre pa zanemariti, da je tudi sistem na Danskem podvržen spremembam, ki so jih navdihnili drugi socialnovarstveni sistemi. V nadaljevanju si bomo ogledali nekatere spremembe, pred tem pa se posvetimo še kratkemu zgodovinskemu pregledu.

RAZVOJ DANSKE DRŽAVE BLAGINJE

Razvoj države blaginje je v nordijskih državah potekal hkrati, še posebej na Norveškem, Švedskem in Danskem. Največ pozornosti bomo namenili primeru Danske.

Danska država blaginje ima že več kot 200 let. V tem obdobju se je zakonodaja vseskozi razvijala, se prilagajala in spreminjala, vendar vsega tega v prispevku ne moremo prikazati. Lotili se bomo samo najpomembnejših preobratov v zakonodaji in administraciji.

Prva socialna reforma se je zgodila v obdobju 1799–1803, ko so se prvi zametki države blaginje pokazali v zakonih o revnih. Njihova namena sta bila ukiniti beračenje in ustanoviti organizacijo, ki bi ljudem v stiski zagotavljala hrano, oblačila, namestitev, ogrevanje in oskrbo v primeru bolezni. Skrb je bila namenjena predvsem ljudem, ki niso mogli poskrbeti zase zaradi starosti ali bolezni. V tistem času je bila Danska agrarno-kapitalistična družba in organizacijo pomoči so prevzeli odbori za revne, ki so jih morali ustanoviti v vsaki fari: predsednik odbora v vsaki fari je bil pastor, njegovi člani pa največji posestniki. Odbor je odločal o tem, kdo je zares reven in kakšno podporo bi moral dobiti. Pomoč je bila zagotovljena z obdavčenjem ljudi v skupnosti, a večinoma ne v denarju, ampak v materialnih dajatvah. Odbor za revne je prejemnike pomoči ločil v dve kategoriji: na resnično revne (ki si zaslužijo pomoč), za katere je treba poskrbeti, in na revne (ki si ne zaslužijo pomoči), ki so za svoj položaj odgovorni sami zaradi zlorabe sistema, lenobe ali nepravilnega ravnanja s svojim imetjem. Te so pogosto poslali na prisilno delo v kraljeve utrdbe.

Tudi skrb za otroke je bila pomemben del sistema oskrbe, vendar so bila pravila, ki so urejala to področje, veliko manj zapletena. Od začetka 18. stoletja so sirote pošiljali v posebne domove, ki so se razlikovali od drugih ustanov za revne. Da bi zmanjšali število otrok, ki se rodijo prejemnikom podpore za revne, je odpor lahko tudi zavrnil poroke med njimi.

Ideologija, na kateri temelji zgradba fevdalne in konzervativne družbe, izhaja iz ideje, da je Bog tisti, ki je dodelil revnim in bogatim njihov položaj, in da je Bog pooblastil kralja, da se odloči, kako naj bo poskrbljeno za revne. Revni posamezniki nimajo pravic, ampak morajo upoštevati kraljeve ukaze.

Leta 1849 je Danska dobila ustavo: liberalni razvoj je zagotovil pravico do izvolitve na javnih volitvah, tako da zanjo ni bilo treba več posebej prositi. Dolžnost odbora za revne, da izvaja kraljeva pooblastila, se je spremenila v pravico revnih, da zanje poskrbi občina.

Z industrializacijo družbe so v sedemdesetih letih 19. stoletja začeli delovati sindikati in skladi za primer brezposelnosti.

V letih 1891 in 1892 je druga socialna reforma prinesla tri zakonodajne novosti:

- javno podporo ravnim,
- podporo za stare ljudi,
- zdravstveno zavarovanje za ljudi z omejenimi sredstvi.

Podpora, ki je izhajala iz teh treh zakonov, se je financirala iz davkov državi in fari. Razlikovanje med revnimi, ki si zaslužijo pomoč, in tistimi, ki si je ne zaslužijo, se je ohranilo.

Pojavile so se tudi človekoljubne organizacije, ki so podpirale slepe, gluhe, duševno bolne in druge hendikepirane skupine.

V poznem 18. stoletju je zakonodaja, ki je urejala skrb za otroke, premestila finančno odgovornost z občin na državo. Socialnodemokratska stranka je predlagala brezplačno šolanje, ki bi vključevalo tudi prehrano za vse otroke, pa tudi brezplačno zdravstveno, bolnišnično in babiško oskrbo. Vse to se je v državi postopno tudi uveljavilo.

Leta 1905 je država dobila pravico, da poseže v družine, v katerih so otroke zanemarjali ali pa so bili otroci vključeni v kriminalna dejanja.

Politike na področju kriminalnega ravnanja so postale bolj humane, da bi tako vključili tudi odpravljanje nezaželene socializacije, kriminalizacije in odklonskega vedenja. Ustanovljenih je bilo več ustanov za otroke, dnevnih centrov za mladoletne in klubov.

Manjša reforma v dvajsetih letih 20. stoletja je določila načela pravic in jasna merila pri dodeljevanju pokojnin, povezanih z oviranostjo ali starostjo. Višina dohodkov je bila določena ne glede na oceno posameznikovih potreb.

Leta 1933 se je zgodila tretja pomembna socialna reforma. Sprejeti so bili štiri zakoni s področja sociale, ki so se nanašali na zavarovanje za primere: 1) nesreč, 2) bolezni, 3) brezposelnosti, 4) pokojnin za stare ali ovirane ljudi. Ti transferji so bili višji od tistih od javne podpore. Članstvo v zavarovalnih združenjih in plačilo zavarovanja sta bili obvezni od starosti 21 let, hkrati pa je transferje zelo podprla tudi država s pomočjo davčnega sistema. Z obveznim članstvom in podporo, utemeljeno na načelih pravic, je ta sistem postal univerzalen.

V vsaki občini je bil ustanovljen tudi posebni odbor za oskrbo otrok, ki je skrbel za zagotavljanje pomoči otrokom, prikrajšanih za nujno oskrbo ali vzgojo. Zakon o oskrbi otrok je vključeval tudi družine, v katerih starši zaradi bolezni, prestopništva ali drugih razlogov niso mogli skrbeti za svoje otroke.

V sedemdesetih letih 20. stoletja je obdobje napredka prineslo četrto socialno reformo. Politične stranke so se strinjale, da so cilji preprečevanje, rehabilitacija, varnost in blaginja. Ne glede na to, kakšen socialni povod je sprožil potrebo, naloga socialne politike je, da prepreči občutno poslabšanje življenjskega standarda družine. Najvišji transferji so obsegali 90 % plače kvalificiranega delavca. S pomočjo reforme so želeli tudi spodbuditi državljane k uporabi socialnega sistema kot preventive in k temu, da bi poiskali pomoč socialnih delavk in delavcev, če so se njihove težave povečevale. To obdobje imenujemo zlata doba socialnega varstva. Ukrepi so bili sprejeti v obdobju napredka in gospodarske blaginje družbe. Vendar pa so strukturne spremembe povečale število brezposelnih, to pa je otežilo načrtovano izvajanje zakonodaje.

Uspešno so uvedli podporo ob zgodnji upokojitvi in ta je pripomogla k zmanjševanju brezposelnosti in omogočila zaposlenim upokojitev že od 60. leta starosti. Uvedeni so bili programi »aktivne pomoči«; z njimi so skupine dolgotrajno brezposelnih prejemnikov socialne podpore vključili v obvezne občinske programe prekvalificiranja, da bi povečali oziroma ohranjali svoje kompetence. Podpora za brezposelne je bila deležna kritik, češ da ni več dodeljena na podlagi solidarnosti, ampak povezana z obveznimi dejavnostmi uporabnika, čeprav usposabljanje oz. prekvalifikacija ni vodila v zaposlitev, saj služb ni bilo na voljo.

Predmet kritike je bila tudi podpora za ubežnike in priseljence, češ da je manjša od tiste za dansko populacijo. Razumevanje tega, kaj pomeni revščina, namreč ne more biti omejeno na minimalna sredstva, potrebna za preživetje, ampak povezana s povprečnim dohodkom, ki posameznikom omogoča uživanje državljanstva in udejstvovanje v družbi. Ekonomske omejitve migrantov, odvisnih od javne podpore, bodo vplivale na njihovo integriranje. Prav zdaj pa so tudi stroga pravila glede vstopa migrantov na Dansko pod drobnogledom Evropske unije.

Razumevanje solidarnosti je zelo fleksibilno in ga v skladu s strukturnimi spremembami v družbi interpretiramo vedno znova. Moralnost te spremenljivosti je v neprestanem fokusu javne razprave med prebivalstvom, strokovnjaki in politiki.

SPREMEMBE V DRŽAVI BLAGINJE

V zadnjih desetletjih so splošna višja reven izobraženosti, boljše možnosti zdravljenja in povečevanje števila starega prebivalstva povečali obremenitve za univerzalno podporo. Hkrati se je zmanjšal delež delovnega in davkoplačevalskega prebivalstva, saj so imele družine v zadnjih petdesetih letih najpogosteje le enega ali dva otroka. Stroški sistema socialnega varstva so povezani z ravnovesjem med delovnim prebivalstvom in generacijami otrok in mladih, ki so vključeni v brezplačno izobraževanje v šolah in na univerzah, ter s

starim prebivalstvom, ki je že upokojeno. V delovni sili je delež ženske skoraj enak deležu moških, za otroke pa skrbijo v vrtcih, dnevnem varstvu, šolah in klubih. Delež prebivalstva, ki dobiva plačo, se zmanjšuje, hkrati s tem pa se povečuje delež starejše populacije. Povečujejo se tudi zahteve za financiranje boljnih možnosti v zdravstveni oskrbi, nenehno pa se povečujejo tudi davki. Vse to je vodilo v splošno javno in burno politično razpravo, v kateri se še posebej liberalne stranke sprašujejo o smiselnosti ohranjanja tradicionalne socialne države in se zavzemajo za reinterpretacijo.

Novo upravljanje javnega sektorja [*New Public Management*] je splošni trend, ki vpliva na nordijske države blaginje tako, da se umerjajo k socialnim storitvam po načelu mešanice modelov držav blaginje. To gibanje je navdihnilo redefinicijo socialnih storitev od javne skrbi k storitvam, h katerim pripomore tudi trg.

Delodajalci zdaj za svoje zaposlene pogosto plačujejo tudi v zasebne zavarovalne sheme, da bi ti v primeru bolezni imeli dostop do takojšnjega zdravljenja v zasebnih bolnišnicah. Ker so čakalne liste predvsem posledica pomanjkanja zdravnikov, bi lahko vse večji trend zasebnega zdravljenja spremenil razmerje med javnimi in zasebnimi zdravstvenimi ustanovami. Javne zdravstvene ustanove tako tvegajo zmanjšanje standarda, če bodo postale najnižja socialnovarstvena mreža.

Kljub vsemu pa je nordijski socialni model še vedno predmet mednarodnega zanimanja. Nekdanji evropski minister za ekonomijo in tehnologijo, Michael Glos, navaja danski model prožne varnosti [*flexicurity*] kot dober primer (Vogler 2006). Model podjetjem omogoča preprosto in hitro zaposlovanje in odpušcanje ter se s tem prilagajanje svetu hitrih sprememb. To je mogoče, kadar močni sindikati zagotavljajo prožnost, ki ne vodi v izkoriščanje delovne sile. Če so na voljo razmeroma visoke podpore za brezposelne, delovna sila ne zgubi osnovnih sredstev za preživetje. Dogovori o minimalnem zagotovljenem dohodku, višjih plačah in delovnih razmerah morajo biti stvar pogajanj med partnerji na trgu delovne sile – med predstavniki delavcev in lastniki podjetij.

Če ni mogoče skleniti primerne dogovora, imajo delavci pravico do stavke, lastniki pa do zapiranja podjetij. Država ima pravico do poseganja le v izjemnih primerih.

Pred letom 1960 so bile nordijske države etnično precej homogene. Zaradi priseljevanja v nordijske države socialni delavci danes delajo v večetničnih družbah s socialnimi problemi, povezanimi z globalizacijo, mednarodnimi težavami, revščino, selitvami, begunci in človeškimi pravicami. Če definicijo revščine povežemo s povprečnim dohodkom v družbi, ki omogoča udeležbo v normalnem družbenem življenju, imamo lahko priseljence (na Danskem prejemajo »dodatek za integracijo«) za revne, saj se le s težavo udeležujejo dejavnosti, ki se jih udeležujejo drugi ljudje v družbi. Čeprav so razlogi za odsotnost integracije predvsem strukturni, k pomanjkljivi integraciji pogosto pripomore tudi slabo razvito socialno delo.

POKLICNA VLOGA SOCIALNIH DELAVK IN DELAVCEV

Danska je bila do prej etnično precej homogena družba. Vse od migracij delovne sile v šestdesetih letih 20. stoletja pa se je situacija spremenila in socialni delavci in delavke danes delujejo v multietničnih družbah. Da bi se lahko spopadali s temi izzivi, je treba izboljšati in razvijati kulturne kompetence.

V državi blaginje je bila tradicionalna poklicna vloga socialne delavke po navadi opredeljena kot razmeroma avtonomna in temelječa na strokovnem znanju. Strokovni cilji so bili vrednoteni kot pomembnejši od ciljev posamezne organizacije. Avtonomna vloga strokovnih delavk se je razvila v času, ko je bilo strokovno znanje spoštovano, strokovnjaki pa so bili deležni zaupanja kot osebe, ki delujejo v skupno dobro (Sehested 2003).

Birokratsko delovanje javnega sektorja je bilo deležno kritik na račun arogance in izmikanja dosegu politikov, upravljavcev in državljanov. Občasno so strokovne delavke in delavci obtoženi odgovornosti za težave, v katerih naj bi bil javni sektor. Splošen trend v literaturi o upravljanju je bila potreba po

zmanjševanju samoupravljanja strokovnih delavk, da bi se tako javni sektor lahko razvil v pravo smer (*ibid.*).

Podobno kot drugi poklici je bilo tudi socialno delo tarča kritik. Možnosti za raziskovanje in razvijanje teorij in praktičnih metod so na Danskem zelo omejene, hkrati pa se povečujejo zahteve po znanstvenosti v izobraževanju, evalvaciji in praksi, ki temelji na raziskovalnih dognanjih. Kot nasprotje tem zahtevam pa na drugi strani ministrstva sprejemajo postopke za ocenjevanje, obrazce in metode v socialnodelavski praksi. Izpolnjevanje obrazcev v priložnikih, ki združuje vse postopke, pomeni veliko časovno obremenitev in uporabniki storitev se pritožujejo, ker imajo s svojimi socialnimi delavci lahko samo kratkotrajne osebne stike.

Kot kaže, je bila dosežena kritična točka in potreba po večjem zaupanju v delo socialnih delavk in delavcev je bila izražena tudi na ravni vlade.

VPLIVI EVROPSKE UNIJE NA IZOBRAŽEVANJE

Tako imenovani bolonjski proces vpliva na vse izobraževalne programe socialnega dela v Evropi. Poročilo, ki so ga leta 1999 pripravili ministri za visoko šolstvo v evropskih državah, je bilo podlaga za oblikovanje »skupnega visokošolskega prostora v Evropi«, ki omogoča mobilnost s pomočjo poenotenega sistema kreditnih točk, kakovosti in primerljivosti znanja ter temelji na načelu 3 + 2: triletna prva (dodiplomska) stopnja in dveletna druga (magistrska) stopnja (Lorenz 2006). Čeprav vse nordijske države niso članice Evropske unije (Islandija in Norveška nista članici), pa so vse uskladile svoje izobraževalne sisteme s standardi bolonjskega procesa.

Večina držav izobraževalni sistem deli na dve veji: univerzitetni sistem in visokošolski sistem (Kyvik 2006, Kornbeck 2007). Novi sistemi pa po vzoru univerzitetnega sistema podpirajo prenos akademskega znanja, standardov in vrednot v izobraževanje, v katerem so bile prej najpomembnejše strokovne kompetence različnih poklicev (poleg kompetenc

socialnih delavcev tudi kompetence poklicev, povezanih s socialnim delom, npr. učiteljev, negovalk in pedagogov).

Večina socialnih delavk in delavcev na Danskem je opravila osnovno izobraževanje bodisi za socialne pedagoge bodisi za socialne delavce. Dodiplomski programi za socialne pedagoge potekajo na 32 kolidžih (Skytte 2005). Dodiplomski programi za socialne delavce od leta 2009 potekajo na univerzitetnih kolidžih/strokovnih visokih šolah (5 programov) in univerzi (1 program). Samo en program vodi tudi do magistrskega oziroma doktorskega študija. Kreditne točke (ECTS) so v uporabi od leta 2002. Dodiplomski program socialnega dela omogoča zaposlovanje na področju socialnega dela. Ta hip ima le nekaj danskih profesorjev in profesoric opravljen doktorat, vendar se njihovo število povečuje. Na Grenlandiji poteka en dodiplomski program in od leta 2008 je povezan z univerzo. Le nekaj socialnih delavcev in delavk ima doktorski naslov, raziskovalno delo pa ni pogoj za položaj učitelja v socialnem delu. Danska tako zaostaja v primerjavi z drugimi nordijskimi državami. Nordijska zveza šol za socialno delo se je že aktivno lotila opozarjanja na ta problem.

VPLIV STROKOVNIH ORGANIZACIJ ZA IZOBRAŽEVANJE V SOCIALNEM DELU

Svetovna organizacija na področju izobraževanja za socialno delo je Mednarodna zveza šol za socialno delo (IASSW). Ustanovljena je bila leta 1928. Njene članice so šole za socialno delo, pa tudi posamezniki s področja izobraževanja za socialno delo. IASSW deluje tudi kot posvetovalno telo Združenih narodov in kot nevladna organizacija sodeluje v njihovih dejavnostih. IASSW z delom pri Združenih narodih in v drugih mednarodnih organizacijah predstavlja izobraževanja za socialno delo na mednarodni ravni, podpira pa tudi razvoj izobraževanja za socialno delo na lokalni ravni v številnih regijah.

Globalni standardi za izobraževanje in usposabljanje v socialnem delu (Global Standards for Social Work Education and Training)

in novi etični dokument *Etika v socialnem delu, Načela (Ethics in Social Work, Statement of Principles)* sta dokumenta, ki sta jih skupaj pripravili, obdelali v mednarodni razpravi in končno uskladili tako IASSW kot tudi Mednarodna federacija socialnih delavk in delavcev (IFSW) v letu 2004. Obe organizaciji sta pripravili tudi skupno definicijo socialnega dela (2001). Ti dokumenti pomenijo vir navdiha za oblikovanje kurikulumov socialnega dela povsod po svetu, tudi v nordijskih državah.

Nordijski odbor šol za socialno delo (NCS-SW) je organizacija šol za socialno delo v vseh nordijskih državah. Ustanovljen je bil leta 1965 in ima ta hip 39 šol članic.

NCSSW poskuša vplivati na oblikovanje politik izobraževanja in je v letu 2009 nagovoril danskega ministra za šolstvo: izrazil je resno zaskrbljenost zaradi zmanjševanja sredstev in možnosti za razvojno delo v okviru sodelovanja med univerzami in prakso na Danskem. V tem je situacija na Danskem drugačna kot v drugih nordijskih državah, saj sta tam raziskovanje in objavljanje ne le pravica, ampak tudi dolžnost, ker izboljšujeta teorijo in gradiva na področju socialnega dela.

NCSSW in IASSW sta povezani prek predsednice oz. predsednika Nordijskega odbora, ki vsakič prihaja iz druge države članice in je hkrati tudi del predstavnik v odboru Mednarodne zveze šol za socialno delo.

Naloga IASSW in NCSSW je izboljšati izobraževanje za socialno delo na podlagi sodelovanja in izmenjave izkušenj med različnimi šolami za socialno delo. To se dogaja s pomočjo konferenc, graditve mrež med učitelji/učiteljicami, raziskovalci/kami in tistimi, ki delajo v praksi socialnega dela, pa tudi s pomočjo financiranja projektov (IASSW).

Mednarodne in regijske strokovne organizacije lahko ustvarijo močne mreže in pritiskajo na tiste, ki krojijo politiko, da bi se izboljšale razmere za izobraževanje v socialnem delu, raziskovanje in prakso. Strokovni odnosi pomenijo podporo, ki omogoča izboljšanje razmer za izvajanje poklica, pa tudi vključevanje, socialno pravičnost in državljske pravice vseh članov družbe.

SKLEP

Danska država blaginje se je razvijala 200 let. Temelji na univerzalnosti vstopnih pogojev in je bolj radodarna od drugih evropskih blaginjskih sistemov. Progresivni davčni sistem omogoča financiranje tega sistema, ki ga izvajajo država, regije in občine. Vključevanje etničnih manjšinskih skupnosti je izziv, ki je ključen za družbo in za socialno delo, temeljnega pomena pa je vpeljevanje strukturnih sprememb. Pomembna je delitev sredstev s pomočjo zakonodaje, da bi tako etnične manjšinske skupnosti imele dostop do državljanjskih pravic in vključenosti.

Trendi novega upravljanja javnega sektorja vplivajo na državo blaginje in tudi razumevanje, kaj je socialno delo. Vloga države, trga in družine kot tistih, ki zagotavljajo pomoč, je bila zamajana, ne pa še temeljno spremenjena.

Čeprav je blaginjski sistem drag, so Danci kljub temu na splošno zadovoljni z načeli solidarnosti v državi blaginje. To je del njihovega vsakdana in identitete. Čeprav liberalne stranke zagovarjajo ideale minimalne države, spremenijo svoj socialni profil, ko pridejo na oblast, in poskušajo zadovoljiti želje ljudstva. Del danske identitete je, da zaupaš, da, če ti nesreča prepreči služenje denarja za preživljanje, ne boš ostal sam s svojo težavo. Država bo – znotraj določenih omejitev seveda – pomagala s sredstvi iz solidarnostne sheme.

Socialna politika in izobraževalna politika se prepletata in doživljata nenehne spremembe. Izobraževanje je usmerjeno k bolonjskemu procesu, ki spodbuja prenos akademskega znanja v strokovne sektorje izobraževanja.

V vseh državah je vse bolj viden pomen izobraževanja, ki temelji na znanosti in raziskovanju. To se kaže v čedalje večjem številu magistrskih in doktorskih programov, vendar pa se tradicija in hitrost razvoja v različnih državah razlikujejo. Pravilniki za izobraževanje v socialnem delu in njihova evalvacija v vseh nordijskih državah izvirajo z osrednje (ministrske) ravni in manjše strokovne šole se združujejo v večje konzorcije različnih poklicnih smeri. Izobraževanje poteka na strokovnih srednjih šolah, višješolskih institucijah in uni-

verzah. Spremembe se dogajajo na evropski ravni, vendar ta hip na področju financiranja raziskovalnih projektov Danska zaostaja.

Več kot desetletje so večji del prakse socialnega dela narekovali priročniki z navodili za izvajanje postopkov. Papirologija je preusmerila vire od osebnega stika in strokovne ocene potreb. Kot kaže, smo priče nasprotju med večjimi zahtevami za strokovno akademsko znanje in dejstvom, da o metodah ocenjevanja socialnih problemov in socialnodelavske prakse odločajo centralno politiki, namesto strokovne delavke na mestu samem.

Vrh tega problema smo morda dosegli zdaj z izjavami ministrov, da je treba spremeniti zamudne postopke in bolj zaupati presoji socialnih delavk in delavcev, da bi dobili več možnosti za osebni stik z uporabniki.

IASSW vpliva na izobraževanje za socialno delo z oblikovanjem skupnih dokumentov o izobraževanju, etiki in definiciji socialnega dela skupaj z drugimi mednarodnimi organizacijami. Ti dokumenti pomenijo navdih za socialnodelavsko prakso in razvoj kurikula v nordijskih državah.

Nordijski odbor šol za socialno delo poskuša vplivati na politike izobraževanja za socialno delo. Leta 2009 je danskega ministra za šolstvo opozoril, da imajo danski raziskovalci v primerjavi z drugimi nordijskimi državami manj sredstev za raziskovanje.

Helle Strauss

Prevedla: Ana Marija Sobočan

VIRI

- ESPING-ANDERSEN, G. (1990), *Three worlds of welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- JONASEN, V. (2003), *Danish social policy*. Århus: Den sociale Højskole i Århus.*
- KORNBECK, J. (2007), Social Work Academics as Humboldtian Research-Educators: Discussion of a Survey of Staff Profiles from Schools in Denmark, England and Germany. *Social Work Education*, 26, 1: 86–100.

- KYVIK, S. (2006), Endringsprosesser i Høyskolesektoren i Vest-Europa. Studier av innovasjon, forskning og utdanning. *Nifu step 7*.
- LORENZ, W. (2006), Educations for the Social Professions, v: Lyons, K., Lawrence, S. (ur.), *Social Work in Europe: Educating for Change*. Birmingham: Venture Press (39–58).
- PLOVSING, J. (2004): *Welfare State and Social Policy*. København: Copenhagen Business School.*
- SEHESTED, K. (2003), *From Autonomous to Interactive Control of Professions*, v: Jæger, B., Sørensen, E. (ur.), *Rocking Roles*. København: The Danish Association of Lawyers and Economists.*
- SKYTTE, M. (2005), Social Education in Denmark, v: Hamburger, F., Hirschler, S., Sander, G., Wöbcke, M., *Ausbildung Für Soziale Berufe in Europa*. Frankfurt am Main: ISS Gemeinnütziger.
- Vogler, L. K. (2006), *Flexicurity*. Contribution to the EEO Autumn Review 2006. Bruselj: Evropska komisija.

* Angleški prevodi danskih naslovov.

SOCIALNO DELO JE POLITIČNO IN STROKOVNO HKRATI

Pogovor s prof.
Silvio Staub-Bernasconi

(Foto: Vili Lamovšek)

Z nagrajenko se je pogovarjala Darja Zaviršek 25. septembra 2010 ob prejemu nagrade Katherine Kendell, najvišje mednarodne nagrade v socialnem delu. Pogovor je bil opravljen v okviru priprave publikacije IASSW »Nagrajenci Katherine Kendall«, ki jo bosta izdala G. Askeland in B. Littlechild leta 2011.

Kdaj ste prejeli nagrado?

Enajstega junija 2010 na Svetovnem kongresu socialnega dela v Hongkongu. Plaketa se imenuje »Za življenjsko delo na področju odličnosti v mednarodni dejavnosti v izobraževanju za socialno delo.«

Kaj vam pomeni ta nagrada?

Moj prvi odziv na novico, da so me izbrali za prejemnico nagrade, so bili zelo lepi občutki. Spomnila sem se na večerjo s Katherine Kendall in nekaterimi drugimi kolegi na konferenci EASSW leta 2001 v Montpélieru. Pogovarjali sva se o marsičem, še posebej pa me je navdušilo njeno zgodovinsko in splošno znanje o poklicu, ki je bilo v pogovoru ves čas vidno. Kot se spominjam, sem bila takrat prvič povabljen na eno od manjših, neformalnih srečanj, ki se dogajajo med konferencami. Do takrat sem se samo čudila temu, kako učinkoviti so pri mreženju in načrtovanju dejavnosti udeleženci konference, še posebej moški. To pa je bilo srečanje žensk; zelo prijetno srečanje, na katerem je bil naš edini cilj, da si zaupamo svoje izkušnje, ne nazadnje pa smo hotele tudi uživati v dobri večerji!

Glede tega, kaj mi nagrada pomeni, lahko rečem, da je zame priznanje življenjskih prizadevanj na področju razvijanja koherentne teorije o družbenih problemih in socialnem delu kot vedi in poklicu. Zaradi svojega širokega filozofskega in systemskega okvira lahko integrira številne fragmentirane teoretske pristope in metode socialnega dela, ki jih na zelo razdrobljen način posredujejo na različnih družbenih ravneh: individualni, družinski, skupinski, organizacijski in skupnostni, pa tudi družbeni v svetovnem merilu.

Nagrada pomeni tudi podporo za moja prizadevanja na področju politik izobraževanja in kurikula v nemškem delu Evrope, ki po mojem mnenju niso prav dobro povezane z mednarodno znanstveno in poklicno skupnostjo. Ker je močna nemška frakcija zapustila Mednarodno zvezo šol za socialno delo (IASSW, ustanovljena leta 1928), potem ko ni bil sprejet predlog, da

bi Alice Salomon razrešili s položaja generalne sekretarke, je zanimanje za to mednarodno organizacijo v Nemčiji, kjer je okrog 80 šol za socialno delo in nekaj univerz z oddelki za socialno pedagogiko, majhno. Izjema je le Univerza za uporabne znanosti Alice Salomon.

Katere dejavnosti, projekti in publikacije so po vašem mnenju imeli največji pomen v vašem poklicnem razvoju in karieri? Kako so vplivali na razvoj socialnega dela in izobraževanja za socialno delo?

Spomnim se treh pomembnih prelomnic za moj razvoj in izobraževanje za socialno delo. Prva je obiskovanje dodatnih supervizijskih srečanj na züriški šoli za socialno delo v času, ko sem začela terensko delo v industrijskem delu Züricha, hkrati pa sem začela tudi študij in prakso socialnega dela (1958–1960). Tolpa, s katero sem delala kot socialna delavka, je uničila dele centra za prostočasne dejavnosti, pretepla nekdanje učitelje, veliko opravka je z njimi imela policija ipd. Analiza procesov znotraj tolpe in moje intervencije na terenu so bili leta 1960 vsebina moje diplomske naloge. Brez obeh izhodišč bi najbrž končala znotraj zelo ozkih meja Švice. V moji nalogi sem lahko pokazala, da je bila uporaba znanja o strukturi skupin in procesov znotraj njih v kombinaciji z demokratičnimi metodološkimi načeli pri delu s tolpmi uspešna pri pridobivanju spoštovanja in zaupanja članov tolpe, vse bolj pa ji je člane uspelo pridobiti za sodelovanje pri razvijanju njihovih lastnih dejavnosti, zaradi katerih se ne bi takoj znašli na policiji. Šele veliko let pozneje sem spoznala, zakaj je bilo to »poročilo« (objavljeno je bilo v treh izdajah pri nemški založbi Haus Schwalbach) odmevno. Po letih »črne pedagogike« v državnih ustanovah in domovih, ki so jih večinoma vodile krščanske veroizpovedi – in ta pedagogika je trajala (človek lahko komaj verjame) do leta 1970 in še dlje – je ta »praktični, živ primer« dela z uporniškimi mladostniki očitno prepričal socialne delavke in njihove učiteljice, ki so bile naučene recitirati demokratično abecedo *demokratičnih izobraževalnih programov*, ki so jih vpeljale zavezniške sile.

Druga prelomnica je bila odločitev za študij sociologije po vrnitvi iz Združenih držav Amerike in za iskanje odgovora na vprašanje moje doktorske disertacije o tem, kaj bi lahko bila objekt in znanstvena podlaga socialnega dela. Vse skupaj – družina, služba in nobene finančne podpore – mi je vzelo skoraj dvanajst let. Profesor sociologije je na začetku zelo dvomil o mojem doktorskem projektu, ko pa sem mu predstavila izsledke, si je premislil. Kot »prikritega« anarhista, ki je vse življenje preučeval svetovne sile, ga je še posebej zanimalo moje razlikovanje med destruktivnimi in konstruktivnimi vzvodi moči. Po drugi strani pa so številni moji kolegi ostali več kot skeptični glede mojega pisanja: preveč kompleksno, ambiciozno, nepraktično, kritično in radikalno ipd. Pa vendar so postajali študenti vedno bolj navdušeni nad mojim delom, saj jim je dalo poklicno identiteto in usmeritev. Sočasno z mojimi predavanji in seminarji v Zürichu sem bila povabljena na številne konference, seminarje, delavnice, predavanja in univerze v različnih evropskih državah in s tem potrdila pregovor, da v lastni državi nihče ni prerok.

To je bil tudi čas (od leta 1985), ko se je v nemško govorečih državah začela velika razprava o socialnem delu kot vedi in stroki. Ta projekt je bil deležen hudih kritik – niso ga kritizirale socialne delavke, ampak profesorji temeljnih disciplin, kot so psihologija, sociologija, etika, pravo ipd., ki niso študirali socialnega dela in niso skoraj ničesar vedeli o njegovih temeljih in praksi. Vendar, imeli so občutke, kot bi jih nekdo vrgel s prestola, in želeli so spet pridobiti moč odločanja o tem, kaj socialno e in kaj bi socialno moralo biti. Najhuje so napadale univerze, pedagoške znanosti in socialna pedagogika. Govorile so o »teoretskem upor« (puču) proti njim. Toda to nikoli ni bil moj namen! Želela sem le promovirati idejo o socialnem delu kot stroki, ki se na kompleksen, znanstveni način – temelječ na humanistiki in družboslovju – loteva družbenih problemov brez problematične tradicije dualizma med telesom in umom, posameznikom in družbo, naravoslovnimi znanostmi in znanostmi o duhu (*Geisteswissenschaften*) ipd., hkrati pa pokazati, da ni treba sprejeti znanosti o vzgoji (*Erziehungswissenschaft*) kot

osrednji znanstveni temelj (*Leitwissenschaft*) za področje socialnega dela. Revni, diskriminirani, razlašeni, zatirani, žrtve nasilja ne morejo biti zgolj objekti resocializacije v skladu s splošnimi vrednotami in normami. In ne nazadnje, želela sem nasprotovati teoretskemu pristopu »od zgoraj-navzdol«, ki se začne na makroravni družbenoekonomskih, družbenopolitičnih in pravnih pogojev socialnega dela, da bi se tako dokopali do mezoravni organizacij socialne države, in – morda – konča na individualni ravni klientov in uporabnikov socialnega dela, največkrat z zelo preprosto, redukcionistično podobo posameznika. Takrat sem tudi spoznala, česa sem se posredno naučila med svojim študijem socialnega dela v Združenih državah Amerike, namreč tega, da je treba začeti pri posamezniku, njegovih potrebah, trpljenju, diskriminaciji, nemoči, pa tudi pri njegovih virih moči in pravicah. To je pristop »od spodaj navzgor«, ki privatizirane teme transformira v javne, (družbeno)politične teme, kot so tudi dejanske strukture razmerij moči v družbi. Menim, da je zaradi tega pristopa moja knjiga *Socialno delo kot dejavna znanost* bila in je še vedno besedilo, ki je osrednji referenčni okvir za ta razvoj.

V času te razburljive, zelo spolitizirane razprave je bilo ustanovljeno Nemško društvo socialnega dela in jaz sem kot njegova podpredsednica vodila »sekcijo za razvoj teorije« in to počnem še danes. Tako sem imela priložnost oblikovati platformo za vse te razprave, in to v številnih pogledih uspešno. Danes lahko rečemo, da je socialno delo razmeroma priznано kot veda in stroka, čeprav je velika raznovrstnost pristopov – nekateri govorijo o bazarju znanja – še vedno velik problem. Danes opažamo začetek sodelovanja med univerzami in univerzami uporabnih ved, čeprav je univerze še vedno težko pritegniti v doktorske projekte iz »socialnega dela«. Zato sem tako hvaležna Darji Zaviršek, da je vzpostavila projekt Indosow – Mednarodni doktorski program v socialnem delu, ki bo, upam, pospešil razvoj izobraževanja v nemško govorečih državah.

Tretji »moment razvoja in vpliva« pa je zagotovo drznost, da sem ustanovila magistrski študij socialnega dela. Imenuje je »socialno delo kot

stroka o človekovih pravicah« in se je začel leta 2002 v Berlinu. Preživel je vse napovedi njegovih nasprotnikov, namreč, da ne bo »trga« za takšno nenavadno, noro, abstraktno in fantastično idejo. Zdela se jim je kot naivno sanjarjenje o izboljševanju sveta, skratka, kot »preganjanje oblakov po nebu« – ki niti malo ne ustreza neoliberalnemu duhu časa in dejanski ekonomski revščini socialne države. Toda, kljub vsemu, ideja o človekovih pravicah si je očitno utrla, čeprav počasi in ne brez upiranja, pot v seminarje, predavanja, konference, kurikule in projekte v praksi na vse več oddelkih za socialno delo.

Na katerih področjih menite, da ste največ prispevali?

To vprašanje bi morali postaviti mojim kolegom, tistim, ki me podpirajo, in tistim, ki mi nasprotujejo. Če pa naj podam svoje osebno mnenje, bi poudarila tole:

- Pojasnilo kompleksne, transdisciplinarne, slabo znane systemske filozofije in teorije Maria Bungeja: njegove ontologije, epistemologije, etične in akcijske teorije kot tudi njegove politične filozofije za razvoj teoretskega okvirja socialnega dela kot vede/stroke, ki ponuja možnost tistim, ki v to verjamejo, za transdisciplinarno integracijo razdrobljenega znanja pod vodilno idejo »integriranega pluralizma«.
- Razvoj pristne »diagnoze v socialnem delu« (*social work diagnosis*), ki upošteva tako individualne kot tudi družbene in kulturne razsežnosti problema.
- Spoznanje, da socialno delo nima le dvojnega mandata, ampak da mora svoje intervencije utemeljiti s sklicevanjem na trojni mandat, ki izhaja iz uporabnikov, delodajalcev in same stroke. To je temelj za relativno strokovno avtonomijo presoje in odločanja v stroki, kadar ga družbena in politična razmerja moči ovirajo.
- Razvoj razmeroma kompleksne teorije procesov moči, destruktivnih in konstruktivnih struktur moči, virov moči kot ene od osrednjih akcijskih teorij v socialnem delu.
- Prispevek k odnosu med teorijo in prakso, imenovan »transformativni trije koraki« (*»transformativer Dreischritt«*).

- Razvoj in institucionalizacija magistrskega študija socialnega dela, ki sistematično integrira teme človekovih pravic v vse vidike teoretske, akcijsko-teoretske, projektno in raziskovalno usmerjene prakse.

Kaj je izobraževanje na področju socialnega dela pomenilo za vašo poklicno kariero?

Veda socialnega dela in moj poklic profesorice sta mi omogočila veliko širši pogled na množico lokalnih, nacionalnih in svetovnih družbenih problemov, hkrati pa tudi zavetje strokovnega znanja na zelo kompleksnem področju družbene stvarnosti. Ta pogled se je še razširil med mojim študijem v Združenih državah Amerike, saj je bil mešanica metod skupinskega dela, skupnostne skrbi in mednarodnega socialnega dela s profesoriciami in profesorji, kot so bili Gisela Konopka, Mirjam Cohen, Etta Saloshin, Ruby Pernel, Walter Friedländer in Robin Hughs Jones (ta dva kot gostujoča profesorja z Univerze v Minnesoti), William Schwartz z Univerze v Columbii in številni drugi. Dve nadstropji niže v stavbi za družboslovje sem obiskovala predavanja Arnolda Rosea, Dona Martindalea, Georgea Homansa iz socialne psihologije in sociologije. Še posebej Arnold Rose mi je odprl oči glede »ameriške dileme«, rasizma, njegovih vzrokov in posledic. (Temnopolti) študenti in študentke pa so me v praksi naučili, kaj pomenijo rasizem, revščina in življenje v slumih. Čeprav sem se od začetka študija socialnega dela zanimala za »teorijo«, sem vedno izvajala tudi prakso socialnega dela, in to v različnih okoljih v Švici, Minnesoti in na Lower East Sideu v New Yorku. Rekla bi lahko celo, da so vprašanja, ki sem jih raziskovala v teoriji, izhajala večinoma iz te prakse.

Človekove pravice sem odkrila kot *temo študija in teorije* prav v času mojega študija sociologije, ki je obsegal predvsem preučevanje strukture in dinamike svetovne družbe. Približno četrtnina moje disertacije je bila posvečena problemom distribucije moči, proizvajanja družbene nepravčnosti, vpeljevanju kompleksnih teoretskih konceptov negativnih/

nelegitimnih in pozitivnih /legitimnih struktur moči. Nikoli nisem ločevala »strokovnega« in »radikalnega« ali »strukturnega socialnega dela« ali ju celo prikazovala kot nasprotji, kot to počnejo v številnih strokovnih besedilih. Moč je postala sestavni del socialne ocene, pojasnjevanja, določanja vrednot (družbena pravičnost) in akcijskih strategij, sodelovanja s posamezniki, skupinami in skupnostmi (med supervizijo terenskega dela), na primer pri zagovorništvu, socialni krepitvi uporabnikov z namenom spreminjanje nelegitimnih družbenih pravil, ki ustvarjajo nepravico v družini, skupinah, organizacijah in družbi. Upi iz leta 1968 o spremembi »celotnega kapitalističnega sistema« ali celo o revoluciji tega sistema s pomočjo socialnega dela ali, še bolj nenavadno, z uporabniki socialnega dela so se mi zdele po mojih izkušnjah iz Združenih držav precej prazni. Tako sem študentom in praktikom na desetinah seminarjev, projektnih usposabljanj, supervizij pokazala, kako dobiti tisto, do česar so upravičeni, kljub imetnikom moči (eden od vzgledov bi bil npr. S. D. Alinsky), potem pa spremeniti strukturo moči v *socialnih okoljih, ki so jim dostopna*. Že to je bilo izjemno zahtevno delo, npr. v patriarhalnih švicarskih in migrantskih družinah.

Hkrati so o moji »teoriji o virih moči in strukturah moči« živahno razpravljali in jo uporabljali v feminističnem gibanju prav takrat, ko so bili številni njegovi cilji doseženi, potem pa so spoznali, da »razmerja moči« med ženskami in moškimi še zdaleč niso razrešena. Feministične aktivistke, ki so delovale zunaj parlamentarnih okvirov, in feministične političarke so moje ideje o moči tako uspešno sprejele, da me je to stalo zaposlitve na univerzi v Zürichu, za katero sem dobila povabilo. Neuradna govorica: bali so se socialnih nemirov na univerzi! V tem času sem bila članica švicarskega Sveta žensk za zunanjo politiko in ustanovitvena članica revije za feministično politiko OLYMPE. Poleg tega, da sem bila priča številnim kršitvam človekovih pravic npr. med mojim sobotnim letom v Braziliji, Birminghamu in Kaliforniji (še posebej me je zaposlovalo vprašanje mehiških imigrantov,

gejev in lezbijk na tamkajšnji Univerzi v Santa Cruzu), je bilo za moje udejstvovanje na področju človekovih pravic odločilno dvoje:

- Sprejem množice političnih beguncev na Züriški šoli za socialno delo: ko je bila razglašena »smrt socializma«, so se številni begunci znašli v hudi osebni krizi (za kakšen »boljši svet« so se sploh bojevali?). Posledica izkušnje, da jim je prvi seminar iz človekovih pravic dal novo upanje in usmeritev, je bila institucionalizacija teh seminarjev v kurikulum. V teh seminarjih so odkrili – vajeni so bili celostnega razmišljanja in boja v močnih, avtoritarnih organizacijah – tudi dostojanstvo posameznega človeškega bitja in pomoč posameznikom.
- Prošnja Mednarodnega združenja šol za socialno delo (IASSW) in Mednarodne federacije socialnih delavk in delavcev (IFSW), da bi Ellen Mourajev-Apostol, predstavnica teh dveh organizacij na sedežu Združenih narodov v Ženevi, opravila strokovni pregled priročnika *Socialno delo in človekove pravice*, ki so ga pri Združenih narodih pripravili člani obeh združenj ob podpori predstavnikov Združenih narodov v zvezi s svetovno konferenco o človekovih pravicah leta 1993 na Dunaju.

Ko sem zasnovala magistrski študij »socialno delo kot stroka o človekovih pravicah«, je bilo zelo težko prepričati kolege, da socialno delo nima ambicij, da bi prevzelo človekove pravice zaradi lastnega prestiža. Združeni narodi so na svetovni konferenci na Dunaju veliko strok pozvali, naj začnejo izobraževalne programe o človekovih pravicah znotraj lastnih organizacij (npr. pedagoge, policiste, medicinske sestre, mirovnike, političarke idr.). Ta poziv sem vzela zares. Poleg tega je ta magistrski program usmerjen v mednarodno socialno delo in tako vključuje tudi moj študij sociologije o svetovni družbi. V tem hipu vidim sebe in ta magistrski program kot »strukturno vez« med nemškim in švicarskim kontekstom ter mednarodnim razvojem v socialnem delu, ki ga večinoma predstavljata IASSW in IFSW, podpirajo pa ga priporočila Ministrskega odbora Sveta Evrope, naj človekove pravice kot »obvezne« vključimo

v kurikulum in prakso socialnega dela [cf. Rec (2001) 1 in Rec (2003) 19].

Kaj je izobraževanje za socialno delo pomenilo vam osebno? Zakaj ste ga izbrali?

Po štirih letih poslovne šole mi je socialno delo odprlo popolnoma nov pogled na svet. Našla sem glas in odgovor na vprašanje, ki se mi je zastavljalo od otroštva: zakaj je na svetu toliko bede, revščine, sovraštva, vojn, nasilja in milijonov beguncev na svetu, če pa nas ima Bog rad? Zakaj je bila Švica, v srcu Evrope, obdana z dvema vojnama (govoriti o njiju, kot o svetovnih vojnah je zelo etnocentrično!), varna pred vojnimi grozotami? Nihče, niti duhovniki mi niso mogli dati zadovoljivega odgovora, zato sem ga začela iskati sama. Discipline, ki bi se jih lahko lotila, potem ko bi se odločila za univerzitetni študij – kot so pravo, medicina, ekonomija, psihologija (takrat še ni bilo možnosti študija sociologije) – me niso zanimale, zato sem izbrala edino zanimivo alternativo, šolo za socialno delo, in upala, da bom našla odgovore na svoja vprašanja. Nekatere sem našla med svojim izobraževanjem za socialno delo, druga pa v času študija sociologije, filozofije in intenzivnih prizadevanj, da bi dojela, kaj se je zgodilo v nacistični Nemčiji in holokavstu (ta prizadevanja nimajo konca).

Katere izzive socialnega dela in izobraževanja zanj bi lahko navedli v tem trenutku, ob prejemu nagrade?

Dandanes se socialno delo spoprijema s toliko izzivi, da se moram osredotočiti le na nekaj tem. Povzamem jih lahko z besedami globalizacija ali transnacionalizacija teorije, prakse in izobraževanja za socialno delo.

- *Izzivi za temelje in obseg socialnega dela.* Neoliberalizem je bil zelo uspešen pri izkoreninjenju jezika trpljenja, diskriminacije, izkoriščanja in nemoči v socialnem delu. V velik del izobraževanja in prakse socialnega dela so bile vpeljane »nove metode« menedžerizma, ki je obljubljal več družbenega priznavanja. Te nove »fast-food« metode in tehnike v

intervencijah in evalvaciji so diskreditirale in zavrgle diagnozo, češ da je osredotočena na problem in pomanjkanje. Iskanje vzrokov so razglasile za nepotrebno razkošje, ki zahteva preveč časa. Priporočile so tržno usmerjen pristop, češ da je vez med željami (napačno definiranimi kot potrebe) in viri uporabnikov ter storitvami socialnih servisov, vse pa je definirano kot pogodbeno tržna transakcija pri zagotavljanju oskrbe. To je bil najcenejši način za zmanjšanje sredstev za socialne politike in hkrati kopičenje velikanskih dobičkov in kapitala v ekonomiji in finančni industriji. Potrebujemo empirično in teoretsko prepoznavanje družbenih problemov na vseh družbenih ravneh in njihove soodvisnosti.

- *Izzivi za razvoj teorije.* Razviti bomo morali bolj kompleksno, strožje pojmovanje teorije socialnega dela. Prvič, to pojmovanje presega pojmovanje teoretsko utemeljenih intervencij ali metod. K meni je prišel kolega, zelo razburjen zaradi razprave z nekom iz angleško govorečega okolja, ki mu je dejal: »Kaj, vi imate komaj kakih ducat teorij socialnega dela? Mi jih imamo več ducat, če ne na stotine!« Govoril je namreč o nesporazumu glede razlike med »splošno, transdisciplinarno teorijo« kot prispevkom k »disciplini in stroki socialnega dela« in »teoretsko zasnovanimi metodami«. Danes namreč skoraj nobenega družbenega problema ne moremo pojasniti brez sklicevanja na strukturo in dinamiko svetovne družbe. To bo treba upoštevati pri razvoju teorije. Drugič, priče smo vse večjemu prepadu med revnimi in bogatimi na lokalni, državni in svetovni ravni in kritika kapitalizma tukaj ni dovolj. Opraviti imamo s procesi refevdalizacije družbe, ki jo podpirajo pravila Svetovne trgovinske organizacije, to pa pomeni: da so upi na družbeno mobilnost pri vse večji skupini prekarne delavcev in srednjega razreda prazni; da milijarde mezd ne zagotavljajo zadovoljevanja najbolj osnovnih, eksistenčnih potreb; da se revni kriminalizirani in da je treba prejemnike socialne pomoči disciplinirati, da bi dobili službe, ki sploh ne obstajajo; da ekonomska in finančna plutokratska elita instrumentalizira to »delovno

maso« kot fleksibilen »podstavek« za svoje lastne interese; da pridigajo o socialni pravičnosti in socialnih pravicah, ki temeljijo na meritokratskih načelih, hkrati pa so sami povsem zanemarili resnično socialno pravičnost. To so torej merila za eklatantno dvojno moralo, ki ostro ločuje samooklicano »elito« od »ostankov«, to pa je poglobljena lastnost fevdalne družbe, ki ji je tuja vsaka ideja demokracije ali enakosti. Da bi lahko utemeljeno sodili tako o ovirah kot tudi o priložnostih za družbene spremembe na lokalni, državni in mednarodni ravni, potrebujemo trdno znanje o družbenoekonomskih, političnih, pravnih in kulturnih pogojih socialnega dela in njegovih intervencij.

- *Izzivi za etično podlago in mandat socialnega dela.* Kot kaže, obstaja mednarodni konsenz o tem, da je socialno delo poklic, ki mora uveljavljati socialno pravičnost. Manj konsenza pa obstaja glede tega, ali enako velja tudi za človekove pravice. Ker zahodne države v zadnjih stoletjih niso bile ravno zastavonoše človekovih pravic, je pri vzhodnih in južnih parterjih v tem dialogu še veliko skepticizma glede ideje človekovih pravic. To pomeni, da bomo morali vložiti veliko zgodovinskih, etičnih, medkulturnih in empiričnih utemeljitev, da bi ovrgli obtožbe na račun zahodne hegemonije nad človekovimi pravicami in nesporazume glede te hegemonije. Zaradi zgodovine kolonializma bo to zelo dolg in težaven proces. Če resno vzamemo navezavo na znanstveno utemeljene intervencije in človekove pravice ter socialno pravičnost v Kodeksu etike, bi morali dvojni mandat razširiti v trojnega, tj. od uporabnika in ustanove še k sami stroki. Čeprav v priročniku Združenih narodov zelo jasno piše, da morajo imeti v situaciji, ko pride do dileme med zahtevami ustanove in zahtevami uporabnika prednost zahteve uporabnika, bi lahko trojni mandat to še bolj utrdil. V skladu s takšnim razmišljanjem bi se morali v socialnem delu zavedati, da je treba spremeniti ali zavrniti mandat, ki je nelegitimen glede na poklicni mandat. Socialno delo pa lahko celo samo sebi da mandat, kadar družba tega ne bi storila (npr. v primeru diskriminatorских politik do priseljevanja).

- *Izzivi na področju intervencij in njihov metodološko-akcijski teoretski pristop.* Socialno delo je bilo vedno zelo močno na področju akcij ali intervencijskih teorij, še posebej na individualni, družinski in skupinski ravni, manj pa na ravni skupnosti, organizacij in mednarodni ravni. Naslednji nujni korak bi bil spremeniti to nesorazmerje. Hkrati s tem vidim tudi potrebo, da se »povečevanje moči uporabnika« osvobodi od svoje »placebo funkcije«, pri tem pa mislim na resnično moč v nasprotju z urjenjem za zmožnost udeležbe. S tem bi lahko znova integrirali razmeroma marginalno tradicijo »kritičnega« ali »radikalnega socialnega dela« v osrednji tok socialnega dela, tako kot je bilo pred sto leti.
- *Izzivi za izobraževanje v socialnem delu.* Raziskovanje v socialnem delu bi moral temeljiti predvsem na psiholoških, socioloških/ekonomskih in kulturnih raziskavah in metodah, hkrati pa je treba razvijati akcijsko usmerjeno raziskovanje, t.j. participacijsko, akcijsko in kritično raziskovanje, kot tudi študije primerov, raziskovanje družbe s pomočjo anket, evalvacijsko raziskovanje – vse to bi bilo treba preizkusiti in izboljšati.

Kakšna je bila v vaši karieri vloga mednarodnega dela?

Moja občutljivost, predvsem za multikulturalnost in mednarodne teme pa tudi za mednarodno socialno delo, izhaja iz trojega. Prvič, iz izkušnje etnične, verske in razredne različnosti v moji družini: moja mati je bila iz francoskega, oče iz italijanskega dela Švice, živeli pa smo v nemškem delu, saj moj oče zaradi ekonomske krize konec tridesetih let ni mogel najti dela v svoji rojstni pokrajini. Bila sta torej »migranta«, ki sta poskušala ohranjati kulturni življenjski slog in socialne stike s svojimi domačimi in sta vse življenje hrepenela po vrnitvi tja. Drugič, velik pomen je imela tudi štipendija Združenih narodov. ZN mi je omogočila navdušujočo izkušnjo – tako mednarodno kot multikulturalno. In tretjič, moj študij svetovne sociologije na univerzi v Zürichu, na inštitutu prof. Petra Heintza – v Čilu

je vse do puča vodil UNESCO. To je bil sploh eden prvih tovrstnih študijev.

Kot profesorica na züriški univerzi sem bila odgovorna za tedanji »problem tujcev« (*Ausländerproblem!*). Da bi se bolje seznanila z mednarodnim socialnim delom, sem načrtovala svoja sobotna leta v Latinski Ameriki, še posebej v Braziliji, potem v črnski skupnosti v Birminghamu (Združeno kraljestvo) in v Kaliforniji, na Univerzi v Kaliforniji v Santa Cruzu, ki je slovela po svoji medkulturni, mednarodni usmeritvi (sprejeli so Angelo Davis, potem ko so jo zaradi političnih aktivnosti odpustili z Univerze v Los Angelesu).

Najbolj odločilen dogodek, ki mi je zares odprl oči in me spodbudil v smeri mednarodnega socialnega dela, pa je bil sprejem političnih beguncev na univerzi v Zürichu iz številnih držav – naprej iz Turčije, nato pa iz takratne Jugoslavije, Čila, Eritreje, Iraka ipd. Spoznala sem, da ne morem učiti socialnega dela, če ne vključim biografij teh beguncev, ki so doživeli preganjanje, zatiranje, življenje v najbolj strašnem zaporu v Turčiji, pa tudi mojih izkušenj z skrajno revščino v t. i. tretjem svetu.

Torej, vedno bolj sem spoznavala, da ni treba nujno potovati v tujo državo, da bi lahko opravljala mednarodno socialno delo. Glede na to, da je bilo v Švici 25 % priseljencev, si to lahko počel pred lastnimi vrati. Na tej poti sem vzpostavila in več kot petnajst let supervizirala posebno delovno enoto za medkulturne konflikte (rasizem) in nasilje. Deluje v nemškem delu Švice. Še vedno me seznanja z vsemi problemi medkulturnega življenja.

Katere pa so bile največje ovire na vaši poklicni poti?

No, ker sem bila rojena med prvim in drugim valom feminizma, je bil moja prva ovira oče, kajti odločil se je, da je trgovska šola dovolj za hčer, ki se bo v vsakem primeru poročila, medtem ko je mojega brata podpiral pri njegovem naravoslovnem študiju in bil ponosen, da ima sina, ki je postal najmlajši redni profesor na Univerzi v Kaliforniji. Ni mi treba posebej poudarjati, da nisem bila preveč zadovoljna s svojo prvo

Slika 1: Profesorica Silvia Staub-Bernasconi predava prihodnjim Indosow doktorskim študentom leta 2008 v St Pöltnu (Foto: Darja Zaviršek)

službo tajnice na Inštitutu za prehrano živali na Zvezni tehnični univerzi v Zürichu. Niti mi ni treba posebej poudariti, da je bila seveda moja poklicna pot vse do habilitacije na Univerzi v Berlinu značilna »ženska« cikcak kariera, ki so jo podpirale skoraj izključno ženske.

Razen tega pa ne morem reči, da sem naletela na kakšne večje ovire. Bolj gre za dejstvo, ki za ženske še dandanes ni razrešeno: da moramo izbirati med otroki in kariero. Spoznanje, da do hčere nisem mogla biti tako skrbna in pozorna, kot bi to potrebovala in si je želela, me je peklilo. Ampak po res številnih pogovorih o tem imava danes zelo dober odnos.

Še ena plat tega vprašanja je, da sem se morala naučiti početi to, kar sem počela, brez podpore in na začetku vedno z veliko kritike. Nisem bila del akademske (k citiranju in načrtovanju kariere usmerjene) mreže. Vsak projekt, ki sem se ga lotila, je bil zunaj glavnega toka. Moja okolica je bila pogosto zelo skeptična, poskušali so me prepričati, naj opustim svoje ideje, in mi vedno znova govorili: »To nima prihodnosti, pozabi!« Tako je bilo, ko sem se lotila terenskega dela z uličnimi tol-pami, saj so mi govorili, da »to ni za ženske!«. Ko sem si drznila povedati, da se ukvarjam s splošno teorijo socialnega dela, sem lahko opazovala množico glav, ki so zmajevale in se mi posmehovale: »Pozabi, socialno delo je le praksa, to je vse!« Glede prej omenjenega projekta o rasizmu in moči pa sem jih slišala: »Če se boš ubadala s tem, boš stigmatizirala

tako Švicarje kot migrante.« Danes pa ima projekt za sabo 15 let uspešnega dela, nanj pa se obračajo tako migranti kot domačini. Ali pa, ko sem poskušala prepričati švicarske parlamentarce, naj parlament podpiše Evropsko socialno listino: »Niti najmanjše možnosti nimaš glede na trenutno razmerje moči med strankami!« Vendar, Zvezni svet Švicarske konfederacije bo moral, po intervenciji parlamenta, parlamentu do konca tega leta sporočiti, ali bo podpisal dokument. Ali pa vprašanje, ali je socialno delo stroka o človekovih pravicah? »Se vam toži po študentskih demonstracijah iz leta 1968? Sploh je pa to delo pravnikov, tekmovati z njimi na tem področju pa je neodgovorno!« Kritiki se niso niti zavedali, da so socialne pravice, za katere naj bi bilo socialno delo odgovorno, v tistem času niso bile iztožljive in da ni bilo odvetnika, ki bi se vpletel v kakršnokoli proceduro z zahtevo po socialnih pravicah. Poleg tega pa, če naj prebivalstvo sploh zahteva človekove pravice, mora biti o njih najprej seznanjeno. Neki teolog se je razburil, ker si mednarodna skupnost drzne definirati socialno pravičnost in si prisvojiti človekove pravice zase ipd. Po njegovem mnenju bi morale socialne delavke in delavci sprejeti mandat družbe, kot ga definirajo – kdo drug kot – teologi! Če se spomnim vsega tega: nikoli nisem dovolila, da bi mi takšne stvari vzele pogum, nasprotno: aktivirale so vso mojo ustvarjalnost, energijo in tudi veliko potrpežljivosti za vztrajanje pri početju, ki se mi je zdelo pravilno.

Kako se je po vašem mnenju izobraževanje za socialno delo spremenilo?

Razlikovati moramo med nemško govorečim delom Evrope (Nemčija, Avstrija, Švica) in preostalo Evropo ter seveda svetovno družbo. Kot sta pokazali Idith White in Penelope Welbourne, ima socialno delo kot stroka skupno razvojno podlago s socialnim delom kot znanstveno vedo (Nina Toren trdi nasprotno v svojem članku, objavljenem v šestdesetih letih v knjigi Amitaia Etzonija o »polvedah« – kar je, poleg vsega, tudi izraz za poklice, ki jih opravljajo ženske). V tem prispevku pokaže,

kako različna so bila stališča o profesionalizaciji oziroma protiprofesionalizaciji. V nekem članku sem lahko pokazala, da so v nemško govorečem delu Evrope razprave o izobraževanju obtičale na ravni razprav o »za« (socialno delo kot poklic in znanstvena veda) in »proti« (socialno delo le kot poklic, brez znanstvenih temeljev) iz šestdesetih let.

Toda, ne pozabimo najpomembnejše spremembe v številnih kurikulumih za socialno delo, ki odkrito ali prikrito prepletajo neoliberalizem in jezik socialnega dela skupaj z neoliberalističnimi »fast-food« instrumenti (ukinitev diagnoze in pojasnjevanja, dajanje prednosti učinkovitosti pred rezultati), tehnikami (seznam namesto navodil za delo na podlagi znanstvenih ugotovitev) in raziskovalnimi orodji (praksa, temelječa na podatkih, namesto znanja, temelječega na podatkih) ipd. Vem, da se številne fakultete, profesorice in supervizorke upirajo tej kolonizaciji, vendar so očitno precej marginalizirane. Prepričana sem, da se bo to spremenilo, saj postaja škoda, ki nastaja, vse bolj vidna, svetovni problemi, ki jih z neoliberalnimi menedžerskimi orodji v ozkem pomenu ni mogoče rešiti, pa so vse bolj žgoči. Dober začetek je že zahteva Sveta za izobraževanje v socialnem delu (*Council on Social Work Education*, v ZDA), naj bodo teorije o svetovni družbi, globalizaciji, človekovih pravicah in mednarodnem socialnem delu vključene v kurikule.

Kako vidite izobraževanje za socialno delo danes v primerjavi s časom, ko ste začeli delovati na tem področju?

Zopet moram poudariti, da je nemogoče na splošno govoriti o izobraževanju za socialno delo, saj obstajajo pomembne razlike med državami in regijami, med nemško govorečim delom Evrope, ki ga najbolj poznam, in preostalo Evropo.

Z gotovostjo lahko trdim, da je bila izobrazba, ki sem jo dobila na züriški šoli za socialno delo, ustvarjalna, inovativna prilagoditev znanja, ki so ga naši profesorji pridobili na Nizozemskem in v ZDA. Študenti in študentke smo bili prepričani,

da smo »gonilna sila« profesionalizacije, saj smo imeli predavanja tako iz sociologije, psihologije, psihiatrije kot tudi seminarje iz individualnega, skupinskega in skupnostnega dela. Delodajalci nad tem niso bili navdušeni, še posebej pa ne nad izidom: samozavestne socialne delavke, ki so želele reformirati socialno delo. »Delo s posameznikom« (*case-work*) so spremenili v »delo s sirom« (*cheese-work*) – ne pozabite, da smo v Švici! – in učiteljem dajali posmehljiv naziv: IAG, se pravi »Bil v Ameriki« (*In America Gewesen*). Toda po nekaj letih se je socialno delo reformiralo, postalo je bolj demokratično in bolj strokovno, in ne nazadnje, po znanstveni oceni potreb delovnega mesta, so se povišale tudi plače.

Če me danes kdo vpraša o skupnih točkah, mislim, da kljub vsem tem vidikom raznovrstnosti članek avtoric Weiss in Melbourne (*The professionalisation of social work: A cross-national exploration. International Journal of Social Welfare*, 17, 4: 281–290 [2008]) ponudi dober pregled tega, o čem se povsod po svetu strinjamo glede profesionalizacije: da je socialno delo odgovorno za reševanje kompleksnih družbenih problemov na znanstveni podlagi in da potrebujemo učinkovite metode in skupen kodeks etike. V angleško govorečih državah vidim – kljub neoliberalni usmerjenosti – veliko kontinuitete v izobraževanju. Skandinavske države ponujajo doktorat iz socialnega dela (doktorski študij traja 4 do 5 let) in s tem rešujejo problem, da (doktorski) študij socialnega dela večinoma pomeni študij nečesa drugega, kot je upravičeno ugotovil Haluk Soydan.

V devetdesetih smo se v Evropi znašli v zelo posebnem položaju: vzhodnoevropske države so lahko začele vzpostavljati univerzitetni študij socialnega dela, toda iz nič. Spomnim se, da sem imela v Moskvi prvih nekaj predavanj o socialnem delu v zelo razburljivem času: Ševarnadze se je poskušal pogajati s študenti, ki so protestirali. Profesorji marksizma, matematike, fizike, filozofije so bili prisiljeni predavati socialno delo. Nekateri od njih so me v naših pogovorih, ki so trajali dolgo v noč, spraševali: Kaj naj naredim, če pravzaprav ne maram ljudi,

moram pa poučevati socialno delo? Profesor filozofije, ki je organiziral moja predavanja, se je odločil, da moram predavati tako študentom kot tudi prihodnjim profesorjem hkrati. Drugi profesorji, zelo izobraženi na področju filozofije, strokovnjaki v dialektiki, so želeli spoznati natančno filozofsko podlago socialnega dela – če je le mogoče, v obliki logaritma. Kolega iz ZDA, ki me je nasledil v nizu predavanj, je kolege opozarjal pred veliko škodo in napačnimi idejami o kapitalizmu, doživel pa je precej buren odziv: »Ampak mi hočemo kapitalizem!« je protestiral eden od kolegov in tako končal razpravo. Ameriški kolega je bil glede novega režima zelo skeptičen: s seboj je celo prinesel hrano, da ne bi po naključju podlegel lakoti in stradanju v tej čudni, revolucionarni državi. Lahko pa opazujemo vpliv kapitalizma v številnih od teh držav in hkrati s tem njegov vpliv na izobraževanje za socialno delo.

Kaj si želite, da bi se dogajalo v socialnem delu in Mednarodni zvezi šol za socialno delo (IASSW) v prihodnosti?

Moje želje in upi za prihodnost! Zdaj imamo za seboj že 30 let neoliberalne kolonizacije socialnega dela in desetine, če ne stotine kritičnih analiz o tem. Tudi jaz sem se pridružila vrstam kritikov. Vendar mislim, da je zdaj prišel čas, da pokažemo, da ima socialno delo izdelano vizijo in lahko veliko pripomore k udejanjanju svojih etičnih in strokovnih predpostavk v prihodnosti, in to na lokalni, državni in svetovni ravni. Po desetih letih razvoja in izvajanja magistrskega študija socialnega dela, ki ima v jedru človekove pravice in podobne projekte ter socialno prakso, zdaj vem, kaj je še mogoče storiti in doseči v nenaklonjenih, celo temačnih časih. In če pogledam v zgodovino: ali se ni znanstveno utemeljeno strokovno socialno delo na lokalni in državni in celo mednarodni ravni razvijalo v še bolj neprijaznih razmerah, kot so danes – vsaj v severnih državah? Spomnim se na ženske in moške iz četrti Hull House in čikaške univerze. Ampak tudi prispevki na konferencah, ki jih organizirata Mednarodna zveza šol za socialno delo (IASSW) in Mednarodna federacija

socialnih delavcev in delavk (IFSW) ali Mednarodni svet socialnega dela (ICSW), dajejo upanje in smernice za razvoj kurikula v prihodnosti in za družbeno akcijo. Torej, bodimo aktivistični akademiki, kot nas je pozvala Linda Briskman na svetovnem kongresu socialnega dela v Durbanu, saj lahko v številnih pogledih še vedno lahko izkoristimo akademsko svobodo. Uporabimo to svobodo za implementacijo vsebin naših lastnih mednarodnih dokumentov. Končajmo neskončno trajajočo razpravo o tem, ali naj bo socialno delo politično ali strokovno. S svojim trojnimi mandatom, ki se nanaša na akcijske smernice, ki temeljijo na znanosti, kot tudi na metode in človekove pravice in socialno pravičnost kot njegove etične smernice, ne moremo govoriti o političnem ali strokovnem, ampak o spretni kombinaciji obeh.

Darja Zaviršek

Prevedla: Ana Marija Sobočan

ETIČNE DILEME, ALI KOGA ZANIMA?

Pogovor s prof.
Sarah Banks

(Foto: arhiv prof. Sarah Banks)

Sarah Banks je profesorica na Univerzi v Durhamu (Anglija), na šoli za uporabne družbene vede. Tam je tudi vodja raziskovalnega centra, na univerzi pa sovodja centra za družbeno pravičnost in skupnostne akcije. Je soustanoviteljica in sourednica znanstvene revije *Ethics and Social Welfare*. Med drugim je avtorica številnih knjig in člankov o strokovni etiki, bila je vključena v razvoj in revizije številnih etičnih kodeksov, njeno delo pa obsega skupnostno socialno delo in delo z

mladimi. Je pobudnica Evropskega programa etike za socialne poklice (European Social Ethics Programme – ESEP).

Več let že delujete v Evropskem programu etike za socialne poklice. Nam lahko predstavite program – njegov namen in delovanje?

Projekt je že v svojem enajstem letu in še vedno poteka. Mislim, da je pravi dosežek, da nam ga uspeva izvajati že tako dolgo. Ta hip se ukvarjamo s knjigo etičnih primerov in komentarjev, ki smo jih zbrali z vsega sveta – iz Evrope smo se tako rekoč razširili na ves svet. Vse skupaj se je začelo leta 1998 v Bruslju, na seminarju, ki ga je organizirala Skupina učiteljev na področju socialnega (FESET), združenje šol, kjer se usposablajo socialni pedagogi, ne socialni delavci. Na seminarju sem objavila poziv: »Etične dileme – ali koga zanima?« in dodala kratek primer etične dileme. Na moje presenečenje se je okrog moje mize zbralo deset ljudi in od samega začetka smo bili odločeni, da bomo ustvarili skupen projekt: da bomo zbirali primere. Tako smo izbrali šest primerov iz različnih držav in jih predstavili svojim študentom. Ti so v zvezi z njimi odgovarjali na vprašanja. Skupina se je še razširila in na lepem je sodelovalo že 15 držav. V vsaki od njih je po šest študentov preučilo primere, njihove odgovore pa smo prevedli v angleščino.

Ker sem bila edina v skupini, katere materni jezik je angleščina, so vsi odgovori prispeli do mene: dobila sem takšen velik kup, ogromno gradiva. Vse skupaj sem prinesla v London. Tam smo se srečali leta 1999. Odločili smo se, da zgolj individualna mnenja in odgovori niso dovolj, ampak da bi morali narediti video projekt. Ideja francoskega kolega François Gilleta je bila, da bi morali narediti video posnetke skupin študentov in študentk, ki razpravljajo o primerih, da bi tako spremljali njihovo interakcijo.

Naslednjič smo se srečali v Københavnu in vsak je prinesel svoj video. Skupaj smo si jih ogledali. Imeli smo tudi portugalsko skupino in smo lahko spoznavali Portugalce – veliko je bilo razpravljanja, argumentiranja, vznesenosti.

Večina nas ni razumela portugalsko, lahko pa smo videli, kaj se dogaja. Bila je tudi finska skupina (pravzaprav sem odšla na Finsko in smo film posneli skupaj) – govorili so v angleščini, zato je šlo nekoliko počasneje, pa vendar smo lahko opazovali, da se niso med seboj prekinjali, gledali so drug drugega, se poslušali in prišli do zelo konstruktivnih in pravnih sklepov. Zelo zanimivo je bilo razmišljati o načinih, na katere so delovale razprave v različnih državah. No, seveda je preprosto stereotipizirati različne narode, a ta poskus nam je dal gradivo, ki je vključeval dialog o etičnih temah in video zapise neverbalne komunikacije.

Potem smo se srečali v švicarskih Alpah. Odločili smo se, da naredimo knjigo o tem, kako bolj poglobljeno delati z etičnimi primeri, kako poučevati etiko, predstavila naj bi različne metode za poučevanje etike. Vsak je nekaj prispeval. Knjiga ima naslov *Učenje praktične etike za socialne poklice* in jo je leta 2003 objavil FESET. Knjiga je zahtevala veliko naporov, saj so vsi morali pisati v angleščini, jaz pa sem bila spet edina, ki je odlično obvladala angleščino. Potrebna je bilo kar nekaj uredniškega dela.

Zelo radi smo se srečevali, zato nismo želeli, da bi skupina razpadla. Ampak potrebovali smo nov projekt. Spomnila sem se naslednje nore ideje za še eno knjigo: knjigo primerov. V Evropi še ni bila objavljena knjiga, v kateri bi bili zbrani primeri s področja socialnega dela. V Ameriki obstajajo knjige primerov, ki jih je mogoče uporabljati na področju medicinske etike, etike v zdravstveni oskrbi in etike v socialnem delu. Ideja mi je res všeč: imaš primer, zgodbo, pripoved o težavni situaciji. Potem prosiš eno ali dve osebe, da primer komentirata. Komentar napiše ne le socialna delavka, ampak tudi uporabnica. Takšne primere smo zbirali in to je na kratko o naši skupini.

Na začetku je torej šlo za idejo, da bi socialne delavke in študentke socialnega dela poslale primere, potem bi se jih analiziralo in šlo po korakih skozi, rezultat bi bile nekakšne ugotovitve. Vključili bi se strokovni delavci, tudi iz drugih poklicev. Ampak na koncu gre pravzaprav za razreševanje dileme?

Ne nujno razreševanje. Bolj ugotavljanje, katere so, na podlagi komentarjev, pogloblitve plati posameznega primera. Lahko gre za primer mlade osebe, ki jo starši zlorablajo, in se odločamo, ali bomo prelomili obljubo molčečnosti. Mlado osebo bi lahko prosili, da napiše razmišljanje, komentar, ali socialno delavko ali zdravstvenega tehnika, da bi napisal, kaj misli, da so pogloblitve teme v tem primeru. Blaginja mlade osebe nasproti pravicam mlade osebe do zaščite. Ne gre torej nujno za razreševanje dileme, ampak za razpravo o primeru, o platih primera. Gre tudi za to, da se predstavijo različni pogledi – psihiater bo verjetno zapisal druge vidike kot socialni delavec. Pomembna je tudi kontekstualizacija, zato smo komentatorje iz različnih držav prosili, naj zapišejo nekaj malega o kontekstu, iz katerega izhajajo.

Kaj pa tam, kjer se diskurz o etiki še ni začel: kaj bi bilo dobro izhodišče?

Mislím, da je najboljši način vselej začeti z izkušnjami študentov. V nekaterih državah, npr. pri nas v Angliji, pridejo študentje in študentke na našo fakulteto že z nekaj izkušnjami. V prvem letniku so lahko izhodišče njihove osebne etične zadrege ali vprašanja, ki jih imajo prav vsi, npr., ali si se slabo počutil, ko si se zlagal. Ali pa so izhodišče vprašanja o nepravilnosti in človekovih pravicah.

Tako se začne z osebnimi primeri in idejami, potem pa napredujemo do vključevanja etičnih teorij, ki nam pomagajo razumeti, zakaj gre za konflikte interesov ali pravic. Ko pa odidejo na prakso, pa jih že lahko prosimo (tako kot si jih ti, Ana), da zapišejo primere, s katerimi so se srečali. Prav zanimivo je, kako študentje in študentke po navadi vedo, kaj je etični primer, ni treba veliko pojasnjevati. Pogosto gre za vprašanja poklicne vloge, kaj je treba v določeni situaciji storiti, kaj lahko naredim. Če sem priča primeru slabe prakse, ali lahko kaj storim, čeprav sem le študent? Študentke in študenti o tem radi govorijo in razpravljajo z drugimi v skupini – delo v skupini je namreč zelo pomembno.

Pri vsem tem je pomembno, da gre za dialogični proces. To je pravzaprav to, v čemer naj

bi bili kot socialni delavci in delavke dobri, ustvarjanje prostora, zaupanja in možnosti, da so ljudje drug drugemu izziv, vendar da si tudi prisluhnejo, z vsem srcem prisluhnejo in da so ustvarjalni. Pogosto se namreč v razpravah o etičnih vprašanjih pokažejo mnenja, za katera nekateri mislijo, da so rasistična, seksistična, homofobična ipd. – in s tem je treba znati ravnati. Včasih se nam namreč zdi, da gre pri etiki le za osebne poglede, ne za politike. Vendar menim, da je etika zelo povezana s politikami, še posebej kadar gre za vprašanja diskriminacije in izključevanja, pri katerih se pokaže, kaj je vrednota v življenju, kako vrednotimo človeška bitja, kako vidimo druge ljudi. To je preprosto pokazati npr., če pogledamo samo izvod kakšnega časopisa. Včasih si s študenti pogledamo zadnji časopis in v vsakem se najde kaj, kar ima etične implikacije. Pogledamo, kaj pomenijo »politične teme« oz. kako jih je mogoče »brati« ob upoštevanju etičnih načel in vidikov.

Kakšen pa je dober pedagog na področju etike v socialnem delu? Verjetno obstajajo v zvezi s poučevanjem etike in razpravo o etičnih primerih tudi pasti, npr. nevarnost moraliziranja.

Moraliziranje ali celo dajanje sodb je gotovo ena od nevarnosti. Težko je potegniti mejo. Čeprav bi radi slišali vsa mnenja in spodbudili študente, naj izrazijo svoje poglede in vidijo vse plati določene zgodbe, bo na koncu vsak od nas imel svoj pogled na stvar in svojo idejo o tem, kaj bi v danih okoliščinah storil. Pa vendar, nekatere stvari so v skladu z vrednotami socialnega dela napačne. Rasističnega vedenja, mnenj in izražanja npr. ne moremo sprejeti. Zato moramo v takih primerih kot učitelji prevzeti vlogo tistega, ki izobražuje, in kratko malo reči: »No, pa poglejmo naše vrednote,« in se vrniti k vrednotam socialnega dela in se opreti nanje in se vprašati, k čemu nas zavezujejo.

Včasih je namreč prelahko poskusiti biti nevtralen, treba je zavzeti stališče! Seveda gre za spoštovanje pogledov vsakega posameznika,

pa vendar je treba nanje gledati kritično. Tako pogosto študentje izzovejo drug drugega in takrat je potrebna še večja pazljivost. Treba je namreč slediti procesu – etika pomeni tudi proces. Proces spoštljivega in potrpežljivega razpravljanja študentk in študentov, učenja drug od drugega, poslušanja in usmerjanja pozornosti, podobno kot v vsaki socialnodelavski situaciji.

Bi lahko rekli, da se študentke in študentje zavedajo, da je etika del njihovega poklica, ali pa se srečujete tudi s socialnimi delavkami in delavci, ki ne vidijo pomena v ukvarjanju s takšnimi vprašanji, še posebej danes, ko govorimo o menedžerializmu in birokratizaciji poklica?

Študentke in študentje po navadi vidijo smisel v etiki. Izobraževanje za ta poklic tako ali tako začnemo s pogovorom o tem, kaj pomeni poklic socialne delavke, kaj pomeni biti socialni delavec in katera so osrednja načela tega poklica – začnemo torej z načeli in vrednotami. In večina tistih, ki se vključi v študij socialnega dela, je to storila zato, ker zares želijo svet spreminjati na bolje – no, njihovi motivi so sicer različni, a zagotovo ne pridejo zaradi denarja ali družbenega statusa. Lahko da imajo drugačna pričakovanja, lahko da bodo izvajali samo vlogo družbenega nadzora ali skrbstvene funkcije, ampak največkrat gre tudi za nekakšno predanost ustvarjanju sprememb in zagotavljanju pomoči ali oskrbe.

Seveda se v zvezi s tem pojavijo tudi ovire – ena od njih je zagotovo izgorelost pri tistih, ki so v poklicu že dolgo. Študentke in študenti pa po navadi trčijo ob način dela v določeni organizaciji, ki je lahko npr. menedžerialističen, se pravi, da sili k temu, da se uporabnike obravnava kot primere ali številke, ne da bi jim lahko zagotovili potrebno pomoč. Največkrat imajo jasno sliko o tem, kako bi delo moralo potekati, kako bi morali ravnati in kako želijo ravnati, a hkrati vidijo, da ne morejo, saj npr. ni denarja, ni časa in nimajo dovolj moči. Stvar je še hujša, če je njihov mentor nekdo, ki je že popolnoma izgorel, ki opravlja svoje delo zelo

mehansko. To je eden od osrednjih problemov.

Opravila sem veliko intervjujev s socialnimi delavkami in delavci, ki delajo že dolgo. Večina od njih zelo dobro ve, kaj bi socialno delo moralo biti in zakaj so sami prišli v socialno delo, vendar so zelo razočarani, saj ne morejo opravljati tega, kar menijo, da bi bilo prav. V angleščini imamo izraz *moral distress*, moralna stiska, ki govori o tem, da veš, kaj bi bilo potrebno, pa tega ne moreš storiti, in se ob tem počutiš slabo. Mislim, da je to nekaj zelo težavnega za socialne delavke in delavce ter študentke in študentke: ko v praksi vidiš, da ne moreš delati tistega, za kar si bil izučen. Še posebej težko je to zato, ker so socialne delavke in delavci, ko pridobijo kvalifikacijo, večinoma takoj prepuščeni delu, ne tako kot npr. v medicini, kjer so med stažem še mentorstva. Prav zdaj se v Britaniji bojujemo za to, da bi takoj po diplomi še dobili podporo, mentorstvo, da ne bi bili takoj sami v poklicu, kljub delu v timih.

Kaj pa »etični relativizem«, sploh v zvezi z etično občutljivostjo? Se vam zdi, da je včasih mogoče zaslediti tudi slepo upoštevanje uporabnikovih želja ali navad, čeprav to pravzaprav lahko pomeni tudi prelaganje odgovornosti, pa tudi seveda, da ne želimo nezadovoljnih uporabnikov?

Res, to se lahko zgodi celo v imenu krepitve moči uporabnikov. Gre res za proces krepitve moči ali le za to, da obremenimo uporabnico, uporabnika, prelagamo nanjo težo odločitve tudi npr. pri stvareh, pri katerih morda ne bi bilo prav, da se odloči sama? Mislim, da je obdobje socialnega dela, v katerem smo zdaj, zelo težavno. Pomembno je, da spoštujemo uporabnike in omogočamo ljudem, da živijo življenje, kakršnega želijo, hkrati pa izvajamo tudi vlogo skrbnikov. Mislim, da je pomembno, da smo vedno odkriti z uporabnicami in uporabniki: da povemo, zakaj je morda nekaj treba storiti. Seveda gre vedno za vprašanja moči. Na področju varstva otrok in mladostnikov ali duševnega zdravja je vedno zelo jasno, da socialni delavec vstopa v odnos z

več moči. Tu je tudi zelo jasno, da bo socialna delavka ukrepala, da bo morala npr. odvzeti otroka, in tako že ve, da bo ona tista »slaba«. Seveda pa po navadi želimo biti tisti »dobri«.

V angleščini imamo izraz, ki velja še posebej za delavce na področju varstva otrok in mladostnikov, kadar gredo na terenski obisk k družini, kjer se dogajajo slabe stvari, nasilje, zlorabe, kjer bo torej treba ukrepati: rečemo, da si »potrkal na vrata z mokro gobo« – torej, pravzaprav neslišno: »Oh, žal ni bilo nikogar doma. Šla sem pogledat, ampak nihče mi ni odprl.« Izogibanje temu soočenju prepoznajo tudi uporabniki, na neki konferenci je uporabnica pripovedovala o tem, da je njena socialna delavka sicer prihajala, stopila iz avta, medtem ko se je sama odpravila k vratom, da bi ji odprla, pa je že ni več bilo. Uporabnica je torej v socialni delavki prepoznala strah. Res gre za strah in gotovo ga je še več na začetku poklicne poti. Socialne delavke in delavci imajo namreč velike odgovornosti in naloge. Včasih si je treba priznati, da s katerim od uporabnikov ali uporabnic težko delamo tudi zaradi pogledov, ki jih ta oseba ima, ali zaradi pogledov, ki jih imam jaz kot socialna delavka. Tu sta zelo pomembna supervizija in delo v timu, da pri težavnih odločitvah nismo sami. Na koncu se mora seveda socialna delavka sama odločiti, kako bo ravnala, vendar zelo pomagajo razpravljanje z drugimi, izmenjava idej, skupinska refleksija. Vsaka delavka potrebuje podporo, potrebuje pa tudi kritičnost, plati drugih zornih kotov, tudi to, da ti drugi rečejo npr.: »Ne, to pa ni sprejemljivo! Tako ne moreš ravnati!«

Gre za kompleksnost poklica, na katero med študijem socialnega dela še nismo pripravljene, še ne vemo, kako obsežna je. Kaj je vloga izobraževanja pri razvijanju posameznikove osebnosti? Lahko opazite razliko med študenti in študentkami v prvem letniku in v zadnjem – se kaj spremeni? Pridobijo le kompetence ali se tudi razvijajo, spremenijo?

Osebnostno je to zame zelo zanimivo vprašanje. Ne bi mogla natančno reči, ali se ljudje zares spremenijo ali ne. Ampak, kot učitelji vidimo,

da gre verjetno vsak posameznik skozi drugačen proces. Npr., študentom, ki starejši pridejo na univerzo (začnejo s 25, 30, 35 leti), pogosto pomeni uspeh, da so se vpisali na univerzo. To je zanje nekaj, za kar so morda mislili, da jim ni dosegljivo, in potem se jim začne odpirati nov svet. Za nekatere študente in študentke že sam proces učenja in spoznavanja drugih študentov pomeni veliko transformacijo. Postanejo bolj politično osveščeni, naučijo se bolje izražati, pridobijo si samozavest.

Pred 10, 15 leti smo imeli veliko več študentov v zreli dobi, ki jim je ta študij pravzaprav pomenil »drugo kariero« – pred tem so lahko delali v industriji, rudarstvu ali ladjedelništvu, potem pa so izgubili službo in si poiskali novo pot v poklicih pomoči. To je zares pomenilo veliko življenjsko preobrazbo. Na določen način je bilo to tudi hudo: številni zakoni so npr. razpadli, ker je eden od partnerjev začel hoditi na univerzo, se učiti novih stvari, postal pravzaprav drugačna osebnost.

Tudi poklicna identiteta mlajših študentov, ki pridejo na univerzo z 19 leti, se razvije, tako znotraj študentske skupine kot zaradi dela učiteljev. Razvije se določena kultura: berejo o socialnem delu, o delu z mladimi, praktično se usposabljaajo ... Zdi se mi pomembno spodbujati refleksijo o razvijanju poklicne osebnosti in se spraševati: »Kdo sem jaz kot socialna delavka?« na podlagi tega: »Kdo sem jaz kot posameznica?«

Menite, da bi lahko to poklicno identiteto še okrepili?

Zahtevno vprašanje: po mojem mnenju je odvisno predvsem od situacije v vsaki posamezni državi, kakšni so sistemi, ki ponujajo poklicne kvalifikacije, kje se je mogoče usposabljaati. V Sloveniji imate veliko prednost, ker izobraževanje za socialno delo poteka v okviru univerzitetnega študija, saj to takoj da študiju višji status. Vendar, socialno delo je prav posebno področje, saj delamo z ljudmi, ki so najrevnejši, ki jih družba vidi kot žrtve ali kot problem. Pripisuje se jim krivda, viktimizira se jih in tako se tudi ljudem, ki z njimi delajo,

pripisuje nižji status. Zato mislim, da socialni delavci nikoli ne bodo imeli takšnega statusa kot npr. pravniki in zdravniki. Ampak ali sploh hočemo takšen status? Morda je le lažen up misliti, da moramo imeti prav tak status. Zagotovo bi bilo koristno za ljudi, s katerimi delamo, če bi socialni delavci imeli več moči in vpliva, saj bi tako lahko vplivali na to, da bi družba postala pravičnejša in bi razvili boljše storitve za ljudi, ki jih potrebujejo. Kljub temu na to vprašanje ni preprosto odgovoriti brez radikalne reorganizacije družbe. Lahko pa v tej smeri vsaj delujemo. Mislim, da to lahko vidim tudi tukaj, v Ljubljani, kjer imate dobro izobraževanje, nekaj kakovostnih profesorice, ki raziskujejo, so vključene v pomembne raziskave – domače in na ravni EU, tudi širše. To je potrebno, ne? Mislim, da prav raziskovanje pomeni korak naprej. V številnih državah je socialno delo zelo mlada akademska disciplina in tam raziskovanje še ni stalnica. A prav raziskovanje po mojem mnenju pomeni pot naprej – socialne delavke in delavci bi morali izvajati več raziskav, ki so relevantne in pomembne tako za delo na univerzah kot za oblikovalce javnih politik. To pomeni zelo dobro pot naprej.

Katere izzive izobraževanju in praksi socialnega dela bi danes posebej poudarili?

Poučevanje etike mora biti vpeto v prav vse predmete študija socialnega dela. Moramo jo seveda obravnavati tudi ločeno, da bi razumeli, kaj so etična vprašanja, vendar mora biti vse-skozi del učenja. Poleg tega je pomembno, da vsak študent in študentka raziskuje svoje vrednote in svojo lastno osebnosti, in s tem je treba začeti že na samem začetku. To je morda enako pomembno, če ne še pomembnejše kot učenje tehnik in spretnosti, kot znanstveno učenje.

V Združenem kraljestvu, kot verjetno tudi drugje, je situacija takšna, da je izobraževanje usmerjeno na cilje: študentke in študenti morajo osvojiti posamezne spretnosti in kompetence (kakor po seznamu). Gre torej za to, kaj lahko naredim, ne pa, kdo sem. Pozornost pa bi bilo treba preusmeriti na vprašanja, kot npr.: »Kdo

sem jaz v vlogi socialne delavke? Kakšne so moje vrednote? Kakšna osebnost bi rada bila? Del kakšnega sveta želim biti?» A to ni tako velik izziv, kot se morda zdi. Potrebne bi bilo le nekaj več fleksibilnosti zakonodajalcev in visokega šolstva.

Pa vendar, trenutno stanje je povezano s širšimi družbenimi trendi, ki so usmerjeni v merjenje, utilitarnost in tehnične zahteve; s svetom, ki ceni predvsem materialne vrednote. Kje se znajdemo socialne delavke v odnosu do velikih političnih vprašanj, npr. globalnega segregiranja, naravnih nesreč? Dobro bi torej bilo, če bi se v prihodnosti izboljšal položaj poklica socialnega dela tako, da bi imeli več moči, več glasu, saj imamo veliko dobrih vrednot in humanističnih idej in smo poklicno naravnani k družbenim spremembam. Vse to moramo udejanjati v praksi! To pa pomeni več povezav z evropskimi in lokalnimi oblastmi, najti način za dialog s politiki ter se vključevati v kampanje za družbene spremembe in jih voditi. To so počele prve socialne delavke, npr. Jane Addams, saj so se prepoznale v široki vlogi. Ta širša vloga vključuje aktiviste, politike, akademike, pa tudi tiste, ki delajo v praksi socialnega dela. Današnji trendi nas silijo v fragmentacijo naših življenj in poklicev, pa vendar mislim, da je mogoče uresničevati širše cilje. Je mogoče, čeprav zahteva veliko truda.

**Ana Marija Sobočan,
Heidrun Wulfekühler**

Prevedla: Ana Marija Sobočan

NASLEDNJI DAN SO IZRAELCI IN PALESTINCI ŽE SEDELI SKUPAJ

Pogovor z dr. Merav Moshe
Grodofsky

Foto: Vili Lamovšek

Pogovarjali smo se z dr. Merav Moshe Grodofsky, regionalno koordinatorko McGillovega programa za civilno družbo in graditev miru na Bližnjem vzhodu (McGill Middle East Program in Civil Society and Peace Building – MMEP) ter hkrati predavateljico

in predstojnico na oddelku za socialno delo Sapir College iz južnega Izraela. Šola je oddaljena 2 km od Gaze. Prof. Merav posebno pozornost namenja raziskovanju povezav med socialnim delom in procesi graditve miru: na fakulteti poučuje o zagovorništvu in človekovih pravicah, skupnostnem delu in socialnem delu na področju konfliktov. Teorijo spreminja v prakso kot regijska koordinatorka McGillovega programa, ki združuje partnerske ustanove iz Izraela, Jordanije in Palestine in ima devet centrov v regiji, ki si prizadevajo za delovanje civilne družbe, enakost in mir.

V vašem delu združujete izobraževalno pot s področja prava in akademsko pot na področju socialnega dela. Kako se je to zgodilo?

V zgodnjih devetdesetih sem na konferenci šol za socialno delo v Washingtonu spoznala prof. Jima Torczynerja, direktorja McGillovega programa za civilno družbo in graditev miru na Bližnjem vzhodu. Takrat mi je predstavil model za prakso, ki temelji na človekovih pravicah in ga je razvil v Kanadi. Model je želel uporabiti v Izraelu.

Tako se je začel moj zdaj že petnajst let trajajoč odnos s skupnostnim načrtovanjem prakse, temelječe na človekovih pravicah, ki je temelj McGillovega programa. To je hkrati pomenilo, da je bila edina pot, ki sem si jo lahko izbrala pri pripravi doktorata, povezana z združevanjem prava in socialnega dela.

O vzpostavitvi modela graditve miru na ravni skupnosti in na podlagi človekovih pravic kot pravic, ki pripadajo vsakemu človeku, ste predavali tudi na vašem obisku v Ljubljani aprila 2009. Od kod izvira model in kako ga uporabljate na Bližnjem vzhodu?

Model graditve miru so razvili na kanadski univerzi McGill. Ta ga je tudi prenesla na Bližnji vzhod. Izraelski, jordanski in palestinski partnerji (univerze, izobraževalni centri in programi za usposabljanje) sodelujejo pri delu z lokalnimi skupnostmi v regiji, ki se

srečujejo z nasiljem, konflikti in materialnim pomanjkanjem. V zadnjih 15 letih so skupaj ustanovili devet centrov. Delujejo v skupnostih in najrevnejših okoljih. Skupnostni centri vsako leto pomagajo več kot 120.000 ljudem s programi svetovanja, usposabljanja, izobraževanja, zagovorništva ipd. Pri tem sodeluje na tisoče prostovoljcev. Vključene so celotne lokalne skupnosti, s posebnim poudarkom na socialni krepitvi otrok, mladih in žensk.

Kaj je naloga centrov?

Najpomembnejša naloga vsakega skupnostnega centra je spodbuditi in podpreti lokalne prebivalce pri tem, da vplivajo na spremembe v življenju njih samih in celotne skupnosti in uporabijo vire, ki so jim dostopni. V centrih, kjer so zaposleni socialne delavke in delavci ter pravnice in pravniki, se srečujejo vsi prebivalci lokalne skupnosti, ne glede na njihovo poreklo, saj so jim skupne podobne težave (npr. nedostopnost zdravstvene oskrbe, pomanjkanje primerne bivališča, izključenost iz širše družbe, odsotnost pravice do odločanja). Vodilo sodelovanja so načela vzajemnosti, univerzalnosti človekovih pravic in socialne vključenosti, vse to pa temelji na dialogu med različnimi skupinami v skupnosti. Dejavnosti, ki potekajo v okviru teh skupnostnih centrov, pomenijo odziv na ekonomske neenakosti, stiske ranljivih skupin v družbi, socialne razlike ipd. Njihovi cilji so zagotavljanje pravičnejše porazdelitve virov, vzpostavljanje odnosov med različnimi skupinami in graditev miru. Pomembni cilji programa so tudi spodbujanje sodelovanja med različnimi etničnimi skupnostmi, vzpostavljanje civilne družbe in njeno komuniciranje z oblastmi ter udeležba vseh pri zagotavljanju skupne, manj konfliktne prihodnosti.

Kako delujejo centri v praksi in kako sodelujejo med sabo?

Vsak center, naj bo v Izraelu, na palestinskih ozemljih ali v Jordaniji, deluje avtonomno. Seveda pa centre povezujejo medsebojni treningi, učna srečanja, regionalni kongres, srečanje

odborov in terenska srečanja, ki jih prav tako financira kanadska vlada v obliki regijskega delovanja.

Leta 2006 smo imeli regionalno srečanje v Turčiji in to je bila fascinirna izkušnja. Skupaj smo zbrali Izraelce, Palestince in Jordance. Skupaj so preživeli šest dni. Srečanje je potekalo kmalu po tem, ko je Hamas prevzel oblast, zato so bili precej prestrašeni tako Izraelci kot Palestinci. Prvi večer kongresa so Izraelci sedeli za svojo mizo, Palestinci za svojo in Jordanci za svojo.

Vsi so pripravili dokumentarni prispevek in v njem prikazali delo svojega centra. Iz prispevkov je bil sestavljen film, ki je bil predvajan prvi večer. Udeleženci so zato lahko postavili ljudi iz filma v določen kontekst. Naslednji dan so udeleženci že sedeli v mešanih skupinah. Izraelci in Palestinci so se pogovarjali o skupnih temah, kot so bivališča. Pri tem je treba poudariti, da vsak center deluje samostojno, vsi pa imajo profesionalno vodilo, da je treba zagotoviti univerzalne pravice, kot so pravica do izobrazbe, zdravja, bivanja, dela. Treba je poskrbeti, da se bodo družine in posamezniki, ki so ogroženi in živijo v težavnih okoliščinah in ne poznajo svojih pravic, seznanili z njimi, tako da se bodo lahko organizirali tako, da bi te pravice lahko tudi uveljavili. Vsi centri delujejo v lokalnih skupnostih. V centrih delujejo tudi prostovoljci iz sosesk, tako da ljudje ne dobivajo samo pomoči/podpore, temveč tudi ponujajo storitve.

Bi lahko rekli, da delujete po načelu »Ne daj lačnemu ribe, temveč ga raje nauči ribolova«?

Da, natanko tako. Po navadi se ljudje, ki so prejeli pomoč centrov, vračajo v center in kot prostovoljci pomagajo drugim in širijo znanje. Verjamemo, da lahko zakon »populariziramo«. Po navadi poznajo zakon samo pravniki. Ljudje so odvisni od pravnikov, vendar si jih ljudje brez sredstev praviloma ne morejo privoščiti. V centru smo uvedli tudi t. i. »svet pravic«: prostovoljec svetuje glede uveljavljanja pravic. Ljudje velikokrat poznajo svoje pravice, vendar jih ne morejo uveljaviti, ker se jim pri tem nekje

zatakne. V centru dobijo pomoč in naš svetovalec jim lahko pomaga sestaviti in napisati pismo.

Ali nam lahko navedete kakšen primer precedensa, ki vam ga je uspelo doseči z dejavnostjo vaših centrov?

O, teh je kar nekaj. V vsaki skupnosti ali družbi so težave in napredek nekoliko drugačni. Eden od uspehov v palestinski družbi je bil vzpostavitev Združenja za bivalne pravice. Uspešen je bil tudi projekt, v katerem so se organizirali prebivalci v starem mestnem jedru Nablusa, da bi si izboljšali bivalne razmere. Lokalni prodajalci so donirali material ali ga prodali po nabavni ceni, obrtniki in drugi so delali prostovoljno ali s popustom, zbranih je bilo tudi nekaj dodatnih sredstev.

V Izraelu, na primer, v beduinski skupnosti ob ločitvi staršev otrok praviloma ostane pri očetu. Ločena mati, ki želi videvati svojega otroka, mora ostati v bližini. Če se mati še enkrat omoži, izgubi pravico do srečanja z otrokom. Ugotovili smo, da izraelska institucija za nacionalno zavarovanje ni zagotavljala podpore beduinskim ločenkam, saj je menila, da ločenka, ki živi v bližini, še vedno finančno podpira nekdanji mož in ji zato ne pripada pravica do pomoči. Pred tremi leti smo organizirali prvi protest beduinskih žensk in rezultat je bil, da je beduinska ločenka prvič prejela državno podporo. Pomembno je, da se je zgodil precedens.

V jordanskem centru pa so delavci in prostovoljci ugotovili, da je v družinah pogosto nasilje nad ženskami. Skupaj s prebivalci skupnosti so organizirali izobraževalna srečanja žensk in nanje povabili tudi imama skupnosti, saj ima pomembno vlogo v islamski družbi. Imam je ženskam spregovoril o islamu in o njihovih pravicah v skladu z islamskim pravom, v okviru katerega je poudaril tudi temo nasilja. Za ženske, ki živijo v skladu z islamskimi zakoni in spoštujejo islam, je bilo pomembno slišati, kaj je dovoljeno in kaj ni v skladu z islamom z vidika finančnih pravic, dedovanja, stabilnosti gospodinjstva in medsebojnega spoštovanja med možem in ženo. Seveda morajo te pravice poznati tudi moški in tako se je

razvil dialog tudi z njimi. Druga dejavnost v Jordaniji, povezana z ublažitvijo družinskega nasilja nad ženskami, včasih tudi spolnega, je bila zmanjševanje prenaseljenosti, kajti tesno skupno prebivanje deklet in fantov pomeni več priložnosti za nasilna dejanja. Delavci iz centra so se obrnili na organizacijo Habitat for Humanity in jo prepričali, da pomaga z razširitvijo bivališč z dodajanjem dodatne sobe, v katero se lahko dekleta in žene umaknejo, da jim ni treba spati skupaj s svojimi brati. Hkrati se lahko zaklenejo in ločeno prespijo noč ali se po potrebi umaknejo v svoj kotiček. Za organizacijo Habitat for Humanity je to pomenilo spremembo v njihovi politiki, saj je podpirala le gradnjo v ruralnem in ne v urbanem območju. Lahko se pohvalimo, da smo sedmim Jordankam omogočili srečevanje z njihovimi otroki v našem jordanskem centru, v prijaznem okolju v barviti sobi z igračami, tako da jim jih ni bilo več treba srečevati na policijski postaji kot prej. Jordanski center je obiskala tudi kraljica Nur in s tem pokazala, da podpira naše dejavnosti.

Kako je gospodarska kriza vplivala na delovanje centrov?

Kanadska vlada je velika donatorka državam v razvoju in financira jordanske in palestinske centre ter regionalne dejavnosti centrov MMEP (McGill Middle East Program in Civil Society and Peace Building). Obvezala se je, da bo še vsaj dve leti finančno podpirala program. Z vidika pridobivanja sredstev za program pa je gospodarska kriza najbolj vidna v izraelskih centrih, ki pridobivajo sredstva iz drugih virov, tako od zasebnih donatorjev kot od ameriških judovskih organizacij in Evropske unije, kajti ta sredstva so se zmanjšala. Prav te dni vzpostavljamo izraelsko ekipo poslovnih, ki bi bila pripravljena podpreti program.

Kakšni so načrti MMEP?

Želimo si pridobiti status nevladne organizacije. Začrtali smo program za nadaljnje desetletje: želimo postaviti deset novih centrov, pet v Jordaniji in pet v Izraelu in na palestinskih

ozemljih, vsako leto nov center. Na palestinskih ozemljih delujejo centri na Zahodnem bregu, načrtujemo pa tudi odprtje takšnega centra v Gazi, v upanju, da bodo takrat razmere to omogočale.

Sapir College je tudi eden od partnerjev MMEP-a. Kako sodeluje v programu?

Kot profesorica/predavateljica na univerzi se trudim, da moji študenje ne ostanejo le teoretiki, temveč postanejo angažirani in se preizkusijo tudi v praksi. Pri enem od mojih predmetov so študentje dolžni opraviti delo v skupnosti. Pri ustanavljanju novega centra v Sderotu so bili zelo dejavni. Hodili so po terenu od vrat do vrat, da so spoznali prebivalce lokalne skupnosti, opravili so pregled skupnosti, da bi se z njo seznanili. Ker je odpiranje centra povezano s sredstvi, center fizično še ni postavljen in nima svojega središča. Kljub temu pa na terenu že deluje socialna delavka, za katero imamo sredstva. V Sderotu, mestu, ki je oddaljeno 2 km od Gaze, je organizirano popravilo/renoviranje stavb, blokov s poškodovanimi okni, obstreljevanih z raketami kasam¹ iz Gaze. Socialna delavka pomaga skupnosti ugotoviti, kdo je odgovoren za popravilo škode, in zagotoviti, da škoda ne bo odpravljena na račun prebivalcev. Socialna delavka prihaja v Sderot dvakrat na teden in hodi po domovih. Torej ne čakamo, da pomoči potrebni pridejo k nam, temveč pomoč prihaja k skupnosti na dom. Tako lahko delujemo tudi brez fizičnega centra, čeprav upam, da ga bomo lahko odprli v enem letu. Prvo delo pa so opravili študentje.

Sapir College obiskujejo tudi arabski študenti in študentke. Kako se spoprijemate s konflikti in vsakodnevnem življenju? Kakšna je dinamika v odnosih?

Sapir College je šola, ki je namenjena vsem prebivalcem Izraela. Na naši šoli vsak dan delajo in študirajo skupaj Judje in Arabci. Toda to še ni dovolj – kljub temu opažamo

ločevanje med njimi. Verjetneje je, da se bodo Judje družili z Judi in Arabci z Arabci. Zaradi spoznanja, da bi morala akademska sfera premostiti to razklanost, sem pri predmetu skupnostno načrtovanje organizirala različne projekte, da bi skupini povezala. Tako so npr. študentje in študentke obeh skupin skupaj s študentsko organizacijo organizirali »kulturni dan«: na njem so se predstavile različne kulturne skupine, ki živijo v Izraelu, in pokazale, kdo so in s katerimi temami se spoprijemajo v vsakodnevnem življenju v svojih skupnostih. Nenadoma so se marginalizirane skupnosti znašle v središču pozornosti! Bilo je neverjetno – in z veliko glasbe, plesa, hrane, veselja ...

Pri predmetu skupnostno načrtovanje smo organizirali tudi nekajdnevna skupna bivanja za judovske in arabske študentke in študente. Tudi to je pripomoglo k oblikovanju nove vrste dialoga med študenti obeh skupin, saj se arabska skupnost, ki biva v Izraelu, pogosto čuti bližje palestinski skupnosti. Z vzpostavljanjem struktur, ki spodbujajo dialog, ukinjamo tako meje znotraj izraelske družbe kot tudi meje med judovskimi in arabskimi študenti.

Pred letom in pol ste s skupino študentk obiskali Slovenijo. Na študijskem obisku ste bili na Fakulteti za socialno delo v Ljubljani. Skupina je bila mešana. Lahko poveste več o tem?

Oddelek za socialno delo na Sapir Collegeu je prvi oddelek za socialno delo v Izraelu, ki je razvil program mednarodno socialno delo. Prva skupina študentov in študentk s profesorico je odšla v Etiopijo, druga skupina pa bi morala preživeti mesec dni v Jordaniji. Vojna v Gazi je onemogočila naš obisk v Jordaniji, zato smo se odločili, da obiščemo Fakulteto za socialno delo v Sloveniji.

Našo skupino so sestavljale tri Judinje in ena arabska študentka. Preden smo skupaj obiskale Slovenijo, se je skupina ukvarjala predvsem z vprašanji identitete, ki jih je spodbudila še posebej vojna v Gazi. Kot delegacija, ki jo je Sapir College iz Države Izrael poslal v drugo državo, smo bile predstavnice tako šole kot države. Ob tem je bilo vprašanje identitete eno

¹ Rakete kasam (Qassam) je razvila vojska Hamasa. Ime je danes v splošni uporabi za vse oblike raket, s katerimi Palestinci obstreljujejo izraelska območja.

osrednjih vprašanj. Naša arabska študentka je na primer izrazila občutje, da bo v Sloveniji s težavo predstavljala državo, katere vlada se je odločila za napad na Gazo.

Naš desetdnevni obisk v Sloveniji se je zgodil ravno v času, ko v Izraelu praznujemo dan spomina na holokavst, dan spomina na vojake Izraela, izraelski dan neodvisnosti. V Sloveniji smo po naključju srečali žensko, ki je preživela holokavst, in srečanje je pozneje sprožilo burno razpravo o trpljenju obeh narodov – Judov in Arabcev. Razprava bi lahko povzročila verigo konfliktov, vendar so prav moje intervencije pripomogle k temu, da so študentke lahko uporabile osnovne spretnosti in vrednote poklica socialnega dela – sočutje, upoštevanje drugega, pozorno poslušanje in razumevanje itd. Kot smo pozneje ugotavljale s študentkami, so bili prav takšni pogovori, v varnem okolju, daleč stran od doma, med najpomembnejšimi vidiki in rezultati našega skupnega potovanja.

Rodili ste se v ZDA , zdaj pa živite v majhnem izraelskem mestu Arad, za katero pravijo, da nima več kot tri restavracije. Kako ste občutili ta prehod?

Že pri petnajstih letih sem vedela, da želim živeti v Izraelu. Izrael je mlada država in že od mladih let sem čutila, da bi lahko imela priložnost za vpliv na državo in njeno razvijanje. Pri devetnajstih letih sem obiskala Izrael in Masado. Ko sem se s hriba razgledala po puščavi, ki me je obdajala, sem vedela, da bo to kraj, kjer bom živela, in dve leti pozneje sem se preselila v Arad – majhno mesto sredi izraelske puščave, ki ima le 23.000 prebivalcev. Puščava na človeka vpliva tako, da ostane zbranih misli, osredotočen na tisto, kar je pomembno, in na to, kakšna oseba bi lahko postal. V puščavi je le malo »motenj«, zato mi je pomagala, da sem ostala osredotočena le na bistveno.

Maja Kutin, Ana Marija Sobočan

Zapisala: Maja Kutin

Prevedla: Ana Marija Sobočan

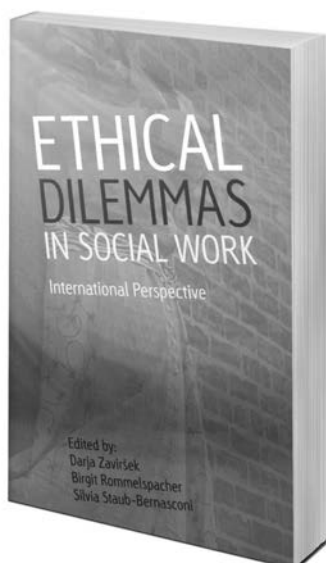

Darja Zaviršek, Birgit Rommelspacher,
Silvia Staub-Bernasconi (ur.) (2010)

ETHICAL DILEMMAS IN SOCIAL WORK

International Perspective

Ljubljana: Fakulteta za socialno delo. 212 Strani.
ISBN 978-961-6569-32-3.

V pluralnih družbah imamo ljudje različne ideje o tem, kaj je dobro življenje in kaj je pravično. Vprašanja v nadaljevanju recenzije in množica možnih odgovorov nanje to slikovito prikažejo. Kako zagotoviti enakost dostojanstva in pravično obravnavo v vse bolj birokratiziranih službah socialnega dela? Kako krepiti avtonomijo uporabnikov socialnih služb, zlasti v primeru dolgotrajne nege in skrbi? Kako gresta skupaj koncepta pomoči in aktivnega državljanstva? Ali je država zmožna ohranjati blaginjo v državi le, če zapre svoje meje pred priseljenci? Ali je možno določiti standarde socialne varnosti in socialne pomoči na globalni ravni? Ali je koncept človekovih pravic uporaben v globalnem pomenu? Kako ravnati, kadar je uresničevanje zakonodaje krivično do določenih (skupin) uporabnikov? Kako ravnati, kadar se uporabnikove vrednote razlikujejo

od tistega, kar socialni delavec ali delavka verjame, da je dobro zanj? Kako ravnati v primeru medkulturnega nesporazuma? Kako preseči zgodovinsko zakoreninjene neenakosti?

Vprašanja zajemajo pomembna področja življenja ljudi, odgovorov nanj pa bi verjetno našli toliko, kolikor je strokovnih delavcev in uporabnikov. Avtorice in avtor knjige *Ethical Dilemmas in Social Work* na različnih primerih pokažejo, da gre pri socialnem delu ne le za znanost in strokovne metode dela, temveč se v odločanje vpletajo tudi vrednote in moralne sodbe. Drugače rečeno, v socialnem delu se etičnim dilemam ni mogoče izogniti.

Refleksija o etiki pa je nujna ne le zaradi raznovrstnosti vrednot, moralnih sodb, želja in potreb uporabnikov oziroma strokovnih delavcev, temveč tudi zaradi načina organiziranosti služb socialnega dela. Socialne službe so organizirane znotraj nacionalnih držav, ki določajo osnovne okvire socialnega dela, tudi zakonodajo in financiranje. Hkrati pa smo socialne delavke in delavci zavezani delovati v prid uporabnikom, upoštevati njihovo perspektivo, želje in potrebe. Torej, po eni strani imamo pooblastilo države za izvajanje ukrepov, tudi represivnih, po drugi strani pa naj bi bili zagovorniki uporabnikov. Socialni delavci in delavke so, na primer, udeleženi pri dodeljevanju finančne socialne pomoči. Zaradi zahteve po ekonomski učinkovitosti in neoliberalnemu krčenju socialnih pravic pa se neredko zgodi, da socialno delo ne more odgovoriti na potrebe ljudi. Kako se odzvati na take razmere? Kako socialne delavke doživljajo in razumejo ukrepe, ki ne pripomorejo k blaginji družin in posameznikov, temveč le k njihovem preživetju?

Ovire pri zagotavljanju blaginje in avtonomije ljudi so lahko tudi v zakonodaji ali ustaljeni praksi; na primer, kako zagotoviti enako dostojanstvo hendikepirane osebe ali družin s partnerji istega spola, kako preseči neenako obravnavo romskih družin, skupnosti in posameznikov ipd.? Kot rečeno, socialne delavke in delavci so udeleženi tudi pri represivnih praksah, kot je denimo obravnavo priseljencev in beguncev brez dokumentov. To je primer, ko je stroka socialnega dela izrazito podrejena politiki in navodilom ministrstva za notranje zadeve, ki ljudi brez statusa zapira in deportira iz države ne glede na njihove osnovne življenjske potrebe

in želje. Zgolj ocena strokovnosti socialnega dela z ljudmi brez papirjev ni smiselna, saj je kontekst obravnave ljudi takšen, da je še tako »strokovno« socialno delo neetično. Torej, tudi če bi bili vsi postopki, ki jih izvaja socialna delavka ali delavec, korektno izpeljani, ukrepa pridržanja in deportiranja v negativnem smislu kljub temu ključno zaznamujeta življenje migrantov. Etična presoja v takem primeru bi zadevala vprašanje, ali je socialno delo v takih okoliščinah sploh še socialno delo ali pa gre za pomožno policijsko delo.

Vse avtorice in avtor knjige se ukvarjajo z etičnimi zadregami v socialnem delu, izhajajo pa iz množice konceptualnih predpostavk, si zastavljajo različna vprašanja, in svoje argumente razvijajo bodisi zgolj s filozofskega stališča bodisi s pomočjo praktičnih primerov ali pa v kontekstu poučevanja in raziskovanja. Za ponazoritev te raznovrstnosti bomo v nadaljevanju navedli nekaj poudarkov.

Silvia M. Staub-Bernasconi izhaja iz medkulturnega dialoga in raziše napetosti med univerzalizmom in kulturnim relativizmom človekovih pravic. Gre za teoretsko razpravo, zato posredno uporabno za večino praktičnih situacij, saj na svetu ni socialne delavke ali delavca, ki ne bi nikoli zaznala konflikta med tistim, kar verjame, da je univerzalna norma in tistim, kar se zdi kulturno specifično. Podobno Ruth Großmaß sledi metodi preizpraševanja konceptov pravičnosti, skrbi, pomoči in dostojanstva v tradiciji politične filozofije. Denimo, kako skupaj razmišljati o tako nepomirljivih pojmi, kot sta skrb in avtonomija?

Maria Maiss izhaja iz dela Jane Addams, ene prvih ameriških socialnih delavk, ki je opozorila na nujnost preseganja ozkosti lastne izkušnje socialnih delavk oziroma delavcev. Linda Harns Smith pa opisuje zgodovinski razvoj socialnega dela v Južnoafriški republiki in pokaže, kako pretekla izkušnja uzakonjene neenakosti (v obliki rasnega apartheida) vpliva na današnje socialno delo.

Kakšna pa je vloga govora o religiji in njegov vpliv na družbene in medosebne odnose? Spoprijemanje z etičnimi zadregami na tem področju najdemo v članku Birgit Rommelspacher. Zlasti evropske krščanske cerkve oznanjajo svojo poklicnost in kompetentnost pri odgovorih na etična vprašanja. Avtorica pravi, da bolj ko prevladuje tako prepričanje, bolj je socialno delo razumljeno kot poklic na podlagi krščanske morale.

Darja Zaviršek etične dileme prikaže na področju zaposlovanja hendikepiranih ljudi. Ali delo kot tako hendikepirano osebo zares osvobaja? Avtorica argumentira, da nekvalificirano delo z izjemno nizkimi plačili pomeni kvečjemu navidezno vključevanje in pa izkoriščanje hendikepiranih. Primerja sodobne koncepte etike dela z argumenti pri navideznem vključevanju hendikepiranih v zaposlovanje.

Sarah Banks in Vivienne Bozalek se ukvarjata zlasti z vprašanji poučevanja etike v socialnem delu, Ana Marija Sobočan pa prevprašuje svojo vlogo raziskovalke pri produkciji vednosti na področju urejanja družinskih razmerij. Produkcija znanja namreč vpliva na razvoj politik in zakonodaje. Njeno poglavitno vprašanje je, ali so raziskovalci s svojimi raziskovalnimi rezultati dolžni sooblikovati rešitve za praktične probleme. Argumentacijo razvije na primeru lastnega raziskovanja in angažiranosti na področju istospolnih partnerstev.

Tatsuru Akimoto obravnava vprašanje jezika kot ene od človekovih pravic, Lynne M. Healy pa se ukvarja z menedžmentom socialnih služb v času finančne krize in vse večjega pritiska krčenja sredstev države blaginje.

Kot smo prikazali, gre za dinamično besedilo in zato pravi navdih za raziskovalce in raziskovalke. Menim, da je knjiga koristen pripomoček za učitelje in učiteljice socialnega dela ter obvezna študijska literatura za študente socialnega dela in sorodnih ved.

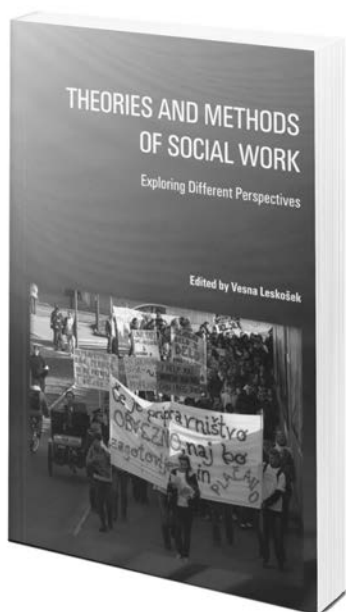
Jelka Zorn

Vesna Leskošek (ur.) (2009)

THEORIES AND METHODS OF SOCIAL WORK

Exploring Different Perspectives

Ljubljana: Fakulteta za socialno delo. 199 strani.
ISBN 978-961-6569-28-6.

Socialno delo, utemeljeno na načelih socialne pravičnosti, enakosti in solidarnosti, je ovira neoliberalizmu; prihodnost tako akademske discipline kot prakse je zato posuta s tveganji in izzivi. (Str. 44.)

V desetih poglavjih trinajst avtoric in avtorjev išče odgovore na tveganja in izzive sedanjosti in prihodnosti socialnega dela ter osvetljuje različne poglede na procese globalizacije in pojav neoliberalizma. Gre za pomemben izziv socialnemu delu, ki nas vedno znova opominja tudi na to, da je socialno delo politično, družbeno angažirano in od nas zahteva sposobnost za delovanje v različnih kontekstih in sodelovanje z različnimi akterji.

Knjiga obravnava kompleksnost preteklega in zdajšnjega družbenega okolja, v katerem se razvijata teorija in praksa socialnega dela. Rdeča nit prispevkov je pregled političnega in družbenega položaja v vsakdanjem življenju ljudi, ki določa naše življenjske izbire ter neposredno vpliva na teoretske koncepte in metode socialnega dela. Delo se loteva dveh vidikov tveganj in izzivov: prvi se nanaša na iskanje odgovora, kako se socialno delo kot znanstvena disciplina in stroka odziva na družbene spremembe in vse večje družbene neenakosti, drugi pa na iskanje odgovora, kako se socialno delo spoprijema z izzivi novega družbenega reda in novimi koncepti ter področji.

Ostra kritika neoliberalne agende, ki je temeljito spremenila teorijo in prakso socialnega dela, je vidna v vseh poglavjih knjige in sega vse od kritike obstoječih metod dela in pristopov v socialnem delu, ogrožanja temeljnih vrednot socialnega dela s pojavom novega javnega menedžmenta pa vse do kritike obstoječih praks socialnega dela v različnih delih sveta. Hkrati delo ponuja nekaj dobrih in praktičnih rešitev, katerih namen je preseganje kritike neoliberalizacije socialnega dela.

Knjiga ima tri dele. V prvem delu (Teorije, metode in zgodovina socialnega dela) nam predstavi življenjsko delo in koncepte socialnega dela nekaterih najvidnejših pionirk – Mary Richmond, Jane Adams, Alice Salomon, Ilse Artl in Helene Radlinske. Avtorji nas opominjo, da zgodovina socialnega dela temelji tako na individualnih kot na kolektivnih pristopih. Kolektivni so izgubljali svoj prostor v socialnem delu predvsem zaradi vpliva postmodernega razumevanja družbe in vse večjega uveljavljanja neoklasičnega ekonomskega diskurza. Ta je v socialno delo prinesel zahteve po minimalnih oblikah intervencij države blaginje pri zagotavljanju socialnih storitev in zahteve po svobodi izbire za potrošnike v sistemu socialnih storitev (str. 16–17).

Staub-Bernasconi kot alternativo obstoječemu *ad hoc* pluralizmu, ki se kaže v parcialnih teorijah socialnega dela in eklekticismu po načelu »vse je dobro, dokler deluje«, predlaga integrirani pluralizem. Ta izhaja iz sistemskih teorij, ki so znanstveni temelj socialnega dela in po mnenju avtorice najbolje integrirajo teoretske okvirje teoriji in praksi socialnega dela. Za razliko od večine znanih pristopov, ki po

prepričanju avtorice vodijo v slepo ulico (str. 11), se sistemska teorija kot teoretski okvir discipline socialnega dela osredotoča na transdisciplinarne opise in pojasnila struktur, dinamike in transakcij bioloških, psihobioloških, fizičnih, psihosocialnih in socio-kulturnih sistemov, ki vključujejo tako politični kot ekonomski družbeni sistem. Socialno delo naj bi imelo kot veda in stroka dvojni mandat, ki se nanaša predvsem na vlogo mediatorja med uporabniki in družbo, ki jo zastopajo uradi in druge organizacije. Silvia Staub-Bernasconi meni, da ima socialno delo pravzaprav trojni mandat. Ta se poleg vloge mediatorja nanaša na uporabo znanstveno utemeljenih akcijskih smernic in specifične profesionalne etike.

V drugem poglavju Claudia Schneider piše o konceptualnih okvirjih in možnostih uporabe teh okvirjev v obliki metodološkega in teoretskega orodja za raziskovanje razmerij med delovalci in strukturo. Avtorica na podlagi analize nekaterih dosedanjih študij s področja priseljevanja in migracij ugotavlja, da se velik del raziskav osredotoča na strukturo ali delovalce in ne raziskuje povezav med njimi ali te povezave le delno osvetli. Kritično predstavi problematičnost determinističnih hipotez na področju raziskovanja družbenih odnosov in struktur, ki so hkrati tudi redukcionistične, saj prezrejo povezave med strukturo in delovalci. Kot potencialno uporaben model predstavi morfogensko sekvenco Margaret Archer, ki je uporabna kot model raziskovanja socialnih struktur na makro-, mezo- in mikroravni. Avtorica opozarja na potencial, ki ga imajo konceptualni okvirji, med katere sodi omenjeni model za analizo vlog socialnih delavk in delavcev na mikro-, mezo- in makroravni. Predstavljeno metodološko raziskovalno orodje tako osvetljuje priložnosti družbenih akterjev, da postanejo »aktivni sooblikovalci« okoliških struktur (str. 37). Claudia Schneider predstavi konceptualno razumevanje odnosov med delovalci in strukturo na način, ki je relevanten za socialno delo, in tako bralcu podrobneje predstavi in osmisli uporabo orodij, ki se v teoriji in praksi socialnega dela uporabljajo redkeje.

Maria Maiss in Peter Pantucek obravnavata zgodovino socialnega dela v Avstriji. Zaznamovalo jo je pionirsko delo Ilse Arlt. Poklon pionirki je leta 2007 obeležila ustanovitev Inštituta Ilse Arlt za raziskovanje socialnega vključevanja. Ilse Arlt je poudarjala soodvisnost med ekonomsko in osebno

svobodo, zato je aktualna še danes, predvsem z vidika kakovosti življenja, kot jo definirata indijski ekonomist, utemeljitelj teorije socialne izbire in dobitnik Nobelove nagrade za ekonomijo v letu 1998 Amartya Sen in ameriška filozofinja Martha Nussbaum.

Reima Ana Maglajlić Holiček in Mark Baldwin raziskujeta premik socialnega dela od dela s posameznikom k delu v skupnosti. Obravnavata tudi potencialno vlogo akcijskega raziskovanja kot pomembne metode izobraževanja in prakse socialnega dela. Premik k delu v skupnosti je po njenem mnenju viden že v definiciji Mednarodne zveze socialnih delavk in delavcev (IFSW) in Mednarodnega združenja šol socialnega dela (IASSW), saj promovira idejo družbenih sprememb, večanja moči uporabnikov in osvobajanja ljudi, da bi povečali njihovo blaginjo, in to v skladu z načeli človekovih pravic in socialne pravičnosti. Avtorja problematizirata obstoječo definicijo, češ da ne upošteva napetosti, ki nastajajo med praksami socialnega dela, katerih cilja sta popravljanje in izboljševanje funkcioniranja posameznikov ali družin, in aktivističnimi praksami socialnega dela, ki navedene prakse razumejo kot način vzdrževanja neenakosti in položaja kapitalskih elit.

Praksa v Združenem kraljestvu kaže na premik od skupnostnega socialnega dela k oblikovanju storitev v skupnosti. S tem se izgublja aktivistični naboj socialnega dela. Skupnostno socialno delo tako ostaja v domeni mednarodnih projektov in projektov, ki jih financira Evropska unija in katerih cilja sta boj proti revščini in socialni izključenosti ter spodbujanje aktivnega državljanstva. Razlog za ohranjanje skupnostnega socialnega dela je tako dvojen; po eni strani je povezano z raziskovalno tradicijo skupnostnega socialnega dela in prispevkom k znanosti socialnega dela, po drugi strani pa je sredstvo, orodje za spodbujanje koncepta aktivnega državljanstva.

Drugi del knjige (Vpliv globalizacije na teorijo in prakso socialnega dela) se začne s člankom teoretika in promotorja radikalne prakse socialnega dela lana Fergusona. Problematizira neoliberalno dogmo Margaret Thatcher –»ni alternative« (TINA – *there is no alternative*), tržni fundamentalizem in teorije o »koncu zgodovine« ter poziva k obuditvi radikalnih pristopov v socialnem delu s parafraziranjem znamenitega slogana Svetovnega socialnega foruma

»Drugačen svet je mogoč!«. Svetovni socialni forum je potekal februarja 2011 v senegalskem Dakarju in pomeni pomembno protiglobalizacijsko alternativo Svetovnega gospodarskega foruma, ki vsako leto poteka v švicarskem Davosu. Avtor predstavi vzpon in zaton teorije in prakse radikalnega socialnega dela na primerih Združenega kraljestva in Združenih držav Amerike, opozori na renesanso radikalne prakse socialnega dela in predstavi Akcijsko mrežo socialnega dela (SWAN – Social Work Action Network), ki se je oblikovala v Združenem kraljestvu. Predstavi orodja mreže (manifest kot izhodiščni ideološki tekst kampanje, javni dogodki, konference, spletna peticija in spletna stran). To kampanjo in primere aktualnih družbenih gibanj avtor jemlje kot zgled za oblikovanje nove radikalne prakse 21. stoletja.

V šestem poglavju Maria Donevska in Svetlana Trbojevik analizirata vpliv mednarodnih finančnih ustanov na razvoj države blaginjev državah jugovzhodne Evrope in na socialno delo. Še posebej na primeru Makedonije skušata osvetliti neposreden vpliv Mednarodnega denarnega sklada in Svetovne banke na državo blaginje in prakso socialnega dela. Ugotovita, da je poseganje globalnih finančnih institucij v prakso socialnega dela vidno pri več pokazateljih, kot so: (1) poudarjanje potreb po družbenem razvoju držav, (2) povečana aktivacija populacije in afirmacija te aktivacije pri socialnih službah, (3) poudarjanje upravljanja družbenih tveganj, razvoja socialnih omrežij in civilne družbe ter (4) vključevanje nevladnih organizacij pri razvoju socialnega dela. Odvisnost od razvojne pomoči mednarodnih finančnih skladov in navzočnost tujih strokovnjakov vplivata na zmožnosti oblikovanja neodvisnih razvojnih konceptov.

V sedmem poglavju Vesna Leskošek piše o pojavu »deviantnega tujca« kot o neoliberalnem odgovoru na tradicionalno razumevanje rasizmov in drugih oblik diskriminacije. Ponudi tezo o prenosu rasističnih konceptov v neoliberalno državo blaginje. To se kaže v ambivalentnem odnosu do ljudi, predvsem do ranljivih skupin, saj se utrjuje prepričanje o dveh vrstah ljudi – naših in njihovih, zaslužnih in nezaslužnih. Rasizem je takšno razlikovanje pripisoval rasi, kulturi ali etnični pripadnosti, neoliberalizem pa jih povezuje z delovanjem trga.

Tretji, zadnji del knjige (Participativni pristopi v socialnem delu) nam predstavi analizo treh različnih

pristopov v teoriji in praksi socialnega dela, ki sodijo v polje vključujočih praks socialnega dela. Jana Mali predstavi pomembnost transdisciplinarnega pristopa pri oblikovanju socialnega modela dela z osebami z demenco v domovih za stare, Kati Turtiainen analizira finsko begunsko politiko in predstavi prakso socialnega dela z begunci, ki temelji na vnovični nastanitvi [*resettlement*] in prepoznavanju njihovega družbenega položaja. To je po mnenju avtorice temeljni pogoj oblikovanja normativnih meril vključujoče družbe, Petra Videmšek pa predstavitvi teorije in prakse uporabniškega raziskovanja.

Zanimivo in kakovostno pripravljeno delo nam vedno znova sporoča, da je drugačno socialno delo mogoče, le angažma in zavezanost k ciljem sta potrebna, da takšno socialno delo postane vsakdanja praksa.

Romana Zidar

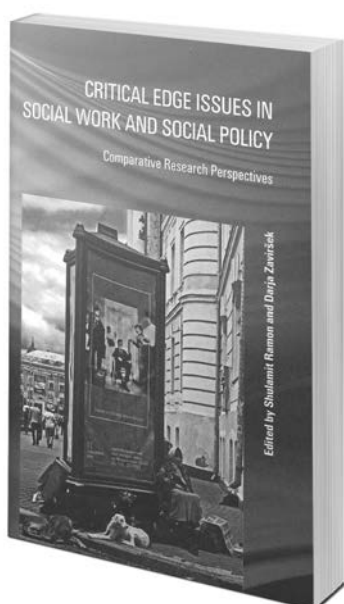

Shulamit Ramon, Darja Završek (ur.) (2009)

CRITICAL EDGE ISSUES IN SOCIAL WORK AND SOCIAL POLICY

Comparative Research Perspectives

Ljubljana: Fakulteta za socialno delo. 236 strani.
ISBN 978-961-6569-27-9.

Odgovornost je prva misel, ki nehote prešine bralca, ko vzame v roko knjigo, ki v ospredje postavlja vprašanje kritičnega primerjalnega raziskovanja kot pomembnega orodja za oblikovanje teorije in prakse tako socialnega dela kot socialne politike v različnih družbenih, ekonomskih in kulturnih okoljih.

Asociacija na odgovornost do okolja se pojavi, še preden bralka ali bralec knjigo sploh prelista, predvsem zato, ker gre za eno redkih za okolje prijaznih knjig, ki so bile natisnjene pod okriljem Fakultete za socialno delo. S tem fakulteta zagovarja jasno stališče, da je socialno delo znanost, ki temelji na povezovanju in spoštovanju tako ljudi kot okolja, v katerem živimo. Knjiga zato zasluži prav posebno pohvalo in oznako prve »družbeno in okoljsko odgovorne knjige«, poleg tega pa gretudi za prvo knjigo, ki je nastala pod okriljem mednarodnega

doktorskega programa INDOSOW – tudi to ji daje poseben status.

Asociacijo na odgovornost do družbe knjiga sproža predvsem s tem, ker teorijo in prakso socialnega dela opozarja na nujnost izstopanja iz lastnih okvirjev raziskovanja in delovanja. Pri tem opozarja na vse večji poudarek na medkulturnem in meddružbenem raziskovanju, ki je vse pomembnejši vidik tako za financerje raziskovalnih projektov kot za raziskovalke in raziskovalce.

Opozarja na vprašanja ekonomske, politične in kulturne moči v kontekstu raziskovanja. Ta se kaže v kulturni hegemoniji angleškega jezika, ki po eni strani odlikava prevlado teorije in prakse anglosaškega sveta, po drugi strani pa so publikacije v angleškem jeziku nujno bolj prepoznavne in uporabne.

Hkrati urednici opozarjata na drugo nevarnost, ki izvira iz prepričanja, da so avtohtone prakse edine prave, saj to onemogoča razumevanje socialnega dela kot univerzalnega, predvsem z vidika spoštovanja človekovih pravic in sočasnega upoštevanja specifičnosti kulturnega, ekonomskega in političnega okolja posameznih sistemov socialne politike. Kot drugo nevarnost raziskovalnemu delu poudarjata sistem financiranja raziskovalnih projektov, ki med raziskovalne institucije vnaša tekmovalnost ter v številnih primerih vpliva na ustvarjanje raziskav, ki odgovarjajo na želje in potrebe financerjev, s tem pa ovirajo razvoj kritične misli in znanja, katerega temeljna cilja sta odgovarjati na potrebe in želje uporabnikov ter oblikovati kritično analizo socialnih politik.

Vseh teh vprašanj in dilem se knjiga loteva s predstavitvami vrhunskih primerov primerjalnega raziskovanja iz različnih delov sveta – Avstralije, Avstrije, Bosne in Hercegovine, Brazilije, Hongkonga, Slovenije, Južnoafriške republike in Združenega kraljestva. Predstavljeni primeri kažejo na raznovrstnost raziskovanja in praks socialnega dela, katerih cilj je s participacijskimi, nenehno razvijajočimi se raziskovalnimi praksami analizirati družbeni položaj ranljivih skupin, njihove potrebe in želje ter na tej podlagi oblikovati inovativne in kakovostne rešitve na ravni socialne politike in prakse socialnega dela.

Knjiga ima štiri dele. Prvi del knjige vsebuje štiri članke inima naslov Logika in vrednote, na katerih temelji primerjalno raziskovanje. V prvem članku John Douglas Whyte in Jacynta M. Krakouerz Univerze v

Melbournu predstavita okoliščine nastajanja projekta, katerega cilj je bila analiza praks socialnega dela z avstralskimi staroselci. Avtorja predstavita relevantnost primerjalnega raziskovanja za socialno delo, saj na primeru vključevanja vseh ključnih akterjev prikaže ta širši kontekst in odnose med posameznimi akterji. Ti so precej odvisni od zgodovinskih okvirjev in vprašanj družbene moči, ki vplivajo na oblikovanje kompleksnih odnosov in praks.

V drugem prispevku Nino Rode s Fakultete za socialno delo opozori na nujnost uporabe primerjalne perspektive v času, ko je zaradi učinkov globalizacije pogosto slišati ideje, da je mogoče rešitve, ki so se pokazale kot učinkovite v enem okolju, preprosto prenesti v drugo. Opozori, da so rešitve problemov odvisne od konteksta (str. 29), zato se je treba takšnega raziskovanja lotiti z refleksijo in učenjem na podlagi analize storjenih napak. Nevarnost predstavljanja dobrih praks po mnenju avtorja prinaša nevarnost preprostega kopiranja metod v nove kontekste, s tem pa se poveča tveganje za oblikovanje slabih praks, saj ne upoštevajo specifičnosti kulturnega okolja. To je še posebej nevarno, kadar gre za mednarodne raziskave, v katerih sodelujejo raziskovalci iz različnih okolij, ki prinašajo različne interpretacije tudi najbolj temeljnih konceptov, kot je »delo« ali »svoboda« (str. 41), razumevanje pa ni preverjeno z nenehno refleksijo, razpravo in operacionalizacijo, temveč je največkrat zreducirano na »najmanjši skupini imenovalc«. Avtor predlaga, da na takšna vprašanja odgovorimo z oblikovanjem refleksivnega pristopa v primerjalnem raziskovanju in s sočasnim upoštevanjem Habermasovih petih ključnih procesnih zahtev diskurzivne etike: (1) zahteva po splošnosti, (2) avtonomija in enakost, (3) predpostavka o vlogi idealnih razpravljavcev, (4) nevtralizacija moči, (5) transparentnost.

Lena Dominelli z Univerze v Durhamu se v tretjem poglavju sprašuje, kakšen je položaj žensk in temnopoltih pet desetletij po pojavu feminističnih in antirasističnih družbenih gibanj in kako lahko socialne delavke in delavci pripomoremo k izboljšanju njihovega družbenega položaja. Ugotavlja, da procesi globalizacije in neoliberalna usmeritev vse bolj vplivajo na položaj izbojevanih pravic, zagotavljanje njihove trajnosti pa dolgoročno zahteva spreminjanje obstoječih političnih agend. Socialne delavke in delavci lahko reproduciramo seksistične in rasistične

družbene odnose ali jih s svojim neposrednim delovanjem nadomeščamo z drugimi. Problematiziranje obstoječih družbenih ureditev pa od nas zahteva specifična znanja in spretnosti, vse od družbeno in spolno občutljivega raziskovanja potreb, socialne krepitve uporabnikov in zagovorništva, neposrednega dela z moškimi kot pomembno ciljno skupino, ki lahko redefinira pojem moškosti, do promocije družbeno odgovornih oblik ekonomskega razvoja, promoviranja ekološke pravičnosti in ustvarjanja zavezništov z novimi oblikami družbenih gibanj na lokalni, državni in mednarodni ravni.

Lena Dominelli poudarja pomembnost delovanja socialnih delavk in delavcev v skupnosti z namenom vplivanja na oblikovanje socialne politike ter razvoja alternativ socialnih, ekonomskih in političnih struktur. V ta namen bi morali v prihodnje bolj poudarjati mobilizacijo in organizacijo lokalnih skupnosti pri vprašanih, ki se nanašajo na trajnostni razvoj okolja in družbe, z uporabo sodobnih tehnologij skrbeti za povezovanje in mreženje med podobno mislečimi posamezniki po vsem svetu, podpirati zahteve po družbeni odgovornosti podjetij, ustvarjati holistično prakso ter z uporabo nacionalne in mednarodne zakonodaje promovirati človeško dostojanstvo in dobro počutje.

Vloga žensk pri oblikovanju socialnega dela kot stroke in akademske vede je z zgodovinskega vidika ključna, opozarja Vesna Leskovšeks Fakulteta za socialno delo v četrtem članku, čeprav izobraževanje za socialno delo pogosto spregleda spol kot analitično kategorijo, prav tako pa je vloga žensk pri razvoju discipline velikokrat izbrisana iz kolektivnega spomina (str. 60–61). Avtorica predstavi potek primerjalne raziskave o zgodovini socialnega dela v Vzhodni Evropi med letoma 1900 in 1960. Raziskava je zajela osem držav (Bolgarijo, Hrvaško, Madžarsko, Latvijo, Poljsko, Romunijo, Rusijo in Slovenijo) in pokazala, da je zgodovina socialnega dela razmeroma kratka (dolga je približno sto let), slabo dokumentirana in slej ali prej sodi v pisanje o zgodovini socialne politike in razvoja držav blaginje. Zgodovina socialnega dela je po mnenju avtorice ideološka ter legitimira in kaže obstoječe stanje, položaj in politiko. Po eni strani namreč sklicevanje na tradicije Cerkve opravičuje obstoječe težnje k zmanjševanju obsega države blaginje in vnovičnega prenosa skrbi za otroke, bolne in ostarele člane

družine na ženske, po drugi pa tradicija ženskih in delavskih gibanj prikaže drugačno sliko socialnega dela, kot aktivnega sooblikovalca družbenega okolja, ki spoštuje človeško dostojanstvo vseh (str. 73).

Drugi del knjige je namenjen uporabnosti metodologij primerjalnega raziskovanja pri posameznih temah. Obsega dva članka. V prvem Shulamit Ramon z Univerze Anglia Ruskin predstavi relevantnost metodologije, uporabljene v različnih primerjalnih raziskavah za socialno delo in socialno politiko na področju duševnega zdravja. Predstavi različne primerjalne raziskave tako o oblikovanju politik na področju duševnega zdravja kot o vlogi socialnih delavk in delavcev pri oblikovanju politik ter njihovem angažiranju za dezinstucionalizacijo, uporabniško raziskovanje, vključevanje oseb s težavami z duševnim zdravjem v skupnost, pri procesih okrevanja in socialne krepitve uporabnikov ter prikazovanju oseb s težavami z duševnim zdravjem v medijih. Avtorica ugotavlja, da so možnosti uporabe metodoloških orodij raznovrstne, vse analizirane raziskave pa kažejo na etične zadrege, ki se pojavljajo ob raziskovanju, in na ovire, ki se pojavljajo ob vprašanjih operacionalizacije in izvedljivosti raziskav. Ta vprašanja onemogočajo poglobljen pristop k oblikovanju konceptualnih in metodoloških okvirjev raziskav.

Južnoafriška republika se spopada z vse večjim problemom brezdomnih otrok, saj tam kar 250.000 otrok živi na mestnih ulicah. Avtorja drugega prispevka, Vishanthie Sewpaul in Ingrid Scharer Osthus z Univerze KwaZulu Natal v Durbanu, sta s triletnim participacijskim akcijskim raziskovanjem raziskovala izkušnje in potrebe 10.000 otrok na ulicah Durbanu, s 3,5 mil. prebivalcev tretjega največjega mesta v Južnoafriški republiki. Otroci so bili aktivni soustvarjalci raziskave in so tudi aktivno sodelovali na Svetovnem kongresu socialnega dela, ki je leta 2008 potekal prav v Durbanu. Kongres je bil priložnost, da otroci spregovorijo v svojem imenu o lastni izkušnji realnosti, hkrati pa je bil dolgoročni cilj oblikovanje posebnega programa Razvojne banke v Durbanu za otroke z ulice po vzoru indijskega primera. Otroci z ulice so prikrajšani za temeljne otrokove pravice in potrebe po ljubezni, varnosti in priznanju. Razlogi za življenje na ulici so za večji del otrok strukturne narave – brezposelnost skrbnikov, ekonomska izključenost in revščina. Avtorja predstavita proces participacijskega akcijskega raziskovanja, katerega

cilja sta bila socialna krepitev otrok s poudarjanjem njihove vrednosti in krepitev zavedanja o strukturnih vzrokih njihovega položaja. S tem otroci premagajo občutke odgovornosti za lastni položaj. V okviru projekta se je leta 2008 oblikovala Otroška razvojna banka, ki se zgleduje po projektu Metuljički (*Butterflies*) iz New Delhija. Namen indijskega projekta, ki izhaja iz predpostavke, da gre za otroke, ki zaradi slabih izkušenj ne zaupajo odraslim, je otrokom z ulice, starim do 18 let, omogočiti, da sami poiščejo rešitve za svoje probleme. Otroci načrtujejo in vodijo lastne projekte, varčujejo v lastni banki in jo tudi sami upravljajo, vodijo svoj izobraževalni program, izvajajo zdravstveno preventivo, imajo svojo mobilno restavracijo, ulični časopis in celo svoj sindikat. Durbanska izkušnja kaže, da je treba podobne projekte oblikovati tudi za mladostnike, stare med 18. in 25. letom, ki se srečujejo z omejenim dostopom do sredstev za preživljanje, saj niso več tako zanimivi in ljubki, da bi zbujali sočutje mimoidočih. Neurejeni osebni dokumenti, omejen dostop do legalnih oblik dela, pomanjkljiva izobrazba in pomanjkanje kakršnihkoli spretnosti, ki bi jim omogočale zaslužek, so razlogi za to, da mladostniki zabredejo v kriminalne dejavnosti, da bi sploh lahko preživeli. Ti mladostniki izražajo željo po stabilnosti, varnosti in razvoju in bi prav tako kot mlajši otroci potrebovali posebne programe. Avtorja skleneta, da ni bližnjic do razvojnega dela in da ta zahteva velik intelektualni, fizični, materialni in čustveni napor, preden se zgodijo majhne spremembe, te pa ogrozijo in spreminjajo obstoječi dominantni neoliberalni diskurz.

Tretji del knjige je namenjen oblikovanju politik in vsebuje dva članka. Joana Garcia z Zvezne univerze v Rio de Janeiru se v svojem ukvarja z etičnimi in metodološkimi vprašanji pri raziskovanju programov boja proti revščini v Braziliji. Gre za znameniti program finančne podpore revnim družinam *Bolsa Família*, ki je oktobra 2008 pomagal 10.654.244 osebam in za katerega je država leta 2008 namenila 4,5 milijarde ameriških dolarjev. Družine, ki želijo vstopiti v program, morajo dosegati tretjino neto minimalnega dohodka (167 USD, december 2008). To zapišejo kot izjavo na zapisnik in ne preverjajo z davčnimi ali drugimi registri. Razlog za takšen pristop je na eni strani stroškovna učinkovitosti tega obsežnega programa, na drugi pa ohranjanje dostojanstva ljudi, saj jim ni treba predložiti t. i. certifikata revščine, ki

ga izdajajo državne agencije tistim državljanom, ki zaslužijo manj kot šest ameriških dolarjev na dan, zato niso davčni zavezanci. Ker je registriranih družin v programu več, kot je zagotovljenih sredstev, kar 31% registriranih družin ne prejme sredstev iz tega programa. Avtorica analizira program *Bolsa Família* iz perspektive socialnih prejemkov kot temeljne človekove pravice in ne kot oblike dobrodelnosti ali disciplinirajoče intervencije. Raziskuje spremenjeno vlogo javnih uslužbencev v obstoječem programu, katerih vloga je zaradi elektronskega sistema izbire upravičencev in nakazovanja sredstev občutno manjša. Ta sprememba prinaša manjšo stopnjo klientelizma, ta je zaznamoval prejšnji politični in kulturni sistem Brazilije, hkrati pa zmanjšuje medosebne interakcije, sistem v odnosu do uporabnika pa tako deluje kot zelo birokratiziran. Kot problem poudari obveznosti, ki jih do žensk in otrok prinaša prejetje sredstev iz programa in so vezane na obveznost cepljenja otrok, spremljanje teže in prehranjevanja predšolskih otrok, obveznosti udeležbe otrok v izobraževalnih programih in obvezno spremljanje nosečih in doječih mater. Ko pravica postane obveznost in se ta veže na najbolj ranljive skupine prebivalstva, se pojavlja vprašanje svobodnega odločanja, ki postane privilegij. Pomembni vidiki so tudi politična volja državljanov, oblikovanje politične agende in vpliv, ki ga imajo tovrstni programi na podporo določenim političnim opcijam.

Cenovno dostopno oskrbo na domu za stare in bolne v Avstriji najpogosteje izvajajo delavke migrantke iz držav Vzhodne Evrope. Lucie Prochazkova z Univerze v Brnu in Tom Schmid z Univerze v St. Pöltnu v drugem prispevku tretjega dela analizirata stanje na tem področju od leta 1993, ko je Avstrija uzakonila sedemstopenjski model dodatka za nego in pomoč. Leta 2009 je obsegal od 145,20 od 1655,80 evrov na mesec. Višina dodeljenih sredstev je odvisna od obsega pomoči, ki jo oseba potrebuje. Avtorja ocenjujeta, da večina prejemnikov živi v svojih gospodinjstvih, pomoč pa jim zagotavljajo družinski člani, manjši del pa se odloča za 24-urno oskrbo, ki jo zagotavljajo tuje delavke. Vse do leta 2007, ko je bila legalizirana pomoč na domu, ki jo zagotavljajo osebe, ki niso družinski člani, je tovrstna oblika dela potekala nezakonito. Mesečna cena 24-urne oskrbe je znašala približno 1600 evrov in je bila za ostarele in njihove družinske člane veliko cenejša

možnost kot namestitev v negovalni bolnišnici. Od leta 2007 so se pogoji najema tovrstne pomoči in pogoji dela precej spremenili. Nova zakonodaja namreč predvideva samozaposlitev tujih delavk, ki same plačujejo vse prispevke. Če želijo pokriti povečane stroške, morajo zvišati ceno svojega dela, to pa je nesprejemljivo za delodajalce, ki so poleg tega zavezani tudi k spoštovanju delavske zakonodaje v zvezi z delovnim časom in počitkom. Če oseba potrebuje 24-urno oskrbo in želi spoštovati vse predpise, mora zaposliti štiri osebe, to pa je za marsikoga predrago. Cena dela na legalnem trgu je previsoka za »delodajalce«, delavkam pa model samozaposlitve zagotavlja le malo ugodnosti in priložnosti za dober zaslužek. Model se torej kaže kot nevzdržen in vprašanje je, kako bo država še naprej uspešno odgovarjala na potrebe tako starih in bolnih, ki potrebujejo oskrbo, kot na potrebe in pravice delavcev, ki to oskrbo zagotavljajo.

Zadnji, četrti del knjige je namenjen dilemam, povezanimi z izobraževanjem za socialno delo in akademizacijo socialnega dela.

Vprašanje prilagajanja izobraževanja za socialno delo lokalnemu okolju je tako z vidika teorije kot z vidika prakse relevantno vprašanje, ki sprožavstvo dilem, povezanih z pojavom profesionalnega imperializma, kulturne relevantnosti in oblikovanja diskurza o moči in produkciji znanja, kot ga opredeljuje Foucault. Angelina Yuen-Tsang in David Ip s Politehnične univerze v Hongkongu predstavita izkušnje kitajskih diplomantov socialnega dela, ki so študirali v Hongkongu in se srečujejo s težavami pri prenosu pridobljenih znanj v prakso. Ugotavljata, da preprostega recepta glede uporabe znanj o socialnem delu v novem okolju ni, kako bodo socialne delavke in delavci uporabljali pridobljeno znanje, pa je v veliki meri odvisno od njih samih, sploh ko gre za oblikovanje prakse in profesionalizacijo socialnega dela v državah, v katerih socialnega dela ne poznajo.

Reima Ana Maglajlic Holicek z Univerze v Swanseaju na podlagi osebne izkušnje izobraževalnega sistema treh držav – Hrvaške, Bosne in Hercegovine ter Združenega kraljestva – analizira uporabo metodologije akcijskega raziskovanja, ki vsem udeleženi v raziskovanju podeli vlogo soraziskovalcev. Z aktiviranjem dveh raziskovalnih skupin – ene v Sarajevu in druge v Cambridgeu – je skušala poiskati odgovor na vprašanji, kaj bi morala biti vsebina izobraževanja za

socialno delo inkako bi moralo potekati. Na vprašanji so odgovarjali študentje, praktiki in izobraževalci s področja socialnega dela. Rezultati so pokazali nekaj skupnih točk; tako v Združenem kraljestvu kot v BiH so sogovorniki izražali željo po tem, da se izobraževanje za socialno delo usmerja v skupnostno socialno delo, ki poudarja državljanske in človekove pravice uporabnikov, program pa študente pripravi na to, da uvajajo spremembe. Kako to uresničevati, vidijo predvsem v vključevanju uporabnikov in praktikov s področja socialnega dela v vse vidike izobraževanja. Avtorica ugotavlja, da takšni rezultati kažejo na vse večje zanimanje za radikalno oz. progresivno socialno delo in oblikovanje partnerskega profesionalnega modela prakse.

Konceptualno mapiranje kot orodje za načrtovanje in vizualno prikazovanje odnosov med različnimi koncepti in pojmi nam v skupnem prispevku predstavitelja Petra Videmšek s Fakultete v Ljubljani in Joanna Fox z Univerze Anglia Ruskin. Avtorici sta orodje uporabili in razvijali v okviru svojega doktorskega študija. V prispevku predstavita pomen tega orodja za izobraževanje in prakso socialnega dela. Konceptualno mapiranje, kot sta ga razvila Novak in Gowin, se od podobnih orodij razlikuje predvsem po fleksibilnosti in nujnosti iskanja strukturnih in drugih povezav med različnimi koncepti. Avtorici teoretsko in praktično predstavita model na dveh primerih iz prakse s področja duševnega zdravja, za konec pa povabita teoretike in praktike socialnega dela, naj orodje preskusijo in sprožijo javno razpravo o uporabnosti.

Darja Zaviršek s Fakultete za socialno delo na podlagi primerjalnega raziskovanja analizira zgodovinske vzroke za dolgotrajno odsotnost akademizacije in raziskovalnega dela na področju socialnega dela. Ugotavlja, da se razvoj doktorskega študija socialnega dela srečuje z manjšimi ovirami v tistih državah, v katerih razvoj države blaginje ni bil toliko odvisen od konzervativno-korporativnega modela države blaginje, kot ga definira Esping-Andersen in za katerega je značilna močna navzočnost katoliške cerkve in dobrodelnih organizacij. Avtorica v prispevku predstavi razvoj in utemeljitev mednarodnega doktorskega programa socialnega dela Indosow. Ugotavlja, da obstaja več zanimivih razlik pri izvajanju doktorskih programov socialnega dela (lokacija programa, oblikovanje doktorskih šol, trajanje študija,

potreba po »gostujočih« vsebinah, potreba po »gostujoči« univerzi, različni modeli doktorskega študija in doktorskih nazivov, razvoj skupnega doktorskega programa). Na koncu sklene, da mora doktorski študij socialnega dela kazati nujnost kritičnega, reflektivnega in v spremembe usmerjenega socialnega dela, med doktorandi pa je treba ustvariti motivacijo za uvajanje sprememb v praksi in ne le potrebo po pridobivanju akademskega naziva.

Romana Zidar

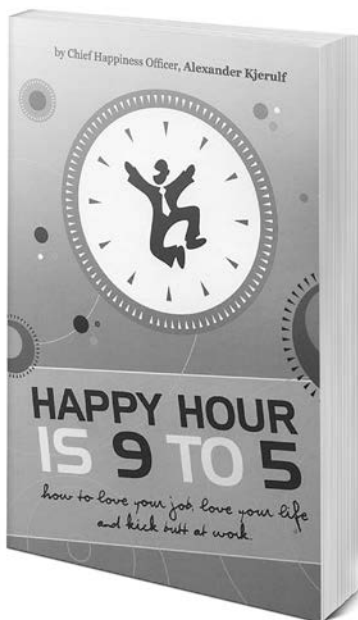

Alexander Kjerulf (2009)

HAPPY HOUR IS 9 TO 5

How to love your job, love your life
and kick butt at work

København: Jyllands-Posten. 196 strani.
ISBN: 978-877-692-16-37.

Od februarja 2011 na internetni strani www.1ka.si/ Etika poteka spletna raziskava o etiki v socialnem delu. Zajema tudi nekaj vprašanj o vsakodnevni obveznostih in počutju na delovnem mestu oz. v poklicu socialne delavke. V istem času sem od kolegice prejela povabilo k branju knjige o zadovoljstvu na delovnem mestu in zanimalo me je, kaj lahko takšna knjiga, kakršne so po navadi namenjene pozitivnemu mišljenju, povečanju samozavesti in torej doseganju različnih življenjskih uspehov ipd. po (največkrat) načelih avtosugestije, ponudi nekemu, ki dela v socialnem delu ali socialnem varstvu.

Kot vemo, si socialno delo ne prizadeva za ekonomske dobičke ali produktno in prodajno uspešnost niti za druge poslovne strategije, o katerih je bilo napisanih že veliko uspešnic. Alexander Kjerulf pa se v svoji knjigi *Zadovoljni od devetih do*

petih poskuša osredotočiti na nekaj drugega: da so lahko cilji doseženi in storitve dobre le, če so ljudje, ki jih opravljajo, zadovoljni in se dobro počutijo v svojem delovnem okolju. Kot ključne argumente v prid temu navaja: prejemanje in dajanje pohval, nenehno učenje in spoznavanje in razumevanje pomena in vloge svojega dela. Če radi hodimo v službo, pravi, to pomeni več motivacije za delo, boljše odnose, več uspeha in učinkovitosti, ustvarjalnosti in dobrih idej, več energije, boljše zdravje in manj stresa. S knjigo poskuša dokazati, da je zadovoljstvo pri delu mogoče tudi, kadar so ure neznosno dolge ali pritiski veliki; vendar seveda poudari, da smo za ustvarjanje tega počutja seveda odgovorni predvsem sami.

Hkrati nekaj poglavij namenja tudi vodjem in osebam na najvišjih položajih v organizacijah in poskuša predstaviti, kako lahko vplivajo na počutje zaposlenih, saj naj bi bilo celo bolj kot zadovoljstvo strank pomembno zadovoljstvo tistih, ki storitve zagotavljajo (saj bodo le tako zagotavljali takšne, ki bodo v zadovoljstvo tudi strankam). Bolj kot motiviranje priporoča, da nadrejeni nehajo demotivirati zaposlene, saj se tako zaposleni pravzaprav začnejo motivirati sami. Knjiga je zagotovo zanimivo branje in to potrjujejo recenzije bralcev (na zavihku knjige, na avtorjevi spletni strani www.positivesharing.com in na straneh spletne trgovine www.amazon.com).

Kjerulf predstavi tudi svojo lastno izkušnjo: kot strokovnjak za računalniške tehnologije je tudi sam že zamenjal službo, da bi si poiskal boljše delovne situacije, tudi sam je ustanovil podjetje, danes pa deluje samo kot pisec in predavatelj – in je torej sam svoj nadrejeni (zagotovo posebej ugodna situacija).

Delovna etika v današnjem svetu in druge družbenopolitične okoliščine nas vodijo k temu, da to, kar delamo, postaja vse bolj osrednje za naše identitete. Zdi se, kot da so z delom vse bolj povezana tudi vprašanja, ki so bila tradicionalno povezana npr. z religijo ali drugimi miselnimi sistemi: kdo sem? Kaj ima v mojem življenju pomen? Ne nazadnje, ko spoznamo koga, po navadi precej hitro vprašamo, kaj počne. Kjerulf na to opira svojo teorijo, da je zelo pomembno, da ljudje v službo prihajajo z veseljem. Seveda poudari tudi, da je to še posebej pomembno za delodajalce, saj bodo z zadovoljnimi delavci ustvarjali uspešnejše organizacije, z manj

kadrovskimi stroški in več strankami, ki se bodo vedno znova vračale.

Govori seveda o ljudeh, ki službo imajo, kajti družba, kakršna je danska, ponuja toliko socialne varnosti, da lahko avtor v knjigi zagovarja tudi menjavo služb, brez strahu, da bi se zaradi tega znižal življenjski standard. Njegovi primeri, s katerimi dokazuje svoje teze, seveda opisujejo večinoma velika podjetja, ki so zaradi zadovoljnih zaposlenih postala še uspešnejša; predstavi pa tudi dva, tri primere iz pomagajočih poklicev, predvsem zdravstva.

Kjerulf pravzaprav govori o pomenu odnosov: ne nazadnje prav v socialnem delu vemo oz. bi morali vedeti, kaj pomeni vzpostaviti, vzdrževati in negovati odnose. In morda bo nekoč za socialne delavke in druge poklice podobno knjigo napisala prav socialna delavka, in zanimivo bo videti, koliko razmišljanj in spoznanj lahko ponudimo sami sebi in drugim.

Ana Marija Sobočan

Darja Zaviršek

AKADEMIZACIJA IN INTERNACIONALIZACIJA SOCIALNEGA DELA

NASTANEK IN RAZVOJ PRVEGA EVROPSKEGA DOKTORSKEGA ŠTUDIJA SOCIALNEGA DELA IN SOCIALNE POLITIKE INDOSOW

Kljub negativnim učinkom bolonjske reforme je ta prinesla formalne koristi študiju socialnega dela po Evropi. Po letu 2000 so se na področju discipline socialnega dela podiplomski programi intenzivno razvijali in enako velja za internacionalizacijo in raziskovalno delo. Med te procese sodita tudi nastanek in razvoj prvega evropskega doktorskega študija socialnega dela in socialne politike – Indosow. Njegovi začetki segajo v leto 2005, ko je pobudo za ustanovitev dala Fakulteta za socialno delo; v konzorcij je povezala visokošolske ustanove štirih evropskih držav. V članku so opisane dileme neoliberalizacije visokošolskega študija in inovacije, ki jih je prinesel prvi evropski doktorski program socialnega dela (2009). To je med drugim tudi prvi mednarodni doktorski program na Univerzi v Ljubljani. Poglavitne značilnosti Indosowa so: akademizacija socialnega dela in doktorati, utemeljeni na primerjalni perspektivi in kritični analizi. Kljub temu pa še vedno obstaja tudi potreba po razvoju strokovnega doktorskega študija socialnega dela, ki odgovarja slovenskim potrebam. Kljub harmonizaciji visokošolskega študija so med doktorskimi programi po Evropi in svetu velike razlike v strukturi, obliki in izvajanju doktorskega študija. Predstavljene so nekatere razlike in pomanjkljivosti v izvajanju doktorskega študija v Sloveniji. Ena od njih je tudi premajhno poudarjanje dela s študentkami in študenti, čeprav bi morali v sistemu dvojnega in multiplega mentorstva dobiti kakovostno akademsko podporo.

KLJUČNE BESEDE: mednarodni doktorski študij socialnega dela, neoliberalizacija študija, podpora doktorskim študentkam in študentom, strokovni doktorat, bolonjska reforma.

Prof. dr. Darja Zaviršek je redna profesorica, doktorica sociologije, predstojnica katedre za preučevanje socialne pravičnosti in vključevanja ter predsednica Vzhodnoevropske regionalne mreže šol za socialno delo v okviru IASSW. Je častna profesorica na Univerzi za uporabne znanosti Alice Salomon v Berlinu. Kontakt: (01) 3006231, darja.zavirsek@fsd.uni-lj.si.

Silvia Staub-Bernasconi

OD POKLICNEGA DVOJNEGA DO PROFESIONALNEGA TROJNEGA MANDATA

ZNANOST IN ČLOVEKOVE PRAVICE KOT TEMELJJA STROKOVNEGA SOCIALNEGA DELA

Poglavitni značilnosti poklica ne moreta biti več defenzivno varovanje svoje strukture in upravljanje z ekskluzivnim znanjem, če hoče poklic zadovoljiti zahteve po inter- in transdisciplinarnosti. To ne pomeni, da je identiteta socialnega dela kot stroke in poklica oslABLJENA, če le dobro pozna svoje temelje, ustrezne smeri delovanja in potrebne kompetence. V mednarodnem prostoru obstaja konsenz, da se mora socialno delo spoprijemati z družbenimi problemi na različnih družbenih ravneh – tj. od individualne do mednarodne ravni. Strokovnost pomeni raziskovanje in s tem intervencije, ki temeljijo na znanosti in etičnem kodeksu, v primeru socialnega dela pa tudi socialno pravičnost in človekove pravice kot njegovi osrednji vrednoti in normi. Če to zares upoštevamo, socialno delo nima le dvojnega mandata, ki obsega usklajevanje med, na eni strani, družbo in njenimi organizacijskimi predstavniki v socialnem varstvu ter, na drugi strani, uporabniki. V resnici ima trojni mandat in ta izhaja iz samega poklica. Zasnova poklica omogoča kritično refleksijo o mandatu družbe, pa tudi uporabnika, o spreminjanju ali zavrnitvi mandata v skladu s poklicnim kodeksom etike in celo s samodefiniranimi mandati, še posebej v odnosu do intervencij, ki temeljijo na človekovih pravicah. Ta pristop k poklicu in stroki socialnega dela spremlja upanje, da bo trojni mandat končal neskončne razprave o tem, ali mora socialno delo reševati individualne probleme ali pa delovati v smeri družbenih sprememb in ali je poklic ali pa radikalno družbeno gibanje. Nič več ne more biti samo eno ali drugo, ampak posrečena kombinacija obeh.

KLJUČNE BESEDE: etika v socialnem delu, poklic socialnega dela, dvojni mandat, trojni mandat.

Red. prof. dr. Silvia Staub-Bernasconi je vodja magistrskega programa socialnega dela »socialno delo kot poklic človekovih pravic« v Berlinu. Je članica akademskega sveta in predavateljica na mednarodnem doktorskem študiju socialnega dela (Indosow). Področja njenega zanimanja so: socialno delo kot poklic in disciplina, socialno delo in človekove pravice, transnacionalizacija socialnega

dela, teorija družbenih problemov, prispevek žensk k disciplini in poklicu socialnega dela. Je prejemnica nagrade Katherine Kendall v letu 2010 za življenjski mednarodni prispevek k izobraževanju za socialno delo. Kontakt: staubernasco@bluewin.ch.

Sarah Banks

OD STROKOVNE ETIKE DO ETIKE V STROKOVNEM DELU

REFLEKSIJE O UČENJU IN POUČEVANJU
V SOCIALNEM DELU

Podana so razmišljanja o vidikih uveljavljene literature o strokovni etiki, ki poudarjajo kodekse etike, ravnanje in racionalno odločanje v težavnih primerih. Avtorica dokazuje, da takšni pristopi ponujajo relativno umetno, abstraktno in ozko zasnovan pogled na etiko. Razpravlja tudi o tem, kakšne bi bile lahko posledice premika poudarka k bolj kompleksnemu konceptu etike v poklicnem življenju za učenje in poučevanje, pri tem pa je posebna pozornost namenjena predanosti in osebnosti tistih, ki delajo v praksi, in specifikam kontekstov, v katerih delajo. Izsek iz intervjuja s socialno delavko je uporabljen za preučevanje moralnega dojemanja, sočutja in domišljije, ki so del vsakodnevne etične prakse.

KLJUČNE BESEDE: socialni poklici, kontekst, etični primeri, etični kodeksi, etično odločanje, čustveno delo.

Sarah Banks je profesorica na Šoli uporabnih družbenih ved na Univerzi v Durhamu, Združeno kraljestvo. Ukvarja se s področjem poklicne etike v socialnem delu, skupnostnim socialnim delom in socialnim delom z mladimi. Je sourednica znanstvene revije *Ethics and Social Welfare*. Kontakt: s.j.banks@durham.ac.uk.

Christian Stark

NEOLIBERALIZEM – IZZIVI ZA PRAKSO IN ETIKO SOCIALNEGA DELA

Neoliberalizem lahko opišemo kot gospodarsko-politični projekt kapitalističnih elit, ki vključuje ekonomizacijo vseh področij življenja, privatizacijo, ekonomsko globalizacijo in deregulacijo. Članek obsega kratek zgodovinski pregled razvoja neoliberalizma, mitov in načel nove neoliberalne »religije« in »proizvajanje soglasja«. Avtor opiše tudi posledice teh procesov za socialne politike in socialno delo. Tri izmed posledic so slabljenje države blaginje, povečevanje prepada med bogatimi in revnimi in razvoj, za katerega sta značilna ekonomizacija socialnega dela in work-fare namesto welfare. Avtor opiše odziv socialnega dela na ta razvoj in razpravlja o nekaterih potrebnih nasprotnih strategijah. Logika socialnega dela ni logika dobička. Trg ne sme vplivati na odločitve, ali lahko nekdo prejme potrebna sredstva za človeka dostojno življenje. Socialno delo je osrednja prvina socialne politike in ne le sredstvo za zmanjševanje ali ohranjanje ravni revščine oz. zmanjševanje posledic neoliberalne politike.

KLJUČNE BESEDE: ekonomizacija socialnega dela, politično socialno delo, etika v socialnem delu, država blaginje, socialna politika.

Christian Stark je magister teologije (Univerza v Salzburgu), magister pedagogike in politologije ter doktor pedagogike (Univerza v Innsbrucku). Diplomsko iz socialnega dela je pridobil na Akademiji za socialno delo v Innsbrucku. Od leta 2004 je profesor socialnega dela na višji šoli v Linzu in od leta 2010 predstojnik magistrskega programa socialnega dela s posebnim poudarkom na medkulturnih kompetencah. Osrednje teme njegovega pedagoškega dela so etika, teorija in zgodovina socialnega dela in brezdomstva ter medkulturno socialno delo. Kontakt: christian.stark@fh-linz.at.

Ana Marija Sobočan

ETIKA V SOCIALNEM DELU

ETIČNA PRAKSA IN AVTONOMIJA
SOCIALNEGA DELA

Razmišljanja o etiki v socialnem delu in ukvarjanju z njo so pomembna. Pri tem se je mogoče opreti na vse večjo produkcijo literature, posvetov in učbenikov v tujini ter na okvir prakse socialnega dela (na naravo nalog v praksi socialnega dela). Obravnavana sta tudi pomen in vlogo etičnih kodeksov v socialnem delu in orisani so nekateri vidiki teh dokumentov v svetovni perspektivi. Predstavljene so nekatere raziskave oz. nekatere njihove ugotovitve s področja etičnega odločanja, etične prakse, uporabe etičnih kodeksov ipd. iz tujine. V tretjem delu so predstavljeni nekateri vidiki, ugotovitve in sklepi triletnega raziskovanja izkušenj in percepcije etičnih dilem in situacij pri študentih in študentkah socialnega dela na praksi. Uporabiti jih je mogoče za nadaljnje načrtovanje izobraževanja in usposabljanja za socialno delo.

KLJUČNE BESEDE: etični kodeks, vrednote, poklic socialnega dela, praksa socialnega dela.

Ana Marija Sobočan, magistra študij spola, je mlada raziskovalka in asistentka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani. Poleg raziskovanja etike v socialnem delu njeno raziskovalno delo posega tudi na področja različnih družbenih skupin (stigmatiziranih, diskriminiranih in izključenih). Kontakt: ana.sobocan@fsd.uni-lj.si.

Petra Videmšek

SPREMINJANJE SOCIALNE VKLJUČENOSTI LJUDI Z OSEBNIMI IZKUŠNJAMI DUŠEVNE STISKE

OD BOJA ZA PRAVICE DO VKLJUČENOSTI
V RAZISKOVANJE

Predstavljen je razvoj uporabniških gibanj, ki so pripomogla tako k spremenjenim vlogam ljudi z osebno izkušnjo duševne stiske (od pasivnih udeležencev k aktivnim sogovornikom) kot tudi k povečanju njihove stopnje socialne vključenosti. Socialna vključenost je sicer širok in večdimenzionalen koncept, a je v članku predstavljena predvsem na mikroravni socialne vključenosti. V jeziku socialnega dela bi lahko rekli, da vključenost na mikroravni pomeni možnost govoriti zase, o sebi in soustvarjanje rešitev v socialnem varstvu. Članek temelji na besedilih, ki so jih napisali predvsem ljudje z osebnimi izkušnjami hendikepa in duševne stiske (Chamberlin, Oliver, Morris, Beresford, Croft, Lamovec, Pečarič, Wallcraft). Iz njihovih del lahko vidimo, da so oblikovali svojo teorijo (teorija onesposabljanja), da so razvili svoje koncepte (koncepta neodvisnosti in okrevanja) in da oblikujejo kampanje proti diskriminaciji. Hkrati pregled uporabniških gibanj pokaže, da so se njihova prizadevanja spreminjala in da so si prizadevali za čim večjo vključenost na vseh področjih odločanja o njihovih življenjih, tudi na področjih izobraževanja in raziskovanja. Pokazalo se je, da zgolj vključenost v načrtovanje ne zadostuje in da bo za večje spremembe treba vključiti ljudi z osebnimi izkušnjami tudi v raziskovanje. Odločitev za to temelji na prepoznavanju vključevanja in učenju tega, kaj lahko v stroki socialnega dela naredimo za dosego vključenosti.

KLJUČNE BESEDE: krepitev moči, uporabniško raziskovanje, gibanja uporabnikov.

Dr. Petra Videmšek je asistentka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani. Njeni poglavitni raziskovalni interesi so: socialna vključenost ljudi z osebno izkušnjo duševne stiske, družbene neenakosti na področju hendikepa in področje nasilja. Telefon: (01) 3003262, epšta: petra.videmsek@fsd.uni-lj.si

Rasa Naujanienė

**POTREBE UPORABNIKOV SKOZI PRIZMO
UPRAVLJANJA S SREDSTVI NA PODROČJU
GERONTOLOŠKEGA SOCIALNEGA DELA**

Prikazan je vpliv ekonomskih diskurzov na socialnodelavsko prakso v Litvi. V tej državi dostop do socialnovarstvenih storitev še zdaleč ni univerzalen in uradno temelji na strogi definiciji skrbstvenih potreb, zapisanih v uradnih dokumentih. Osrednja tema članka je manifestacija nasprotij med nadzorom nad sredstvi in potrebami uporabnikov. Skupaj s procesi globalizacije pa se povečuje tudi vpliv ekonomskih diskurzov na socialnodelavsko prakso. V članku je predstavljena študija, ki je del širše avtoričine raziskave. Izhaja iz kontekstualne družbene konstrukcije, njen cilj pa je razkrivanje narave diskurzov v gerontološkem socialnem delu. Ta temelji na pripovedih socialnih delavcev in delavk o tem, kako ljudje postanejo uporabniki. Transkripti intervjujev v raziskavi so bili analizirani z uporabo diskurzivne analize po Foucaultu, ki jo je oblikovala Carla Willig. V članku je predstavljena analiza dveh primerov, ki razkrivata dominantno vlogo moraliziranja in pripisovanja krivde v okviru dejanj uporabnikov.

KLJUČNE BESEDE: ekonomski diskurz, diskurzivna analiza, Litva, prakse.

Doc. dr. Naujanienė Rasa deluje na Oddelku za socialno delo Univerze Vytautas Magnus v litvanskem mestu Kaunas. Njeni raziskovalni interesi so: gerontološko socialno delo, kvalitativno raziskovanje, praktično delo, socialna pravičnost, metodologija, socialno delo v sistemu zdravstvenega varstva. Kontakt: r.naujaniene@sgi.vdu.lt.

Darja Zaviršek

ACADEMISATION AND INTERNATIONALISATION OF SOCIAL WORK

ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE FIRST JOINT EUROPEAN DOCTORAL STUDIES IN SOCIAL WORK AND SOCIAL POLITICS INDOSOW

The Bologna reform has, despite its negative effects, been beneficial to the formal level of social work studies in Europe. After 2000 the social work discipline faced an intensive development of graduate and postgraduate programmes, internationalisation and research activities. These processes also include the establishment and development of the first European doctoral studies in social work and social politics – Indosow. It all started in 2005, when the studies were initiated by the Faculty of social work at the University of Ljubljana, Slovenia. The faculty created a consortium by linking higher education institutions from four European countries. The article describes the dilemmas of neoliberalisation of higher education and innovations, introduced by the first European doctoral programme of social work (2009) as it is the first international doctoral programme at the University of Ljubljana. The main characteristics of Indosow are academisation of social work and doctoral theses based on comparative and critical analysis. Nevertheless, the need to develop professional doctoral studies in social work corresponding to domestic (Slovenian) needs, still remains. Despite the harmonisation of higher education, the doctoral studies in Europe and in the world still face great differences in structure, form and teaching. The article presents some differences and some deficits in implementation of doctoral studies in Slovenia. One of these is a deficit in work with students, which should receive a quality academic support in the form of double and multiple mentorship.

KEYWORDS: international doctoral study of social work, neoliberalisation of study, supporting doctoral students, professional PhD, Bologna reform.

Professor Darja Zaviršek, PhD in sociology, is a Chair of the Department of Social Justice and Inclusion at the Faculty of Social Work, University of Ljubljana. She is the president of the Eastern European Sub-regional Association of the Schools of Social Work of the IASSW. She is a honorary professor of the University

of Applied Sciences Alice Salomon Berlin. Contact: +3861/3006231, darja.zavirsek@fsd.uni-lj.si.

Silvia Staub-Bernasconi

FROM OCCUPATIONAL DOUBLE TO PROFESSIONAL TRIPLE MANDATE

SCIENCE AND HUMAN RIGHTS AS FOUNDATIONS OF PROFESSIONAL SOCIAL WORK

The main characteristics of a profession can't be anymore the defensive, structural guardianship and administration of an exclusive knowledge if it wants to live up to the requirement of inter- and transdisciplinarity. This is no weakening of the identity of social work as discipline and profession, if it is clear about its object base and the correspondent action lines and necessary competences. Internationally, there seems to be a consensus that professional social work has to cope with social problems on different social levels – i.e. from the individual to the international level. Professionalism means research and thus science-based interventions and an ethical codex containing – in the case of social work – social justice and human rights as its core values and norms. Taking this serious, social work hasn't only a double-mandate of negotiation between a) society and its organisational representatives in social welfare and b) its clientele. It has a triple-mandate which comes from the profession itself. This conception of a profession gives way to the critical reflection of societal, but also client mandate, its change or refusal according to the professional code of ethics and even to self-determined mandates, especially in relation to human rights based interventions. This approach to the discipline and profession of social work is accompanied by the hope that this triple-mandate could end the endless debate, if social work has to solve individual problems or work for social change and if it is a profession or a radical social movement. It can't be an either-or anymore but a skillful combination of both.

KEYWORDS: ethics in social work, social work profession, double mandate, triple mandate.

Prof. Dr. habil. Silvia Staub-Bernasconi is a director of Master Social Work Programme »Social Work as Human Rights Profession« in Berlin. She's a member of the Academic Board and lecturer of

»International Doctoral Studies in Social Work« (In-dosow). Her areas of interest include: social work as a discipline and profession, social work and human rights, transnationalisation of social work, theory of social problems, and contribution of women to the discipline and profession of social work. In 2010 she received the Katherine Kendall award »For a Lifetime of Distinguished International Service to Social Work Education.« Contact: staubernasco@bluewin.ch.

Sarah Banks

FROM PROFESSIONAL ETHICS TO ETHICS IN PROFESSIONAL LIFE

REFLECTIONS ON LEARNING AND TEACHING
IN SOCIAL WORK

The article offers some reflections on features of the traditional professional ethics literature, focusing on codes, conduct and rational decision-making in difficult cases. It is argued that this kind of approach offers a rather artificial, abstract and narrow conception of ethics. Consideration is then given to what might be the implications for learning and teaching of shifting emphasis towards a more embedded conception of ethics in professional life, with a focus on the commitment and character of professional practitioners and the specificities of the contexts in which they work. An excerpt from an interview with a social worker is used to examine the work of moral perception, empathy and imagination that are part of everyday ethical practice.

KEYWORDS: social professions, context, ethics cases, codes of ethics, ethical decision-making, emotional labour.

Sarah Banks is a professor in the School of Applied Social Sciences, Durham University, UK. She researches in the field of professional ethics in social, community and youth work and is co-editor of the journal *Ethics and Social Welfare*. Contact: s.j.banks@durham.ac.uk.

Christian Stark

NEOLIBERALISM – CHALLENGES FOR SOCIAL WORK PRACTICE AND ETHICS

Neoliberalism can be described as an economic-political project of capitalist elites involving economization of all areas of life, privatization, economic globalization and deregulation. The article gives a short historical overview of the development of neoliberalism, the myths and tenets of the new neoliberal »religion« and the »manufacturing of consent«. Additionally, the article describes the consequences for social policy and social work, which include the reduction of welfare state, the widening of the gap between the rich and the poor, and also a development that can be outlined with the following key terms: economization of social work, work-fare instead of welfare. Finally the article describes the reaction of social work to this development. Some necessary anti-strategies are also discussed. The logic of social work is not the logic of profit. The market must not have the power to decide whether someone receives the necessary means for a life of human dignity. Social work is a central part of social policy and not only an instrument to alleviate or conserve poverty, or to lessen the consequences of neoliberal policy.

KEYWORDS: economization of social work, political social work, ethics in social work, welfare state, social policy.

Christian Stark graduated at the University of Salzburg with a Master of theology, at the University of Innsbruck with a Master of pedagogics and political sciences and a Doctor of pedagogics. He was awarded a Diploma of Social Work at the Academy of Social Work in Innsbruck. He is professor of social work since 2004 at the University of Applied Sciences Linz/Upper Austria and director of the master programme Social work with focus on intercultural competence since 2010. His main topics in teaching and research are: ethics, theory and history of social work and homelessness and intercultural social work. Contact: christian.stark@fh-linz.at.

Ana Marija Sobočan

ETHICS IN SOCIAL WORK

ETHICAL PRACTICE AND THE AUTONOMY OF SOCIAL WORK

The paper advocates the importance of reflecting and discussing ethics in social work, drawing from the growing production of literature, events and text-books abroad and the framework of social work practice (tasks in social work practice and its area of work). It also touches upon the importance and role of codes of ethics in social work, and shortly presents some aspects of these documents in different countries of the (predominantly Western) world. It presents some research, i.e. research findings in areas of ethical decision-making, ethical practice, use of codes of ethics etc. from different countries. In the third part it presents some viewpoints, findings and conclusions of a three-year research of experiences and perceptions of ethical dilemmas and situations of social work students in their field-work practice, which can serve for further planning of education and training in social work.

KEYWORDS: codes of ethics, values, social work profession, social work practice.

Ana Marija Sobočan, Master in gender studies, is a junior researcher and an assistant at the Faculty of Social Work at the University of Ljubljana. Besides ethics in social work, she is interested in researching various (stigmatized, discriminated and excluded) social groups. Contact: ana.sobocan@fsd.uni-lj.si.

Petra Videmšek

CHANGING OF SOCIAL INCLUSION OF PEOPLE WITH PERSONAL EXPERIENCE OF MENTAL DISTRESS

FROM FIGHT FOR RIGHTS TO INCLUSION INTO RESEARCH

The development of the service users' movement is presented that contributed not only to their changed roles (from passive to active participants) but also to the efforts for the inclusion of users in the discourse about themselves. Social inclusion is broader, multidimensional concept, but in the article it is presented on micro level. In social work, social inclusion on micro level can be defined as participation in the process of planning social services. It is a part of the co-creation of the solution. Article is based on the work that has been written by people with personal experience in the field of mental health and by handicapped people (Chamberlin, Oliver, Morris, Beresford, Croft, Lamovec, Pečarič, Wallcraft). From their work we have been able to see that people with personal experience develop their own theory (disability theory), concepts (independent living, recovery) and that they organize anti discrimination campaigns. Besides that, review of users' movement shows, that their efforts have changed and aimed to broader social inclusion in all spheres of their life, including education and research. Development of service users' movement clearly shows that only inclusion in the planning of social services is not enough and that for broader changes people with personal experience should be involved into research as well. Decision for this is based on the theory of inclusion and on the premise about what we can do in social work practice to achieve this social inclusion.

KEYWORDS: empowerment, users' research, users' movements.

Petra Videmšek, PhD, is an assistant at the Faculty of Social Work, University of Ljubljana. Her main research interests are social inclusion of people with personal experience of mental distress, social inequalities in the field of handicap, and violence. Phone: +3861 3003262, email: petra.videmsek@fsd.uni-lj.si.

Rasa Naujanienė

**CONTROL OF RESOURCES VS. CLIENTS'
NEEDS WITHIN GERONTOLOGICAL
SOCIAL WORK PRACTICE**

The aim of the article is to discuss how economic discourse influences social work practice in Lithuania, where access to social services is far from universal and officially based on strict definition of needs for care regarding to official documents. The main focus is on manifestation of contradiction between control of resources vs. clients' needs. Together with globalization processes, there grows impact of economic discourse on social work practice. The study presented in the article is taken from the broader study conducted by the authoress. Contextual social construction was used herein as the theoretical background of the study with the aim to reveal the nature of gerontological social work discourse based on accounts by gerontological social workers about the process of entering clienthood. The transcribed text from the research interviews was analyzed by applying Willig version of Foucauldian discourse analysis. The analysis of two empirical cases is presented in the article. The revealed domination of moralization and blaming of client practices are discussed critically with consideration of economic discourse influence on social work practice.

KEYWORDS: economical discourse, discourse analysis, Lithuania, practices.

Naujanienė Rasa, PhD, works at the Social Work Department, Faculty of Social Welfare, Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania. Her research interests include: gerontological social work, qualitative research, practical work, social justice, methodology, social work in health care system. Contact: r.naujaniene@sgi.vdu.lt..

ETIKA V SOCIALNEM DELU

SPLETNA ANKETA

Vabimo vas k izpolnjevanju anonimne spletne ankete o etiki v socialnem delu, namenjene vsem, ki delate v socialnovarstvenih poklicih.

Prosim, obiščite spletno stran

www.1ka.si/Etika

Vaše sodelovanje bo pomembno pripomoglo k razumevanju narave dela in potreb strokovnih delavk in delavcev na področju socialnega dela v Sloveniji.

Ana Marija Sobočan, avtorica raziskave

